

Jaakko Rusama

USKONTO, ELÄMÄNKATSOMUSTIETO
JA TAPAKASVATUS

Oppimistulosten arviointi perusopetuksen
päättövaiheessa 2001

Oppimistulosten arviointi 5/2002

OPETUSHALLITUS

© Opetushallitus

Taitto: Sirpa Ropponen

ISBN 952-13-1446-X

ISSN 1237-1831

Yliopistopaino, Helsinki 2002

SISÄLTÖ

Tiivistelmä	5
Sammandragt	8
Abstract	11
Saatteeksi	14
1 ARVIOINNIN SUUNNITTELU	17
Arvioinnin lähtökohtia	19
Opetussuunnitelman perusteet	21
Perusopetuksen päättöarvioinnin kriteerit katsomusaineissa	25
Arviointitehtävän määrittely	26
Arvioinnin valmistelijat ja käytännön toteuttajat	27
2 TIETOJENKERUU	29
Otanta	29
Evangelisluterilainen uskonnonopetus	32
Ortodoksinen uskonnonopetus	34
Elämäkatsomustieto	35
Tapakasvatus	37
Kerätty aineisto	38
Pikapalaute	40
3 TEHTÄVÄSARJAT JA MITTARIEN LUOTETTAVUUS	41
Esikokeilu	41
Tehtävien ryhmittely	42
Osaaminen ja tiedolliset tehtävät	42
Asennekysely	44
Taustamuuttajat	48
Analyysin menetelmät	48
Mittarien luotettavuus	49
4 EVANKELISLUTERILAISEN USKONNONOPETUKSEN OPPIMISTULOKSET	53
Keskeiset havainnot	53
Tiedolliset tehtävät	55
Tulokset taustamuuttajien valossa	62
Tyttöjen ja poikien suoritusten välisiä eroja	62
Kieliryhmien välisiä eroja	65
Alueellisia eroja	66
Opetukseen liittyviä eroja	71
Asennetehtävät	72
Eroja sukupuolen ja kielen mukaan sekä alueellisesti	79
Muita oppilailta kerättyjä tietoja	85
Keskeiset havainnot asenteista	88
5 ORTODOKSISEN USKONNONOPETUKSEN OPPIMISTULOKSET ...	91
Keskeiset havainnot	91
Tiedolliset tehtävät	93
Tulokset taustamuuttajien valossa	99

Tyttöjen ja poikien suoritusten välisiä eroja	99
Kieliryhmien välisiä eroja	101
Alueellisia eroja	103
Opetukseen liittyviä eroja	106
Asennetehtävät	107
Eroja sukupuolen ja kielen mukaan sekä alueellisesti	115
Muita oppilailta kerättyjä tietoja	118
Keskeiset havainnot asenteista	120
6 ELÄMÄNKATSOMUSTIEDON OPPIMISTULOKSET	123
Keskeiset havainnot	123
Tiedolliset tehtävät	125
Tulokset taustamuuttujien valossa	132
Tyttöjen ja poikien suoritusten välisiä eroja	132
Kieliryhmien välisiä eroja	134
Alueellisia eroja	135
Opetukseen liittyviä eroja	139
Asennetehtävät	141
Eroja sukupuolen ja kielen mukaan sekä alueellisesti	152
Muita oppilailta kerättyjä tietoja	157
Keskeiset havainnot asenteista	160
7 TAPAKASVATUKSEN ARVIOINNIN TULOKSET	163
Keskeiset havainnot	163
Tiedolliset tehtävät	163
Eri ryhmien tasa-arvoon liittyviä näkökohtia	165
Asennetehtävät	169
Eroja asenteissa	181
Keskeiset havainnot asenteista	200
8 KOULUJA KOSKEVAA TAUSTATIEtoa JA VERTAILUA	205
Rehtorien antamaa tietoa	205
Opettajien ja oppilaiden antamia tietoja	213
Evangelisluterilainen uskonnonopetus	213
Ortodoksinen uskonnonopetus	217
Elämäkatsomustieto	223
Tapakasvatus	229
Mitatut selittäviä tekijöitä	233
9 PÄÄTELMÄT	235
10 USKONNON OPETUSSUUNNITELMAT	245
KIRJALLISUUS	253
BIBLIOGRAFIAA	255
LIITTEET:	264
Evangelisluterilainen uskonnonopetus	
Ortodoksinen uskonnonopetus	
Elämäkatsomustieto	
Tapakasvatus	

TIIVISTELMÄ

Opetushallitus arvioi huhtikuussa 2001 uskonnon, elämäkatsomustiedon ja tapakasvatuksen oppimistuloksia perusopetuksen päättövaiheessa. Tiedot kerättiin ositetulla otannalla 316 suomen- ja ruotsinkielisestä peruskoulusta koko maasta Ahvenanmaata lukuun ottamatta. Evankelisluterilaisen uskonnonopetuksen arviointiin osallistui 3007 oppilasta, ortodoksisen uskonnonopetuksen arviointiin 513 oppilasta ja elämäkatsomustiedon arviointiin 502 oppilasta. Nämä samat oppilaat vastasivat myös tapakasvatusta koskevaan kyselyyn. Ortodoksisen uskonnonopetukseen koko maassa osallistuvat oppilaat olivat kaikki mukana arvioinnissa, elämäkatsomustiedon opiskelijoista 40 % ja luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvista 5,7 %. Oppilailta saatujen vastausten ohella otoskoulujen rehtoreilta ja kyseisten aineiden opettajilta kerättiin kokonaiskuvan saamiseksi opetukseen liittyviä tietoja.

Oppilaille esitettiin sekä tiedollisia tehtäviä että asennetta mittaavia tehtäviä. Tiedollisissa tehtävissä luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvien osaamisen taso oli keskimäärin tyydyttävää tasoa (68 % enimmäispistemäärästä), ortodoksisessa opetuksessa hyvää tasoa (73 %) ja elämäkatsomustiedossa kohtalaista tasoa (59 %). Tapakasvatuksessa, jossa tiedollisia tehtäviä oli vain muutama, keskimääräinen ratkaisuprosentti oli tyydyttävä 61.

Kaikissa tarkastelluissa oppiaineissa tytöt menestyivät tiedollisissa tehtävissä keskimäärin poikia paremmin. Tyttöjen antamat vastaukset asennetta mittaaviin tehtäviin olivat myös poikia keskimäärin myönteisemmät.

Nuoret suhtautuvat elämään ja tulevaisuuteen realistisesti ja odottavalla mielellä. Rehellisyys on tärkeä arvo. Hyvä ihminen on nuorten mielestä rehellinen, auttavainen ja suvaitsevainen. Nuoret itse haluavat olla sosiaalisia ja oikeudenmukaisia, rehellisiä sekä hyväkäyttöisiä ja suvaitsevaisia.

Huumeiden käytön vahingollisuus tiedostetaan, mutta silti monesta nuoresta tuntuu pahalta jäädä mukavan seuran ulkopuolelle. Tyttöillä oli poikia tiukempi suhtautuminen huumeisiin.

Evankelisluterilaisen uskonnonopetuksen keskeisissä tiedollisissa tehtävissä, jotka liittyivät Raamattuun, kristillisen uskon erityispiirteisiin, luterilaiseen tunnustukseen ja kirkkokuntiin, oppilaiden osaaminen oli tyydyttävää tasoa. Sen sijaan suurten maailmanuskontojen ja niiden kannattajien määrien tuntemus oli joko heikkoa tai välttävää. Suurista maailmanuskunnoista islamia tunnettiin varsin huonosti. Suomenkielisessä opetuksessa saavutettiin keski-

määrin parempia tuloksia kuin ruotsinkielisessä opetuksessa, samoin kotikielenään suomea puhuvat oppilaat menestyivät ruotsinkielisiä paremmin.

Oppilaat pitivät uskontoa hyödyllisenä oppiaineena, mutta se ei ole silti erityisen tärkeä. Vaikka uskontoa ei pidetä helppona kouluaineena, niin siitä saa silti varsin helposti hyviä numeroita.

Ortodoksiseseen uskonnonopetukseen osallistuvien oppilaiden osaaminen oli hyvää tasoa tehtävissä, jotka liittyivät uskonnollisiin käsitteisiin ja symboleihin sekä Raamattuun. Ortodoksista kirkkoa ja muita kristillisiä kirkkokuntia tunnettiin tyydyttävästi. Suurten maailmanuskontojen tuntemus oli keskimäärin kohtalaista.

Ortodoksiseseen uskonnonopetukseen osallistuvat oppilaat pitivät oppiainetta tarpeellisenä, mutta käsiteltyjä asioita ei silti pidetä erityisen kiinnostavina. Pienellä vaivalla uskonnosta on helppo saada hyviä koulunumeroita.

Elämäkatsomustietoon osallistuvien oppilaiden osaaminen oli keskimäärin kohtalaista. Ideologioita kuvaavia käsitteitä ja maailmankatsomuksia tunnettiin tyydyttävästi, moraalisia kysymyksiä kohtalaisesti sekä suuria maailmanuskontoja ja uskontomaantiedettä välttävästi.

Oppiaineeseen suhtaudutaan voittopuolisesti myönteisesti, ja siitä uskotaan olevan hyötyä eri kulttuureiden, maailmankatsomusten ja erilaisuuden ymmärtämisessä. Vaikka aktiivisuus opiskeluun ei ole suurta, elämäkatsomustiedosta on oppilaiden mielestä varsin helppo saada hyviä koulunumeroita.

Tapakasvatukseen liittyviä tiedollisia tehtäviä osattiin keskimäärin tyydyttävästi. Suomeen ja suomalaisuuteen liittyviä yleisiä asioita tunnettiin keskimäärin vain kohtalaisesti. Alle kaksi kolmasosa oppilaista tiesi, minä vuonna Suomi on itsenäistynyt.

Nuorten mielestä tapakasvatus auttaa oppimaan yhdessä tekemistä ja toisten huomioon ottamista. Tapakasvatus mielletään helposti hyvien ruokailutapojen hallitsemiseksi. Oppilaiden mielestä koulussa ei opeteta kovinkaan paljon hyviä ruokailutapoja. Rehtorit ja opettajat olivat asiasta toista mieltä.

Nuoret ovat vakuuttuneita siitä, että hyvät tavat opitaan kotona. Koulussa hyvään käytökseen liittyvät kysymykset ovat esillä lähinnä kotitaloudessa ja oppilaanohjauksessa.

Koulun ilmapiiriä pidetään yleisesti hyvänä, mutta oppilaiden mielestä opettajien ja henkilökunnan välisissä suhteissa esiintyy kitkaa. Koulukiusaaminen koetaan ensisijaisesti henkisenä, mutta osaltaan myös fyysisenä kiusaamisena. Valtaenemmistöllä ei ole kokemusta koulukiusaamisesta, mutta silti tämän selvityksen perusteella kiusaamisen kohteiksi joutuneita näyttää olevan runsaat 10 000 nuorta.

Nuoret ovat saaneet seksuaalikasvatusta koulussa kohtalaisesti, mutta kotonaan vähän. Tytöille annetaan koulussa poikia selvästi enemmän opetusta sukupuoliasioista ja seksuaalisista kysymyksistä. Seksuaalinen häirintä on fyysistä ja henkistä kiusaamista. Seksuaalisen häirinnän kohteiksi on joutunut yli 10 000 murrosikäistä nuorta, heistä valtaenemmistö tyttöjä.

Tytöillä oli huomattavasti myönteisempi asenne esimerkiksi erilaisuuteen (esimerkiksi tytöillä romani voisi olla ystävä, pojilla paljon harvemmin). Taajamissa asuvilla nuorilla oli kaupunkilaisia tai maaseudulla asuvia myönteisemmät asenteet. Rasismia ilmenee oppilaiden kuvausten mukaan kouluissa jonkin verran. Yleensä se on henkistä kiusaamista, haukkumista ja ärsyttämistä. Rastisia asenteita esiintyy paljon, ja pojat ovat tyttöjä paljon rasistisempia.

Huumeita on helppo saada siellä, missä nuoret liikkuvat, mutta niiden käyttöä pidetään vahingollisena. Suhtautuminen on kielteisintä Etelä-Suomessa ja kaupungeissa.

Koti on nuorelle tärkeä paikka. Vaikka kodit ovat keskenään hyvin erilaisia, yhdeksän kymmenestä nuoresta viihtyy kotonaan. Niistä nuorista, jotka eivät viihdy kotonaan, tytöt muodostivat enemmistön. Taajamissa asuvat nuoret korostivat eniten kodin hyviä ihmissuhteita, maaseudulla näissä asioissa näytti olevan enemmän ongelmia.

ASIASANAT:

perusopetus, oppimistulokset, uskonnonopetus, elämänskatsomustieto, tapakasvatus, osaaminen, asenteet

SAMMANDRAG

Utbildningsstyrelsen utvärderade i april 2001 inlärningsresultaten i religion, livsåskådningskunskap och umgängesfostran i den grundläggande utbildningens slutskede (årskurs 9). Uppgifterna samlades in med hjälp av stratifierad sampling i 316 finsk- och svenskspråkiga skolor i hela landet utom Åland. I utvärderingen deltog 3 007 elever som fått undervisning i evangelisk-luthersk religion, 513 som deltagit i undervisningen i ortodox religion och 502 som undervisats i livsåskådningskunskap. Alla elever svarade också på en enkät om umgängesfostran. I utvärderingen deltog alla niondeklassare inom den ortodoxa religionsundervisningen i hela landet, 40 % av de elever som läst livsåskådningskunskap samt 5,7 % av dem som undervisats i evangelisk-luthersk religion. Dessutom insamlades uppgifter från sampelskolornas rektorer och lärare.

Eleverna svarade på kognitiva frågor och på frågor som mätte attityder. I svaren på de kognitiva frågorna var den allmänna nivån i luthersk religionsundervisning i medeltal nöjaktig (68 % av det maximala antalet poäng), i ortodox undervisning god (73 %) och i livsåskådningskunskap försvarlig (59 %). I umgängesfostran, där det bara ingick några kognitiva frågor, var den allmänna nivån nöjaktig (61 %).

I alla utvärderade ämnen lyckades flickorna i medeltal bättre än pojkarna. Också flickornas svar på attitydfrågorna var mera positiva än pojkarnas.

Ungdomarna har en realistisk och öppen inställning till livet och framtiden. Ärlighet är ett viktigt värde. En god människa är enligt ungdomarna ärlig, hjälpsam och tolerant. Ungdomarna själva vill vara sociala och rättvisa, ärliga, väluppfosttrade och toleranta.

Eleverna är medvetna om att användning av droger är skadligt, men ändå känns det svårt för många ungdomar att stanna utanför en trevlig kompisgrupp. Flickornas inställning till droger var mer negativ än pojkarnas.

Inom den evangelisk-lutherska religionsundervisningen var kunskaperna nöjaktiga i de centrala kognitiva frågorna som gällde Bibeln, den kristna trons särdrag, den lutherska bekännelsen och kyrkosamfund. Däremot var kunskaperna om stora världsreligioner och deras anhängare antingen svaga eller hjälpliga. Deltagarna hade t.ex. ganska svaga kunskaper om islam. I de finskspråkiga skolorna nåddes i medeltal bättre resultat än i de svenskspråkiga

skolorna. De elever som hade finska som hemspråk presterade bättre än svenskspråkiga elever.

Eleverna ansåg att religion är ett nyttigt ämne, men det är ändå inte särskilt viktigt. Fast religion inte anses vara ett lätt skolämne, är det enligt eleverna relativt lätt att få goda vitsord.

Inom den ortodoxa religionsundervisningen var elevernas kunskaper goda i frågor som gällde religiösa begrepp och symboler samt Bibeln. Kunskaperna om den ortodoxa kyrkan och andra kristna samfund var nöjaktiga. Elevernas kännedom om de stora världsreligionerna var i genomsnitt försvarlig.

De elever som fått undervisning i ortodox religion ansåg ämnet vara nyttigt, men de tyckte att de teman som behandlas inte är särskilt intressanta. Med lite ansträngning är det lätt att få goda vitsord i ämnet.

I livsåskådningskunskap var kunskaperna i medeltal försvarliga. Eleverna behärskade begrepp som beskriver ideologier och livsåskådningar nöjaktigt, moralfrågor försvarligt samt världsreligioner och religionsgeografi hjälpligt.

Inställningen till läroämnet är huvudsakligen positiv och eleverna tycker att det hjälper dem att förstå olika kulturer, livsåskådningar och olikheter. Fastän studieaktiviteten inte är stor, är det enligt eleverna ganska lätt att få goda vitsord i livsåskådningskunskap.

I umgängesfostran var kunskaperna i de kognitiva frågorna i medeltal nöjaktiga. Beträffande Finland och finskheten hade eleverna i medeltal försvarliga kunskaper. Under två tredjedelar av eleverna visste vilket år Finland blev självständigt.

Enligt ungdomarna hjälper umgängesfostran dem att lära sig umgås med andra och ta hänsyn till andra. Umgängesfostran uppfattas ha ett nära samband med ett gott bordsskick. Eleverna uppger att de inte får mycket undervisning om bordsskick i skolan. Rektorer och lärarna var av en helt annan åsikt i frågan.

Ungdomarna är övertygade om att man lär sig goda vanor hemma. I skolan tas frågor om gott uppförande främst upp i huslig ekonomi och elevhandledning.

Atmosfären i skolorna anses allmänt taget vara god, men enligt eleverna finns det vissa problem i förhållandet mellan lärarna och den övriga personalen. Mobbning upplevs mest mentalt, men också fysiskt. En stor majoritet av eleverna har inga erfarenheter av mobbning i skolan, men på basis av denna undersökning verkar drygt 10 000 ungdomar ha blivit mobbade.

Ungdomarna har fått en viss undervisning i sexuella frågor i skolan, men lite undervisning hemma. Flickorna hade fått mera sexualundervisning än pojkarna i skolan. Sexuellt trakasserier är både fysiskt och mentalt. Över 10 000 tonåringar har blivit sexuellt trakasserade; majoriteten av dem är flickor.

Flickorna hade en betydligt mer positiv inställning till olikheter (t.ex. kunde många flickor tänka sig att ha en rom som en nära vän, medan pojkar vanligen inte kunde tänka sig det). Tätortsungdomar hade mer positiva inställningar än ungdomar i städer och på landsbygden. Rasism förekommer enligt elevernas uppfattning i någon mån i skolorna. Vanligen tar det sig uttryck i skällsord och retande. Rasistiska attityder förekommer mycket, och pojkarna är mycket mer rasistiska än flickorna.

Det är lätt att få tag på droger där ungdomarna rör sig men användningen ses som skadlig. Mest negativt inställda till droger var eleverna i Södra Finlands län och i städerna.

Hemmet är en viktig plats för de unga. Fast hemmen är mycket olika, trivs nio av tio ungdomar hemma. Av dem som inte trivs hemma, är majoriteten flickor. I tätorter betonade ungdomarna mest goda människorelationer i hemmet, på landsbygden verkar det finnas mer problem i dessa frågor.

ÄMNESORD:

grundläggande utbildning, inlärningsresultat, religionsundervisning, livsåskådningskunskap, umgängesfostran, kunskaper, inställning

ABSTRACT

Rusama, J. 2002. Religion, Ethics and Social Education. National evaluation of the educational results at the end of the pupils' compulsory education in comprehensive schools for the year 2001. Evaluation of educational results 5/2002. Helsinki: National Board of Education.

In April, 2001, the National Board of Education evaluated the learning performance of pupils in religion (Lutheran and Orthodox), ethics and social education at the end of their comprehensive school education. The data was collected by employing a stratified multiphase sampling of 316 Finnish- and Swedish-speaking comprehensive schools excluding the Åland Islands. 3,007 pupils took the test in Evangelical Lutheran religion, 513 in Orthodox religion and 502 in ethics. The same pupils also answered the social education questions. All the pupils in Finland attending Orthodox religious education classes took part in the test, 40 % of those studying ethics and 5.7 % of those who attend Lutheran religious education classes. Additional information was collected from the headteachers and subject-teachers from the sample schools.

Pupils were asked to answer cognitive questions and questions assessing their attitudes. The general competence level of those who had attended Lutheran religious education classes was, on average, fair (68 % of the full score), those who had attended Orthodox religious education classes, good (73 %) and those who had attended ethics, satisfactory (59 %). In social education where there were only a few cognitive questions the general competence was, on average, fair (61 %).

In all subjects that were evaluated girls received, on average, higher marks than boys. Also the answers by girls to questions measuring attitudes were more positive than those of the boys.

In general young people view the life and the future realistically and with an open mind. Honesty is an important value. A good person is according to them honest, helpful and tolerant. Young people themselves would like to be social and just, honest, well behaved and tolerant.

The harmfulness of drugs is widely recognised but still, for many, it tends to be difficult to be left out of a peer group. Girls proved to be more resistant to trying drugs than boys.

In Evangelical Lutheran religious education the pupils' competence was fair in the central themes such as the Bible, special characteristics of Christian faith, Lutheran confession and Christian denominations. However, the knowledge of major world religions and the number of their supporters was only at pass level. The characteristics of Islam as a world religion were not well known. In the Finnish-speaking schools the results were, on average, better than in the Swedish-speaking schools, also the Finnish-speakers fared better than the Swedish-speakers.

Pupils regarded religion as a useful subject at school but still it was not deemed important. Although religion is not an easy subject at school, it is relatively easy to gain good marks.

In Orthodox religious education the general competence, on average, was good in themes such as religious concepts, symbols and the Bible. The knowledge of the Orthodox Church and other Christian denominations was fair. The result concerning questions about major world religions was satisfactory.

Pupils attending Orthodox religious education classes considered the subject useful although the themes in the subject were not interesting. With little effort it is easy to gain good marks.

In ethics the pupils' general competence was satisfactory. Concepts describing ideologies and world views were answered on average "fair", moral dilemmas were answered satisfactorily and world religions and religious geography resulted on average "pass".

Pupils in ethics have a positive attitude towards the subject and they feel that it helps them to understand different cultures, world views and diversity. Although pupils are not particularly active in their studies on ethics, they feel that it is easy to gain good marks.

In social education the competence in answering cognitive questions was fair. However, general themes related to Finland and Finnishness were known, on average, only satisfactorily. Less than two thirds of the pupils knew which year Finland gained her independence.

Young people believe that social education teaches how to work together and take other people into account. Very often it is linked with good table manners. Pupils told that they do not get much instruction in table manners at schools; headmasters and other teachers were of the opposite opinion.

Young people are convinced that good manners will be learned at home. At school good conduct is mostly taken up in domestic science and directing pupils.

The atmosphere at school is generally described to be good but pupils feel that there are some problems between teachers and other personnel. Pupils believe bullying to be both physical and psychological. The great majority of pupils do not have any experience of bullying but still in the light of this survey there are about 10,000 victims of school bullying.

Young people have received some sexual education at school but very little at home. Girls reported having more sexual education at school than did the boys. Sexual harrassment is felt both physically and psychologically. More than 10,000 teenagers feel they have been victims of sexual harrassment, the vast majority of them girls.

Girls have a significantly more positive attitude towards diversity (e.g. for them a gipsy youth can be a friend more often than for boys). In urban local areas young people were more positive towards differences than in cities and the countryside. Racism exists at schools to some extent, seen as teasing, calling someone names and annoying behaviour. Racist attitudes are evident and boys are more racist than girls.

It is easy to get drugs wherever young people spend their time but the use of them is regarded as harmful. Attitudes were strongest against drugs in Southern Finland and in the cities.

Home is an important place for a young person. Although homes differ very much from each other, nine out of ten young people feel happy at home. Of those who do not enjoy staying at home, the majority were girls. In urban local areas young people stressed the need for good human relations at home, whereas there seems to be, on average, more problems in these matters in the countryside.

KEY WORDS:

comprehensive education, learning performance, religious education, ethics, social education, knowledge, attitudes

SAATTEEKSI

Opetushallitus on suorittanut viime vuosina useita koulun perusopetuksen oppimistulosten arviointeja. Arvioinnin näkökulmasta kaikki oppiaineet ovat samanarvoisia ja niissä saavutettuja tuloksia tulee arvioida kansallisen tason selvittämiseksi. Oppimistulosarvioinneissa lähtökohtana ovat opetus-suunnitelman perusteet. Opetushallituksen suorittamat oppimistulosarvioinnit on laadittu siten, että ne voivat toimia arvioitavien aineiden kehittämisen välineinä. Kyse on tutkimuksellisista selvityksistä, joiden vahvuus on siinä, että ne antavat luotettavan kuvan koko maan tilanteesta.

Tämä raportti koostuu ensimmäistä kertaa suoritetusta katsomusaineiden ja tapakasvatuksen arviointien tuloksista. Kohderyhmänä olivat keväällä 2001 perusopetuksen 9. vuosiluokalla olevat oppilaat. Perusopetusta varten on seitsemän uskonnon opetussuunnitelmaa. Niistä arvioinnin kohteiksi valittiin evankelisluterilainen ja ortodoksinen uskonnonopetus. Kolmantena katsomusaineena arvioitiin elämäkatsomustiedon oppimistuloksia. Näiden oppiaineiden kanssa samanaikaisesti ja metodisesti integroituna selvitettiin myös tapakasvatuksen oppimistuloksia. Integroidun arvioinnin avulla kerättiin runsaasti tietoa ei ainoastaan oppilaiden osaamisesta ja asenteista, vaan myös opetuksen tilasta ja opetushenkilökunnan käsityksistä.

Raportti on laadittu toisaalta kouluille palautteeksi suoritetusta arvioinnista ja toisaalta luotettavaksi tiedoksi koulutuksen järjestäjille ja päätöksentekijöille arvioiduista oppiaineista. Olen pyrkinyt esittelemään tulokset mahdollisimman yksiselitteisesti ja suorittamaan kokonaisuuden hahmottamista helpottavia vertailuja. Mahdolliset erot tyttöjen ja poikien osaamisessa ja asenteissa on esitelty, samoin erot kieliryhmittäin ja alueellisesti.

Tässä arviointiraportissa neljän arvioinnin oppimistulokset on tarkoituksellisesti kuvattu ja analysoitu kukin erikseen, vaikka samalla keskinäistä vertailua on tehty jonkin verran. Mikäli lukija haluaa tutustua vain jonkin käsitellyn aineen tuloksiin, siinä voisi olla avuksi seuraava lukuohje. Esimerkiksi elämäkatsomustiedon tuloksista kannattaa lukea **luvusta 1** alaluvut *Opetussuunnitelman perusteet* ja *Arviointitehtävän määrittely*, **luvusta 2** alaluku *Elämäkatsomustieto*, **luvusta 3** alaluvut *Osaaminen ja tiedolliset tehtävät*, *Asennekysely* ja *Taustamuuttujat*, kokonaan **luku 6**, **luvusta 8** alaluvut *Rehtorien antamat tiedot* sekä *Opettajien ja oppilaiden antamat tiedot* sekä lopuksi kokonaan **luku 9**.

Raportin kirjoittaminen on ollut mielenkiintoinen ja haastava tehtävä. Kerätty massiivinen aineisto olisi antanut mahdollisuuden huomattavasti nyt esitettyä laajempaan selvitykseen ja tutkimukseen. Valistunut lukija havaitsee tekstistä toivon mukaan oppiaineisiin liittyvät monet haasteet. Olen pyrkinyt nostamaan esille kysymyksiä ja teemoja, jotka olisivat hyödyllisiä jatkoselvityksille ja tutkimukselle.

Tämän arvioinnin valmistelijoina oli yli 20 kokenutta eri alojen opettajaa, kouluttajaa ja tutkijaa eri puolilta maata. Projektia tuki asiantuntijaryhmä ja sen lisäksi kutakin oppiainetta varten oli erillinen tehtävien laatijoiden ryhmä. Heidän asiantuntemukseensa oli hyvä luottaa. Suuri kiitos kuuluu arvioinnissa mukana olleille kouluille, joiden rehtorit, opettajat ja oppilaat pitivät huolen siitä, että saatiin kerätyksi todellista ja aitoa tietoa. Arvioinnin suunnittelu, esikokeilu, toteutus, analyysi ja raportointi ei olisi ollut mahdollista ilman lähimpien työtovereideni erikoistutkijan Jari Metsämuurosen ja projektisuunnittelijan Aulikki Etelälähden työpanosta. Opetusneuvokset Ritva Jakku-Sihvonen ja Hannu Korhonen antoivat auliisti vahvaa ja asiantuntevaa tukea. Määräaikaisen harjoittelijan Terhi Pönkön työpanos oli erinomainen aineiston käsittelyssä. Opiskelija Heta Moustgaardin ja koulutuspäällikkö Tytti Pietilän ja opettaja Vesa Soikkelin kanssa oli ilo lukea ja luokitella tuhansia oppilaiden kirjoittamia vastauksia ns. avokysymyksiin. Kiitos myös siitä.

Tiiviiseen muotoon laaditusta raportista heijastuu vain vajavaisella tavalla se dynaaminen ja asiantunteva vuorovaikutus ja innostava keskustelu, mikä on ollut leimallista Opetushallituksen arviointivirkamiesten ryhmässä. Kollegat ovat pitäneet kirjoittajan kaidalla polulla siinä, ettei tuloksena olisi ollut vaikeasti hyödynnettävää tutkimusta. Olen siitä ja kaikesta muustakin tuesta suuresti kiitollinen.

Helsingissä, 8. toukokuuta 2002

Jaakko Rusama

1 ARVIOINNIN SUUNNITTELU

Suomalaisessa koulutuksen arviointijärjestelmässä on kaksi erityispiirrettä: toisaalta opetuksen järjestäjät ovat varsin itsenäisiä koulujen organisoinnissa ja resursoinnissa ja toisaalta enää ei ole käytössä yhtenäistä tarkastaja-järjestelmää. Arviointijärjestelmä koostuu kolmesta osa-alueesta: koulutus-indikaattoreista, vaihtuva-alaisista teema- ja tila-arvioinneista sekä oppimistulosarvioinneista. Arviointi kohdistuu koulutuksen tuloksellisuuteen, ja sitä tarkastellaan erityisesti kolmen ulottuvuuden – taloudellisuus, tehokkuus, vaikuttavuus – suunnassa.

Oppimistulokset näkyvät ensisijaisesti koulutuksen vaikuttavuutena, mutta niitä tarkastellaan myös etsien selityksiä tehokkuudesta ja taloudellisuudesta. Tehtyjen arviointien tuloksia voidaan tarkastella suhteessa johonkin kriteeriin. Kansallisissa oppimistulosarvioinneissa tämän kriteerin muodostavat opetus-suunnitelman perusteet.

Peruskoulun päättövaiheessa arvioidaan eri oppiaineiden oppimistuloksia, joita käytetään opetuksen kehittämisen välineinä. Ne antavat sekä kansallisen tason päättäjille että koulutuksen järjestäjille ja myös kouluille itselleen keino seurata, millaisia tuloksia opetus tuottaa. Valtakunnallisen oppimistulosten arvioinnin tavoitteet ja tulosten käyttötavat eroavat yksittäisen koulun oppilasarvioinnissa käytettävistä menetelmistä. Kansallisessa arvioinnissa ei kerätä yksittäiselle oppilaalle arvosanoina annettavaa arviointitietoa, eikä arvioinnin tarkoituksena ole oppilaiden tai koulujen keskinäisen järjestyksen määrittäminen. Kiinnostuksen kohteena eivät siten ole yksittäisten koulujen tulokset, vaan arviointit järjestetään ja niihin osallistuvat yhdeksännen luokan oppilaat otantaperusteisesti. Arvioinnissa otetaan huomioon koko perusopetuksen aikana opitut tiedot ja perustaidot, ei pelkästään yhdeksännen vuosiluokan oppisisältöjä tai ylempillä luokilla käsiteltyjä asioita.

Opetushallituksen suorittama kansalliseen arviointijärjestelmään sisältyvä oppimistulosten arviointi kohdistuu sekä yleisiin oppimisvalmiuksiin että opetussuunnitelman perusteissa tavoitteiksi asetettuihin ainekohtaisiin tietoihin, taitoihin ja asenteisiin. Arvioinnit pohjautuvat yleensä yksi- tai useampiosaiseen tehtäväsarjaan ja taustakyselyihin. Ne on järjestetty otantapohjaisesti, koska arviointiin liittyvät kansalliset kokeet eivät ole päättökokeita edes perusopetuksen päättövaiheessa. Arvioinnin tavoitteena on ottaa selkoa yhtäältä opetussuunnitelman perusteissa ilmaistujen tavoitteiden keskimääräisestä toteutumisesta koko maassa ja toisaalta tarkastella koulutuksen tasa-arvoisuuden toteutumista sukupuolten ja kieliryhmien välillä sekä alueellisesti. (Opetushallitus 1998, 6–7, 9–10)

Tähän mennessä yleissivistävässä koulutuksessa oppimistuloksia on arvioitu luonnontieteiden (1998), matematiikan (1998, 2000), englannin kielen (1999), äidinkielen ja kirjallisuuden (1999, 2001), modersmålin (1999, 2001) ja toisen kotimaisen kielen (2001) osalta peruskoulun päättövaiheessa. Matematiikan ja äidinkielen oppimistuloksia arvioidaan säännöllisesti määrävuosin, muita oppiaineita arvioidaan harvemmin.

Vuonna 2001 järjestetty uskonnon, elämäkatsomustiedon ja tapakasvatuksen oppimistulosten arviointi on osa kansalliseen arviointijärjestelmään kuuluvaa perusopetuksen päättövaiheen oppimistulosten arviointia, josta Opetushallitus huolehtii perusopetuslain 21 §:n ja opetusministeriön kanssa tehdyn tulossopimuksen perustella. Kuten muutkin arvioinnit, tämä arviointi järjestettiin opetusministeriön päätöksen (19/011/98/30.12.1998) ja kansallisen arviointijärjestelmän periaatteiden mukaisesti.

Uskonnon, elämäkatsomustiedon ja tapakasvatuksen kansallinen arviointi oli ohjelmassa ensimmäistä kertaa. Arvioinnin tarkoituksena oli saada luotettava yleiskuva uskonnon ja elämäkatsomustiedon osaamisen tasosta peruskoulun päättövaiheessa koko maassa. Tavoitteena oli selvittää se, miten hyvin opetussuunnitelmien perusteissa asetetut tavoitteet saavutetaan. Tapakasvatuksen, joka ei ole erillinen oppiaine, arvioinnin tarkoituksena on selvittää tiedollisten valmiuksien lisäksi hyvään käytökseen liittyviä asenteita. Kerättävää tietoa käytetään opetuksen tilan arviointiin, opetuksen ja opetussuunnitelman perusteiden kehittämiseen sekä koulutuksellisen tasa-arvon toteutumisen arviointiin. Tavoitteena on tässäkin arvioinnissa tuottaa arviointitietoa erityisesti poliittiseen päätöksentekoon, opetusministeriölle, opetuksen kehittäjille ja oppilaitoksille.

Oppilailta kerättäviä tietoja tarkastellaan myös katsomusaineiden opettajilta ja tapakasvatuksesta vastaavilta opettajilta sekä otoskoulujen rehtoreilta kerättyjen taustatietojen valossa.

Tässä arvioinnissa kerättiin ensimmäistä kertaa tietoa myös integroidun arvioinnin käyttökelpoisuudesta. Arviointi järjestettiin siten, että samoilta oppilailta kerättiin sekä katsomusaineisiin että tapakasvatukseen liittyvää arviointitietoa. Uskontoaineiden ja elämäkatsomustiedon välille rakennettiin linkki siten, että oppiaineissa oli yhteisiä tehtäviä. Vertailemalla oppiaineiden tuloksia ja käyttämällä hyväksi yhteisiä osioita voitiin luoda käsitys siitä, miten kyseisten oppiaineiden tuottamat valmiudet integroituvat oppilaan käsityksissä ja asenteissa. Samoilta oppilailta kerätyn eri sisältöalueita koskevan tiedon perusteella oli mahdollista etsiä johdonmukaisuuksia vastauksista ja yhteistä siltaa eri oppiaineiden yhteydessä opettujen sisältöalueiden

välille. Uskonnon, elämänkatsomustiedon ja tapakasvatuksen välisen sillan tarkastelua on tässä raportissa voitu tehdä vain osittain, mutta aineiston käsittelyä on tarkoitus jatkaa myöhemmin.

Arvioinnin lähtökohtia

Peruskoulussa opetetaan oppilaiden enemmistön ja vähemmistöjen uskonnollisen tunnustuksen mukaisia uskontoaineita ja näitä aineita korvaavaa elämänkatsomustietoa.

Perusopetuslain (628/1998, 13 §) mukaan perusopetuksen järjestäjän tulee antaa uskonnonopetusta sen uskontokunnan tunnustuksen mukaan, johon oppilaiden enemmistö kuuluu. Suomessa tämä valtauskonto on kristinusko, johon kuuluvaan Suomen evankelisluterilaiseen kirkkoon enemmistö oppilaista kuuluu. Tästä opetuksesta vapautetulle vähintään kolmelle oppilaalle saman kunnan alueella on järjestettävä heidän oman tunnustuksensa mukaista uskonnonopetusta tai uskontokuntiin kuulumattomalle, jos heidän huoltajansa sitä vaativat, elämänkatsomustiedon opetusta.

Evankelisluterilaiseen uskonnonopetukseen voivat siten osallistua kaikki oppilaat. Tämä periaate heijastuu evankelisluterilaisen uskonnonopetuksen opetussuunnitelmassa siten, että se on korostetusti uskonnonopetusta kristinuskon viitekehyksestä, ei niinkään luterilaisesta tunnustuksesta lähtevää. Opetushallituksen hyväksymissä muissa uskonnon opetussuunnitelmissa tunnustuksellisuus korostuu keskeisesti, ja ne poikkeavat luonteeltaan merkittävästi evankelisluterilaisen uskonnonopetuksen opetussuunnitelmasta.

Toisin kuin luterilaisessa uskonnonopetuksessa ortodoksisen uskonnonopetuksen erityistavoitteet liittyvät kiinteästi ortodoksiseen uskoon ja ortodoksisen kirkon elämään. Tavoitteena on omaan uskontoon ja sen kulttuuri-perintöön kasvattaminen. Koulussa annettava ortodoksinen uskonnonopetus on kytketty kiinteäksi osaksi ortodoksisen kirkon kasteopetusta. Vastavaa tunnustuskuntaista painotusta luterilaisessa uskonnonopetuksessa ei ole. Ortodoksisen uskonnonopetuksen painotus on affektiivisissa ja toiminnallisissa tavoitteissa, kun taas luterilaisen opetussuunnitelman perusteet ovat kognitiivispainotteisia. Toisin kuin luterilaisessa opetuksessa, ortodoksisessa uskonnonopetuksessa ei oppisisällössä erikseen viitata opetussuunnitelman perusteissa läntiseen kristikuntaan eikä myöskään toiseen kansankirkkoon, Suomen evankelisluterilaiseen kirkkoon. (Pyysiäinen 2000, 15–16, 20–21.)

Opetussuunnitelmissa ja niiden perusteissa käytetyt käsitteet *evankelis-luterilainen* tai *ortodoksinen uskonto* ovat helposti harhaanjohtavia, koska ne sanatarkasti eivät ole uskontoja. Luterilaisuus ja ortodoksinen usko edustavat kirkko- ja tunnustuskuntia ja ovat osa yhtä uskontoa, kristinuskoa. Tämä terminologinen epätarkkuus heijastuu käytännön opetustyössä uskonnonopetuksessa, mikä ilmenee mm. oppilaiden väärinymmärryksinä. Esimerkiksi useiden opettajien kuvausten mukaan lestadiolaisuus, islam ja adventismi ymmärretään tästä terminologisesta epätarkkuudesta johtuen helposti eri uskonnoiksi. Opetussuunnitelmien yhteydessä ilmaisua uskonto käytetään kuvaamaan oppiainetta, joka sisältää uskonto- ja kirkkokunnat.

Tässä raportissa on pyritty käyttämään määrittelyjä *evankelis-luterilainen uskonnonopetus* ja *ortodoksinen uskonnonopetus*. Luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvista oppilaista kaikki eivät ole luterilaisen kirkon jäseniä. Muutaman kerran toiston välttämiseksi on käytetty määrittelyä luterilaiset oppilaat, joilla tarkoitetaan luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvia oppilaita riippumatta siitä, kuuluvatko he johonkin kirkkokuntaan vai eivät. Ortodoksisen uskonnonopetukseen osallistuvat oppilaat ovat kaikki ortodoksisen kirkon jäseniä.

Uskonnonopetukseen kuulumattomille oppilaille opetetaan uskonnon sijasta elämäkatsomustietoa, joka ei ole kaikille oppilaille avoin oppiaine. Siten uskontokuntaan kuuluva oppilas ei voi osallistua elämäkatsomustiedon opiskeluun. (Perusopetuslaki 628/1998, 13 §).

Uskonnon ja elämäkatsomustiedon oppimistulosten arviointi järjestettiin mielenkiintoisessa vaiheessa, kun samanaikaisesti lausuntokierroksella oli ehdotus uudeksi uskonnonvapauslaiksi. Lakiehdotuksessa on uskonnonopetuksen osalta luovuttu uskontokunnan käsitteestä ja korvattu se määrittelyllä *uskonnollinen yhdyskunta*. Esityksen mukaan myös luovuttaisiin tunnustuksellisuuden käsitteestä, ja sen sijasta käytettäisiin määrittelyä *oppilaan oman uskonnon opetus*. Käytännössä ei tapahtune kuitenkaan muutosta opetuksen sisällön kannalta. Vuonna 2001 alkanut opetussuunnitelmien uudistustyö sen sijaan ottaa huomioon tulevan uuden uskonnonvapauslain. Samoin tämän arvioinnin tulokset on saatettu uusien uskonnon, luterilaisen ja ortodoksisen, opetussuunnitelman ja elämäkatsomustiedon opetussuunnitelman laatijoiden tietoon.

Valmisteilla olevassa uudessa uskonnonvapauslaissa perusopetuksen uskonnonopetusta koskevia säännöksiä ehdotetaan muutettavaksi siten, että oppilaiden enemmistön mukaiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattomia ei enää erikseen vapautettaisi enemmistön uskonnon opetuksesta, vaan

yhdyskuntaan kuulumaton oppilas osallistuisi mainittuun opetukseen vain, jos hän siihen erikseen ilmoittautuu. Perusopetuslain (13 §) muutosesityksessä todetaan, että ”uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton oppilas voi huoltajan vaatimuksesta osallistua sellaiseen perusopetuksen järjestäjän järjestämään uskonnon opetukseen, joka oppilaan saaman kasvatuksen ja kulttuuri-taustan perusteella ilmeisesti vastaa hänen uskonnollista katsomustaan”. Voimassa olevan lainsäädännön mukaan oppilas osallistuu oppilaiden enemmistön mukaiseen uskonnonopetukseen, jollei häntä huoltajan ilmoituksen perusteella ole vapautettu tästä opetuksesta. Komitean esityksen mukaan tulevaisuudessa koulutuksen järjestäjä selvittäisi viran puolesta, osallistuuko oppilaiden enemmistön mukaiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton tämän uskonnon opetukseen. (Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 2, 50–51, 61.)

Opetussuunnitelman perusteet

Opetussuunnitelman perusteiden mukaan (vuodelta 1994; tässä käytetty 4. korjattua painosta, POPS 2000, 89) uskonnon opetuksen tehtävänä on ”tarjota oppilaille tietoa ja kokemuksia oman uskonnon merkityksestä hänelle itselleen ja oivallusta sen laaja-alaisista vaikutuksista yhteiskunnassa ja kulttuurissa”. Perusteissa todetaan edelleen, että ”kaikessa uskontosidonnaisessa uskonnon opetuksessa kunnioitetaan oppilaita vapaina ja totuuteen pyrkivinä ihmisinä”. Elämäkatsomustiedon opetus tukee opetussuunnitelman perusteiden mukaan ”yksilön elämäkatsomuksen muotoutumista, antaa mahdollisuuden omaksua maailman perusluonnetta ja arvoja jäsentäviä lähestymistapoja sekä käyttää niitä elämän ongelmien ratkomiseen”.

Opetushallituksen hyväksymien opetussuunnitelman perusteiden pohjalta laaditaan koulukohtaiset opetussuunnitelmat. Perusteissa esitetään kaikille uskontoaineille, ei vain evankelisluterilaiselle ja ortodoksiselle uskonnonopetukselle, yhteiset yleistavoitteet, joiden mukaan ”oppilas saavuttaa monipuolisen uskonnollisen ja katsomuksellisen yleissivistyksen”

- *perehtymällä ryhmänsä ja yksilöllisten tarpeittensa mukaisesti omaan uskontoon ja sen kulttuuriperintöön, jotta hän saa virikkeitä henkilökohtaisen elämäkatsomuksen muodostamiseen*
- *tutustumalla muihin uskontoihin ja maailmankatsomukselliseen ajatteluun, jotta hän oppii tuntemaan merkittävimmät uskonnolliset traditiot ja tulemaan toimeen monikulttuurisessa yhteiskunnassa eri tavoin ajattelevien ja uskovien kanssa*

- *kehittämällä eettisesti vastuullista elämänasennetta, jotta hän oppii ymmärtämään tekojensa seuraukset, kykenee tekemään henkilökohtaisia arvovalintoja ja vaikuttamaan yhteiskunnassa tehtäviin ratkaisuihin.* (POPS 2000, 89.)

Muiden kuin evankelisluterilaisen ja ortodoksisen uskonnonopetuksen opetussuunnitelmat on laadittu ”opetussuunnitelman perusteissa esitettyjen uskontojen opetuksen yleistavoitteiden mukaisesti”. Opetushallitus on vahvistanut Peruskoulun opetussuunnitelmassa kirjattujen luterilaisen ja ortodoksisen opetussuunnitelman lisäksi viisi muuta uskonnon opetussuunnitelmaa käytettäväksi peruskoulussa. Tässä selvityksessä on tarkasteltu vain luterilaisen ja ortodoksisen uskonnonopetuksen oppimistuloksia.

Muut opetussuunnitelmat ovat seuraavat:

- *Katolisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet (1994)*
- *Islamin uskonnon opetussuunnitelman perusteet (1995)*
- *Adventistisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet (1995)*
- *Kristiyhteisön uskonnon opetussuunnitelman perusteet (1997)*
- *Bahá’í-yhteisön uskonnon opetussuunnitelman perusteet (1998)*

Kaikissa seitsemässä peruskoulun uskonnon opetussuunnitelmassa on kolme yhteistä yleistavoitetta: tunnustuksellinen, yleissivistyksellinen ja eettinen. Nämä tavoitteet koskevat siten kaikkea koulussa annettavaa uskonnonopetusta. Käytännössä se tarkoittaa mm. sitä, että kaikkien uskontokuntien koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa tulee käydä ilmi se, että oppilaat saavat opetusta vieraista uskonnoista.

Opetussuunnitelman perusteiden tiivis esitystapa antaa mahdollisuuden siihen, että uskonnonopetuksessa on alueellisesti erilaisia painotuksia. Tämä ilmenee erilaisina yhteydenpidon muotoina koulun ulkopuolisiin tahoihin, joista merkittävin on paikallinen luterilainen tai ortodoksinen seurakunta. Samoin elämäkatsomustiedossa voidaan aktiivisesti ottaa huomioon kunkin paikkakunnan erityispiirteet riippuen esimerkiksi alueen kulttuurisesta tai sosio-ekonomisesta tilanteesta.

Evankelisluterilainen uskonnonopetus käsitetään perusopetuksen alkuvaiheesta alkaen (ala-asteella) laaja-alaisesti ei-tunnustuskuntaisena uskonnonopetuksena (POPS 2000, 89–90). Tavoitteena on monipuolinen uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys. Opetussuunnitelman perusteiden mukaan oppilas saa perustiedot kristinuskosta, ei siis vain luterilaisen tunnustuksen mukaisesta, ja sen merkityksestä itselleen ja lähiympäristölleen.

Esillä on oman tunnustuskunnan erityispiirteiden lisäksi ”kristillisten kirkkojen perusluonne”. Tämä on todettu vain luterilaisessa opetussuunnitelmassa, ei muissa uskonnon opetussuunnitelmissa. Samoin muut lähiympäristön uskonnot tulevat jo perusopetuksen alussa esille. Uskonnonopetuksen tunnustuksellinen luonne on sen erityispiirteiden ja oppisisältöjen valossa ohut.

Perusopetuksen lopulla, 7.–9. vuosiluokilla, pyritään syventämään kristinuskon perustietoutta. Kun merkittävät maailmanuskonnot käsitellään alaluokilla oman lähiympäristön näkökulmasta, niihin perehdytään myöhemmin maailmanlaajuisesti. Korostuksena on ”uskonnon näkeminen osana kulttuuria sekä uskonnollisen elämän moninaisuus”. Asiakokonaisuuksina ovat Raamatun ja kristillisen opin muodostuminen, kristillisten kirkkojen synty ja ominaispiirteet (ekumenia) sekä vaikutus kulttuuriin historiassa, luterilainen kirkko Suomessa ja muu suomalaisen uskonnollisuus, uskonnollinen ajattelu, kokeminen ja käyttäytyminen, eettinen pohdinta sekä perehtyminen muihin uskontoihin ja elämäntutkimukselliseen ajatteluun.

Luterilaisen uskonnonopetuksen painopisteenä on raamattuopetus, joka on protestanttisten kirkkojen erityiskorostus. Raamatun ja sen keskeisen sisällön kuuluminen oppisisältöön on yhteistä kaikille kirkkokunnille. Raamatun tulkintaa ei opeteta kirkkokuntaakohtaisesti. Erityisesti luterilaisen uskonkäsityksen omaksumista ja seurakunnan jäsenyyteen kasvattamista ei tuoda esille erityistavoitteissa. (Kallioniemi 1994, 36–42; Juntunen 1998, 233–234; Luomanen & Luomanen 1998, 200–202; Pyysiäinen 1998, 44–50.)

Ortodoksisen uskonnonopetuksen tunnustuksellinen luonne on sen erityispiirteiden ja oppisisältöjen valossa korostunut ja vahva (POPS 2000, 90–91). Opetussuunnitelman perusteluissa todetaan, että opetuksessa ”herätetään oppilaassa kiinnostusta ja myönteistä suhtautumista omaan kirkkoon, annetaan valmiuksia toimia aktiivisena seurakunnan jäsenenä sekä tuetaan hänen kasvuaan ortodoksikristittynä yhteistyössä kodin kanssa”. Alaluokkien viisi asiakokonaisuutta keskittyvät käytännössä kokonaan oman kirkkokunnan tuntemuksen lisäämiseen.

Sama painotus jatkuu vuosiluokilla 7.–9. Silloin ”opetuksessa tuetaan ja vahvistetaan oppilaan aktiiviseksi kirkon jäseneksi kasvamista antamalla tietoa oman seurakunnan toiminnasta ja ohjaamalla sen yhteyteen”. Asiakokonaisuuksia on seitsemän: niissä ortodoksisen kirkon ja uskon tuntemisen lisäksi tuodaan esille myös eettinen opetus. Yläluokilla yhtenä asiakokonaisuutena on perehtyminen kristinuskon ohella myös muihin suuriin maailmanuskontoihin.

Elämänkatsomustiedon tavoitteet on esitetty peruskoulun opetus-suunnitelman perusteissa (POPS 2000, 93–94) yleisten päämäärien tapaan seuraavasti:

- *ymmärtää erilaisia katsomuksellisia näkökulmia ja osaa eritellä katsomuksellisten kysymysten ratkaisuja ihmisoikeusetiikan perustalta,*
- *tutkii eurooppalaisia ja muiden kulttuurien perinteitä siten, että hänelle muodostuu monipuolinen katsomuksellinen yleissivistys sekä*
- *saa tukea oman elämänkatsomuksen muodostumiselle.*

Nämä keskeiset sisällöt on opetussuunnitelman perusteissa ryhmitelty kolmeksi osa-alueeksi: ihmissuhteet ja moraalinen kasvu, kulttuuri-identiteetti sekä yhteiskuntasuhde, kansalaisetiikka. Tavoitteissa todetaan lisäksi, toisin kuin uskonnon opetussuunnitelmien perusteissa, opetuksen metodisesta toteutuksesta useita näkökohtia, kuten mm., että ”opetuksen sisällöt valitaan siten, että ne mahdollistavat keskustelun tiedon ja toiminnan suhteesta arvoihin”. Koulussa ja sen ulkopuolelta kerätyn tiedon pohjalta käsitellään sitä, ”mikä on oppilaille tärkeää maailmassa”. Tavoitteissa korostetaan painokkaasti hyvän elämän perusteiden löytämistä tutkimalla, väittelemällä ja keskustelemalla. Silloin opetuksessa ”eettinen näköala” ei perustu auktoriteettiin.

Tapakasvatus ei ole erillinen oppiaine. Tapakasvatusta koskevat maininnat lisättiin vuoden 1994 opetussuunnitelman perusteisiin vuonna 1996 (vahvistettu 12.8.1996). Keskeiset tavoitteet on ilmaistu lyhyesti neljässä virkkeessä:

*Opetussuunnitelmaan laaditaan koko kouluyhteisöä velvoittava **kuvaus hyvin tapojen edistämisestä**. Perusta hyvälle tavoille on toisen ihmisen ja ympäristön huomioon ottaminen. Tälle pohjalle rakentuu erilaisen tilanteiden hallinta, perinteiden vaaliminen ja uusien tapojen arviointi. Suunnitelmat on hyvä laatia yhdessä koulun keskeisten sidosryhmien, ennen kaikkea huoltajien kanssa. (POPS 2000, 16)*

Perusopetuksen loppuvaiheessa voidaan hyvin määritellä painopisteinä sosiaalisia taitoja käsittelevät aihekokonaisuudet sekä mielenterveyteen ja kansalaistaitoon liittyvät kysymykset.

Uudessa terveystiedon oppiaineessa on mukana asiakokonaisuuksia, jotka liittyvät läheisesti tapakasvatukseen. Terveystiedon opetus jakaantuu kolmeen osa-alueeseen: varsinaiseen terveystietoon ja terveyden edistämiseen, sosiaalisten taitojen ja yleisten elämönhallintataitojen kehittämiseen sekä turvallisuustaitojen ja -valmiuksien saavuttamiseen. Terveystieto integroidaan

muihin oppiaineisiin. Uusia opetussuunnitelmia valmistettaessa on tehty yhteistyötä terveyteen ja turvallisuuteen liittyvien tavoitteiden ja sisältöjen integroimiseksi erityisesti ympäristö-luonnontiedon, biologian ja maantiedon, fysiikan ja kemian, liikunnan sekä historian ja yhteiskuntaopin opetussuunnitelmia valmistavien ryhmien kanssa.

Perusopetuksen päättöarvioinnin kriteerit katsomusaineissa

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet eivät määrittele osaamisen tasovaatimuksia. Päättöarvioinnin arvosanan antamisen tueksi Opetushallitus on laatinut vuonna 1999 perusopetuksen arvosanan hyvä (8) arviointikriteerit yhteisissä oppiaineissa. Niillä pyritään lisäämään arvosanojen yhdenvertaisuutta ja päättötodistusten vertailukelpoisuutta. Kriteerit on johdettu opetussuunnitelman perusteissa olevista oppiaineiden tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä. Niiden tarkoituksena on täsmentää opetussuunnitelman perusteissa esitettyjä tavoitteita ja sisältöjä. Kriteereissä on ilmaistu taitoja, joita harjaannutetaan oppilaan edellytysten mukaan koko perusopetuksen ajan.

Evangelisluterilaisen uskonnonopetuksen kriteereissä korostetaan sitä, että opiskelun tavoitteena on monipuolinen uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys. Siihen kuuluu yleisesti uskontojen ja katsomusten tarkastelu: ”Oppilaan pitää tuntea keskeiset uskonnot ja katsomukset sekä kyetä pohtimaan elämäkatsomuksellisia ja eettisiä kysymyksiä ja osallistumaan niistä käytävään keskusteluun.” Edelleen todetaan, että oppilas harjaantuu vuorovaikutustaidoissaan niin, että hän asennoituu toisiin suvaitsevaisesti ja kunnioittavasti. Kriteereissä annetaan esimerkinomaisesti kolme aihealuetta uskonnonopetukseen. Ne ovat seuraavat: uskonto ilmiönä, uskonto ja kulttuuri (sisältäen kristinuskon ja sen kulttuuriperinnön sekä muut uskonnot ja maailmankatsomuksellisen ajattelun) sekä elämäkysymykset (sisältäen elämäkatsomukselliset peruskysymykset ja etiikan).

Ortodoksisen uskonnonopetuksen kriteereissä ilmenee opetuksen omaleimainen luonne: opetuksen tavoitteena on ”antaa oppilaalle sekä monipuolinen että hänen ortodoksista identiteettiään tukeva uskonnollinen yleissivistys”. Aihealueita on neljä: kirkon oppi ja toiminta (sisältäen ortodoksisen perinteen ja kirkollisen elämän), Raamattu (sisältäen Pyhät kirjoitukset, Raamattu kirkossa ja Raamattu kristityn elämässä), eettiset peruskysymykset sekä kirkot ja uskonnollisuus maailmassa (sisältäen ihmisen uskonnollisuuden ja kirkon, ortodoksisen maailman sekä kristilliset kirkot ja maailmanuskonnot).

Elämänkatsomustiedossa tavoitteena on päättöarvioinnin kriteerien mukaan ”tukea yksilön elämänkatsomuksen muotoutumista”, mitä varten hänelle annetaan mahdollisuus omaksua lähestymistapoja, joilla voi jäsentää ”maailman perusluonnetta ja arvoja ja ratkaista ongelmia”. Aihealueita on kolme: etiikka, kulttuuri ja yhteiskunta. Kaikkiin aihealueisiin sisältyy käsitteiden hallinta ja käyttö sekä tiedon hankinta ja sovellus.

Päättöarvioinnin kriteereissä ei ole käsitelty *tapakasvatusta* lainkaan, koska kyseessä ei ole oppiaine, josta annettaisiin erillinen arvosana. Koulutodistuksen käytös- ja huolellisuusarvosanoja ja niiden kriteerejä ei tarkasteltu tässä arvioinnissa. Nämä arvosanat eivät välttämättä kuvaa tapakasvatuksen oppimistuloksia tiedollisissa ja asennetehtävissä.

Arviointitehtävän määrittely

Tässä arvioinnissa on käytetty uskonnonopetuksesta ja elämänkatsomustiedosta yhteiskäsitettä *katsomusaineet*. Niiden opiskelijat osallistuivat myös tapakasvatuksen arviointiin. Integrointi olisi voitu järjestää joidenkin muiden oppiaineiden välillä ja tapakasvatus jonkin muun oppiaineen arvioinnin yhteydessä. Nyt integrointi toteutettiin kahden eri uskontoaineen ja elämänkatsomustiedon kanssa. Edellytykset näiden oppiaineiden integrointiin tapakasvatuksen kanssa todettiin arvioinnin valmistelussa hyväksi. Valittu arviointitapa vaikutti jonkin verran tapakasvatuksen kysymyksiin, koska lähinnä eettisissä tehtäväosioissa oli lähelle toisiaan tulevia teemoja. Koska kyseessä olivat samat oppilaat, joitakin osioita siirrettiin uskonnonopetuksen ja elämänkatsomustiedon kysymyksistä tapakasvatuksen kysymyksiin ja päinvastoin.

Uskonnon oppiaineiden arviointia laadittaessa otettiin huomioon se, että evankelisluterilaisen ja ortodoksisen uskonnonopetuksen opetussuunnitelmien perusteet poikkeavat huomattavasti toisistaan. Siksi näiden aineiden oppimistuloksia on tässä raportissa tarkasteltu keskinäisen vertailun lisäksi myös erikseen.

Uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetuksen keskeisissä sisällöissä on useita samoja aihepiirejä. Tämän vuoksi oppilaille suunnatuissa tehtävissä oli osin samoja tehtäviä riippumatta siitä, oliko kyse evankelisluterilaiseen vai ortodoksisen uskonnonopetukseen vai elämänkatsomustiedon opetukseen osallistuva oppilas.

Huolimatta katsomusaineiden opetussuunnitelmien ja myös opetusmetodien välisistä eroista, arvioinnin valmisteluista lähtien pyrittiin etsimään erilaisia tapoja näiden oppiaineiden keskinäiseen vertailuun ja kokonaistarkasteluun. Katsomusaineiden opetusmateriaalissa on huomattavia eroja. Perusopetuksen ylimmillä luokilla annettavassa luterilaisessa uskonnonopetuksessa on opettajien käytettävissä useita huolella tehtyjä oppikirjoja, ortodoksisessa uskonnonopetuksessa käytännössä yksi jo hieman vanhentunut kirjasarja ja elämäkatsomustiedossa yksi oppikirja.

Elämäkatsomustiedon opetussuunnitelman perusteet antoivat arvioinnille runsaasti erilaisia toteuttamismahdollisuuksia. Erityisesti tiedollisia tehtäviä ei ollut mielekästä laatia kaikilta osin yhteismitallisiksi uskonnon opetussuunnitelmissa ilmaistujen tiedollisten tavoitteiden kanssa. Toisaalta elämäkatsomustiedon oppimistuloksia voitiin myös tarkastella käytettävissä olevan opetusmateriaalin avulla.

Arvioinnin valmistelijat ja käytännön toteuttajat

Uskonnon, elämäkatsomustiedon ja tapakasvatuksen arviointiprojektin järjestämisestä päätettiin keväällä 2000, ja työskentely alkoi saman vuoden keuhällä. Käytännön toteutusta tukemaan kutsuttiin *asiantuntijaryhmä*, joka koostui evankelisluterilaisen uskonnonopetuksen, ortodoksisen uskonnonopetuksen, elämäkatsomustiedon, tapakasvatuksen ja arvioinnin metodisten kysymysten asiantuntijoista. Ryhmä osallistui arviointisuunnitelman tarkentamiseen, arviointitehtävän kehittämiseen ja käytettyjen mittarien viimeistelyyn. Asiantuntijaryhmään kutsuttiin asiamies *Olavi Arra* Opetusalan Ammattijärjestöstä, rehtori *Marja Habtola* Posion lukiosta, erikoissuunnittelija *Annikki Jäntti* Opetusalan koulutuskeskuksesta Heinolasta, dosentti *Erkki Komulainen* Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksesta, lehtori *Saara Lempinen* Maunulan yhteiskoulusta Helsingistä, teologian maisteri *Kaarina Lyhykäinen* Helsingin ortodoksisesta seurakunnasta, aatehistorian professori *Juha Manninen* Oulun yliopiston historian laitoksesta ja uskonnon didaktiikan professori *Markku Pyysiäinen* Helsingin yliopiston opettajakoulutuslaitoksesta, myöhemmin uskonnonpedagogiikan professori teologiasta tiedekunnasta.

Arvioinnin valmisteluvaiheessa vastaava projektipäällikkö kävi lisäksi keskusteluja kyseisten oppiaineiden keskeisistä tavoitteista näiden aineiden opettajien ainejärjestöjen edustajien sekä useiden muiden asiantuntijatahojen kanssa.

Kutakin kolmea aiheetta, uskonnonopetus, elämänkatsomustieto ja tapakasvatus, varten oli opettajista koottu *tehtävän laatijoiden ryhmä*. Opettajat koottiin eri puolilta maata. He tuottivat materiaalia oppilaille suunnattuja tehtäviä ja taustakyselyjä varten. Sekä tehtävän laatijoiden ryhmien kokoonpanoissa että itse tehtävissä otettiin erikseen huomioon ruotsinkielisen opetuksen erityispainotukset. *Evankelisluterilaisen ja ortodoksisen uskonnon* tehtävien laatijoina toimivat (ortodoksinen) pastori *Jukka Alava* Vantaalta, opettaja *Juba Anttila* (ruotsinkielinen) Espoosta, opettaja *Marjatta Junkkaala* Helsingistä, rehtori *Riitta Nisonen* Lopelta, opettaja *Vesa Soikkeli* Helsingistä ja lehtori *Riitta Vaaramo* Helsingistä. Arvioinnin alkuvaiheessa tehtävän laatijat kuuluivat asiantuntijoina luterilaisen uskonnonopetuksen osalta kouluasiain sihteeri *Markku Holmaa* ja ortodoksisen uskonnonopetuksen osalta lehtori *Risto Aikosta*.

Elämänkatsomustiedon tehtävän laatijoina toimivat opettaja *Riitta Eskelinen* Espoosta, rehtori *Pekka Söderlund* Rovaniemeltä, opettaja *Matti Taneli* Salosta ja opettaja *Ritva Tuominen* Helsingistä. Arvioinnin alkuvaiheessa tehtävien laatijat kuuluivat asiantuntijana rehtori *Satu Honkalaa*.

Tapakasvatuksen tehtävän laatijoina toimivat opettaja *Peter Bjugg* (ruotsinkielinen) Helsingistä, rehtori *Annaläsa Janhunen* Mäntsälästä, opettaja *Anne Lehtonen* Haminasta, lehtori *Heikki Marjomäki* Jyväskylästä ja kotitalousopettaja *Marika Taivaloja* Turusta. Arvioinnin alkuvaiheessa tehtävien laatijat kuuluivat asiantuntijana opetusneuvos *Raili Malmbergia*.

Projektin käytännössä toteutti tehtävää varten 1.8.2000 alkaen projekti-päälliköksi kutsuttu, erikoissuunnittelija, dosentti *Jaakko Rusama*. Lisäksi projektisuunnittelija *Aulikki Etelälähti* osallistui projektin toteuttamiseen. Metodinen tuki saatiin yleissivistävän koulutuksen arvioinnin virkamiehiltä. Heistä päävastuun kantoi erikoistutkija, dosentti *Jari Metsämuuronen*. Tulosten analysointi- ja tallennusvaiheessa projektissa työskenteli kolme kuu-kautta teologian ylioppilas *Terhi Pönkkö*. Oppilaiden antamien avovastausten arvioinnissa ja sensoroinnissa käytettiin apuna kyseisten aineiden opettajia.

2 TIETOJENKERUU

Otanta

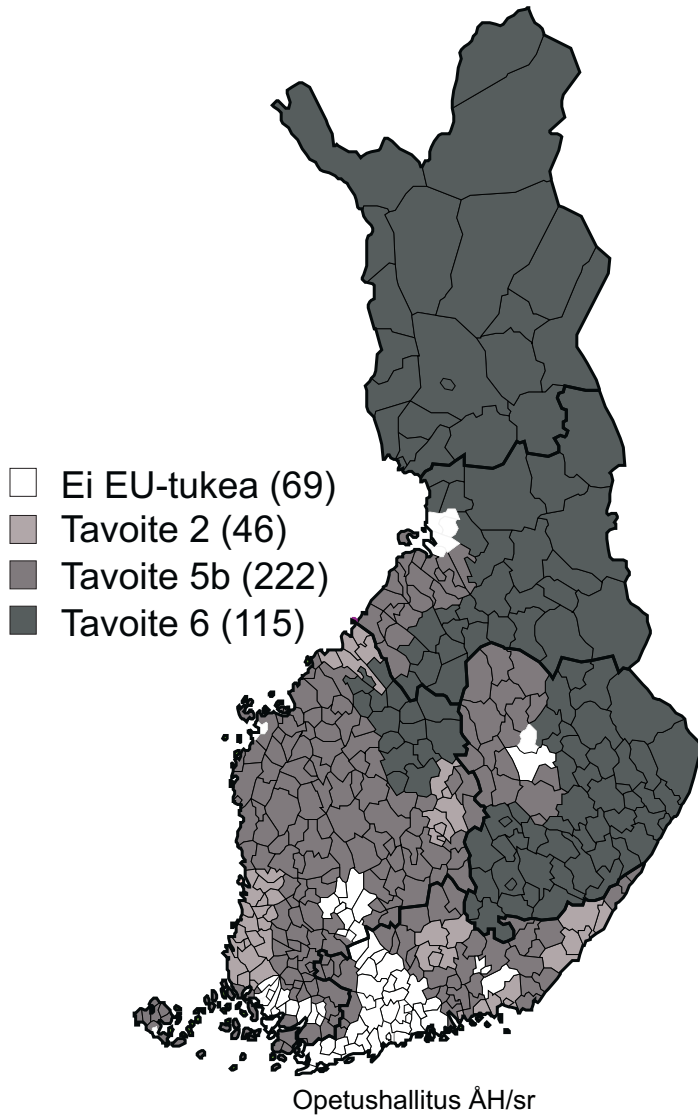
Peruskoulujen 9. luokilla oli 64 855 oppilasta lukuvuonna 2000–2001. Heistä 94 % oli suomenkielisen opetuksen piirissä (Peruskoulun oppilaat 2000). Opetushallituksen OPTI-tietokannan mukaan suomenkielistä yleisopetusta saavista 58 387 oppilaasta 21 200 (36 %) opiskeli Etelä-Suomen läänissä, 20 356 (35 %) Länsi-Suomen, 7 632 (13 %) Itä-Suomen, 6 516 (11 %) Oulun ja 2 683 (5 %) Lapin läänin kouluissa.

Ruotsinkielistä opetusta manner-Suomen peruskouluissa sai 3 337 oppilasta, joista katsomusaineiden mukaan jaettuina 1 661 (49,9 %) opiskeli Etelä-Suomen läänissä, 1 652 (49,7 %) Länsi-Suomen läänissä ja 13 (0,4 %) Oulun läänissä.

Uskonnon, elämäntietämisen ja tapakasvatuksen oppimistulosten arvioinnissa tiedot kerättiin otannalla 316 peruskoulusta, joista 18 oli ruotsinkielisiä. Otannassa otettiin huomioon alueellinen kattavuus (lääni), kunta-muoto, taloudelliseen kehitykseen liittyviä näkökohtia (EU-tukialueet) sekä koulun koko. Otantaan tulleista oppilaista 1 373 kävi koulua Etelä-Suomen läänissä, 945 Länsi-Suomen, 720 Itä-Suomen, 558 Oulun ja 502 Lapin läänissä. Oppilaista 2 135 kävi kaupunkikouluja, 666 maaseutukouluja ja 1 097 taajamakouluja. Mukana oli siten Ahvenanmaata lukuun ottamatta edustava otos oppilaita koko maasta. Ahvenanmaan maakunta ei itsehallintonsa vuoksi ole mukana Opetushallituksen otospohjaisissa kansallisissa arvioinneissa. Alueen koulut ja oppilaat ovat osallistuneet kansallisiin arviointeihin silloin, kun maakunta on tilannut arvionnit kaikille oppilailleen.

Kussakin läänissä olleet oppilaitokset suhteutettiin lisäksi edustettuina olleisiin Euroopan yhteisön rakennerahastojen tukea saaviin alueisiin, jotka ilmentävät taloudellisia ja elinkeinorakenteen eroja maan eri osissa. Osa läänneistä on laajoja sekä mm. kulttuurisesti ja sosioekonomisesti epäyhtenäisiä. Maakuntia puolestaan on liian monta (20), jotta jokaiseen ositteseen olisi saatu riittävästi edustajia. Silloin, kun maakuntakohtainen vertailu on edustavuuden kannalta ollut mahdollinen, siitä on raportoitu. Maakuntien välisen vertailujen kriteerit on kuvattu erikseen kunkin oppiaineen analyysin yhteydessä.

EU-TUKIALUEET

EU-tukialueet ovat suuria väestöpohjaltaan ja ne ovat myös väestö- ja elinkeinorakenteeltaan riittävän yhtenäisiä. EU-tukialueiden jaottelussa käytettiin voimassa ollutta aluejakoa, jonka mukaisesti 0-tunnuksella merkitty alue ei kuulunut lainkaan EU-tuen piiriin (otoksessa 1711 oppilasta), 2-tukea saivat taantuvat teollisuusalueet eli teollisuuden rakennemuutoksesta kärsivät alueet (415 oppilasta), tukialue 5 oli maaseudun kehittämisaluetta eli maaseutumaisten seutujen kehittämistä ja rakenteellista mukauttamista varten tukea saavat alueet (568 oppilasta) ja alue 6 harvaan asuttua seutua, tukea ”erittäin harvaan asuttujen alueiden kehittämistä” varten (1204 oppilasta).

Syyskuussa 2000 kaikille yläasteiden rehtoreille lähetetyssä kyselyssä tiedusteltiin 9. luokalla opiskelevien määrää sekä erikseen katsomusaineiden opiskeluun (evangelisluterilainen uskonnonopetus, ortodoksinen uskonnonopetus, muu uskonnonopetus, elämäkatsomustieto) osallistuvien määrää. Tämän kyselyn perusteella tehtiin otanta.

Otos käsitti yhteensä 4 245 suomen- ja ruotsinkielistä oppilasta. Integroidussa arvioinnissa kunkin oppilaan tuli täyttää kaksi tehtävälomaketta, katsomusaineesta ja erikseen tapakasvatuksesta. Lomakkeita palautettiin 3 898.

Otannassa oli mukana myös oppilaita, joilla kotikieli oli joku muu kuin suomi tai ruotsi. Arvioinnissa otettiin huomioon se, että erityisesti ortodoksisessa uskonnonopetuksessa venäjänkielisten oppilaiden määrä on merkittävä. Osa heistä myös vastasi avotehtäviin venäjäksi.

Otoskouluissa oli oppilaita yli 70 etnisestä ja kansallisesta ryhmästä. Suurimman ryhmän muodostivat venäläiset oppilaat, joita oli 169 koulussa. Inkeriläisiä oppilaita oli 60 koulussa. Näiden ryhmien tarkka erottelu toisistaan ei ole täysin yksiselitteistä. Virolaisen taustan omaavia oppilaita oli 100 koulussa ja somalialaisen taustan omaavia 51 koulussa. Muita suurempia etnisiä ryhmiä tai eri kansallisuuksia edustavia oppilaita olivat vietnamilaiset (33 koulussa), entisen Jugoslavian alueelta tulleet (29 koulussa), muista pohjoismaista tulleet oppilaat (21 koulussa), albaanit (20 koulussa), kurdit (18 koulussa), kiinalaiset (16 koulussa), iranilaiset (14 koulussa), thaimaalaiset (13 koulussa) ja irakilaiset (12 koulussa).

Otannassa otettiin lisäksi huomioon samana keväänä tehdyt muut perusopetuksen oppimistulosarvioinnit: äidinkieli ja kirjallisuus, ruotsin kieli sekä ruotsinkielisissä kouluissa modersmål ja finska. Samoja kouluja pyrittiin rasittamaan mahdollisimman vähän useilla arvioinneilla.

Arvioinnin suunnittelussa ja toteutuksessa kiinnitettiin huomiota siihen, että ortodoksiseen uskonnonopetukseen ja elämäkatsomustietoon osallistuvien oppilaiden määrät ovat yleensä muita oppiaineita opiskelevia pienemmät ja että ne jakaantuvat maassamme epätasaisesti. Erityisesti ortodoksisen uskonnonopetuksen perusteella alueellinen kattavuus edellytti pientenkin opetusryhmien mukaan ottamista.

Kyseessä oli kolmen oppiaineen ja tapakasvatuksen integroitu arviointi, jolloin olisi ollut mahdollista tyytyä käytettyä suppeampaan otokseen. Erityisesti ortodoksiseen uskonnonopetukseen ja elämäkatsomustietoon osallistuvien alueellinen jakaantumisen vuoksi arvioinnissa oli tavallista suuremmat otokset.

Kaikissa otoskouluissa toimi luokat 7.–9., ja vajaassa viidesosassa (18 %) kouluista sisältyivät kouluun myös perusopetuksen luokka-asteet 1.–6.

Tehdyn otannan pohjalta mukaan tuli 18 koulua, joista tulivat mukaan luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvat oppilaat (joista koulukohtainen otanta) sekä kaikki kyseisissä kouluissa ortodoksiseen uskonnonopetukseen ja elämäkatsomustiedon opetukseen osallistuvat oppilaat.

Kaikista kouluista ei palautettu täytettyinä kaikkia oppilaiden tehtävälomakkeita. Samoin yksittäisten tehtävien vastaamisissa oli vaihtelua. Tarkat luvut on tässä raportissa mainittu kunkin oppiaineen oppimistulosten yhteydessä.

Evangelisluterilainen uskonnonopetus

Syksyllä 2000 peruskoulujen 9. luokilla oli evangelisluterilaisessa uskonnonopetuksessa 55 165 oppilasta, mikä on 85 % kaikista 9. luokkien oppilaista. He jakaantuivat lääneittäin seuraavasti: 35 % Etelä-Suomen läänissä, 36 % Länsi-Suomen läänissä, 13 % Itä-Suomen läänissä, 11 % Oulun läänissä ja 5 % Lapin läänissä. Ruotsinkielisiä oppilaita syksyn 2000 tietojenkeruun mukaan osallistui luterilaiseen uskonnonopetukseen 3 245.

Näiden oppilaiden osalta tehtiin satunnaisotanta ositteiden (lääni, EU-tukialue, kuntaryhmä) perusteella siten, että kunkin ositteen oppilasmäärä oli suhteessa kyseisen ositteen kokonaisoppilasmäärään. Otokseen tulleissa kouluissa tehtiin vielä koulun sisällä toinen otos tasaväliotannalla niin, että koulun otoskooksi tuli 30–40 oppilasta. Samoin tehdään muidenkin oppiaineiden

oppimistulosten arvioinneissa. Opetushallitus antoi ohjeet otannan käytännön järjestelyistä kirjeessä oppilaitosten rehtoreille maaliskuussa 2001.

Evangelisluterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvia oppilaita otoksessa oli 82 koulusta yhteensä 3125 oppilasta eli 5,7 % tämän oppiaineen koko oppilasmäärästä. Täytettyjä lomakkeita palautettiin 3 007, mikä on 5,5 % luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvien oppilasmäärästä. Opetushallituksen oppimistulosarvioinneissa on yleensä pyritty vähintään 5 %:n otokseen.

Otokseen tulleista oppilaita oli tyttöjä (49,6 %) ja poikia (50,4 %), käytännössä yhtä paljon. Vastanneista suomenkielisiä oli 89 %, ruotsinkielisiä 10 %, venäjänkielisiä 0,4 % ja loput ilmoittivat jonkun muun kielen kotikielekseen.

Oppilaat jakautuivat lukumääräisesti lääneittäin seuraavasti: Etelä-Suomen läänistä 883 (29 %) oppilasta, Länsi-Suomen läänistä 831 (28 %), Itä-Suomen läänistä 518 (17 %), Oulun läänistä 497 (17 %) ja Lapin läänistä 278 (9 %) oppilasta. Otannassa pyrittiin saamaan riittävä määrä kouluja ja oppilaita kustakin läänistä, että voitaisiin suorittaa vertailua. Itä-Suomen, Oulun ja Lapin läänien otokseen lisättiin yhteensä kymmenen kouluja. Samalla Etelä- ja Länsi-Suomen läänien kouluista vähennettiin viisi kummastakin.

Maakunnat (18 kpl) olivat, Ahvenanmaata lukuun ottamatta, hyvin edustettuina otoksessa. Eniten oppilaita oli Uudeltamaalta (20 %, 599 oppilasta) ja vähiten Kymenlaaksosta (1 %, 28 oppilasta). Puolet maakunnista oli sellaisia, joista otoksessa oli mukana 150 oppilasta tai enemmän.

EU-tukialueittain otokseen tulleet oppilaat jakaantuivat siten, että 37,8 % oli alueelta, joka ei kuulu EU-tuen piiriin (0-tuki). Taantuvilta teollisuusalueilta (2-tuki) oli 11,5 % oppilaita, maaseutumaisilta seuduilta (5-tuki) 17 % ja harvaan asutuilta alueilta (6-tuki) 33,6 % oppilaita.

Kouluja oli mukana 82, ja niistä 48 % oli kaupunkikouluja, 20 % taajamista ja 32 % maaseudulta.

Integroitu arviointi toteutui varsin hyvin: oppilaita, jotka täyttivät uskonnonopetusta käsitelleet tehtävälomakkeet, vastasi 2 845 (95 %) myös tapakasvatusta käsitelleisiin tehtäviin.

Ortodoksinen uskonnonopetus

Syksyllä 2000 ortodoksisen uskonnonopetukseen osallistui rehtorien antamien tietojen mukaan koko maassa 9. luokilla kaikkiaan 686 oppilasta, mikä on 1 % kaikista 9.–luokkalaisista. Nämä oppilaat jakaantuivat lääneittäin seuraavasti: 42 % Etelä-Suomen läänissä, 10 % Länsi-Suomen läänissä, 38 % Itä-Suomen läänissä, 7 % Oulun läänissä ja 2 % Lapin läänissä.

Otoksessa oli mukana 221 koulua, joissa on ortodoksisen uskonnonopetukseen osallistuvia oppilaita. Tähän arviointiin tuli mukaan 615 oppilasta. Ruotsinkielisiä oppilaita manner-Suomen kouluissa oli 9. luokilla ainoastaan 12, jotka kaikki tulivat mukaan otokseen. Heistä puolet palautti täytetyt lomakkeet. Arviointiin osallistui kaikista ortodoksioppilaista 93,5 %.

Otokseen tulleista oppilaista 513 palautti täytetyn lomakkeen. Palauttaneiden määrä oli siten otokseen tulleiden määrästä 83 % (puuttuvia 102 kpl). Puuttuneiden joukossa oli kouluja, joissa oli vain yksi ortodoksioppilas sekä kouluja, joista oppilas oli otoksen laatimisen jälkeen muuttanut pois. Kato oli silti huomattavan suuri eikä selity esimerkiksi sillä, että heistä kaikki olisivat olleet arvioinnin aikaan sairaina. Useissa kouluissa tehtävälomakkeen palautti 1–2 oppilasta ilmoitettua oppilasmäärää vähemmän.

Otoksessa oli mukana poikia 45 % ja tyttöjä 55 %. Uskonnon tehtäviin vastanneista oli suomenkielisiä 77 %, ruotsinkielisiä 1,3 %, venäjänkielisiä 18 % ja loput ilmoittivat jonkun muun kielen äidinkielekseen.

Oppilaiden joukossa oli runsaasti maahanmuuttajia, erityisesti Venäjältä. Oppilaita oli Venäjältä ja Viirosta muuttaneiden lisäksi entisen Jugoslavian alueelta ja muista Itä-Euroopan maista, joissa valtauskontona on kristinuskon itäinen haara, ortodoksinen kirkko. Näitä maita olivat Bulgaria, Romania, Ukraina ja Valko-Venäjä. Joillakin oppilailla oli kaksoiskansalaisuus tai muu sukulaissuhde Kreikkaan ja Kyprokseen, joiden maiden pääkirkkokunta on ortodoksinen kirkko.

Arvioinnissa alle 50 oppilaalla ilmeni kielellisiä vaikeuksia tehtäviin vastamisessa. Tehtävien laadinnassa pyrittiin selkeisiin monivalintatehtäviin, mikä takaisi avotehtäviä tasavertaisemmat mahdollisuudet kaikille arviointiin osallistuville. Osa venäläisen tai inkeriläisen taustan omaavista oppilaista vastasi avotehtäviin venäjäksi. Kaikkiaan otokseen tulleista oppilaista hieman yli viidennellä oli äidin- tai kotikielenä joku muu kuin suomi tai ruotsi. Kielel-

lisiä vaikeuksia suurempi ongelma oppimistulosten suhteen oli se, että joukossa oli oppilaita, joilta puuttui runsaasti perusopetuksessa aiemmin annettua tietoa johtuen mm. siitä, että he olivat asuneet vasta vähän aikaa Suomessa.

Esitestauksessa mukana olleet oppilaat eivät olleet enää mukana lopullisessa arvioinnissa, jossa oppilaat jakautuivat lukumääräisesti lääneittäin seuraavasti: Etelä-Suomen läänistä 202 (39 %) oppilasta, Länsi-Suomen läänistä 60 (12 %), Itä-Suomen läänistä 199 (39 %), Oulun läänistä 39 (8 %) ja Lapin läänistä 12 oppilasta (2 %). Tämä jakauma vastasi hyvin kaikkien ortodoksioppilaiden alueellista jakaantumista.

Otoksessa oli mukana oppilaita Ahvenanmaata lukuun ottamatta kaikista maakunnista. 11 maakunnassa oli alle 17 oppilasta ja kahdeksassa maakunnassa enemmän kuin 17 oppilasta. Eniten tähän arviointiin tulleita oppilaita oli Uudellamaalla (147) ja Pohjois-Karjalassa (123) ja Pohjois-Savossa (67).

EU-tukialueittain otokseen tulleet oppilaat jakaantuivat siten, että lähes puolet (47 %) oli alueelta, joka ei kuulu EU-tuen piiriin (0-tuki). Taantuvilta teollisuusalueilta (2-tuki) oli 9 % oppilaista, maaseutumaisilta seuduilta (5-tuki) 11 % ja harvaan asutuilta alueilta (6-tuki) 33 % oppilaista.

Kouluja, joista vastaukset saatiin, oli mukana 205, ja niistä 64 % oli kaupunkikouluja, 7,5 % taajamista ja 28,5 % maaseudulta.

Integroitu arviointi toteutui kohtalaisesti: 513 oppilasta täytti uskonnonopetusta käsitelleen tehtävälomakkeen ja heistä 456 (89 %) myös tapakasvatusta käsitelleen lomakkeen. Etukäteen rehtoreille annettujen tarkkojen ohjeiden mukaan saman oppilaan olisi tullut täyttää molemmat lomakkeet peräkkäisinä päivinä. Näin pienessä oppilasmäärässä 57 (11 %) oppilaan pois jääminen vaikutti haitallisesti integroidun arvioinnin suorittamiseen. Ongelma oli samaa suuruusluokkaa elämäntiedon arvioinnissa.

Elämäntiedon arviointi

Syksyllä 2000 elämäntiedon opetukseen osallistui rehtorien antamien tietojen mukaan koko maassa 9. luokilla kaikkiaan 1 622 oppilasta, mikä on 2,5 % kaikista 9.-luokkalaisista. He jakaantuivat lääneittäin seuraavasti: 68 % Etelä-Suomen läänissä, 19,5 % Länsi-Suomen läänissä, 5,5 % Itä-Suomen läänissä, 4 % Oulun läänissä ja 3 % Lapin läänissä.

Otoksessa oli mukana 127 koulua, joissa oli elämäkatsomustietoa opiskelevia oppilaita. Ruotsinkielisiä oppilaita oli manner-Suomessa 56, kaikki Etelä-Suomen läänissä.

Oppilaista tehtiin luterilaisen uskonnonopetuksen tapaan satunnaisotos. Tässä yhteydessä otettiin lisäksi huomioon opetuksen ryhmäkoko: alle 5 oppilasta, 5–10 oppilasta ja yli 10 oppilasta. Otokseen tuli 659 oppilasta eli 40 % koko oppilasmäärästä.

Täytetyn tehtävälomakkeen palautti 502 oppilasta, mikä on 76 % otokseen tulleiden määrästä (puuttuvia 157 kpl). Joka neljäs otokseen kuulunut oppilas siten jätti palauttamatta täytetyn tehtävälomakkeen. Ortodoksioppilaiden suhteen tilanne oli lähes yhtä ongelmallinen, mutta elämäkatsomustiedon oppilaiden puuttuvien lomakkeiden määrä oli suhteellisesti suurin. Näin suuri määrä ei selity sillä, että arviointiin osallistumattomat oppilaat olisivat olleet kyseisenä päivänä sairaina, muuttaneet paikkakunnalta tai vaihtaneet opetusryhmää.¹

Tehtävälomakkeisiin vastanneista oli poikia 51 % ja tyttöjä 49 %. Suomenkielisiä oli 90 %, ruotsinkielisiä 2 %, venäjänkielisiä 2 % ja loput ilmoittivat muun kielen äidinkielenkseen. Tehtäviin vastaamisessa ilmeni eri etnisiin ryhmiin kuuluneilla jonkin verran kielellisiä vaikeuksia.

Otokseen tulleet oppilaat jakautuivat lukumääräisesti lääneittäin seuraavasti: Etelä-Suomen läänistä 342 oppilasta (69 %), Länsi-Suomen läänistä 87 (17 %), Itä-Suomen läänistä 28 (5,6 %), Oulun läänistä 24 (4,8 %) ja Lapin läänistä 18 oppilasta (3,6 %). Tämä jakauma vastasi hyvin kaikkien elämäkatsomustiedon oppilaiden alueellista jakaantumista.

Otoksessa oli mukana oppilaita Ahvenanmaata lukuun ottamatta kaikista maakunnista. Eniten oppilaita oli Uudeltamaalta (289), joka maakunnittain jaettuna oli 58 % koko otoksesta. Kahdeksasta maakunnasta oli yli 15 oppilasta. Seitsemästä maakunnasta otoksessa oli mukana alle kymmenen oppilasta.

¹ Pahin kato kävi Etelä-Suomen läänissä sijaitsevan koulun kohdalla, jossa rehtorin ilmoituksen mukaan oli 30 oppilasta elämäkatsomustiedossa 9. luokilla ja joiden olisi pitänyt osallistua arviointiin, mutta täytettyjä tehtävälomakkeita palautettiin vain kahdeksan (palautusprosentti 27). Etelä-Suomen läänissä sijaitsevat myös kahdeksan muuta koulua, joista palautettiin poikkeuksellisen huonosti tehtävälomakkeita:

16 oppilasta - 5 täytettyä lomaketta,
11 oppilasta - 6 täytettyä lomaketta,
29 oppilasta - 18 täytettyä lomaketta,
11 oppilasta - 6 täytettyä lomaketta,
29 oppilasta - 18 täytettyä lomaketta,
17 oppilasta - 11 täytettyä lomaketta,
20 oppilasta - 13 täytettyä lomaketta ja
5 oppilasta - ei yhtään täytettyä lomaketta.

EU-tukialueittain otokseen tulleet oppilaat jakaantuivat siten, että valtaenemistö (79 %) oli alueelta, joka ei kuulu EU-tuen piiriin (0-tuki). Taantuvilta teollisuusalueilta (2-tuki) oli 9 % oppilaista, maaseutumaisilta seuduilta (5-tuki) 3 % ja harvaan asutuilta alueilta (6-tuki) 9 % oppilaista.

Kouluja, joista vastaukset saatiin, oli mukana 116, ja niistä 86 % oli kaupunkikouluja, 9 % taajamista ja 5 % maaseudulta.

Integroitu arviointi toteutui kohtalaisesti: 502 oppilasta täytti elämäntietomustietoa käsitelleet tehtävälomakkeet ja heistä 452 (90 %) myös tapakasvatusta käsitelleet lomakkeet. Etukäteen rehtoreille annettujen tarkkojen ohjeiden mukaan saman oppilaan olisi tullut täyttää molemmat lomakkeet peräkkäisinä päivinä. Näin pienessä oppilasmäärässä 50 oppilaan (10 %) pois jääminen vaikutti haitallisesti integroidun arvioinnin tekemiseen. Sama ongelma ilmeni ortodoksioppilaiden kohdalla.

Tapakasvatus

Tapakasvatuksen tehtäviin vastanneista poikia ja tyttöjä oli kumpiakin yhtä paljon, 1949. Vastanneista suomenkielisiä oli 88 %, ruotsinkielisiä 8 %, venäjänkielisiä 3 % ja loput ilmoittivat jonkun muun kielen kotikielekseen. Opetuskielenä oli 92 %:lla suomi ja loppuilla ruotsi.

Oppilaista 35 % oli Etelä-Suomen läänistä, 24 % Länsi-Suomen läänistä, 19 % Itä-Suomen läänistä, 14 % Oulun läänistä ja 8 % Lapin läänistä. Maakunnittain tarkasteltuna suurin oppilasmäärä otoksessa oli Uudeltamaalta, josta oli joka neljäs oppilas. Toiseksi eniten oli Pohjois-Karjalasta ja vähiten Kanta-Hämeestä. EU-tukialueittain oppilaat jakaantuivat seuraavasti: 0-tukialueelta (ei EU-tukea) 44 %, 2-alueelta (taantuva teollisuusalue) 11 %, 5-alueelta (maaseutumainen kehittämisalue) 14 % ja 6-alueelta (harvaan asuttu alue) 31 %. Yli puolet (55 %) oppilaista kävi kaupunkikoulua, maaseudulta oli 28 % ja taajamista 17 %.

Katsomusaineittain tapakasvatuksen tehtäviin vastanneet oppilaat jakaantuivat seuraavasti: evankelisluterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvia 94,6 %, ortodoksiseen uskonnonopetukseen osallistuvia 1,7 % ja elämäntietomustiedon opetukseen osallistuvia 3,6 %. Tapakasvatukseen kuuluviin kysymyksiin vastasivat ohjeiden mukaisesti pääasiassa samat oppilaat, täytettyjä lomakkeita palautettiin 3 898.

Kerätty aineisto

Arviointiin tarvittava aineisto kerättiin oppilaille suunnatuilla tehtäväsarjoilla sekä neljällä kyselyllä, jotka osoitettiin seuraaville:

- kaikkien yläasteiden rehtoreille
- otoskoulujen rehtoreille
- otoskoulujen oppiaineiden opettajille
- oppilaille (osana tehtäväsarjalomaketta).

Oppilaiden vastausten arvioinnissa taustamuuttujina olivat sukupuoli, koulun opetuskieli, kotikieli (suomi, ruotsi, venäjä tai joku muu kieli), alue (lääni, EU-alue, maakunta) ja kuntaryhmä.

Otannon perusteella lähetettiin marraskuussa 2000 otoskoulujen rehtoreille erilliskysely, jossa tiedusteltiin koulun tietoja (mm. erityiset painopisteet, ulkopuoliset yhteistyötahot, opetuksen kustannukset) sekä erikseen uskonnon-opetukseen, elämäkatsomustietoon ja tapakasvatukseen liittyviä seikkoja. Näihin kuuluivat kysymykset, jotka koskivat oppiaineiden opetuksen järjestelyjä, koulun ilmapiiriä sekä rehtorin ja opettajakunnan suhtautumista kyseisiin oppiaineisiin, oppiaineiden asemaa ja merkitystä koulun yleisten kasvatuseriaatteiden valossa, opetusmateriaalin hankintoja, opettajien kelpoisuuksia, elämäkatsomustiedon osalta opettajien halukkuutta aineen opettamiseen, vanhempien informointia tämän oppiaineen opiskelun mahdollisuudesta, opetusryhmien kokoja ja käytettyjä erityisjärjestelyjä sekä kouluksisaamisen esiintymisiä ja ratkaisukeinoja.

Opettaja- ja oppilaskysely järjestettiin huhtikuussa 2001 varsinaisen arvioinnin yhteydessä. Uskonnon osalta kysely osoitettiin evankelisluterilaisen ja ortodoksisen uskonnon opettajille, elämäkatsomustiedon osalta elämäkatsomustiedon opettajalle ja tapakasvatuksen osalta lähinnä opinto-ohjaajalle. Taustakyselyt olivat tavanomaista laajemmat ja sisälsivät arvioinnin kokonaisuuteen vaikuttavia tiedusteluja ja myös nuoren elinympäristöön liittyviä tietoja ja näkemyksiä.

Opettajilta tiedusteltiin seuraavia asioita: peruskoulutus, kelpoisuus kyseisen aineen opettamiseen, pääasiallinen opetusaine, opetustilat ja niiden sopivuus, opetusmateriaali (oppikirjat, muu materiaali ja itse tuottama materiaali), opetussuunnitelman tavoitteiden toimivuus, perusopetuksen päättöarvioinnin kriteerien tuntemus ja sopivuus, opettajakunnan ja rehtorin suhtautuminen kyseisiin oppiaineisiin, tuntimäärien riittävyys, tieto alaluokilla

annetusta opetuksesta, yhteistyö (muut saman oppiaineen opettajat, toiset opettajat, koulun ulkopuoliset tahot), työkokemus oppiaineen opettajana, mahdollisuudet vaikuttaa oppiaineen järjestelyihin koulussa, elämäntutkimustiedon osalta informointi tämän oppiaineen opiskelun mahdollisuudesta, rippikoulun, kristinoppikoulun tai Prometheus-leirin merkitys opetuksessa, oppilaille annetut tehtävät (kuinka usein ja millaisia) ja arvosteluperiaatteet sekä opettajien oma täydennyskoulutus.

Oppilasarviointi järjestettiin kahtena päivänä, tiistaina 3.4.2001, jolloin otokseen tulleet oppilaat vastasivat uskonnon (evangelisluterilainen ja ortodoksinen) ja elämäntutkimustiedon tehtäviin sekä keskiviikkona 4.4.2001, jolloin samat oppilaat vastasivat tapakasvatuksen tehtäviin.

Arviointi järjestettiin otoskouluissa neljää koulua lukuun ottamatta. Toistuvista muistutuksista huolimatta näistä kouluista ei saatu lainkaan vastauksia.

Tehtävien vastaamiseen oli oppilailla varattu kumpanakin päivänä aikaa kaksoistunnin verran eli 90 minuuttia. Enimmäkseen oppilaat suoriutuivat lomakkeiden täyttämistä runsaasti alle varatun ajan. Esikokeilussa, jolloin tehtävälomakkeet olivat hieman pidempiä, kaksi oppituntia ei ollut kaikilla oppilailla riittänyt vastaamiseen. Tehtäviin vastaaminen tapahtui kouluissa ohjeiden mukaisesti yleensä kello 13:een mennessä. Tehtäviin vastaamista ei välttämättä valvonut kyseisen oppiaineen opettaja.

Oppilaille suunnatut tehtäväsarjat koostuivat tiedollisista, kognitiivisista, tehtävistä ja asenteita selvittävistä affektiivis-eettisistä tehtävistä. Integroitu arviointi tehtiin siten, että uskonnon, elämäntutkimustiedon ja tapakasvatuksen tehtäviin sisällytettiin samaa asiaa mittaavia osioita. Tarkastelussa otettiin huomioon esimerkiksi se, näkykö eettinen pohdinta katsomusaineiden vastauksissa samalla tavoin kuin tapakasvatuksen valinnoissa. Samalla otettiin huomioon samankaltaisten tiedollisten aihekokonaisuuksien erilaiset painoarvot kussakin oppiaineessa. Tarkasteltavien aiheiden ominaisuutteen mukaisesti tehtäviin sisältyi useita ns. avovastauksia, jotka luokiteltiin sisältöanalyysin avulla niin, että niitä voitiin tarkastella kvantitatiivisesti. Useat tehtävät edellyttivät oppilailta omakohtaista ja henkilökohtaista pohdintaa.

Tapakasvatuksessa käytettiin oppilaiden tehtävälomakkeissa perinteistä metodia, joka oli kirjallinen oppilaskysely. Tämä johtui sekä integroidun arvioinnin yhtenäisestä luonteesta että otokseen tulleiden oppilaiden suuresta määrästä.

Arvioinnin käytännön toteutus kouluissa ei ollut tavanomainen koetilanne. Otokoulujen opettajat eivät tarkastaneet eivätkä pisteittäneet oppilaiden monivalintatehtäviin ja avokysymyksiin antamia vastauksia, vaan ne tarkistettiin ja pisteitettiin Opetushallituksessa, jotta arvostelu olisi yhdenmukaista ja siten luotettavaa. Tällä menettelyllä, joka saatettiin oppilaiden tietoon, rohkaistiin heitä vastaamaan annettuihin tehtäviin mahdollisimman aidosti ja rehellisesti.

Oppilaat kirjoittivat tehtävälomakkeisiin koulunsa nimen ja oman nimensä, jotta voitiin oppilasnumeron ohella varmistaa se, että sama oppilas oli vastannut sekä katsomusaineen että tapakasvatuksen kysymyksiin. Tässä arvioinnissa oppilailta ei kysytty henkilötunnusta, kuten esimerkiksi OECD-maiden kansainvälisessä koulutuksen arviointitutkimuksessa (PISA), jossa selvitettiin 15-vuotiaitten lukutaitoa sekä matematiikan ja luonnontieteen osaamista.

Tarkoista ja toistetuista ohjeista huolimatta muutamissa kouluissa samat oppilaat eivät vastanneet molempiin kyselyihin. Analyysia vaikeutti vielä se, että yleensä näissä tapauksissa koulut antoivat virheellisesti eri oppilaille saman oppilasnumeron, jolloin arvioinnin perusajatus integroidusta arvioinnista särkyi. Näitä tuloksia ei voitu käyttää integroidun arvioinnin tuloksissa.

Projektipäällikkö kävi seuraamassa arvioinnin toteuttamista kolmessa Etelä-Suomen koulussa.

Pikapalaute

Koulut palauttivat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta pyydettyssä ajassa Opetushallitukseen huhtikuussa 2001 oppilaiden täyttämät tehtävälomakkeet ja opettajien täyttämät kyselylomakkeet. Oppilaiden täyttämät lomakkeet tarkistettiin vielä Opetushallituksessa, ja koulukohtainen tulosraportti lähetettiin otokseen tulleille ja aikataulun mukaan lomakkeet palauttaneille kouluille 15.5.2001. Kukin koulu sai vertailua varten vastaavat koko maan keskiarvotiedot.

Pikapalautteessa esiteltiin koko maan ja otokoulun arvioinnin tuloksia. Uskonnon ja elämäntiedon tuloksissa kuvattiin keskeisiä tiedollisia ja asennevääntämiä annettuja vastauksia. Tapakasvatuksen palautteessa kuvattiin tiedollisia, asenteellisia ja toiminnallisia vastauksia.

3 TEHTÄVÄSARJAT JA MITTARIEN LUOTETTAVUUS

Tehtäväsarjojen laadinnassa kiinnitettiin huomiota siihen, miten oppilas kykenee hankkimaan itsenäisesti tietoa, arvioimaan sitä kriittisesti, kykenee muokkaamaan ja soveltamaan sitä sekä tuottamaan uutta tietoa. Katsomusaineiden luonteeseen kuuluvat maailmankatsomuksellisten näkemysten ja eettisten periaatteiden hahmottaminen, moraalisten kysymysten tarkastelu sekä eettinen pohdinta. Ne eivät ole pelkästään tiedollisia tavoitteita.

Kotimaista ja maailmanlaajaa uskonnollisuutta sekä uskontojen ja ideologioiden asemaa painotetaan luterilaisessa ja ortodoksisessa uskonnonopetuksessa sekä elämäkatsomustiedossa eri tavoin. Lähestymistavat ovat erilaisia ja niiden opettamiseen käytetty aika vaihtelevat. Siksi tehtäväsarjoissa, vaikka tehtävät olivat muodoltaan täsmälleen samoja, otettiin huomioon kyseisen tehtävän painoarvo asianomaisessa oppiaineessa.

Esikokeilu

Oppilaille suunnatut tehtävät esitettiin lokakuussa 2000 eri puolilla maata sijaitsevista ja erikokoisista kouluista. Kokeiluvaiheessa tehtävälomakkeissa evankelisluterilaisen uskonnonopetuksen tehtäviä oli 115, ortodoksisen uskonnonopetuksen tehtäviä 126, elämäkatsomustiedon tehtäviä 95 ja tapakasvatuksen tehtäviä 139. Integroidun arvioinnin näkökulma otettiin huomioon esikokeilun tehtävissä, mikä merkitsi sitä, että katsomusaineissa oli runsaasti samoja tehtäviä, ns. ankkuritehtäviä. Eri aihealueet pyrittiin painottamaan opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti. Esimerkiksi elämäkatsomustiedon tehtävissä oli 18 % uskontoon ja uskontoihin liittyviä tehtäviä.

Osiototeutuksissa käytettiin kaksiparametrinen osiovasteteoriaan perustuvaa menetelmää, jossa parametreinä olivat vaikeustaso ja erottelukyky. Kaikkia lomakkeita käsiteltiin yhdessä, jos niissä oli yksikin yhteinen tehtävä. Analyysin tuloksena saatiin kullekin tehtävälle (osiolle) ratkaisuprosentti ja käsitys osion erottelukyvystä. Näiden perusteella todettiin osioiden toimivuus.

Esikokeilussa ei hyödynnetty sitä, että sama oppilas olisi vastannut sekä katsomusaineen kysymyksiin että tapakasvatuksen kysymyksiin. Kokeilun tulosten perusteella tehtiin tilastollinen analyysi oppilaiden tehtävälomakkeista, karstiin pois heikosti toimineet osiot ja arvioitiin uudelleen tehtävien vaikeusasteet.

Lopulliset lomakkeet muokattiin sekä esikokeilun antamien tietojen että arviointiprojektin asiantuntijaryhmän ja tehtävänlaatijoiden yhteistyönä.

Tehtävien ryhmittely

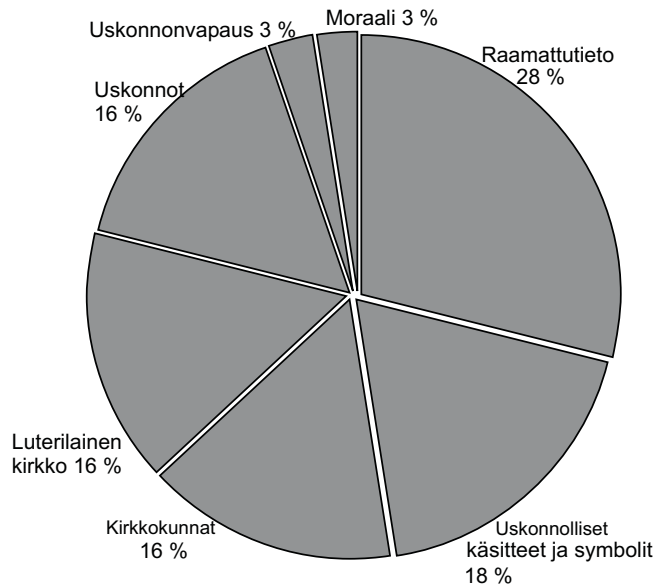
Tehtävät ryhmiteltiin pääasiassa opetussuunnitelman perusteiden ja siinä esitettyjen tavoitteiden mukaisesti. Tehtävien laadinnassa käytettiin hyväksi myös evankelisluterilaisen ja ortodoksisen uskonnonopetuksen sekä elämäkatsomustiedon perusopetuksen päättöarvioinnin kriteerejä. Niissä on opetussuunnitelman perusteista johdettuja sisältöesimerkkejä, jotka voidaan koulukohtaisesti ottaa huomioon. Oppilaille suunnatuissa tehtävälomakkeissa tehtiin esikokeilun jälkeen rajauksia ja supistuksia, ettei kyselystä tulisi liian laajaa. Keskeisimmät aihealueet pyrittiin kuitenkin säilyttämään lopullisissa tehtäväsarjoissa.

Oppilaille suunnattuja tiedollisia tehtäviä oli kyselyissä seuraavasti: evankelisluterilaisessa ja ortodoksisessa uskonnonopetuksessa kummassakin (osin eri tehtäviä) 38 kpl, elämäkatsomustiedossa 27 kpl ja tapakasvatuksessa 15 kpl. Tehtävissä pyrittiin ottamaan huomioon kunkin oppiaineen omakeisuus, jolloin tehtävien lukumäärät eivät suoraan kerro niiden laajuudesta tai vaativuudesta.

Osaaminen ja tiedolliset tehtävät

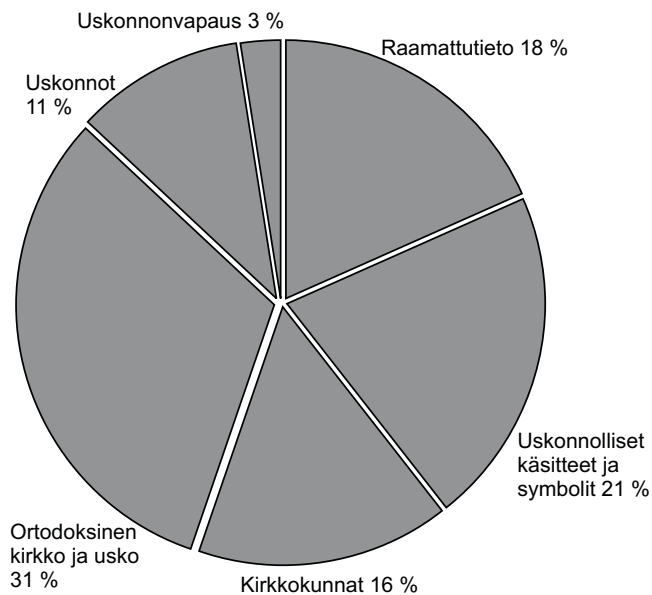
Tiedolliset aihekokonaisuudet jäsennettiin faktorianalyysin avulla.

Evankelisluterilaisessa uskonnonopetuksessa komponentit olivat seuraavat: (1) raamattutieto, (2) uskonnolliset käsitteet ja symbolit, (3) kirkkokunnat, (4) luterilainen kirkko, (5) uskonnot, (6) uskonnonvapaus ja (7) moraali. Tehtäviin ei kuulunut mm. seuraavia sisältöalueita: kristinuskon synnyn ja kehityksen kuvaus, kristillisen opin muodostuminen, kirkkojen vaikutus kulttuuriin eri aikoina ja keskeisten maailmanuskontojen opit. Maailmankatsomukselliset ja eettiset kysymykset sijoitettiin asennetehtäviin sekä uskonnon että tapakasvatuksen kyselyissä.

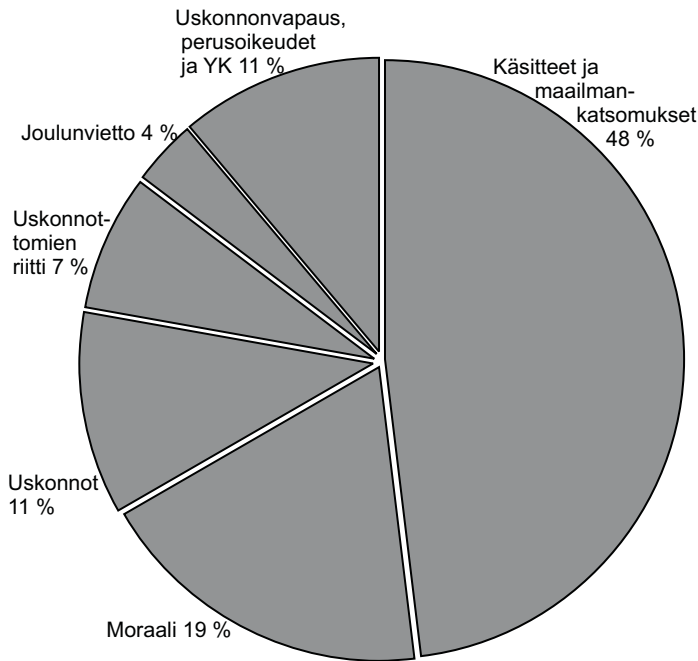
KUVIO: Luterilaisen uskonnon tiedollisten tehtävien jakautuminen eri osa-alueisiin.

Ortodoksisessa uskonnonopetuksessa tiedolliset komponentit olivat seuraavat: (1) Raamattutieto, (2) uskonnolliset käsitteet ja symbolit, (3) kirkkokunnat, (4) ortodoksinen kirkko ja usko, (5) uskonnot ja (6) uskonnonvapaus. Eettisiä kysymyksiä käsiteltiin pohdintatehtävien avulla. Tehtäviin ei kuulunut sisältöalueita, kuten yksilö- ja yhteiskuntaetiikka sekä ortodoksinen taideilmaisu (ikonit ja kirkkolaulu).

KUVIO: Ortodoksisen uskonnon tiedollisten tehtävien jakautuminen eri osa-alueisiin.

Elämäkatsomustiedossa tiedolliset komponentit olivat seuraavat: (1) käsitteet ja maailmankatsomukset, (2) moraalit, (3) uskonnot, (4) uskonottomien riittit, (5) joulunvietto sekä (6) uskonnonvapaus, perusoikeudet ja Yhdistyneet Kansakunnat.

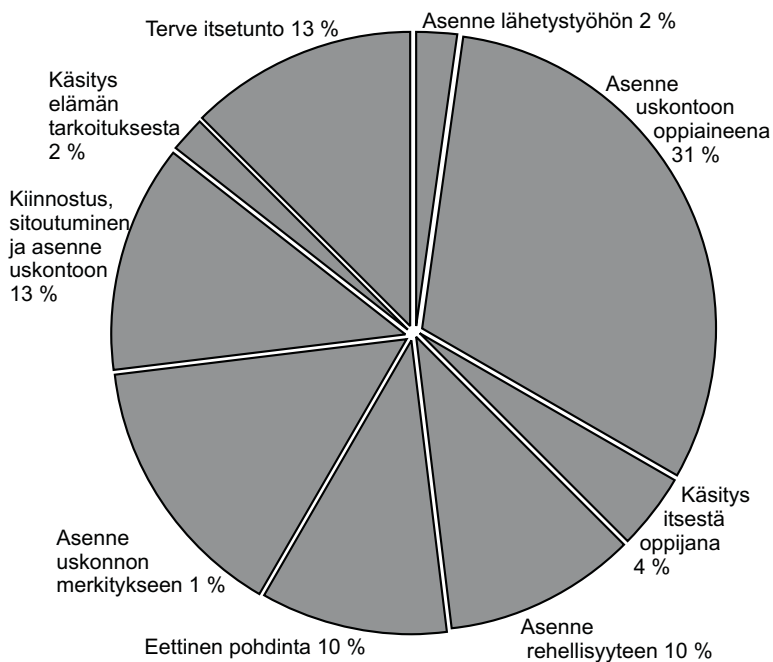
KUVIO: Elämäkatsomustiedon tiedollisten tehtävien jakautuminen eri osa-alueisiin.

Tapakasvatuksessa nostettiin opetussuunnitelman mukaisesti esille kysymyksiä, jotka koskevat sosiaalista ja ympäristöä koskevaa vastuusta, käyttäytymistä eri tilanteissa, perinteiden tuntemusta ja vaalimista sekä uusien tapojen arviointia. Tämä ei tapahdu vain koulun toimesta, vaan edellyttää koulun ulkopuolisten tahojen kanssa tehtävää vuorovaikutusta. Tiedolliset komponentit olivat (1) Suomi ja suomalaisuus sekä (2) rikos ja rangaistus.

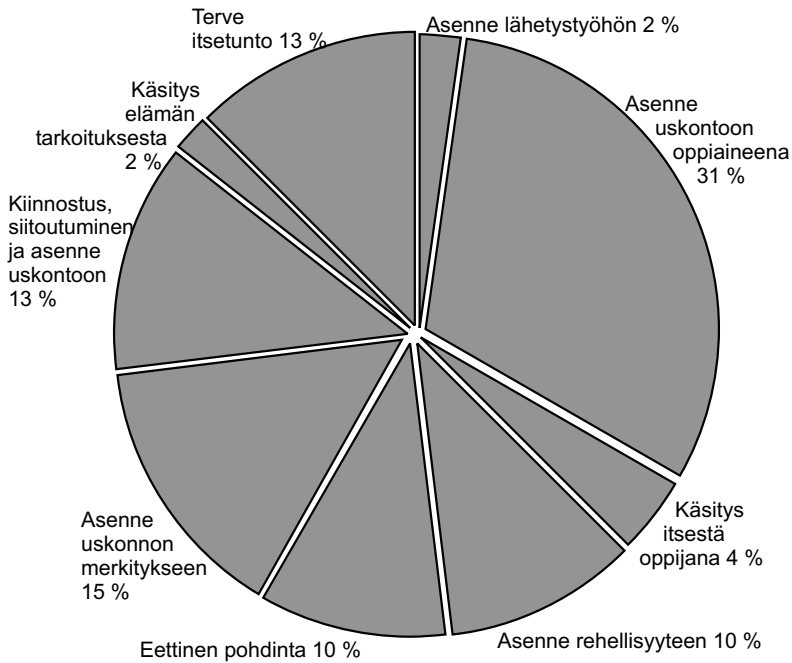
Asennekysely

Oppilaille suunnattu asennekysely koostui väittämistä, joista useimmat pohjautuvat tunnettuihin asenneskaaloihin. Väittämiä oli evankelisluterilaisessa ja ortodoksisessa uskonnonopetuksessa 48 kappaletta, elämäkatsomustiedossa 56 kappaletta ja tapakasvatuksessa 109 kappaletta. Oppilaat vastasivat niihin viisiportaisella asteikolla: täysin eri mieltä, eri mieltä, epävarma kanta, samaa mieltä ja täysin samaa mieltä. Summamuuttujien muodostamiseksi asteikot käännettiin tarvittaessa niin, että positiivinen pistemäärä ilmaisi myönteistä asennetta.

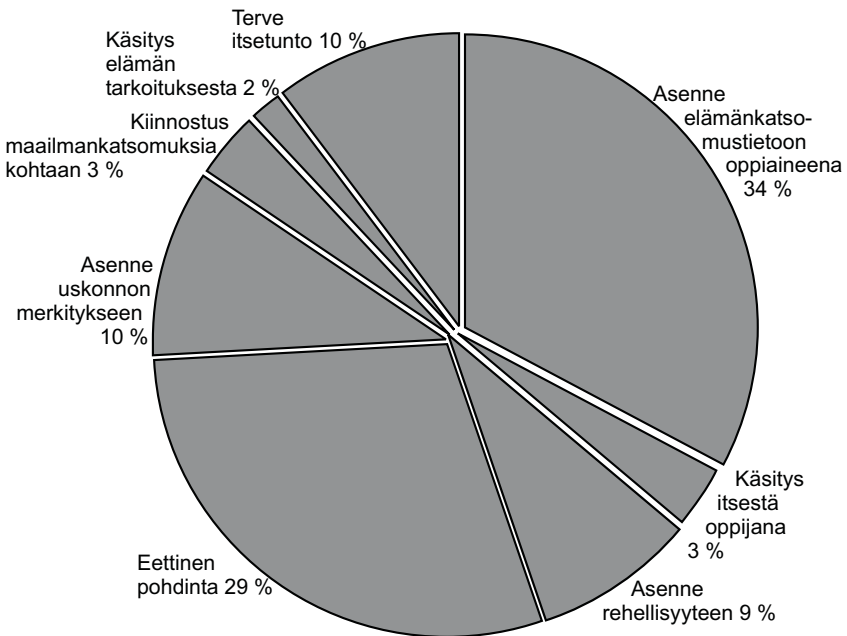
Asenneväittämistä muodostettiin faktorianalyysin perusteella osaskaalat. *Evankelisluterilaisessa ja ortodoksisessa uskonnonopetuksessa* asenneskaalat olivat seuraavat: (1) asenne lähetystyöhön, (2) asenne uskuntoon oppiaineena, (3) minä oppijana, (4) asenne rehellisyyteen, (5) eettinen pohdinta, (6) asenne uskonnon merkitykseen, (7) kiinnostus ja sitoutuminen uskuntoon (8) itsetunto.

KUVIO: Luterilaisen uskonnon asennetehtävien jakautuminen eri aihekokonaisuuksiin.

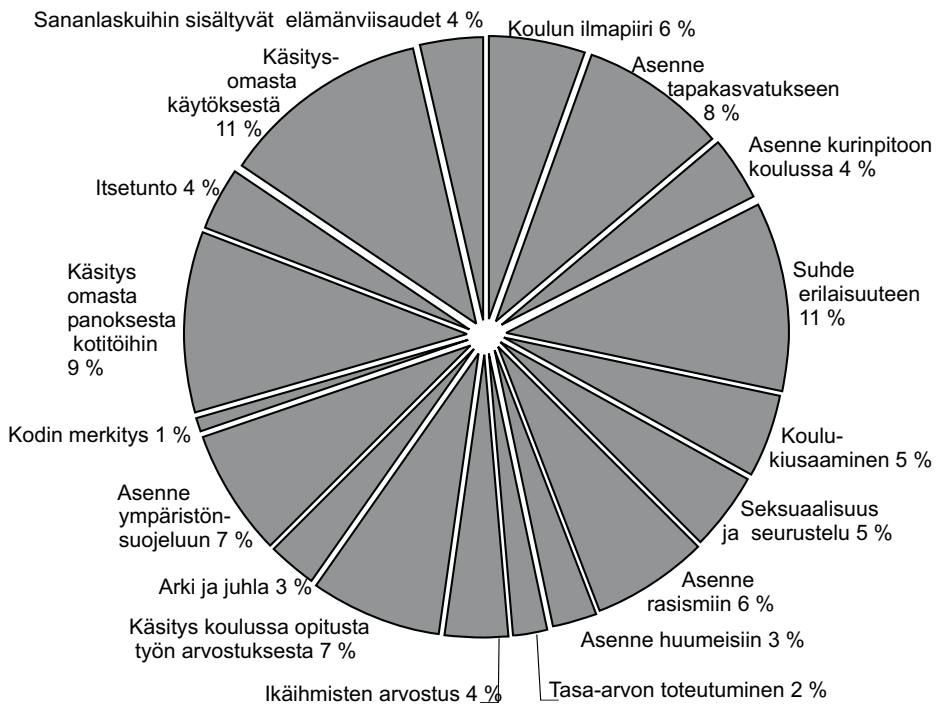
KUVIO: Ortodoksisen uskonnon asennetehtävien jakautuminen eri aihekokonaisuuksiin.

KUVIO: Elämäntutkimustiedon asennetehtävien jakautuminen eri aihekokonaisuuksiin.

Elämäntutkimustiedossa skaalat olivat seuraavat: (1) asenne elämäntutkimustietoon oppiaineena, (2) minä oppijana, (3) asenne rehellisyyteen, (4) eettinen pohdinta, (5) asenne uskuntoon, (6) asenne maailmantutkimuksiin, (7) elämän tarkoitus ja (8) itsetunto.

Tapakasvatuksessa pyrittiin selvittämään laajasti oppilaan asenteita. Skaalat olivat seuraavat: suhde taustatukeen (kodin merkitys, käsitys koulun ilmapiiristä, asenne tapakasvatukseen, asenne kurinpitoon, käsitys koulussa opitusta työn arvostuksesta, käsitys omasta panoksesta kotitöihin), suhde minään (itsetunto, kiusaaminen, asenne huumeisiin, käsitys omasta käytöksestä) ja suhde toisiin (käsitys tasa-arvosta, seksuaalisuus ja seurustelu, ikäihmisten arvostus, asenne rasismiin, käsitys juhlasta ja arjesta, asenne erilaisuuteen, asenne ympäristönsuojeluun ja käsitys sananlaskuihin liittyvistä elämäntutkimuksista).

KUVIO: Tapakasvatuksen asennetehtävien jakautuminen eri aihekokonaisuuksiin.

Tehtävälomakkeissa käytettiin tietoisesti pelkistettyä muotoa, mikä merkitsi sitä, että esimerkiksi kuvallista aineistoa oli niukasti.

Taustamuuttajat

Oppilaskyselyssä taustamuuttujina olivat rippikoulun, kristinoppikoulun tai Prometheus-leirin käyminen, kodin antama tuki koulunkäyntiin ja kyseiseen oppiaineeseen, oppilaan antamat tiedot kyseisen oppiaineen järjestelyistä, koulun vaihto, koulumatkoihin käytetty aika ja kirjaston käyttö. Lisäksi selvitetiin oppilaan saamaa tukiovetusta ja ohjausta.

Kunkin arvioidun oppiaineen kohdalla tehtiin vertailut sukupuolen, koulun opetuskielen, oppilaan kotikielen sekä alueellisesti läänien, maakuntien, EU-tukialueitten ja kuntaryhmien mukaan.

Analyysin menetelmät

Tehtäväsarjojen osiot analysoitiin niiden vaikeustason ja erottelukyvyn selvittämiseksi. Aineistoa tarkasteltiin osioittain, tehtävittäin ja osa-alueittain muodostettujen frekvenssijakaumien pohjalta. Tehtävien sisäisen rakenteen ja vastaajien opiskeluasenteiden tarkasteluun käytettiin pääkomponentti- ja faktorianalyysia sekä ryhmittelyanalyysia. Tulokset analysoitiin käyttäen tilasto-ohjelmaa *Statistical Package for Social Sciences* (SPSS). Tiedollisten ja asennetehtävien tulosten sekä oppilas- tai koulukohtaisten taustamuuttujien yhteyksiä tarkasteltiin korrelaatioiden pohjalta ja tarpeen mukaan regressio- ja *Answer Tree* (AT) -analyysillä.

Pikapalautteessa analysoitiin ainoastaan oppilaille suunnattujen keskeisten monivalintatehtävien tuloksia. Loput monivalintatehtävien vastaukset ja sensoroinnin perusteella tehdyt havainnot ns. avovastauksista on koottu tähän raporttiin. Ne on analysoitu yhdessä rehtoreilta ja opettajilta kerätyn aineiston kanssa.

Tässä raportissa tuodaan esille tilastollisesti merkitseviä eroja. Sillä tarkoitetaan esimerkiksi kahden ryhmän tulosten välistä eroa, joka ei 99 %:n todennäköisyydellä perustu sattumaan. Otostutkimuksessa otoksen keskiarvo vaihtelee satunnaisesti sen mukaan, keitä otokseen valikoituu. Pienissä otoksissa, joita tässä arvioinnissa oli useita, otoskeskiarvojen vaihtelu voi olla suurta. Suurissa otoksissa vaihtelu on huomattavasti pienempää ja pienikin ero osoittautuu tilastollisesti merkitseväksi. Merkitsevyydestä ilmaisee sen, millä varmuudella otoskeskiarvojen erot kuvaavat myös perusjoukossa vallitsevia eroja. Merkitsevyys on siten yleistyksen luotettavuutta koskeva käsite.

Erojen merkittävyyden voi lukija päätellä itse. Tässä raportissa joitakin tilastollisesti merkitseviä eroja on pidetty myös muulla tavoin merkityksellisinä. Tilastollisesti merkitseviä eroja tulee suurten koehenkilöjoukkojen aineistoissa näkyville jo silloin, kun ryhmien väliset erot ovat käytännössä vain muutama prosenttiyksikön suuruisia. Joskus näinkin pienillä eroilla saattaa olla todellista merkitystä, mutta useimmin käytännön kannalta merkitykselliset erot ovat huomattavasti suurempia.

Tässä raportissa on käytetty joitakin kertoja termiä *tilastollisesti melkein merkitsevä* osoittamaan todennäköisyyttä sille, että perusjoukon tasolla eroja ei ole (p-arvo), joka sijaitsee välillä 0,05–0,01. Tällainen vähäinen ero on useissa tapauksessa kuvattu vain pieneksi eroksi, jos sillä ei ole ollut tulkinnan kannalta erityistä merkitystä. Termiä *tilastollisesti merkitsevä* on käytetty osoittamaan p-arvoa, joka on edellistä pienempi, välillä 0,01–0,001. *Tilastollisesti erittäin merkitseväksi* on kuvattu p-arvoa, joka on pienempi kuin 0,001.

Tulosten tasoa kuvailtaessa tässä raportissa on pidetty *kiitettävänä* tasoa, johon tiedollisissa tehtävissä ovat keskimäärin päässeet ne oppilaat, jotka saavuttivat yli 80 % enimmäispistemäärästä. *Hyvänä* on pidetty tasoa, joka on yli 70 % maksimipistemäärästä ja tyydyttävänä tasoa, joka oli maksimipistemäärästä noin 60 % tai hieman sitä korkeampi. *Välttävällä tai kohtalaisella* tarkoitetaan tässä raportissa tasoa, jolla on päästy yleensä vain puoleen saavutettavissa olevasta pistemäärästä: välttävä 41–50 % ja kohtalainen 51–60 %. *Heikkona* pidetään 40 %:n tai sitä alemman tason osaamista enimmäispistemäärästä laskettuna.

Toisin kuin keväällä 2001 samanaikaisesti järjestetyssä äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten arvioinnissa, tässä arvioinnissa ei tarkasteltu opettajien antamien arvosanojen vastaavuutta arvioinnissa saavutettuihin tuloksiin.

Mittarien luotettavuus

Mittarit rakennettiin niin, että ne olivat hyvin jäsenneltyjä kysymyksiä, väittämiä ja avotehtäviä. Mittarien pätevyys (validiteetti) eli se, mitattiinko oikeita asioita, pyrittiin takaamaan sillä, että arvioinnin suunnittelussa ja toteutuksessa käytettiin apuna katsomusaineiden opetusta ja näiden opettajien koulutusta tuntevia asiantuntijoita. Tehtävien laatijoista suuri osa toimii yhdeksännellä luokalla näiden aineiden opettajina. Toisin kuin eräissä muissa oppimistulosarvioinneissa (esimerkiksi matematiikka 2000 sekä äidinkieli ja kirjallisuus 2001) kokeen pätevyyttä ei arvioitu vertaamalla tulosta oppiainneiden arvosanaan (kriteerivaliditeetti).

Oppimistulosten arviointiin tarkoitettuja tehtäviä on tarkasteltava suhteessa asetettuihin tavoitteisiin, opetuksen laatuun ja sisältöön, oppilaiden oppimisen tapaan sekä opetuksen perusteella odotettavissa olevien suoritusten laatuun ja vaikeustasoon. Kuten muissakin arvioinneissa opetusta on tarkasteltu kolmella tasolla: kirjoitettu, toimeenpantu ja toteutunut opetussuunnitelma. Vuonna 1999 järjestetyssä OECD-maiden kansainvälisessä matematiikan ja luonnontieteiden arviointitutkimuksessa (TIMSS) näkökulmat tiivistettiin viiteen kysymykseen:

- Onko tehtävien sisältämiä asioita opetettu oppilaille ja kuinka paljon niitä on painotettu?
- Missä määrin tehtävät ovat samantapaisia kuin ne, joita oppilaille on esitetty kyseisen asian opettamisen yhteydessä?
- Kuinka vaikeita tehtävät ovat oppilaille?
- Miten kiehtova tehtävä on?
- Onko konteksti kulttuurisesti harhainen ja siten epäoikeudenmukaisen epäedullinen joillekin oppilaille?

Nämä kysymykset sovellettiin myös tähän arviointiin, jossa kvalitatiivisella arvioinnilla oli huomattavasti suurempi merkitys kuin esimerkiksi matematiikan arvioinnissa.

Oppilaille suunnattujen tehtävien laadinnassa pyrittiin ottamaan tarkasti huomioon peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa hyväksytyt uskonnon ja elämäntietämystiedon yleistavoitteet, osatavoitteet ja keskeiset sisällöt sekä Opetushallituksen laatimat perusopetuksen päättöarvioinnin kriteerit arvostamaan hyvää (8) varten. Lähtökohtana oli se, että opetussuunnitelmassa mainittuja asioita on perusopetuksessa opetettu, joten niistä myös oli syytä oppilailta kysyä.

Tietojen keruun ja analysoinnin osalta tämä selvitys on kvantitatiivinen tutkimus, jossa laadullisetkin muuttujat on luokiteltu kvantitatiivisiksi muuttujiksi. Tulokset perustuvat empiiriseen aineistoon, joka koostuu oppilaiden antamien vastauksista tiedollisiin ja asennetehtäviin. Molempiin osaluokkiin kuului sekä väittämiä että avotehtäviä.

Mittauksen tarkkuutta (reliabiliteettia) ja sisäistä yhtenäisyyttä tarkasteltiin erityisesti esitestauksen avulla. Lopullisista tehtävälomakkeista poistettiin esitestauksen jälkeen kysymyksiä, jotka olivat tilastollisesti ongelmallisia. Niiden korrelaatiokerroin mittarin kokonaispisteisiin oli alhainen ja samalla arvauskynnys korkea. Kyseiset osiot eivät korreloineet hyvin mittarin summaan. Lopullisessa kyselyssä tämänkaltaisia tehtäviä näytti olevan vain muutama.

Elämänkatsomustiedon aihekokonaisuudessa, joka sisälsi käsitteiden ymmärtämistä, neljä käsitettä tuotti jonkin verran vaikeuksia. Osasyynä oli vastausvaihtoehtojen tulkinnallisuus. Periaatteena oli, että vaihtoehtoista yksi on varmasti väärin, mutta jäljelle jääneistä kahdesta toinen oli mahdollisimman lähellä oikeaa kuvausta. Ongelmallisia käsitteitä olivat *ateismi*, *empatia*, *humanismi* ja *tabu*. *Ateismia* kuvaamaan tarjottiin vaihtoehtoina epävarmuus, usko järkeen ja uskonnottomuus. Näistä kolmesta olisi tullut valita viimeksi mainittu. Tehtävänlaatijat tavoittelivat ilmaisua, jossa tulisi ilmi se, ettei henkilö voi uskoa uskonnolliseen uskoon. Siksi esimerkiksi ”ei usko Jumalaan” ei olisi ollut sopiva kuvaus. *Empatiassa* vaihtoehtoina tarjottiin myötätunto, sääli ja vihamielisyys. Näistä lähimpänä oikeata kuvausta tehtävänlaatijat pitivät myötätuntoa, joidenkin arvioiden mukaan se olisi voinut olla myös toisen ihmisen asemaan asettuminen. *Humanismia* kuvaavat vaihtoehdot olivat vaikeita: ihmisen kunnioittaminen, ihmisläheisyys ja oppi, jonka mukaan ihminen on kaiken mitta. Näistä oikeimpana vastauksena haettiin viimeistä vaihtoehtoa eli oppia, jonka mukaan ihminen on kaiken mitta. *Tabun* oikeana kuvaajana pidettiin sen perinteistä merkitystä, ”pyhänä pidetty ihminen tai esine”. Vastaajista enemmistö valitsi kuitenkin käsitteen tavanomaisen merkityksen ”kielletty tapa”.

Tapakasvatuksessa ekologisiin kysymyksiin liittyneessä seitsemän kohdan tehtävässä viisiportainen asteikko oli lomakkeen painatusvaiheessa muuttunut neliportaiseksi.

4 EVANKELISLUTERILAISEN USKONNON- OPETUKSEN OPPIMISTULOKSET

Tiedollisissa tehtävissä päästiin tyydyttäviin tuloksiin (asteikko, ks. s. 49) eli keskimäärin 68 %:iin saavutettavissa olevasta pistemäärästä.

Keskeiset havainnot

Keskeisissä tiedollisissa tehtävissä, jotka liittyivät Raamattuun, kristillisen uskon erityispiirteisiin, luterilaiseen tunnustukseen ja kirkkokuntiin, osaaminen oli tyydyttävää tasoa.

Sen sijaan suurten maailmanuskontojen ja niiden kannattajien määrien tuntemus oli joko heikkoa tai välttävää. Kristillisten symbolien ja muiden uskonnollisten symbolien erottaminen tuotti vaikeuksia, ja erityisesti uskonto-maantieteen hahmotuksessa tulokset olivat heikkoja. Suurista maailmanuskonnoista islamia tunnettiin varsin huonosti.

Tyttöjen osaaminen oli poikia merkittävästi parempaa kaikilla tiedollisilla osa-alueilla. Raamatun ja sen sisällön tuntemus oli kuitenkin myös tytöillä vain välttävää tasoa.

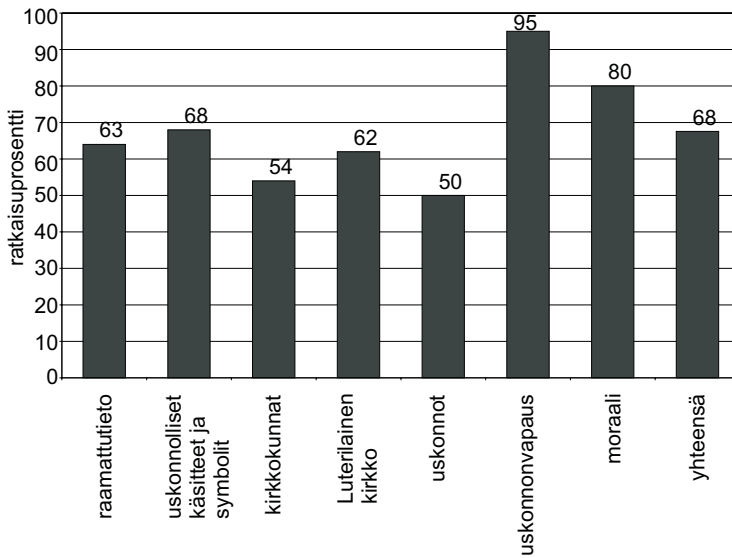
Suomenkielisessä opetuksessa saavutettiin keskimäärin parempia tuloksia kuin ruotsinkielisessä opetuksessa, samoin kotikielenään suomea puhuvat oppilaat menestyivät ruotsinkielisiä paremmin. Kotikielenään venäjää puhuvien oppimistulokset olivat keskimäärin selvästi muita heikommat.

Parhaat oppimistulokset saatiin Pohjois-Suomesta, Oulun ja Lapin lääneistä. Yksittäisistä maakunnista parhaat tulokset tulivat Itä-Uudeltamaalta. Kaupunkilaiset nuoret menestyivät keskimäärin paremmin kuin taajamissa ja maaseudulla asuvat oppilaat.

Rippikoulun käymisellä ei keskimäärin ollut suurta merkitystä oppimistulosten kannalta. Myönteinen vaikutus näytti olevan oman kirkon ja sen tunnustuksen tuntemiseen, mutta ei niinkään Raamatun tuntemiseen. Silti esimerkiksi kirkkovuotta ja seurakunnallista diakoniatyötä tunnettiin keskimäärin heikosti.

Kolmasosalla opettajista ei ole muodollista kelpoisuutta uskonnon aineen-opettajaksi. Sillä ei kuitenkaan ollut huomattavaa vaikutusta oppimistuloksiin. Kotitehtävien tekemiseen oppilaat eivät käytä kovinkaan paljon aikaa. Enemmistö opettajista antoi uskonnon kotitehtäviä harvoin tai ei lainkaan.

	Oppilasmäärä	Ratkaisuprosentin keskiarvo	Keskiahjonta
Raamattutieto	3 007	63	17
Uskonnolliset käsitteet ja symbolit	3 007	68	16
Kirkkokunnat	3 007	54	22
Luterilainen kirkko	3 007	62	17
Uskonnot	3 007	50	21
Uskonnonvapaus	3 007	95	22
Moraali	3 007	80	41

KUVIO: Evankelisluterilaisen uskonnon keskimääräinen osaaminen tiedollisten tehtävien eri osa-alueilla.

Tiedolliset tehtävät

Luterilaisen uskonnonopetuksen tiedolliset tehtävät käsittivät seuraavat kokonaisuudet: (1) Raamattutieto, (2) uskonnolliset käsitteet ja symbolit, (3) kirkkokunnat, (4) luterilainen kirkko, (5) uskonnot, (6) uskonnonvapaus ja (7) moraali.

Osaaminen oli kiitettävää tasoa useissa yksittäisissä tehtävissä. Osaamisprosentti oli yli 90 tehtävissä, joissa oli annettu valmiiksi vaihtoehdot ja joissa kysyttiin käsitteitä Pyhä kolminaisuus (98 %) ja synti (97 %) sekä kysyttiin uskonnonvapaudesta (95 %), Jerusalemin merkityksestä kristityille (94 %) ja uskontunnustuksen tekstin tunnistamista (90 %). Lisäksi keskimäärin 80 % tai sitä enemmän oppilaista vastasi oikein tehtävissä, joissa kysyttiin uskontunnustuksen käyttöä (89 %), luterilaisen jumalanpalveluksen eli messun keskeisiä osia (86 %), evankeliumien kirjoittajia (85 %), käsitettä armo (83 %, ortodokseilla ratkaisuprosentti 65 %), katolisen kirkon valta-asemaa jossain Euroopan maassa (kolme vaihtoehtoa) (83 %), Vanhan ja Uuden testamentin keskeisten henkilöiden merkittävimpiä tekoja (81 %) sekä *Isä meidän -rukouksen* sisällön tuntemista (80 %).

Aihekokonaisuuksista heikoimmat ja osaamistasoltaan heikot tulokset saatiin keskimäärin kristillisten symbolien tunnistamisessa sekä maailmanuskontojen kokoerojen ja seurakunnallisen diakonian tuntemisessa.

(1) *Raamattutiedossa*, jossa kysyttiin Raamatun kirjoja, laupiaan samarialaisen vertauksen tulkintaa, Raamatun henkilöitä, *Isä meidän -rukousta* ja kymmenen käskyn merkitystä, osaaminen oli tyydyttävää tasoa. Osaamisprosentti oli 63. Aihekokonaisuuteen kuului huomattavasti enemmän ja laajempia tehtäviä kuin ortodoksioppilailla.

Neljä evankeliumin kirjoittajaa tunnistettiin erittäin hyvin, sen sijaan Raamatun kirjojen sijoittaminen joko Vanhaan tai Uuteen testamenttiin tuotti vaikeuksia, eniten Heprealaiskirjeen kuuluminen Uuden testamentin kirjoihin. Vain 41 % oppilaista, joista lähes kaikki olivat käyneet rippikoulun, sijoitti Heprealaiskirjeen Uuteen testamenttiin. Hieman yli puolet muisti Apostolien tekojen löytyvän Uudesta testamentista ja saman verran etsisi Toista Mooseksen kirjaa Vanhasta testamentista. Kokonaisuudessaan annettujen Raamatun kirjojen sijoittaminen Vanhaan ja Uuteen testamenttiin oli osaamistasoltaan vain kohtalaista, keskimääräinen ratkaisuprosentti oli 57. Ortodokseilla tämän tehtävän osaaminen oli muutaman prosenttiyksikön verran heikompaa.

Raamatun merkkihenkilöt osattiin sijoittaa kiitettävästi oikeisiin tapahtumiin, keskimääräinen osaamisprosentti oli 81. Ortodoksien osaaminen tässä tehtävässä oli 66 %:n luokkaa. Viidestä henkilöstä Paavali tuli tunnetuksi kristillisten seurakuntien perustamisesta, mutta joka kolmas tarjosi sitä tehtävää Johannes Kastajalle. Joka neljäs tarjosi puolestaan Paavalille Johannes Kastajan tehtävää (”julisti tulevaa Messiasta”).

Muista Raamatun tapahtumiin liittyvistä väittämistä suoriuduttiin keskimäärin tyydyttävästi, osaamisprosentti oli 68. Koska vaihtoehtoja oli vain kaksi, arvaamisen todennäköisyys tässä aihekokonaisuudessa oli 50 %. Vastajien oli otettava kantaa seitsemään väittämään, oliko se totta vai epätotta. Kahden väitteen kohdalla monen oppilaan tarkkaavaisuus herpaantui: väitettä ”Jeesus syntyi Nasaretissa” piti oikeana 61 % (Jeesus syntyi Betlehemissä), ja väitettä ”Jeesus syntyi kristittyyn perheeseen” luuli oikeaksi puolet vastanneista. Jeesushan oli juutalainen.

Kristillisen teologian vaikeaan *teodikean* ongelmaan eli siihen, miksi maailmassa on pahuutta, vaikka Jumalan sanotaan olevan oikeudenmukainen ja rakastava Jumala, annettiin kolme selitysvaihtoehtoa. Vastauksessa piti tunnistaa kristinuskon näkemys asiasta. Kristinuskon mukaan kyse on siitä, että ihmiset eivät noudata Jumalan tahtoa. Näin tiesi 55 % oppilaista. Kuitenkin 44 % oli sitä mieltä, että ihminen on pohjimmiltaan hyvä, mutta riutoja ei osata ratkaista rauhanomaisesti. Tällaista käsitystä kristinuskoko ei kuitenkaan edusta eli vastaus oli väärä.

Laupiaasta samarialaisesta kertovan vertauksen pääajatus tuli löytää kolmen vaihtoehdon joukosta. Tulos oli hyvä, vastanneista $\frac{3}{4}$ löysi oikean vaihtoehdon. Sen sijaan vertauksen merkityksen, josta myös oli annettu kolme vaihtoehtoa, osaaminen oli vain välttävää, alle puolet (46 %) tiesi tehtävän oikein. Oikea vastaus oli: ”On vaikea huomata avun tarpeessa olevia”. Kolmannes vastaajista piti oikeana vaihtoehtoa: ”Rikkaat ovat huonoja auttamaan köyhiä.”

Isä meidän -rukouksen anteeksipyyttämisen kohta ymmärrettiin, kuten edellä on todettu, kiitettävästi. Oppilaista 61 % tunnisti sen, että Raamatun mukaan Jeesus neuvoi rukoilemaan tätä rukousta. Monivalintatehtävässä oli neljä vaihtoehtoa: Jeesus, Johannes Kastaja (ortodoksisessa arvioinnissa Krysostomos), Maria, Jeesuksen äiti sekä Paavali. Joka viidennen oppilaan mielestä Johannes Kastaja kehotti lausumaan Isä meidän -rukouksen. Ortodoksioppilaista viidennes arveli, että neuvon antoi Paavali.

Kymmenestä käskystä toisen (itäisessä traditiossa kolmannen), ”Älä käytä väärin Herran, Jumalasi nimeä”, tarkoituksen tunnisti kolmesta vaihtoehdosta oikein keskimäärin 69 % vastanneista. Oikea vaihtoehto oli: ”Kun Jumalaan vedoten ajan omia etujani, käytän hänen nimeään väärin.” Käskyjä piti yleensä elämän perussääntöinä 46 %. Käskyjen muut merkitykset jakaantuivat melko tasaisesti eri vaihtoehdoille. Tosin joka viides piti kymmentä käskyä merkityksellisinä sillä perusteella, että nykyiset lait perustuvat niihin. Ortodoksioppilaista viidennes piti perusteena sitä, että käskyt opettavat, miten Jumalaan pitää uskoa.

(2) *Uskonnollisista käsitteitä ja symboleja* tunnettiin ja tiedettiin tyydyttävästi, aihekokonaisuuden ratkaisuprosentiksi tuli 68. Tehtäviä oli kuusi, ja ne olivat monivalintatehtäviä. Ortodokseilla oli yksi tehtävä enemmän (paasto). Heidän osaamisprosenttinsa tässä osa-alueessa oli 81.

Kuten edellä ilmeni, uskonnollisia käsitteitä tunnettiin muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta hyvin, osaamisprosentti oli 79. Vastaaajia pyydettiin anetuista kolmesta vaihtoehdosta valitsemaan mielestään eniten oikea selitys käsitteelle. Käsitteitä oli kuusi. Yksittäisissä tehtävissä ratkaisuprosentti vaihteli jonkin verran. Edellä on jo mainittu muutamat korkeat osaamisprosentit. Käsitteistä ylösnousemuksen tunnisti 63 % oppilaista Jeesuksen voitoksi kuolemasta. Kuitenkin joka neljäs (26 %) uskoi ylösnousemuksen tarkoittavan lupausa siitä, että kaikki pääsevät taivaaseen. Ortodoksioppilaista vain joka kymmenes edusti tällaista uskonnollista tulkintaa.

Ekumenia eli kristillisten kirkkojen yhteyspyrkimykset oli lähes puolelle vieras käsite. Osaaminen oli vain kohtalaista tasoa, ratkaisuprosentti oli 56, ortodoksioppilaat tunsivat käsitteen selvästi paremmin (67). Luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvista 31 % piti ekumeniaa virheellisesti uskontojen yhdistämisyhteyksinä. Ortodoksinuorista vain joka viides (19 %) sekoitti kristillisten kirkkojen yhteyspyrkimykset uskontojen väliseen vuoropuheluun ja sitä kautta yhdistämiseen.

Käsitetehtävistä ainoastaan yksi, *ateismi*, oli sama kaikissa katsomusaineissa. Sille tarjotut vaihtoehdot erosivat toisistaan, mutta mikään niistä ei aivan täysin kuvannut itse käsitettä. Tämä heijastui annetuissa vastauksissa. Vaihtoehdot olivat: epävarmuus, usko järkeen ja uskonnottomuus. Arvioinnissa pidettiin viimeksi mainittua lähimpänä oikeana ateismin kuvaajana. Ateismi on siten ajattelusuunta, jossa uskonnollinen usko ei ole merkityksellistä. Huolimatta tulkinnallisesti vaikeista vaihtoehdoista oppilaiden antamat vastaukset olivat hyvää tasoa, osaamisprosentti oli 75. Ortodoksioppilailla osaamisprosentti oli 74 ja elämäkatsomustiedon opiskelijoilla 82.

Kristilliset symbolit pyydettiin tunnistamaan annetuista yhdeksästä vaihtoehdosta. Tehtävän vaikeusaste oli korkea. Oppilaalle ei kerrottu, kuinka monia niistä pidetään kristillisinä symboleina. Oikeaan vastaukseen piti löytää neljä: ankkuri, kyyhkynen, risti ja kala. Kuvatehtävän sai täysin oikein vain 5 % vastanneista. Ortodoksioppilaiden onnistuminen samassa tehtävässä oli jonkin verran parempaa, heistä täysin oikein sai 8 %.

Kyyhkynen ja kala tunnistettiin melko hyvin (78 %). Risti, jossa on vino poikkipuu (ns. ortodoksinen risti), tuotti jonkin verran vaikeuksia, joka kolmas (35 %) ei pitänyt sitä kristillisenä symbolina. Ankkuri oli vain joka viidennen (21 %) mielestä kristillinen symboli. Lähes puolet (47 %) piti juutalaisten Daavidin tähteä kristillisenä symbolina. Joka kymmenennelle myös taolaisuuden Jang ja Jin edusti kristillistä symboliikkaa. Oikeiden symbolien löytäminen osoittautui oppilaille vaikeammaksi kuin uskonnollisten käsitteiden tunnistaminen.

(3) *Kristillisiä kirkkokuntia* käsitelleen aihekokonaisuuden sai täysin oikein 4 % vastanneista, tosin 70 % sai osioista vähintään puolet oikein. Osaaminen oli keskimäärin kohtalaista, ratkaisuprosentiksi enimmäismäärästä tuli 54.

Osoita oli kuusi, joista viisi oli samoja ortodoksien kanssa. Kuudessakin tehtävä oli luonteeltaan hyvin samankaltainen, luterilaisilta kysyttiin täydennystehtävässä katolilaisten ja ortodoksien välisiä eroja ja ortodokseilta luterilaisten ja katolilaisten välisiä eroja.

Kaikkia kristillisiä kirkkoja ja yhteisöjä yhdistäviä piirteitä piti viidestä vaihtoehdosta löytää oikeat kolme. Tehtävän vaikeustaso ei ollut korkea. Oikeat vaihtoehdot olivat Jeesus, Pyhä Kolminaisuus ja Raamattu. Silti tulos oli vain kohtalainen, sillä täysin oikein tehtävän ratkaisi 56 % vastanneista (ortodokseista 68 %). Kolmannes (34 %) oppilaista mainitsi yhdistävänä piirteenä yhteisen ehtoollisen, joka on kuitenkin näkyvin kirkkoja toisistaan erottava piirre. Joka kymmenes oppilas (11 %) piti katolisen kirkon johtajaa, paavia, kaikkia kirkkoja yhdistävänä tekijänä. Tässä arvioinnissa ei saatu selville, sisältyikö tähän käsitykseen jotain syvällisempää ekumeenista ajattelua. Ortodoksioppilaista myös 9 % piti lännen kirkon paavia kokoavana ja yhdistävänä voimana.

Kirkkomaantieteessä annetuista vaihtoehdoista huolimatta osaaminen ei ollut kovin korkeatasoista. Luterilainen, katolinen ja ortodoksinen kirkko ovat pääkirkkokuntia tietyissä Euroopan maissa. Pääkirkkokunnat löydettiin annettujen vaihtoehtojen joukosta tyydyttävästi (keskimäärin 66 %). Yksittäi-

sistä tehtävistä Italian tiesi 83 % oppilaista olevan maa, jossa katolinen kirkko on valtakirkko. Kuitenkin vain puolet oppilaista osasi valita Tanskan maaksi, jossa pääkirkkokuntana on luterilainen kirkko, kun muut maavaihtoehdot olivat Espanja (13 %) ja Ranska (37 %). Vastanneista 2/3 tiesi, että ortodoksinen kirkko on Kreikan pääkirkko, mutta silti joka viides piti Belgiaa ortodoksisena maana.

Ratkaisuprosentti oli 70 katolista ja ortodoksista kirkkoa koskeva täydennystehtävässä, jossa valmiiksi annetut käsitteet tuli sijoittaa oikeisiin kohtiin.

Suomessa toimivien kirkkojen ja kristillisten yhteisöjen prosenttiosuudet oli vaatimustasoltaan vaikea tehtävä, josta suoriuduttiin välttävästi. Oikeat luvut osasi valita 48 % vastanneista. Arvosteluasteikkona oli 0–1. Ortodoksioppilaiden antamat vastaukset arvosteltiin tässä tehtävässä lievemmällä asteikolla 0–1–2, koska kirkkokuntien opettaminen ei samassa laajuudessa kuulu ortodoksiseen uskonnonopetukseen. Heidän osaamisprosenttinsa oli 59. Oikeat vastaukset olivat seuraavat: luterilaisia 85,2 %, ortodokseja 1,1 %, katolilaisia 0,1 % ja uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomia noin 11 %.

Luterilaisten prosentuaalinen osuus suomalaisista löytyi annettujen vaihtoehtojen joukosta helposti. Ortodoksisen ja katolisen kirkon sekä uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien määrät tuottivat vaikeuksia. Ortodokseja uskoi 56 % vastaajista olevan 11 % suomalaisista. Katolisen kirkon kokoa pidettiin myös suurena: 43 % oppilaista uskoi, että Suomen väestöstä 1,1 % kuuluu katoliseen kirkkoon. Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomia uskottiin olevan huomattavasti vähemmän: 61 % oppilaista uskoi, että heitä on 0,1 % suomalaisista.

(4) *Luterilaisen kirkon ja sen uskontulkinnan* tuntemusta selvitettiin kuuden tehtävän avulla. Niistä viisi oli monivalintatehtäviä. Täysin oikein koko aihekokonaisuuden sai 0,2 % vastanneista. Puolet tai sitä enemmän sai kuitenkin oikein 85 % oppilaista. Keskimärin osaaminen oli tyydyttävää, osaamisprosentti yhteensä kaikista tämän osion tehtävistä oli 62.

Oppiaineen luonteen mukaisesti omaa kirkkoa ja tunnustusta käsitelleellä aihekokonaisuudella ei ollut yhtä suurta painoarvoa kuin ortodoksisen uskonnonopetuksen arvioinnissa. Yksi tehtävistä (uskontunnustuksen tunnistaminen) oli täysin sama kuin ortodokseilla ja muissakin tehtävissä oli yhtäläisyyksiä ortodoksien vastaavien tehtävien kanssa. Osaamisen keskinäinen vertailu oman tunnustuskunnan tuntemisessa ei kuitenkaan ole näiden mittarien tuottamien tulosten valossa mielekäästä.

Tehtävistä annettu tekstinäyte tunnettiin uskontunnustukseksi kiitettävästi (90 %, ortodokseilla 86 %) ja yhtä moni, eli keskimäärin yhdeksän kymmenestä, tiesi sen käytön eri yhteyksissä (jumalanpalvelus/messu ja konfirmaatio). Lähes yhtä tarkasti (keskimäärin 86 %) osattiin erottaa luterilaiseen jumalanpalvelukseen kuuluvat osat (saarna, synnintunnustus ja synninpäästö sekä virret) ennalta annettujen vaihtoehtojen joukosta.

Seurakunnallisen palvelutyön tai diakonisen työn merkityksen tai mahdollisuuden tuntemus oli heikkoa. Sen oivalsi vain 15 % vastanneista (ortodokseista 3 %). Valtaenemmistöllä (85 %) ei ollut tietoa eikä kokemusta siitä, miten seurakunta voisi tulla apuun kadulta löytyneen miehen auttamisessa. Kirkon diakoniatyö voi olla hyvinkin tunnettua, mutta sitä ei osattu liittää kuvatus tapauksen yhteyteen. Ortodoksien vastauksia tähän tehtävään on hankala verrata, koska käsite diakonia ymmärretään eri tavoin ortodoksisessa kirkossa. Diakonin tehtävät ovat ortodoksisessa kirkossa vanhakirkolliseen tapaan liturgisia, kun taas luterilaisen kirkon protestanttinen korostus on ollut sosiaalityössä, johon vasta myöhemmin on pyritty uudelleen tuomaan liturgisia tehtäviä.

Neljä Suomen kirkkohistorian merkkitapahtumaa tuli asettaa aikajärjestykseen vanhimmasta tuoreimpaan (oikea järjestys: piispa Henrik, Mikael Agricola, suomalaisen lähetystyön aloittaminen ja pappisviran avaaminen naisille). Erityisesti naispappeuden toteutuminen tuoreimpana tapahtumana vuonna 1988 oli hyvin tiedossa (oikein vastanneita 79 %). Tehtävää oli helpotettu jonkin verran esitetauksen perusteella, ja tapahtumat sijoittuivat selkeästi eri vuosikatoille. Ratkaisuprosentiksi tuli 69.

Kirkkovuoden alkamisajankohtaa (adventti) ei tunnettu. Osaaminen oli heikkoa, oikein vastasi 31 % oppilaista, hieman suurempi määrä (32 %) piti pääsiäistä kirkkovuoden alkuna. Joka viidennen mukaan kirkkovuosi alkaa uudenvuodenpäivänä ja lähes yhtä moni piti alkamisajankohtana joulua.

(5) Merkittävistä *maailmanuskonnoista* kysyttiin kuuden tehtävän avulla. Koko aihekokonaisuuden keskimääräinen osaaminen oli vain välttävä, osaamisprosentti hieman alle 50.

Aihekokonaisuus oli laajempi ja vaativampi kuin ortodokseille esitetty samaniminen aihekokonaisuus. Tehtävistä neljä oli samoja ortodoksien kanssa, ne olivat kolme tehtävää, jotka liittyivät Jerusalemin kaupunkiin ja karttatehtävä. Kysymyksistä useimmat liittyivät viiteen uskontoon: buddhalaisuus, hindulaisuus, islam, juutalaisuus ja kristinusko. Vaikeuksia tuottivat uskontojen keskinäiset koot, joita kysyttiin luterilaiseen uskonnonopetukseen ja elämäntutkimustietoon osallistuvilta oppilailta. Oikea suuruusjärjestys on seuraava: kristinusko, islam, hindulaisuus, buddhalaisuus ja juutalaisuus. Osa-

misen taso oli heikko, ratkaisuprosentiksi jäi 15. Elämäkatsomustiedossa ratkaisuprosentti oli hieman parempi, mutta osaamistasoltaan myös heikko, 22. Ainoastaan kristinusko maailman suurimpana uskontona oli luterilaisessa uskonnonopetuksessa 3/4 oppilaiden tiedossa. Oppilaista 29 % uskoi juutalaisuuden olevan maailman toiseksi suurin uskonto (ei siis islam), vaikka se on kooltaan näistä viidestä selvästi pienin. Juutalaisuuden oikean koon tiesi saman verran oppilaita eli 29 %.

Näitä uskontoja yhdistäväksi piirteeksi annetuista kolmesta vaihtoehdosta 58 % valitsi oikean: kaikissa uskotaan sellaiseen, jota ei voi nähdä. Lähes joka neljäs (23 %) oli sitä mieltä, että kaikissa uskonnoissa on pappeja, ja 19 % vastanneista arveli, että kaikissa uskonnoissa uskotaan sielunvaellukseen. Elämäkatsomustiedon oppilaiden osaaminen tässä tehtävässä oli parempaa, heidän osaamistasonsa oli hyvä, ratkaisuprosentti 70. Ortodokseille tätä kysymystä ei esitetty.

Karttatehtävään oli merkitty nimeltä mainiten viisi maata. Valmiiksi annetut ja edellä mainitut maailmanuskonnot pyydettiin sijoittamaan kunkin maan valtauskonnoksi. Ratkaisuprosentti oli heikko, 39, kuten myös ortodokseilla (36). Elämäkatsomustiedon opiskelijoiden osaaminen oli välttävää tasoa (49 %). Täysin oikeassa vastauksessa olisi todettu, että Meksikon pääuskonto on kristinusko, Israelin juutalaisuus, Saudi-Arabian islam, Intian hindulaisuus ja Thaimaan buddhalaisuus.

Israelin valtauskonto oli 60 %:n mielestä juutalaisuus, mutta runsas viidesnes piti kristinuskoa maan valtauskontona. Buddhalaista Thaimaata (minkä asian tiesi 59 % vastanneista) joka viides arveli hindulaiseksi maaksi. Saudi-Arabia tunnistettiin islamilaiseksi maaksi (64 %), mutta silti 14 % piti maata juutalaisena valtiona ja joka kymmenes buddhalaisena. Meksikosta teki myös 14 % oppilaista juutalaisen valtion, vaikka 2/3 tiesi maan valtauskonnon olevan kristinusko.

Tehtävässä, jossa kysyttiin Jerusalemin merkitystä kolmen uskonnon pyhänä kaupunkina, ratkaisuprosentiksi tuli tyydyttävä 62. Osaaminen oli samaa tasoa kuin ortodoksioppilaille. Kolmen uskonnon osalta esitettiin lauseita, jotka olivat joko tosia tai epätosia. Muslimeille Jerusalem on pyhä kaupunki, koska heidän mukaansa Muhammed nousi sieltä taivaaseen, mutta musta kivi ei sijaitse siellä (vaan Mekassa). Juutalaisten pyhää kirjaa, kristittyjen kutsumaa Vanhaa testamenttia, ei kirjoitettu Jerusalemissa, mutta siellä on Itkumuuri, joka on jääne temppelistä. Kristityille Jerusalem on pyhä kaupunki, koska heidän mukaansa siellä tapahtui Jeesuksen kuolema ja ylösnousemus, mutta Jeesus ei ollut kaupungin perustaja.

Islamia oppilaat tunsivat selvästi heikoiden, kahdesta väittämästä molemmat sai oikein vain 31 % oppilaista. Oppilaista mm. 58 % uskoi mustan kiven sijaitsevan Jerusalemissa. Tiedot juutalaisista käsityksistä olivat islamin tuntemusta vahvempia (62 %), mutta silti 35 % oppilaista uskoi, että Vanha testamentti on kirjoitettu Jerusalemissa. Siihen, miten kristityt kokevat Jerusalemin pyhänä kaupunkina, liittyvät kaksi perustetta tiedettiin hyvin (93 %). Vain 7 % (runsaat 200 oppilasta) uskoi, että Jeesus oli perustanut Jerusalemin.

(6) Oppilaita pyydettiin erottamaan kolmen vaihtoehdon joukosta se, mitä Suomen uskonnonvapauslain mukaan *uskonnonvapaus* tarkoittaa ("sitä, että voi kuulua tai olla kuulumatta johonkin uskonnolliseen yhteisöön"). Oikean vaihtoehdon valitseminen ei tuottanut ongelmia, osaaminen oli kiitettävää kaikissa katsomusaineissa: luterilaiset ja elämäntutkimustiedon opiskelijat 95 % sekä ortodoksioppilaat 92 %.

(7) *Moraalisten väitteiden* tunnistamisessa tarjottiin viisi lausetta, joista tuli valita kaksi oikeaa. Oikeat vaihtoehdot olivat seuraavat: "Kiusaaminen on väärin" ja "Luonnosta huolehtiminen on jokaisen velvollisuus". Osaamistaso oli hyvä, sillä lähes kahdeksan kymmenestä tunnisti nämä moraaliväitteiksi. Elämäntutkimustiedossa, jossa oli useita muitakin tiedollisia moraalitehtäviä, tämän osion ratkaisuprosentti oli 89.

Tulokset taustamuuttujien valossa

Tyttöjen ja poikien suoritusten välisiä eroja

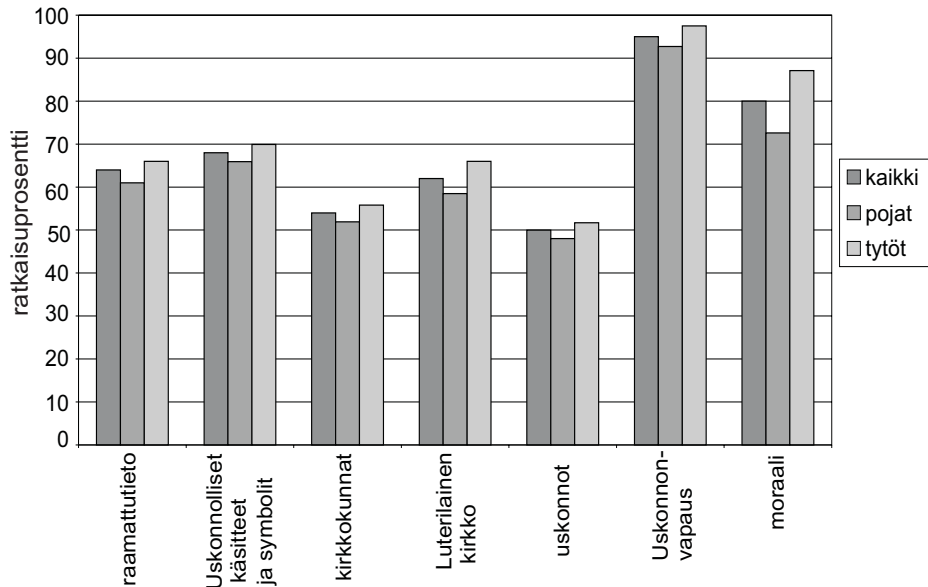
Tytöt suoriutuivat tiedollisista tehtävistä hyvin ja pojat tyydyttävästi. Tyttöjen keskimääräinen ratkaisuprosentti oli 71 ja poikien 65. Osaamisessa oli siten kuuden prosenttiyksikön suuruinen ero, ja se oli tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Tämän arvioinnin kanssa samaan aikaan (keväällä 2001) järjestetyn äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten arvioinnissa tytöt menestyivät kauttaaltaan poikia selvästi paremmin. Poikien ryhmässä hajonta oli myös suurempaa kuin tytoilla. Lukutaidon, kirjallisuuden ja tekstitiedon tehtävissä ero tyttöjen hyväksi oli 10 prosenttiyksikköä, kirjoitustaidossa 18 prosenttiyksikköä ja kielentuntemuksessa 13 prosenttiyksikköä.

Vuonna 2000 järjestetyssä matematiikan oppimistulosten arvioinnissa tyttöjen keskiarvo oli ensimmäistä kertaa hieman parempi kuin poikien. Ero tosin ei siinä ollut tilastollisesti merkitsevä. Vuonna 1999 suoritettussa englannin

(A1-kieli) oppimistulosten arvioinnissa tyttöjen osaamisprosentti oli keskimäärin 67 ja poikien 61. Ero oli samaa suuruusluokkaa kuin uskonnon oppimistulosten arvioinnissa.

Tiedollisissa tehtävissä tyttöjen ja poikien ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä tiedollisten tehtävien kaikissa aihekokonaisuuksissa.

KUVIO: Luterilaisen uskonnon tiedollisten tehtävien osaaminen sukupuolen mukaan.

Suurimmat erot tyttöjen ja poikien välillä syntyivät moraaliväitteitä sekä luterilaista kirkkoa käsittelevissä kokonaisuuksissa. Moraaliosuus oli tiedollisena tehtävänä suppea ja vaikeustasoltaan helppo, mutta sukupuolten välinen ero osaamisessa oli silti huomattava: keskimääräinen oikein vastanneiden tyttöjen prosentti oli 87, kun taas poikien 73. Luterilaista kirkkoa ja uskontulkintaa käsitelleessä kokonaisuudessa, jossa oli useita erillisiä osioita, vastaavat luvut olivat tytöillä 66 (tyydyttävä) ja pojilla 59 (kohtalainen).

Muissa aihekokonaisuuksissa erot olivat samankaltaisia. Raamattutiedossa tyttöjen osaamisprosentti oli 66 ja poikien 61. Uskonnollisia käsitteitä ja symboleja käsitelleessä kokonaisuudessa tyttöjen keskimääräinen ratkaisuprosentti oli 70 ja poikien 66. Kirkkokuntia, niiden luonnetta ja kirkkomaantiedettä osattiin vain kohtalaisesti, tytöt keskimäärin 56 % ja pojat 52 %. Aihekokonaisuuksista keskimäärin heikoiten tunnettiin maailmanuskontoja. Niitä kä-

sitelleessä kokonaisuudessa keskimäärin alle puolet pojista osasi vastata oikein, tytöillä osaamisprosentti oli 52 (kohtalainen) ja pojilla 48 (välttävä). Uskonnonvapautta käsiteltyt yksi tehtävä oli helppo tunnistamistehtävä, ja siinä osaamisprosentit olivat tytöillä 98 ja pojilla 93.

Yksittäisissä tehtävissä oli kuitenkin runsaasti vaihteluja. Raamattua käsitellessä aihealueessa keskimäärin yhdeksän tyttöä kymmenestä osasi valita seitsemästä Uuden testamentin henkilöstä ne neljä, joita pidetään evankeliumien kirjoittajina. Pojista asian tiesi kahdeksan kymmenestä. Tehtäviin kuului tekstikatkkelma, jossa Jeesus kertoo vertauksen laupiaasta samarialaisesta. Sen pääajatuksen (lähimmäisen pyyteetön huomioon ottaminen) annetuista kolmesta vaihtoehdosta tunnistivat tytöt poikia paljon paremmin. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Vertauksen viestin nykyajalle (on vaikeata huomata avun tarpeessa olevia) tytöt tulkitsivat myös poikia paremmin. Ero oli tilastollisesti merkitsevä (p-arvo 0,001). Silti keskimääräinen osaaminen tässä tehtävässä ei ollut kovin korkeaa, vain välttävää tasoa: tytöillä 49 % ja pojilla 42 %. Raamatun henkilöiden sijoittamisessa oikeisiin tapahtumiin tyttöjen ja poikien vastausten välillä ei ollut eroa.

Kristinuskon käsitystä maailman kärsimyksen ongelmasta kysyttiin kolmella selkeästi toisistaan eroavalla vaihtoehdolla. Pojista tasan puolet erotti oikean vaihtoehdon, tytöistä 59 %. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Raamatussa Jeesus neuvoi rukoilemaan *Isä meidän -rukousta*. Tytöt ja pojat haparoivat yhtä paljon tässä kysymyksessä eli tarjosivat muita vaihtoehtoja keskimäärin saman verran.

Kristillisten symbolien tunnistaminen tuotti vaikeuksia. Tytöt menestyivät hieman poikia paremmin, mutta täysin oikein tehtävän silti sai tytöistä vain 6 %.

Neljästä vaihtoehdosta annetun tekstikatkkelman tunnisti uskontunnustukseksi 95 % tytöistä ja 85 % pojista. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Sama ero syntyi siinä, milloin annettua tekstiä käytetään. Luterilaisen jumalanpalveluksen, messun, keskeiset osat olivat kiitettävästi tiedossa. Ne muisti 91 % tytöistä ja 83 % pojista. Kirkkovuoden alkamisen adventtina tiesivät tytöt poikia huomattavasti paremmin, siinäkin ilmeni tilastollisesti merkitsevä ero.

Maailmanuskontojen koot, vaikutusalueet ja eräät erityispiirteet eivät olleet erityisen hyvin tiedossa, tytöistä keskimäärin 52 % sijoitti oikeat vaihtoehdot oikeisiin paikkoihin, pojista 48 %. Yleispiirteenä oli islamin huono tuntemus verrattuna muihin uskontoihin. Uskontoja yhdistävistä piirteistä 60 % tytöistä valitsi oikean vaihtoehdon, pojista 55 %.

Kieliryhmien välisiä eroja

Uskonnon arvioinnissa tiedolliset tehtävät osattiin keskimäärin paremmin kouluissa, joissa opetuskielenä on suomi. Ratkaisuprosentit olivat suomenkielistä opetusta saavilla (N=2703) keskimäärin 67 ja ruotsinkielistä opetusta saavilla (N=304) 65. Ero oli tilastollisesti merkitsevä (p-arvo 0,004).

Oppilaiden kieliryhmät olivat suomi, ruotsi, venäjä ja joku muu kotikieli. Suomenkielisten oppilaiden osaaminen oli ruotsinkielisiä keskimäärin hieman parempaa, osaamisprosentit olivat 68 ja 66.

Matematiikan oppimistulosten arvioinnissa ei myöskään havaittu kokeen tuloksessa eroa suomen- ja ruotsinkielisten välillä. Sen sijaan englannin kielen arvioinnissa syntyi huomattava, 12 prosenttiyksikön suuruinen, ero ruotsinkielisten oppilaiden hyväksi.

Maakunnista suomen- ja ruotsinkielisten oppilaiden välinen vertailu oli mahdollista tehdä Uudellamaalla (suomenkielisiä oppilaita 451 ja ruotsinkielisiä 79), Itä-Uudellamaalla (suomenkielisiä 52 ja ruotsinkielisiä 26) ja Pohjanmaalla (suomenkielisiä 84 ja ruotsinkielisiä 69). Erot osaamisessa näiden kahden kieliryhmän välillä olivat vähäiset eikä tilastollista merkitsevyyttä keskimäärin syntynyt.

Voidaan kuitenkin todeta, että yksittäisissä aihekokonaisuuksissa ilmeni kieliryhmien välisiä vaihteluita, kun tuloksia tarkasteltiin oppilaiden kotikielen mukaan. Suomenkieliset oppilaat tunsivat erityisesti Raamattuun liittyviä kysymyksiä, uskonnollisia käsitteitä sekä uskonnonvapautta koskevia tehtäviä huomattavasti ruotsinkielisiä paremmin. Erot olivat tilastollisesti erittäin merkitsevät. Sen sijaan ruotsinkieliset oppilaat tunsivat luterilaista kirkkoa ja kristillisiä kirkkokuntia hieman suomenkielisiä paremmin. Samoin moraali-väittämien tunnistaminen onnistui ruotsinkielisiltä niukasti suomenkielisiä paremmin. Ortodoksisessa uskonnonopetuksessa ruotsinkieliset oppilaat menestyivät myös parhaiten kristillisiä kirkkokuntia käsitelleessä osa-alueessa.

Aihekokonaisuuksista heikoiten osattiin merkittäviä maailmanuskontoja käsitelleet tehtävät. Osaamisen taso oli välttävä. Suomenkielisten osaamisprosentti oli hieman yli 50, muiden kieliryhmien oppilaiden alle 50. Kristillisiä kirkkokuntia tunnettiin keskimäärin kohtalaisesti, ruotsinkieliset vain hieman suomenkielisiä paremmin, osaamisprosentit 56 ja 54.

Otoksessa oli mukana kymmenen venäjänkielistä oppilasta. Heidän osaamisprosenttiin tiedollisissa tehtävissä tuli 50. Kieliryhmistä heillä ha-
jonta oli suurinta (1,77). Tiedollisissa tehtävissä yhteensä syntyi tilastollisesti
erittäin merkitsevä ero suomen- ja venäjänkielisten välille sekä merkitsevä
ero ruotsin- ja venäjänkielisten välille. Muunkielisten ja venäjänkielisten vä-
lille syntyi tilastollisesti melkein merkitsevä ero (p-arvo 0,021). Venäjänkieliset
onnistuivat tyydyttävästi uskonnonvapautta ja moraalikäsitteitä käsitelleissä
yksittäisissä monivalintatehtävissä (osaamisprosentit 70). Heikoimmin he
tunsivat luterilaista kirkkoa ja maailmanuskontoja (osaamisprosentti 33).

Muunkielisiä oppilaita otoksessa oli mukana 21. Heidän osaamistasonsa oli
lähes samaa luokkaa kuin suomen- ja ruotsinkielisillä, keskimääräinen pro-
sentti oli tyydyttävä 64. Eri osa-alueista kieliryhmien välisessä vertailussa he
tunnistivat parhaiten moraaliväittämät (kiitettävä taso, 86 %) ja osasivat toi-
seksi parhaiten raamattutehtävät (suomenkielisten kanssa tyydyttävästi) ja
kristillisiä kirkkokuntia käsitelleet tehtävät.

Kieliryhmien osaamisen jakaantuminen tapahtui samoin kuin ortodoksisen
uskonnonopetuksen oppimistuloksissa: parhaat tulokset suomenkielisillä ja
heikoimmat venäjänkielisillä. Venäjänkielisistä oppilaista osalla oli kielellisiä
vaikeuksia, mikä vaikutti heidän oppimistuloksiinsa. Mikäli osaaminen kai-
kissa kieliryhmissä olisi ollut keskimäärin lähes samaa tasoa, koulutukselli-
sen tasa-arvon toteutumisen uskonnonopetuksessa olisi voitu katsoa toteu-
tuneen. Nyt tähän tavoitteeseen ei ole täysin päästy.

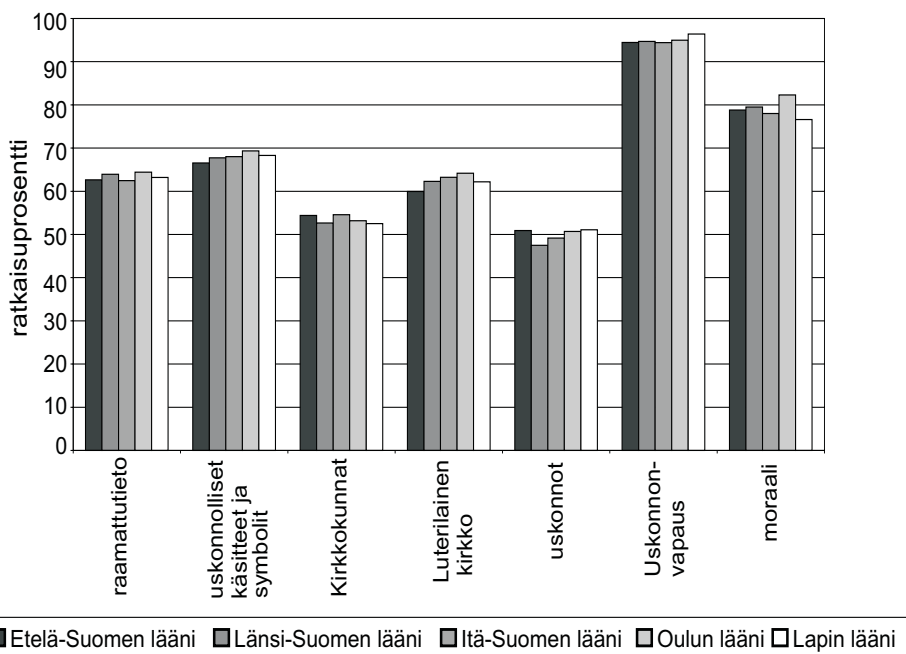
Alueellisia eroja

Alueellisia eroja ilmeni oppilaiden osaamisessa keskimäärin varsin vähän.
Uskonnonopetus näyttää siinä suhteessa tuloksiltaan tasa-arvoiselta.

*Samaan aikaan järjestetyssä äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten ar-
vioinnissa osaaminen oli myös varsin tasaista maan eri osissa. Siinä vertailus-
sa Itä- ja Etelä-Suomen oppilaat menestyivät hieman paremmin kuin muual-
la asuvat. Näiden läänien tulokset erosivat kuitenkin tilastollisesti merkitse-
västi Länsi-Suomen läänin tuloksista, josta tämän oppiaineen arvioinnissa
saatiin heikoimmat tulokset.*

Toisin kuin äidinkielessä, uskonnonopetuksen arvioinnissa tulokset olivat
parhaimmat Oulun läänissä (oppilaita mukana otoksessa 497 kappaletta).
Näin oli myös elämäkatsomustiedossa. Ortodoksien tulokset puolestaan

olivat juuri Oulun läänissä heikoimmat. Toiseksi parhaat luterilaisen uskonnonopetuksen tulokset saavutettiin Lapin läänin kouluissa (oppilaita 278 kappaletta). Etelä-Suomen läänin koululaisten (N=883) osaaminen oli läänien välisessä vertailussa heikointa ja hajonta suurinta (0,97). Eri läänien tulosten välisissä eroissa ei kuitenkaan ollut tilastollista merkitsevyyttä.

KUVIO: Luterilaisen uskonnon tiedollisten tehtävien keskimääräinen osaaminen lääneittäin.

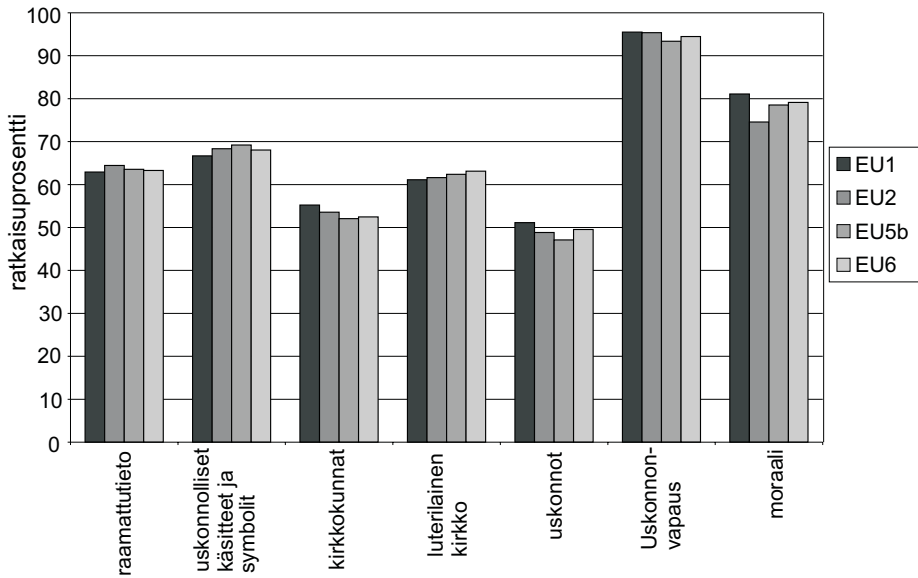
Yksittäisistä tiedollisten tehtävien osa-alueista tilastollisesti merkitsevät erot syntyivät uskonnollisten käsitteiden, luterilaisen kirkon ja maailmanuskontojen tuntemisessa. Raamattua tunnettiin tasaisesti ja tyydyttävästi koko maassa (osaamisprosentti 63), Oulun läänissä vain hieman muita alueita paremmin ja Etelä-Suomessa heikoiten. Uskonnollisten käsitteiden tunteminen oli myös Oulun läänissä parasta (69) ja heikointa Etelä-Suomen läänissä (67). Ero oli tilastollisesti merkitsevä. Sen sijaan kristilliset kirkkokunnat tunnettiin Itä-Suomen kouluissa parhaiten ja toiseksi parhaiten Etelä-Suomen läänissä. Oulun läänin koulut sijoittuivat tässä osa-alueessa kolmanneksi. Erot olivat tosin vähäiset. Luterilaisen kirkon ja sen uskontulkinnan tuntemuksessa syntyi tilastollisesti erittäin merkitsevä ero Etelä-Suomen läänin koulujen (ratkaisuprosentti 60) ja Oulu läänin koulujen (ratkaisuprosentti 64) välille. Toiseksi parhaiten tämän kokonaisuuden hallinneet Itä-Suomen oppilaat (ratkaisuprosentti 63) aiheuttivat myös tilastollisesti merkitsevän

eron Etelä-Suomen läänin oppilaisiin nähden. Maailmanuskonnot, joiden osaaminen koko maassa oli keskimäärin välttävää tasoa, tunnettiin parhaiten Lapin läänissä (51) ja toiseksi parhaiten Etelä-Suomen läänissä, heikoiten Länsi-Suomen läänissä (47,5), jossa osaaminen oli heikkoa. Ero parhaimman ja heikoimman läänin välillä oli tilastollisesti melkein merkitsevä (p-arvo 0,012), mutta tilastollisesti merkitsevät erot syntyivät myös Etelä-Suomen ja Oulun läänien suhteessa Länsi-Suomen läänin tuloksiin. Moraaliväittämien tuntemisessa Oulun läänin oppilaiden ratkaisuprosenttien keskiarvo (82 %) oli kuusi prosenttiyksikköä korkeampi kuin Lapin läänin oppilaiden keskiarvo.

Yksikään arvioinnissa mukana olleista 18 maakunnasta (Kanta-Häme ja Ahvenanmaa eivät olleet mukana tässä luterilaisen uskonnonopetuksen otannassa) ei erottunut tiedollisten tulosten perusteella selkeästi muista. Silloin kun jonkin maakunnan oppilaat suoriutuivat parhaiten muutamista osioista, he olivat huonoimpia jossain toisessa osiossa. Itä-Uudenmaan kouluista saatiin keskimäärin parhaat tulokset, siellä onnistuttiin parhaiten kahdessa osiossa ja vain kahdessa osiossa seitsemästä alueen oppilaat sijoittuivat alle valtakunnan keskiarvon.

Euroopan unionin eri tukialueittain mukaan tarkasteltuna tiedollisten tehtävien tulosten summan erot olivat vähäiset. Keskimäärin parhaimmat tulokset saatiin 0-tukialueen kouluista (1137 oppilasta) ja heikoimmat 5-tukialueen kouluista (513 oppilasta).

Tiedollisten tehtävien osa-alueita oli seitsemän, ja niistä neljässä 0-tukialueen tulokset olivat parhaimmat. Yksittäisten osa-alueitten tarkastelussa ilmeni kuitenkin huomattaviakin vaihteluja. Maailmanuskontojen osaamisessa syntyi tilastollisesti erittäin merkitsevä ero 0- ja 5-tukialueiden välille. Jälkimmäisellä alueella eli maaseudulla osaaminen oli selvästi heikointa. Toisaalta melkein merkitsevä ero syntyi uskonnollisten käsitteiden tuntemisessa, jossa parhaimmat tulokset saavutettiin puolestaan 5-tukialueen kouluissa ja huonoimmat 0-tukialueella.

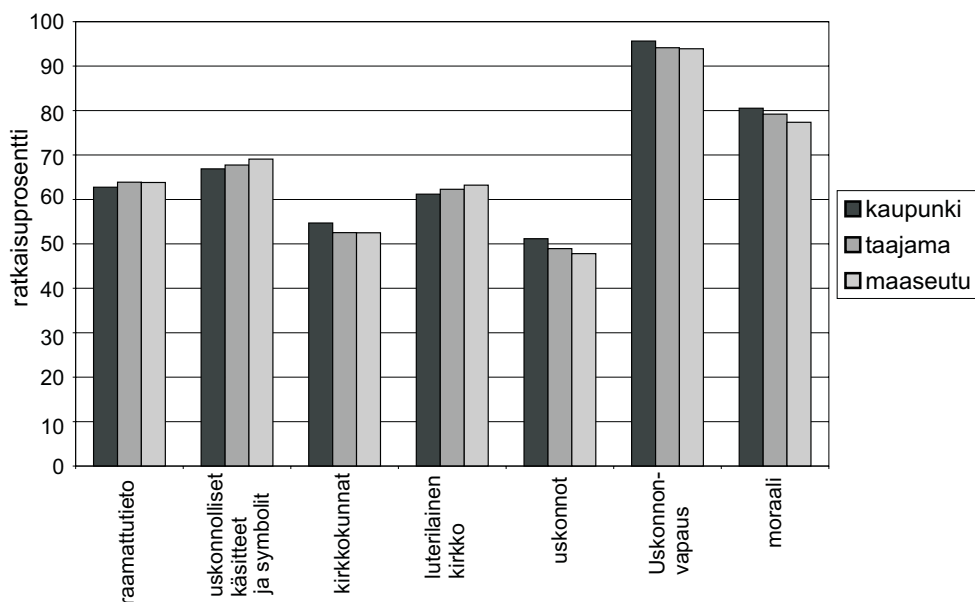

KUVIO: Luterilaisen uskonnon tiedollisten tehtävien osaaminen EU-tuki alueittain.

Tukialueella 2 (taantuva teollisuusalue) sijainneiden koulujen keskiarvojen hajonta oli, samoin kuin elämäkatsomustiedon oppilailla, hieman suurempaa kuin muualla.

Erityyppisten kuntien tulosten vertailussa erot olivat vähäiset. Kun tiedollisia tehtäviä tarkasteltiin yhteensä ja tehtävien painoarvot olivat samat, tulokset kaupunkikouluista olivat parhaat. Taajamissa ja maaseudulla tulokset olivat hieman koko maan keskiarvoa alhaisemmat.

Äidinkielen ja kirjallisuuden arvioinnissa parhaat tulokset saatiin myös kaupungeista. Toisin kuin uskonnossa, toiseksi parhaat tulokset saatiin maaseudulta ja kolmanneksi parhaat taajamista. Siinäkin arvioinnissa kokonaisuudessaan kuntaryhmän mukaan tarkasteltuna erot olivat vain yhden tai kahden prosenttiyksikön suuruisia.

KUVIO: Luterilaisen uskonnon tiedollisten tehtävien osaaminen kunta-
muodoittain.

Uskonnon arvioinnissa tiedollisten tehtävien eri osa-alueilla ilmeni jonkin verran eroja. Seitsemästä osa-alueesta kaupunkikoulujen tulokset olivat parhaat neljässä: kirkkokunnat, maailmanuskonnot, uskonnonvapaus ja moraaali. Maaseutukouluista saatiin parhaat tulokset uskonnollisia käsitteitä ja luterilaista kirkkoa koskevissa kokonaisuuksissa. Raamattutieto oli vahvinta taajamakouluissa. Tilastollisesti erittäin merkitsevä ero oli maailmanuskontojen tuntemisessa kaupunki- ja maaseutukoulujen välillä: maaseudulla tuntemus oli selvästi heikointa. Toisaalta uskonnolliset käsitteet olivat parhaiten tiedossa maaseudulla ja heikoiten kaupungeissa; tässä syntyi tilastollisesti merkitsevä ero.

Luterilaista kirkkoa ja sen uskontulkintaa koskevassa kokonaisuudessa osaaminen oli parempaa maaseudulla kuin kaupungeissa. Ero oli tilastollisesti melkein merkitsevä. Kuntaryhmittäin tarkasteltuna maaseudun nuorista oli keskimäärin käynyt useampi rippikoulun kuin taajamissa tai kaupungeissa asuvat. Raamatun tuntemus, jota rippikoulun voidaan olettaa vahvistavan, oli vahvinta taajamissa asuvilla nuorilla. Heistä hieman suurempi prosentti oli käynyt rippikoulun kuin kaupunkilaisnuorista. Esimerkiksi herätysliikkeiden vaikutusta maan eri alueilla ei selvitetty tässä yhteydessä.

Opetukseen liittyviä eroja

Vaikka kolmasosalla niistä opettajista, jotka antavat luterilaista uskonnonopetusta perusopetuksen ylimmillä luokilla, ei ole muodollista aineenopettajan kelpoisuutta, oppilaiden antamissa vastauksissa tiedollisiin tehtäviin ei ollut keskimäärin eroa.

Tiedollisissa tuloksissa ei myöskään ilmennyt eroja siinä, paljonko opettaja kertoi käyttävänsä oppikirjaa. Kahdeksan opettajaa kymmenestä ilmoitti käyttävänsä uskonnon oppikirjaa melko paljon tai erittäin paljon. Oppikirjan käyttöä kysyttiin myös oppilailta ja verrattiin oppikirjan käyttöä heidän oppimistuloksiinsa. Keskimäärin parhaat tulokset saatiin silloin, kun oppilaiden mukaan opettaja oli käyttänyt oppikirjaa jonkin verran seuraavalla asteikolla: ei lainkaan, jonkin verran, melko paljon, erittäin paljon. Hieman alle 70 % oppilaista kertoi, että opettaja käytti oppikirjaa melko paljon tai erittäin paljon, ja vajaat 30 % oppilaista kertoi kirjaa käytettävän jonkin verran. Oppilaista 3 % kertoi, ettei opettaja käytä opetuksessa lainkaan oppikirjaa. Viimeksi mainitun ryhmän ja muiden oppilaiden välille syntyi tilastollisesti erittäin merkitsevä ero oppimistuloksissa. Osaaminen oli selvästi heikompaa silloin, kun oppikirjaa ei ollut oppilaiden mukaan käytetty lainkaan. Erityisesti luterilaisen kirkon olemukseen liittyvissä tehtävissä osaaminen oli heikkoa niillä oppilailla, jotka kertoivat, ettei oppikirjaa käytetty.

Ortodoksisessa uskonnonopetuksessa oppikirjan merkitys oli käytännössä päinvastainen: sitä paremmat tulokset, mitä vähemmän oppikirjaa käytettiin. Samoin oman kirkon tuntemus oli parasta silloin, kun siihen ei liittynyt lainkaan oppikirjaa. Tämä liittyy ortodoksisen uskonnonopetuksen tilanteeseen, jossa ajan tasalla olevaa oppikirjaa ei ole käytettävissä.

Jonkin verran eroa osaamisessa oli, kun verrattiin tuloksia siihen, kuinka usein opettaja ilmoitti antavansa oppilaille kotitehtäviä. Vain 6 % opettajista kertoi antavansa kotitehtäviä joka tunti. Tällöin kuitenkin oppimistulokset olivat parhaimmat. Kun enemmistö opettajista kertoi antavansa kotitehtäviä vain joskus, sillä näyttää olleen yhteys osaamiseen.

Eroja ilmeni jonkin verran myös siinä, kauanko opettaja oli opettanut uskontoa yleensä ja erityisesti samassa koulussa. Erot eivät kuitenkaan olleet tilastollisesti merkitseviä. Parhaat oppimistulokset saatiin kouluista, joissa opettaja oli opettanut uskontoa vasta yhden lukukauden, tosin lähes yhtä hyvin tuloksiin päästiin siellä, missä opettaja oli toiminut tehtävässään 2–5 vuotta. Näin vertailtuna heikointa osaaminen oli niissä opetusryhmissä, jois-

sa toimi 1–2 vuotta uskontoa opettanut opettaja. Opettajilta kysyttiin myös sitä, kauanko hän oli toiminut saman aineen opettajana omassa koulussaan. Keskimäärin parhaat tulokset saatiin ryhmissä, joissa opettaja oli opettanut uskontoa omassa koulussaan kolme vuotta eli kuusi lukukautta.

Asennetehtävät

Oppilaiden asenteita kysyttiin seuraavilla pääkomponenttianalysilla saaduilla asennekokonaisuuksilla: (1) asenne lähetystyöhön, (2) asenne uskontoon oppiaineena, (3) minä oppijana, (4) asenne rehellisyyteen, (5) eettinen pohdinta, (6) uskonnon merkitys, (7) kiinnostus tai sitoutuminen uskontoon, (8) käsitys elämän tarkoituksesta ja (9) itsetunto.

(1) Onko *lähetystyö* ihmisten pakkokäännättämistä? Enemmistön mielestä siitä ei ole kysymys. Asenneväittämästä 61 % oli joko täysin tai osin toista mieltä. Kantaansa ei ilmoittanut joka neljäs oppilas. Keskiarvoksi (asteikolla 1–5) muodostui 3,8, mutta vastausten hajonta oli huomattava (1,24). Luterilaiseen opetukseen osallistuvat suhtautuivat keskimäärin myönteisemmin lähetystyöhön kuin ortodoksioppilaat (3,5). Pakkokäännättämisenä lähetystyötä piti jonkin verran tai täysin 16 % oppilaista.

(2) *Asenne uskontoon oppiaineena* oli voittopuolisesti myönteinen. Keskiarvoksi muodostui (asteikolla 1–5) oli 2,9 hajonnan ollessa 0,88. Vastaajista 63 % oli sitä mieltä, että uskonnon opiskelu auttaa ymmärtämään erilaisuutta. Puolet oppilaista (49 %) ei pitänyt uskontoa ikävyyttävänä oppiaineena (toista mieltä oli 35 %, ei kantaa 17 %) ja saman verran ilmoitti pitävänsä uskontotunneista. Lempiaine uskonto oli kuitenkin vain joka neljännelle (24 %). Mielenkiintoisia tehtäviä, jakaantuivat melko tarkkaan tasan. Sen sijaan puolet oppilaista oli sitä mieltä, että uskonto ei ole koulun helpoin aine. Puolet vastaajista arveli myös, että uskonto ei vaadi paljon työtä (molemmissa tapauksissa joka viides vastaaja oli epävarma). Lähes puolet vastaajista uskoi, että uskonnonopetus antoi valmiuksia pohtia omaan elämään liittyviä tärkeitä kysymyksiä (viidennes epävarmoja). Tässä arvioinnissa ei tarkasteltu sitä, kuinka tarkasti asenteet selittivät oppimistuloksia.

Paljonko uskonnon opiskelu antaa tarpeellisia tietoja ja taitoja? Oppilaita pyydettiin ottamaan kantaa seitsemään asiaan. Uskonnonopetus antoi tarpeellisia tietoja ja taitoja kirkon työssä (78 %), ihmissuhteissa (56 %), oman elämän (52 %) ja historian ymmärtämisessä (51 %). Suomalaisten elämänta-

pojen ymmärtämisessä uskonnonopetuksesta on hyötyä, totesi alle puolet vastanneista (42 %). Ortodoksioppilaille oman uskonnonopetuksen ja suomalaisten elämäntapojen välinen positiivinen yhteys tuntui vielä heikommalta. Kansainvälisiin tehtäviin uskoi 37 % oppilaista uskonnonopetuksesta olevan hyötyä (joka kolmas ei ottanut kantaa), mutta vain 23 % piti uskonnonopetusta hyödyllisenä kirjallisuuden ja muun taiteen ymmärtämisessä. Hieman yllättäen yli puolet vastanneista ei havainnut uskonnonopetuksen yhteyksiä kirjallisuuteen ja taiteeseen.

Oppiaineeseen kohdistuvia asenteita on kysytty muidenkin oppiaineiden arvioinneissa. Vuonna 2000 järjestetyssä matematiikan arvioinnissa oppilaiden asenteet olivat niukasti myönteiset: keskiarvo oli 5,1 ja hajonta 16,1, kun asennepistemäärien vaihteluväli oli -50 – +50. Siinä yhteydessä ilmeni myös se, että asenteiden ja tiedollisten oppimistulosten yhteys oli selvä. Matematiikassa asenteet näyttivät selittävän enemmän kuin kolmanneksen koetuloksesta. Englannin kielen (A1-kieli) arvioinnissa vuonna 1999 oppilaiden subtautuminen oppiaineeseen oli myös myönteistä. Sukupuolten väliset erot olivat siinä kuitenkin suuret: pojat opiskelevat mielellään englantia, mutta tytöistä se näytti olevan huomattavasti mukavampaa.

(3) Oppilaan omia käsityksiä kyvystään oppia kyseistä oppiainetta selvitetiin kysymyksillä, joiden aiheena oli *minä oppijana*. Kysymykset perustuivat aikaisemmin peruskoulun tilanneselvityksissä ja arvioinneissa käytettyihin asenneskaaloihin. Yli puolet oppilaista (54 %) ei pitänyt itseään erityisen hyvänä uskonnossa, mutta samalla joka neljäs oli asiasta epävarma. Sen sijaan lähes 2/3 vastaajista (62 %) arveli pystyvänsä saamaan hyviä numeroita uskonnossa. Asteikolla 1–5 keskiarvoksi tuli 3,0 ja hajonnaksi 0,79. Elämäkatsomustiedon opiskelijoilla oli samankaltainen käsitys mahdollisuuksistaan hyvin numeroihin oppiaineessaan. Ortodoksioppilailla oli siihen muita vahvempi usko tai kokemusperäinen tieto (3,3).

Matematiikan arvioinnissa vuonna 2000 vahvin yhteys koetulokseen oli käsityksellä itsestä matematiikan oppijana. Se näytti kertovan oppilaan luottamuksesta omaan oppimiseensa. Uskonnon arvioinnissa tulos oli samansuuntainen.

(4) *Asennetta rebellisyyteen* mitattiin väitteillä, joihin oppilaita pyydettiin ottamaan kantaa. Onko rebellisyyttä se, että sanoo suoraan mitä ajattelee? Ei ole, vastasi yli puolet vastaajista. Muissa katsomusaineissa näin ajatteli prosentuaalisesti hieman vähemmän oppilaista. Yli 60 % oli sitä mieltä, että hienotunteisuus voi johtaa valheeseen. Saman verran arvelivat ortodoksi-nuoretkin, mutta elämäkatsomustiedon opiskelijoilla vastaava luku oli

70 %. Valehtelua voi olla sekkin, ettei sano mitään, arveli 61 % vastaajista (ortodokseilla ja elämäkatsomustiedossa saman verran). Niukan enemmistön muodostivat oppilaat, joiden mielestä hankalassakaan tilanteessa ei saa valehdella. Ortodoksioppilaat ajattelivat samoin, elämäkatsomustiedossa näin ajattelevia sen sijaan oli 35 % vastanneista. Valkoisia valheita täysin tai lähes täysin hyväksyttävänä piti puolet oppilaista. Täysin eri mieltä valkoisista valheista oli vain 8 % vastanneista. Asteikolla 1–5 keskiarvoksi koko aihekokonaisuudessa muodostui 3,3 ja hajonnaksi 0,75.

(5) *Eettistä pohdintaa* mitattiin usealla tehtävällä. Oppilailta kysyttiin yleisesti hyvän ihmisen ominaisuuksia. Annetuista vaihtoehdoista pyydettiin valitsemaan kolme tärkeysjärjestyksessä. Vaihtoehdot olivat aakkosjärjestyksessä seuraavat: auttavainen, avoin, empaattinen, iloinen, itsenäinen, kunnianhimoinen, rehellinen, suvaitsevainen, uskonnollinen ja vaatimaton. Näistä vaihtoehtoista erottuivat selvästi auttavainen, rehellinen ja suvaitsevainen. Kunnianhimoinen ja vaatimaton mahtuivat huonoiten kolmen ominaisuuden joukkoon. Ylivoimaisesti tärkeimpänä ominaisuutena pidettiin rehellisyyttä, jonka 62 % oppilaista sijoitti ensimmäiselle sijalle. Auttavainen (ensimmäiselle sijalle 34 %) ja suvaitsevainen (ensimmäiselle sijalle 31 %) olivat yleisesti toiseksi tärkeimpiä ominaisuuksia.

Rehellisyyttä kaikkein tärkeimpänä ominaisuutena korostivat myös ortodoksioppilaat (60 %) ja elämäkatsomustiedon opiskelijat (53 %). Auttavainen ja suvaitsevainen olivat heilläkin yleensä toiseksi tärkeimpiä ominaisuuksia. Elämäkatsomustiedon opiskelijoista 41 % sijoitti suvaitsevaisuuden ykkössijalle ja ortodokseista 29 %.

Oppilaita pyydettiin nimeämään myös itsestään kaksi hyvän ihmisen ominaisuutta. Eniten löytyi sosiaalisia, empaattisia, seurallisia ja oikeudenmukaisuutta korostavia piirteitä (61 %). Rehellisyyttä ja luotettavuutta korostettiin myös vahvasti (42 %). Kolmanneksi eniten (25 %) hyvänä ominaisuutena pidettiin hyvää käytöstä ja suvaitsevaisuutta. Iloisuus ja hyväntuulisuus esiintyi 14 %:ssa vastauksista. Jumalautuskoita piti kahden tärkeimmän ominaisuuden joukossa 0,1 % oppilaista.

Kärkiominaisuuksien järjestys ja suuruusluokat olivat ortodokseilla samat, mutta hyvää käytöstä ja suvaitsevaisuutta heistä korosti hieman harvempi (19 %). Iloisuutta ja hyväntuulisuutta korosti 15 % vastanneista. Sen sijaan Jumalautuskoita piti kahden tärkeimmän ominaisuuden joukossa selvästi enemmän, 4 %. Elämäkatsomustiedossa kärkeen nousivat samat ominaisuudet ja samassa järjestyksessä. Sosiaalisuutta ja empaattisuutta korostettiin hieman

muita enemmän (65 %), rehellisyyttä taas muita hieman vähemmän (39 %), mutta hyvää käytöstä puolestaan aavistuksen verran muita enemmän (28 %). Elämäkatsomustiedon oppilaat mainitsivat muiden katsomusaineiden oppilaiden tavoin yhtä usein (16 %) iloisuuden ja hyväntuulisuuden kahden tärkeimmän hyvän ihmisen ominaisuuden joukossa.

Luterilaiseen uskononopetukseen osallistuvien kuvauksissa kahden merkittävimmän piirteen joukossa oli useimmin auttavaista ja sosiaalista ominaisuutta korostavia luonnehdintoja. Näitä kuvauksia oli 40 %:ssa kaikista vastauksista. Rehellistä ja luotettavaa kuvaavia ilmaisuja esiintyi 28 %:ssa vastauksista. Muissa katsomusaineissa suosituimmat piirteet olivat samat ja vastaavat luvut ortodoksiseen opetukseen osallistuvilla 36 % ja 27 % sekä elämäkatsomustiedossa 38 % ja 23 %. Uskonnon opiskelijat toivat siten hieman enemmän esille rehellisyyttä ja luotettavaa omana hyvän ihmisen ominaisuutenaan. Huomionarvoista on, että terveet elämäntavat, raittius ja liikunnallisuus saivat koko oppilasjoukossa vain muutaman maininnan.

Eettistä pohdintaa selvitettiin konkreettisella valintatilanteella, jossa kaksi 14- ja 15-vuotiasta nuorta näki kadulla kaatuneen miehen (Mauri, 41 vuotta). Tehtävässä kysyttiin, mitä nuoret tekisivät siinä tilanteessa. Vastanneista 82 % piti selvänä, että nuoret auttaisivat miestä. Perusteluja sille esitettiin myös lähes saman verran. Niitä olivat mm. epäily sairaskohtauksesta, hädässä olevaa tulee aina auttaa tai ”eihän sitä siihenkään makaamaan voi jättää” ja ”täytyyhän vanhaa miestä auttaa”. Vastanneista vain 5 % valitsi vaihtoehdon, jonka mukaan nuoret olisivat antaneet miehen olla, koska olettivat tämän olevan humalassa. Sama tehtävä oli myös muissa katsomusaineissa. Ortodoksioppilaiden vastaukset olivat lähes identtiset, mutta vastausten välillä elämäkatsomuksen opiskelijoista vain puolet olisi auttanut miestä ja neljännes olisi antanut miehen olla.

Aihealueeseen kuuluivat myös tehtävät, jotka koskivat eutanasiaa ja eläinten oikeuksia. Kolme neljäsosaa oppilaista oli sitä mieltä, että parantumattomasti sairaan ihmisen kuoleman nopeuttaminen hänen omasta tahdostaan on eettisesti hyväksyttävää. Ortodoksioppilaista vain 62 % hyväksyisi eutanasian, mutta elämäkatsomustiedon oppilaista näin ajatteli yhdeksän kymmenestä.

Mielipiteet jakaantuivat kaikissa katsomusaineissa melkein tasan puolesta ja vastaan siinä, saako pieneläimiä pitää häkeissä. Suhtautumista kettu- ja minkkitarhaukseen ei tässä arvioinnissa kysytty.

(6) Asennetta *uskonnon merkitykseen* mitattiin seitsemän väitteen avulla. Elämäkatsomustiedossa väitteitä oli kuusi. Mukana ei ollut väitettä ”jos uskontoja ei olisi, elämäni olisi erilaista”.

Vastanneista kaksi kolmasosaa oli jonkin verran tai täysin samaa mieltä siinä, että ulkomaille matkustettaessa on tarpeellista tietää myös kyseisen maan uskonnosta. Lähes saman verran (62 %) suhtautui kielteisesti väitteeseen, että uskonnot olisivat häviämässä maailmasta. Joka neljäs ei kertonut kantaansa.

Maahanmuuttajien on myös tärkeää voida harjoittaa omaa uskontoaan, ilmoitti lähes kaksi kolmasosaa vastaajista (ortodoksisessa arvioinnissa ja elämäkatsomustiedossa kolme neljäsosaa). Vastanneista 62 % oli sitä mieltä, että oma elämä olisi erilaista, jos uskontoja ei olisi. Siitä, paljonko sodissa on pohjimmiltaan kyse uskonnosta, mielipiteet jakaantuivat tasan: 35 % kyllä ja 36 % ei. Tosin 29 % ei osannut tai halunnut sanoa kantaansa. Uskontoa opiskelevien mielipiteet olivat yhtenevät, mutta elämäkatsomustiedon opiskelijoista enemmistö (58 %) oli sitä mieltä, että monissa sodissa on kyse uskonnosta. Tulokset antavat ainakin sen viestin, että eri uskonnollisten ryhmien väliseen vuorovaikutukseen on kiinnitettävä huomiota, myös Suomessa.

Puolet luterilaista uskonnonopetusta saavista oppilaista ei hyväksynyt väitettä, että ”on aivan yhdentekevää, mihin ihminen usko” ja viidennes ei osannut ottaa asiaan kantaa. Tulkinnallisesti hankalasta väittämästä ”tieto on uskon vastakohta” vastanneista 21 % oli jonkin verran tai täysin samaa mieltä, lähes puolet vastanneista eri mieltä ja kolmasosa vastanneista ei ottanut kantaa. Asteikolla 1–5 koko aihekokonaisuuden keskiarvoksi muodostui 3,5 hajonnan ollessa 0,63.

(7) *Kiinnostusta, sitoutumista ja asennetta uskontoon* selvitettiin kolmen tehtävän avulla. Aktiivisuus uskontotunneilla oppilaiden oman käsityksen mukaan ei ollut suurta, 60 % vastanneista kertoi, ettei esittänyt kysymyksiä oppitunneilla. Rungas neljäs kertoi kyselevänsä uskonnon tunneilla. Luku on jonkin verran pienempi kuin ortodokseilla ja elämäkatsomustiedossa, joissa opetusryhmien koot ovat keskimäärin kymmenesosa luterilaisten opetusryhmien koosta. Alle joka kolmas oppilas ilmoitti juttelevansa parhaan kavereinsa tai kavereidensa kanssa uskuntoon liittyvistä asioista. Yli 60 %:lle vastanneista uskonto ei ole ollut keskustelujen aihepiiri.

Puolet oppilaista kertoi, etteivät he olleet koulun ulkopuolella mitenkään tekemisissä uskonnon kanssa, joka neljäs osallistui seurakunnan nuorten toi-

mintaan ja 17 % osallistui eri tavoin kristilliseen toimintaan. Joka viides nuori ilmoitti rukoilevansa tai lukevansa Raamattua.

(8) *Elämän tarkoitusta* vastaajat saivat kuvata omin sanoin. Tehtävä oli vaativa pohdintatehtävä, johon kuitenkin saatiin kaikista katsomusaineista rikassisältöisiä ja analyysia varten hyödyllisiä vastauksia. Koska aihe liittyy keskeisesti luterilaisen uskonnonopetuksen perussisältöihin, oppilaiden pohdintoja on seuraavassa kuvattu yksityiskohtaisesti ja tehty myös vertailua muihin katsomusaineisiin.

Vastauksista voitiin muodostaa seitsemän toisistaan erottuvaa aihepiiriä. Suurin osa oppilaista kuvasi elämälle useita tarkoituksia. Samoin kuin ortodoksioppilaat, luterilaiseen opetukseen osallistuvista joka viides pyrki välttämään kysymykseen vastaamista (ei lainkaan vastausta tai ilmaisuja, kuten ”en tiedä”, ”en ole saanut selville”). Näistä karsittiin erilleen ne vastaukset, joissa perusteluna oli käytetty ajatusta, ettei tarkoitusta voikaan tietää. Ne otettiin huomioon moraalis-filosofisia tarkoituksia tarkasteltaessa. Elämänkatsomustietoon opiskelevista vain joka kymmenes päätyi samaan ratkaisuun.

Eniten (38 %) luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvien vastauksissa oli perinteisiä kuvauksia, joita voisi kuvata ilmaisulla *tavallinen elämä*. Erot sekä ortodoksioppilaisiin että elämänkatsomustiedon opiskelijoihin olivat huomattavat. Ortodoksien vastauksista näitä vastauksia löytyi 28 %, kun taas elämänkatsomustiedon opiskelijoiden vastauksista 39 %. Tavalliseen elämään kuuluivat suvun jatkaminen, työ ja opiskelu, täysipainoinen elämä uusine kokemuksineen. Muita tähän kategoriaan liittyneitä ajatuksia olivat mm. elämänskaari, syntyä–elää–kuolla, kuolema, saada aviopuoliso ja lapsia, elää joka päivä täysillä, ettei tarvitse mummona katua tai harmitella, hankkia kokemuksia ja oppia uusia asioita, ammatti, omaisuus, oma itsenäinen elämä, omat tavoitteet ja valinnat sekä niiden mukaan eläminen, itsensä kehittäminen, elää pitkään, oppia elämästä sekä elää ja antaa toistenkin elää.

Toiseksi eniten (17 %), hieman ortodoksioppilaita ja elämänkatsomustiedon opiskelijoita (20 %) vähemmän, korostettiin *sosiaalisia subteita*, ystävyyttä, toisten palvelemista, lähimmäisenrakkautta sekä hyväksytyksi ja rakastetuksi tulemistä. Vastaajat kuvasivat tällaista pohdintaa myös ilmauksilla, kuten esimerkiksi raamatullinen lähimmäisenrakkautta, antaa ja saada rakkautta, miettiä asioita muidenkin kuin vain itsensä kannalta, toisten onnellisuus ja ”teh-dä hyvää”.

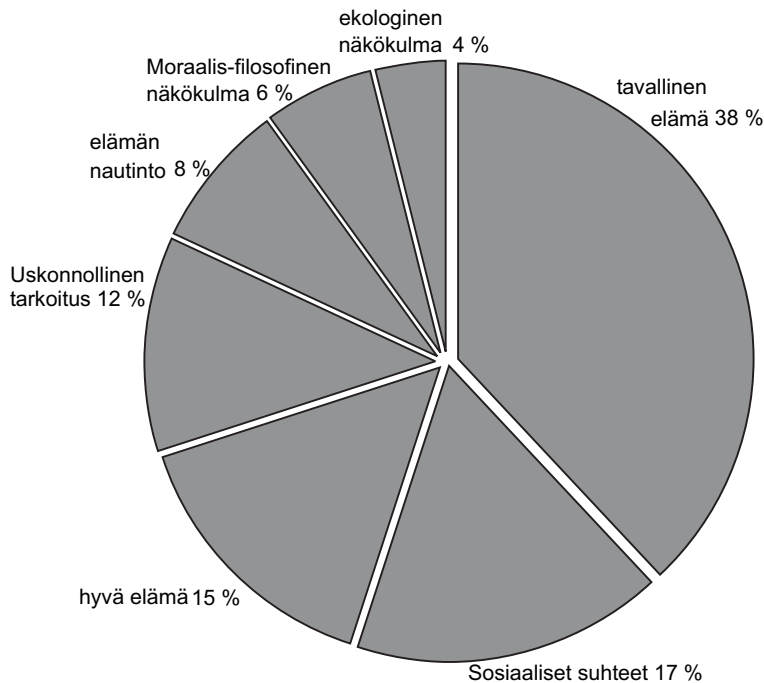
Kolmanneksi eniten (15 %) tuotiin esille ajatuksia yleensä vain *hyvästä elämästä*: elää hyvin, elämä on elämistä varten (ei perusteluja), olla onnellinen, etsiä elämän tarkoitusta, jokainen luo itse elämän tarkoituksen, jokaisella on eri tarkoitus, elämä itse ja ”kuollessa sen sitten tietää”. Muiden katsomusaineiden oppilaiden vastauksissa korostettiin hyvän elämän yleistä merkitystä lähes yhtä paljon.

Uskonnollisia tarkoituksia elämässä korostettiin 12 %:ssa kaikista vastauksista. Prosenttimäärä oli lähes sama kuin ortodoksioppilailla, mutta elämäntarkomustiedon opiskelijoiden vastauksissa uskonnollisia perusteita esiintyi vain 2 %. Vastauksissa oppilaat pohtivat uskonnosta nousevaa moraalista sääntöä ja lähimmäisen auttamista, kymmentä käskyä, elämää Jumalan lahjana, Jumalan tahdon toteuttamista, Jumalaan uskomista ja Jumalan palvelemista, taivasta, taivaspaikan takaamista, synnittä elämistä että saisi iankaikkisen elämän, sielunvaellusta ja myös sitä, että uskonnollinen käsitys elämän tarkoituksesta on toisilla ehdoton ja toisilla taas ikään kuin tiedollinen.

Puhtaasti *elämän nautintoihin*, materialistisiin käsityksiin ja ”kerranhan täällä vain ollaan” -ajatteluun liittyviä pohdintoja oli 8 % vastauksista. Oppilaiden mielessä oli silloin itsekäs ilo ja nautinto, ruoka, juoma, seksi, bailaus, hauskanpito, raha, rikkaus ja tulla rikkaaksi, tavarat sekä ottaa kaikki irti. Muiden katsomusaineiden oppilaiden vastauksissa elämän nautinnot mainittiin lähes yhtä useasti.

Moraalista ja filosofista pohdintaa elämän tarkoituksesta oli 6 %:n verran. Näitä mainintoja oli tasan puolet vähemmän kuin ortodoksioppilailla ja paljon vähemmän kuin elämäntarkomustiedon opiskelijoilla (14 %). Tähän kategoriaan kuuluvaa pohdintaa oppilaat pukivat sanallisesti mm. seuraaviin ilmauksiin: moraalinen näkökulma, oikea ja väärä, kohtalo, rehellisyys, elämän tarkoituksen laajempi pohdinta (pahuus, kaikki on hyvää), oikeat valinnat ja jokaisella ihmisellä on oma tehtävä maan päällä.

Ekologisesti suuntautuvia korostuksia oli 4 %:n verran, mikä oli kaksi kertaa ortodoksioppilaita enemmän, mutta prosenttiyksikön vähemmän kuin elämäntarkomustiedon opiskelijoilla. Tässä yhteydessä vastauksissa esiintyivät mm. seuraavat ajatukset: globaalisuus, luonnon säilyttäminen, maapallo, yksilöä laajempi yhteiskunta, eläimet, eläinten ja kaikkien olioiden kanssa sopusoinnussa eläminen, saastuminen, yleisinhimillisyys, kehittää maailmaa paremmaksi, jättää elinkelpoinen maailma tuleville polville sekä parantaa maailmaa että ihmisten olisi mukavampaa elää yhdessä.

KUVIO: Mikä on elämän tarkoitus? Luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvien oppilaiden vastausten luokittelu.

(9) *Tervettä itsetuntoa* kuvasi vastanneiden mielestä se, että osaa pyytää anteeksi (91 %), pystyy myöntämään, jos on väärässä (91 %), pystyy sanomaan ei (88 %), osaa tehdä itsenäisiä valintoja (88 %) ja osaa pitää puolensa (76 %). Sen sijaan yli puolet (53 %) ei pitänyt toisen voittamista keskustelussa hyvän itsetunnon merkinä. Keskiarvoksi tuli 4,2 (hajonta 0,71). Tässä osa-alueessa ei ilmennyt merkittäviä eroja suhteessa muiden katsomusaineiden opiskelijoihin.

Eroja sukupuolen ja kielen mukaan sekä alueellisesti

Tyttöjen ja poikien välinen ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä kaikissa asennetehtävissä. Tyttöjen asenteet olivat siten enimmäkseen myönteisemmät kuin poikien. Ero oli samanlainen elämäntiedon asennetehtävien arvioinnissa. Ortodoksioppilaille, joita arvioinnissa oli huomattavasti vähemmän, tyttöjen ja poikien asenteiden väliset erot olivat samansuuntaiset, mutta eivät tilastollisesti yhtä merkitsevät. Suomenkielisten koulujen oppilaiden asenteet, kun tarkasteltiin kaikkia asennetehtäviä yhteensä, olivat jonkin verran ruotsinkielisten koulujen oppilaiden asenteita myönteisemmät. Oppilaiden kotikielten vertailussa syntyneet erot asennetehtävien summaan olivat vähäiset.

Luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuneiden tyttöjen ja poikien väliset asenne-erot olivat suurimmat käsityksissä uskonnosta koulun oppiaineena, lähetystyöstä ja terveestä itsetunnosta. Näissä osa-alueissa tyttöjen vastaus-ten keskimääräinen pistemäärä oli selvästi poikien vastaavaa korkeampi.

Asteikolla 1–5 (1 kielteinen – 5 myönteinen) uskonto oppiaineena sai pojilta keskimääräisen arvion 2,7 ja tytöillä 3,1. Suomen- ja ruotsinkielisten koulujen välillä ei ollut eroja, ei myöskään sillä, mikä oli oppilaan kotikieli. Asenteessa uskontoon ja uskonnon merkitykseen oli tilastollisesti merkitsevä ero suomen- ja ruotsinkielisten välillä. Suomenkielisten kiinnostus oli selvästi suurempaa. Suomenkielisten koulujen oppilailla kiinnostus uskontoja kohtaan osoittautui myös huomattavasti suuremmaksi kuin ruotsinkielisten koulujen oppilailla. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Sen sijaan itsestään oppijana erityisesti uskonnonopetuksessa ruotsinkielisillä oppilailla oli suomenkielisiä huomattavasti vahvempi käsitys. Näin myös oppilailla, jotka kävivät ruotsinkielistä koulua. Ero oli kummassakin tapauksessa tilastollisesti erittäin merkitsevä.

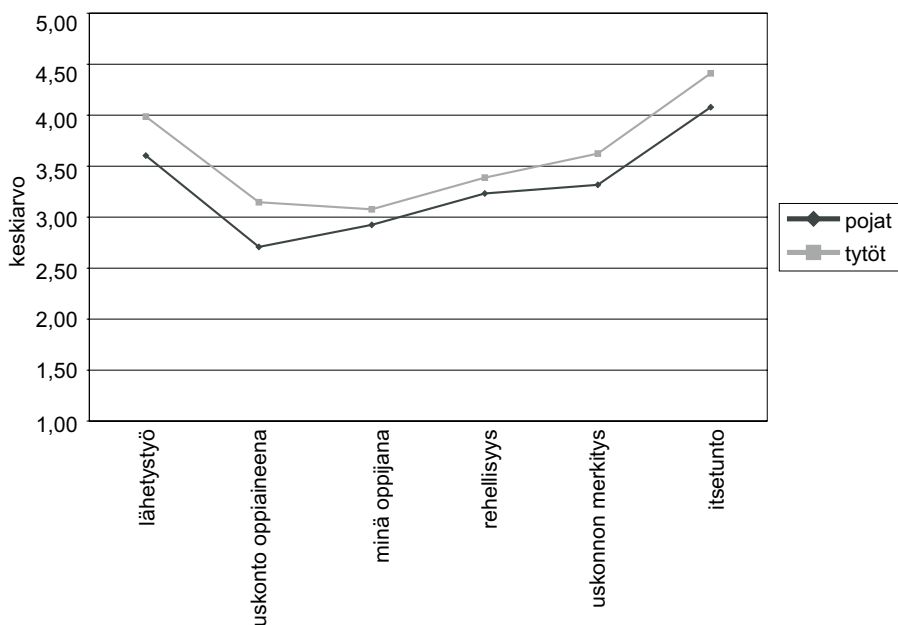
Asenne lähetystyöhön oli tytöillä myönteisempää kuin pojilla. Ero oli kahdeksan prosenttiyksikköä ja tilastollisesti erittäin merkitsevä. Asteikolla 1–5 tyttöjen asenteiden keskimääräinen lukema oli tasan 4. Lähetystyöhön suhtauduttiin ruotsinkielisissä kouluissa myönteisimmin, samoin kotikieleltään ruotsinkieliset oppilaat suhtautuivat myönteisemmin kuin suomenkieliset, mutta erot olivat pienet.

Tervettä itsetuntoa kuvaaviin väitteisiin tytöt suhtautuivat poikia paljon myönteisemmin. Asennetehtävässä ero oli kahdeksan prosenttiyksikköä ja tilastollisesti erittäin merkitsevä. Koulun opetuskielellä ei ollut vaikutusta tuloksiin, mutta kotikielten vertailussa eroja syntyi. Itsetuntoa mittaavassa aihekokonaisuudessa suomenkieliset oppilaat saivat keskimäärin korkeammat pistemäärät kuin ruotsinkieliset. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Ero oli yhtä suuri ja samansuuntainen verrattaessa suomen- ja ruotsinkielisiä kouluja.

Elämän tarkoitusta pojat ja tytöt pohtivat myös hieman eri tavoin. Erot eivät olleet kuitenkaan suuria tai tilastollisesti merkitseviä. Niistä oppilaista, jotka mainitsivat yhtenä perusteena jonkin uskonnollisen tarkoituksiperän, oli poikia keskimäärin enemmän kun tyttöjä. Poikien vastauksissa oli myös hieman tyttöjä enemmän korostuksia sosiaalisista suhteista ja toisten palvelemisesta sekä hyvästä elämästä ja elämän tarkoituksen etsimisestä. Niistä muutamista oppilaista, jotka korostivat elämän nautintoja, materialistisia käsityksiä, rikkautta ja rahaa jne., pojat muodostivat lievän enemmistön. Tytöt

puolestaan tarjosivat poikia enemmän perinteisiä kuvauksia tavallisesta elämästä, johon kuuluu suvun jatkaminen, työ ja opiskelu sekä täysipainoinen elämä uusine kokemuksineen.

Asennetta rehellisyyteen, jota mitattiin väittämällä, syntyi tilastollisesti erittäin merkitsevät erot tyttöjen ja poikien (kolme prosenttiyksikköä) sekä suomen- ja ruotsinkielisten oppilaiden välillä. Tytöt korostivat poikia enemmän ja suomenkieliset ruotsinkielisiä huomattavasti enemmän rehellisyyden merkitystä. Suomen- ja ruotsinkielisten välillä oli 11 prosenttiyksikön suuruinen ero. Lähes samansuuruinen ero (runsaat 10 prosenttiyksikköä) oli koulujen opetuskieliä verrattaessa: suomenkielisten koulujen oppilaat korostivat selvästi enemmän rehellisyyden merkitystä kuin ruotsinkielisten koulujen oppilaat. Ero oli siinäkin tilastollisesti erittäin merkitsevä.

KUVIO: Luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvien suhtautuminen eri aihekokonaisuuksiin sukupuolittain.

Asennetehtävissä ei syntynyt keskimäärin suuria alueellisia eroja, kun vastauksia tarkasteltiin lääninjaon mukaan. Niukasti korkeimmat arvot tässä mitauksessa saatiin Oulun läänin kouluista ja matalimmat Lapin läänistä. Lääninjaon mukaan tarkasteltuna myönteisimmät ja vähiten myönteiset asenteet löytyivät samoista lääneistä myös ortodoksisen uskonnonopetuksen arvioinnissa.

Läänien tulosten välillä oli kuitenkin vaihteluja tarkasteltaessa asennetehtäviä osa-alueittain. Oulun läänin kouluista saatiin myönteisimmät vastaukset tarkasteltaessa asennetta rehellisyyteen, uskonnon merkitykseen ja itsetuntoon. Hieman yllättäen Oulun läänin oppilailla oli keskimäärin heikoin käsitys itsestään oppijana uskonnossa, kun heitä verrattiin muiden läänien oppilaisiin. Ero Etelä-, Länsi- ja Itä-Suomen tuloksiin muodostui tilastollisesti erittäin merkitseväksi. Länsi-Suomen läänistä löytyivät vahvimmin omiin kykyihinsä uskonnonopetuksessa uskovat.

Etelä-Suomen läänissä puolestaan suhtauduttiin keskimäärin myönteisimmin uskontoon oppiaineena. Länsi-Suomen läänissä, josta oppilaita arvioinnissa oli lähes yhtä paljon, asenne oli lähes yhtä myönteistä. Varauksellisin asenne oli lappilaisilla. Ero Lapin läänin tulosten ja toisaalta Etelä- ja Länsi-Suomen tulosten välillä oli tilastollisesti merkitsevä. Pistemäärät, jotka saatiin uskonnon merkityksestä ja terveestä itsetunnosta, olivat alhaisimmat Etelä-Suomen läänissä. Itä-Suomen läänin kouluista saatiin myönteisimmät arviot suhteessa lähetystyöhön ja laajaan kokonaisuuteen, jossa tarkasteltiin eettistä pohdintaa. Lähetystyötä käsitelleessä tehtävässä syntyi tilastollisesti merkitsevä ero Etelä- ja Länsi-Suomen läänien tuloksiin nähden. Asenteessa rehellisyyteen heikoimmat tulokset saatiin Länsi-Suomen läänistä niin tässä arvioinnissa kuin ortodoksisen uskonnonopetuksen arvioinnissakin.

Maakuntakohtaisessa tarkastelussa ilmeni jonkin verran eroja, mutta asennetehtävien kokonaissummassa ei syntynyt keskimäärin tilastollista merkitsevyyttä. Keskimäärin myönteisimmät vastaukset asennetehtäviin saatiin Etelä-Savosta. Seuraavaksi myönteisimmät tulokset saatiin Pohjois-Pohjanmaalta ja Keski-Pohjanmaalta. Pohjois-Pohjanmaa sijoittui hyvin myös ortodoksisen uskonnonopetuksen asennetehtävien arvioinnissa. Luterilaisen uskonnonopetuksen asennetehtävien maakuntavertailussa Kymenlaaksosta saaduissa vastauksissa saavutettiin useissa osa-alueissa heikoimmat pistemäärät.

Lähetystyöhön suhtauduttiin myönteisimmin Itä-Uudellamaalla ja ei kovin myönteisesti Etelä-Karjalassa. Ero oli tilastollisesti melkein merkitsevä. Itä-Uudenmaan oppilailla oli myös vahvinta eettinen pohdinta, selvästi monipuolisempaa kuin Kymenlaaksossa. Keski-Pohjanmaalla suhtauduttiin koko maassa myönteisimmin uskontoon oppiaineena. Siellä oppilailla oli myös itsestään myönteisimmät käsitykset itsestään uskonnon oppijana. Sen sijaan Kainuun oppilailla oli selvästi heikompi käsitys itsestään oppijana, ero Keski-Pohjanmaan tuloksiin oli tilastollisesti merkitsevä (p-arvo 0,003). Kuitenkin Kainuun oppilailla näytti olleen myönteisimmät käsitykset terveestä itsetunnosta. Etelä-Savossa olivat myönteisimmät asenteet rehellisyyteen ja uskonnon merkitykseen.

EU-tukialueitten vertailussa asennetehtävissä myönteisimmät tulokset saatiin keskimäärin 6-tukialueelta eli harvaanasutuilta seuduilta. Tiedollisesti parhaiten selvinneiden koulujen oppilailla 0-tukialueelta oli tukialueiden vertailussa asennetehtävissä toiseksi heikoimmat tulokset. Tässä vertailussa vähiten myönteiset oppilaat olivat 5-tukialueelta (maaseudun kehittämisalue). Hajonta oli suurinta 2-tukialueen kouluissa.

Yksittäisistä asennetehtävien osa-alueissa sen sijaan oli huomattavia eroja, ja niissä alueiden tulokset menivät selvästi ristiin. Asenne lähetystyöhön oli myönteisintä 5-tukialueella ja vähiten myönteistä 0-tukialueella, ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Uskontoon oppiaineena puolestaan suhtauduttiin myönteisimmin vauraimmilla alueilla (0-tukialue) toisen ääripään ollessa 5-alueella, ero oli nyt näin päin erittäin merkitsevä. Oppilaan käsityksissä itsestään oppijana vahvimmat käsitykset saatiin 0-alueelta ja heikoimmat harvaan asutuilta seuduilta (6-alue). Asenteessa rehellisyyteen ei ollut huomattavia eroja, mutta eniten sitä korostivat 6-alueen oppilaat ja tässä jaossa vähiten 5-alueen oppilaat. Merkittäviä eroja ei ilmennyt myöskään eettistä pohdintaa selvittäneissä tehtävissä, joissa myönteisimmät asenteet tulivat esille puolestaan 5-alueelta ja vähiten myönteiset 0-alueelta.

Tilastollisesti merkitsevä ero tuli esiin selvitettäessä asennetta uskontoon ja uskonnon merkitykseen. Harvaan asuttujen seutujen oppilailla oli myönteisin asenne, kun taas vauraiden alueiden kouluissa asenne oli varauksellisin.

Kiinnostusta ja sitoutumista uskontoon tarkasteltiin useiden väittämien avulla. Tilastollisesti erittäin merkitsevä ero syntyi 2-alueella (taantuva teollisuusalue) asuvien oppilaiden ja yleensä maaseudulla asuvien välillä siinä, kuinka aktiivisena piti itseään uskonnontunneilla. 2-alueen oppilaiden oma viesti oli myönteisintä. Siinä, paljonko nuoret kertoivat juttelevansa uskontoon liittyvistä asioista parhaan kaverinsa kanssa, ei syntynyt merkittäviä eroja, vaikka 2-alueen nuorilla tällaista kiinnostusta oli hieman enemmän kuin muilla. Seurakunnan nuorten toiminnassa oli keskimäärin eniten nuoria vaurilla 0-tukialueilla ja harvaan asutuilla seuduilla (6-alue) sekä vähiten 2-tukialueella. Tosin erot olivat vähäiset. Seurakunnallinen nuorisotyön asema nuorten keskuudessa näytti siten olevan keskimäärin yhtä suurta, asuipa nuori kaupungissa tai etäisellä syrjäseudulla. Jotain suhtautumisesta uskonnollisuuteen kertoi myös se, että eniten rukoilemisen muistavia tai Raamattuja lukevia löytyi 2-alueelta ja vähiten 0-alueelta. Ero oli tässä tilastollisesti merkitsevä. Elämän tarkoitusta kysyttäessä eniten oli vastauksia, joissa korostettiin tavallista elämää. Tätä korostivat eniten harvaan asuttujen seutujen nuoret ja vähiten nuoret teollisuusseuduilla. Ero oli tilastollisesti merkitsevä. Sosiaalis-

ten suhteiden korostamisessa sen sijaan ei ilmennyt eroja eri alueitten välillä. Eniten uskonnollista merkitystä elämällä määrittivät maaseudun nuoret (18 %) ja vähiten vauraampien alueen nuoret (8 %), ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Muissa elämän tarkoitusta edellä kuvatuissa perusteluissa ei ilmennyt alueellisia eroja. Alueittain tarkasteltuna vahvin itsetunto oli harvaan asuttujen seutujen nuorilla ja heikoin maaseutukouluissa käyvillä oppilailta.

Kuntaryhmiä tarkasteltaessa asennetehtävien summamuuttujissa ja muiden muuttujien välillä ei syntynyt merkittäviä eroja. Taajamien kouluista saatiin kuitenkin hieman muita myönteisemmät tulokset. Myös kaupunkikoulujen tulokset olivat koko maan keskiarvoa paremmat. Mainittavia eroja ei ollut siinä, mitä nuoret ajattelevat rehellisyydestä ja yleensä eettisistä kysymyksistä. Taajamakoulujen tulokset olivat ainoastaan hieman muita parempia. Toisaalta oppilaiden itsetuntoa mitattaessa lievästi heikoimmat tulokset saatiin maaseudulta ja parhaat kaupungeista.

Muutamissa yksittäisissä asennekokonaisuuksissa kuitenkin ilmeni selviä eroja erityyppisissä kunnissa asuvien nuorten välillä. Tilastollisesti erittäin merkitsevä ero syntyi siinä, miten oppilaat määrittivät itsensä uskonnon oppijana. Kaupunkilaisnuorilla oli vahvin käsitys ja maaseutukoulujen oppilailta selvästi heikoin. Vaikka keskimäärin myönteisimmät tulokset saatiin taajamissa asuvilta oppilailta, niin kaupunkilaisnuorten ja maaseudun nuorten asenteissa löytyi mielenkiintoisia eroja. Lähetystyöhön maaseudun nuoret suhtautuivat myönteisimmin. Ero kaupunkilaisnuoriin oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Uskontoon ja uskonnon merkitykseen maaseudun nuorilla oli myös kaupunkilaisia hieman myönteisempi asenne.

Asenteissa tilanne oli päinvastainen, kun tarkasteltiin uskontoa oppiaineena. Siihen kaupunkikoulujen oppilaat suhtautuivat huomattavasti maaseutukoulujen oppilaita myönteisemmin. Ero oli tilastollisesti merkitsevä. Eroa ei selittänyt se, oliko uskonnonopettajalla aineenopettajan kelpoisuus vai ei. Selitystä ei löytynyt siitäkään, että kaupunkikouluissa olisi keskimäärin enemmän koulutukseltaan päteviä opettajia. Tähän otokseen tulleissa maaseutukouluissa oli keskimäärin hieman kaupunkikouluja enemmän muodollisesti päteviä opettajia.

Muita oppilailta kerättyjä tietoja

Oppilaiden ilmoittamaa *kotitehtäviin käytettyä aikaa* ja oppimistuloksia verrattaessa löytyi erittäin merkitsevä ero eri ryhmien välillä. Parhaat tulokset saivat oppilaat, jotka ilmoittivat käyttävänsä uskonnon läksyjen tekemiseen muutamia minuutteja, kuitenkin alle 15 minuuttia. Lähes yhtä hyvää osaaminen oli oppilailta, joiden läksyjen tekemiseen kuului keskimäärin 15–30 minuuttia. Huonoimmat tulokset saivat oppilaat, jotka yllättävää kyllä, kertoivat ahertavansa uskonnon läksyjen kanssa yli puoli tuntia. Heidän osaamisensa oli lähes yhtä heikkoa kuin niillä oppilailta, jotka kertoivat, etteivät käytä lainkaan aikaa uskonnon läksyjen tekemiseen. Yli puoli tuntia uskonnon läksyjen tekemiseen aikaansa kuluttavien oppilaiden kirkkokuntien tuntemus ja maailmanuskontojen hahmotus olivat poikkeuksellisen heikkoa. Sen sijaan juuri tämän ryhmän oppilaat olivat ”Raamatuissa väkeviä” eli heidän osaamisensa Raamattutiedossa oli parasta.

Otokseen tulleista oppilaista 94 % oli käynyt *rippikoulun*, vallitsevan käytännön mukaisesti edellisenä kesänä (vuonna 2000) leirillä eli 8–9 kuukautta ennen arvioinnin suorittamista. Prosenttiluku on hieman korkeampi kuin koko maassa keskimäärin. Kirkon nelivuotiskertomuksen 1996-1999 mukaan 15-vuotiaiden ikäluokasta vuotta aiemmin, vuonna 1999, kävi rippikoulun 91 %. Rippikoululaisten osuus ikäluokasta oli edelleen selvästi suurempi kuin väestön kirkkoon kuulumisprosentti (85). Vuonna 1999 yhdeksän kymmenestä nuoresta valitsi rippikoulumuodokseen leirin.

Tyttöjen osuus rippikoulun käyneistä oli hieman poikia suurempi, ero oli kuitenkin vain 1,6 prosenttiyksikköä (94,3 % ja 92,7 %). Luterilaiseen kirkkoon kuuluvista nuorista rippikoulun oli käynyt prosentuaalisesti lähes yhtä monet nuoret riippumatta siitä, asuivatko he kaupungeissa, taajamissa vai maaseudulla. Ortodoksinuorten aktiivisuus osallistumisessa kirkkonsa kristinoppikouluun vaihteli enemmän asuinpaikan mukaan. Rungas viidennes (22 %) ilmoitti osallistuvansa luterilaisen seurakunnan nuorisotyön ns. isostoimintaan, heistä selvästi suurempi osa tyttöjä kuin poikia. Koko joukosta 0,5 % (16 oppilasta) oli osallistunut myös *Prometheus*-leirille.

Keskimäärin oppimistulokset olivat samanlaisia rippikoulun käyneiden ja sitä käymättömien välillä. Hajonta oli suurempaa rippikoulun käymättömien kesken. Tiedollisten tehtävien osa-alueista luterilaista kirkkoa ja sen käytänteitä käsitelleessä aihekokonaisuudessa syntyi kuitenkin tilastollisesti erittäin merkitsevä ero. Rippikoulun käyneet osasivat tämän aihekokonaisuuden huomattavasti paremmin (tydyttävästi) kuin ne oppilaat, jotka eivät olleet käy-

neet rippikoulua (kohtalaisesti). Ero oli 10 prosenttiyksikköä. Aihekokonaisuus sisälsi jumalanpalvelukseen, kirkkovuoteen ja diakoniaan liittyviä tehtäviä, joita käsitellään rippikoulussa. Erot olivat hyvin vähäiset (ei tilastollista merkitsevyyttä) rippikoulun käyneiden hyväksi raamattutiedossa, uskonnollisten käsitteiden ja maailmanuskontojen tuntemisessa sekä yksittäisissä uskonnonvapautta ja moraaliväitteitä käsitelleissä tehtävissä.

Asenteiden tasolla rippikoulun käyneiden ja rippikoulun käymättömien oppilaiden välillä ilmeni hieman enemmän eroja kuin tiedollisten tehtävien osamisessa. Asennetehtävien summassa syntyi tilastollisesti merkitsevä ero rippikoulun käyneiden ja rippikoulun käymättömien oppilaiden välillä. Rippikoulun käyneiden asenteet olivat myönteisempiä. Osa-alueittain tarkasteltuna lähetystyöhön suhtautumisessa ja käsityksessä itsestään oppijana erityisesti uskonnon suhteen rippikoulun käyneillä oli vahvempi käsitys, ero oli kummassakin tapauksessa tilastollisesti merkitsevä. Rehellisyyteen suhtautumisessa ero oli tilastollisesti melkein merkitsevä. Sen sijaan asenteessa uskontoon oppiaineena, uskontoon ja sen merkitykseen yleensä, eettisessä pohdinnassa tai itsetunnon ei ilmennyt mainittavia eroja.

Tällaisen koulun ulkopuolisen leiritoiminnan (rippikouluista 90 % pidetään leiririppikouluina) vaikutus oppimistuloksiin oli selvästi vähäisempää kuin muissa katsomusaineissa. Ortodoksioppilaille kristinoppikoulun käymisellä ja elämäkatsomustiedon opiskelijoille Prometheus-leirille osallistumisella oli huomattava vaikutus oppimistuloksiin. Näiden vertailujen tulokset on kuvattu kyseisten oppiaineiden oppimistulosten yhteydessä.

Kouluasioista *keskustellaan vanhempien kanssa* varsin paljon. Vastanneista kolme neljäsosaa kertoi keskustelevänsä joskus tai melko usein. Kuitenkin joka viides puhuu vanhempiensa kanssa kouluasioista vain hyvin harvoin. Uskonnon tehtävistä joka viides kertoi keskustelevänsä melko usein tai joskus vanhempiensa kanssa, tytöt selvästi poikia enemmän. Ero tyttöjen ja poikien välillä oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Sen sijaan 41 % totesi, ettei keskustele koskaan vanhempiensa kanssa juuri uskonnon tehtävistä. Kuitenkin kolme neljäsosaa vastanneista ilmoitti saavansa kotoa apua sellaisten uskonnon tehtävien ratkaisemiseen, joista eivät yksin selviä. Tytöt näyttivät kysyvän poikia huomattavasti enemmän apua vanhemmiltaan apua uskonnon tehtävissä. Ero oli jälleen tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Eriyisopetusta puhe-, luku- ja kirjoitusvaikeuksien vuoksi ilmoitti luokilla 1.–6. saaneensa joka viides. Lisäksi 12 % oppilaista ilmoitti saaneensa koko perusopetuksen aikana säännöllistä ohjausta muiden oppimisvaikeuksien vuoksi. Näitä opetuksen tukimuotoja pojat olivat saaneet tyttöjä paljon enemmän. Erot olivat tilastollisesti erittäin merkitsevät kummassakin tapauksessa.

Koulun vaihto oli harvinaista, 95 % ei ollut vaihtanut kertaakaan koulua 7.–9. luokilla.

Koulumatkan pituus (meno ja paluu) oli keskimäärin kohtuullinen: yli puolet (54 %) ilmoitti siihen kuluvan alle puoli tuntia ja 36 % puolesta tunnista tuntiin. Todella kaukaa kouluun tulevia (koulumatkat kaksi tuntia tai yli) oli koko 4 % oppilasmäärästä, 114 oppilasta. Pitkämatalalaisista 11 oppilasta kertoi edestakaisen koulumatkansa pituudeksi yli 2½ tuntia. Katsomusaineiden oppilaista luterilaiseen opetukseen osallistuvien joukosta löytyivät pitkämatalalaisimmat. Ortodoksioppilaista 3 %:lla oli yli kahden tunnin pituinen koulumatka ja elämäkatsomustietoon osallistuvista oppilaista 2 %:lla. Oppilailta ei kysytty koulumatkan pituutta kilometreissä eikä sitä, olivatko he joutuneet odottamaan ja kuinka kauan koulussa mahdollista koulukyytiä.

Verrattaessa koulumatkan pituuksia oppimistuloksiin tiedollisissa tehtävissä todettiin, että eroja syntyi. Hieman yllättävää oli, että toiseksi huonoimmat tulokset saivat oppilaat, jotka ilmoittivat käyttävänsä edestakaisiin koulumatkoihin alle puoli tuntia. Koulun lähellä asuvat oppilaat menestyivät siten keskimääräisesti hieman heikommin kuin muut oppilaat tässä arvioinnissa. Sen sijaan tilastollisesti erittäin merkitsevä ero syntyi kaikkien muiden oppilaiden ja yli 2½ tuntia koulumatkoihin käyttävien kesken. Näiden todella kaukaa tulevien tai paljon koulumatkoihin käyttävien oppilaiden (tässä arvioinnissa 11 kpl) oppimistulokset olivat selvästi heikoimmat. Vaikka heitä oli otoksessa vain pieni määrä, muiden oppilaiden osaamiseen verrattuna ero oli niin suuri, että siihen on syytä kiinnittää huomiota. Tiedollisissa tehtävissä keskimääräinen tulos oli koulun lähellä asuvilla oppilailla eli toiseksi heikoin ja pisimmän koulumatkan tekevillä heikoin. Niukasti parhaat tulokset saavuttivat oppilaat, jotka kertoivat käyttävänsä edestakaisiin koulumatkoihin 2–2½ tuntia.

Enemmistö oppilaista kertoi käyvänsä *kirjastossa* keskimäärin vähintään kerran kuukaudessa, tytöt huomattavasti poikia useammin. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Joka kymmenes nuori (11 %) ei käy lainkaan kirjastossa.

Keskeiset havainnot asenteista

Tyttöjen perusasenne osoittautui yleisesti poikia keskimäärin paljon myönteisemmäksi, näin myös uskontoon oppiaineena.

Uskontoa pidetään koulun oppiaineena hyödyllisenä, mutta se ei ole silti erityisen tärkeä. Runsas puolesta oppilaista löysi uskonnosta oppiaineena myönteisiä piirteitä. Uskonto ei ole helppo kouluaine, mutta siitä saa silti varsin helposti hyviä numeroita. Uskontotunneilla aktiivisuus on laimeaa, mutta asiaan harrastuneisuutta löytyy: seurakunnalliseen nuorten toimintaan osallistutaan laajasti koko maassa, 15-vuotiaista lähes 20 000.

Uskonnon ja uskontojen tuntemista pidettiin tarpeellisena, mm. maahanmuuttajille tulee tarjota mahdollisuuksia uskontonsa harjoittamiseen. Uskontojen rooli maailman konfliktitilanteissa tai niiden synnyttäjänä ei ole selvä asia.

Enemmistö nuorista ei pidä uskonnollista uskoa tieteellisen tiedon vastakohtana. Lähetystyön merkitys ymmärretään ja siihen suhtaudutaan myönteisesti.

Elämään ja tulevaisuuteen suhtaudutaan realistisesti ja odottavalla mielellä. Mahdollisuuksia on paljon edessä. Elämän tarkoituksessa nähdään luonnollinen jatkumo, ja sosiaaliset suhteet ovat tärkeitä. Uskonnollisia tarkoituspäriä korosti runsas kymmenesosa vastanneista. Tyttöjen ja poikien tavassa kuvata elämän tarkoitusta ei ollut paljoakaan eroja.

Hyvä ihminen on auttavainen, rebellinen ja suvaitsevainen. Nuoret itse haluavat olla sosiaalisia, oikeudenmukaisia ja rebellisiä. Auttamishalu näyttää myös olevan luontevaa tilanteissa, joissa apua tarvitaan. Rebellisyyttä arvostetaan vahvasti, tytöt kuitenkin poikia paljon enemmän, samoin suomenkieliset ruotsinkielisiä enemmän.

Eutanasiaan suhtaudutaan voittopuolisesti myönteisesti. Sen sijaan eläinten pitäminen häkeissä jakoi mielipiteet.

Keskimäärin myönteisimmät asenteet löytyivät Oulun läänistä, mutta siellä oppilaat uskoivat vähiten koko maassa kykyihinsä oppijoina uskonnossa. Lapsissa puolestaan suhtautuminen uskontoon oppiaineena oli kaikkein varauksellisinta.

EU-tukialueista keskimäärin myönteisimmät asenteet löytyivät 6-tukialueelta eli harvaan asutuilta seuduilta. Kuitenkin uskontoon oppiaineena suhtauduttiin myönteisimmin maan vauraimmilla alueilla (0-tukialua) ja kaupungeissa. Toisaalta näillä alueilla uskonnon merkitykseen uskottiin vähiten. Taa-jamissa asuvat tämän arvioinnin tehtäviin keskimäärin myönteisimmin suhtautuneet nuoret. Ero kaupunkilaisnuoriin ja maaseudulla asuviin oli selvä.

Rippikoulun käymisellä on havaittavissa myönteinen vaikutus asenteisiin, mutta ei uskontoon oppiaineena tai uskonnon yleiseen merkitykseen.

	Oppilasmäärä	Asenteiden keskiarvo	Keskihajonta
Asenne lähetystyöhön	2 989	3,8	1,24
Asenne uskontoon oppiaineena	3 001	2,9	0,88
Minä oppijana	2 999	3,0	0,79
Asenne rehellisyyteen	2 994	3,3	0,75
Uskonnon merkitys	3 003	3,5	0,63
Itsetunto	2 995	4,2	0,71

5 ORTODOKSISEN USKONNON- OPETUKSEN OPPIMISTULOKSET

Tiedollisissa tehtävissä tulos oli hyvä (asteikko, ks. s 49.), tuloksissa päästiin keskimäärin 73 %:iin saavutettavissa olevasta pistemäärästä.

Keskeiset havainnot

Osaaminen oli hyvää tasoa tehtävissä, jotka liittyivät uskonnollisiin käsitteisiin ja symboleihin sekä Raamattuun. Ortodoksisista kirkkoa ja muita kristillisiä kirkkokuntia tunnettiin tyydyttävästi.

*Suurten maailmanuskontojen tuntemus oli keskimäärin kohtalaista. Uskonto-
maantieteen habmotuksessa tulokset olivat heikkoja. Suurista maailman-
uskonnoista islamia tunnettiin varsin huonosti.*

*Tyttöjen osaaminen oli keskimäärin hieman poikia parempaa, joissakin osa-
alueissa huomattavasti parempaa. Maailmanuskontojen tuntemus oli kuitenkin myös tytöillä vain heikkoja tasoa.*

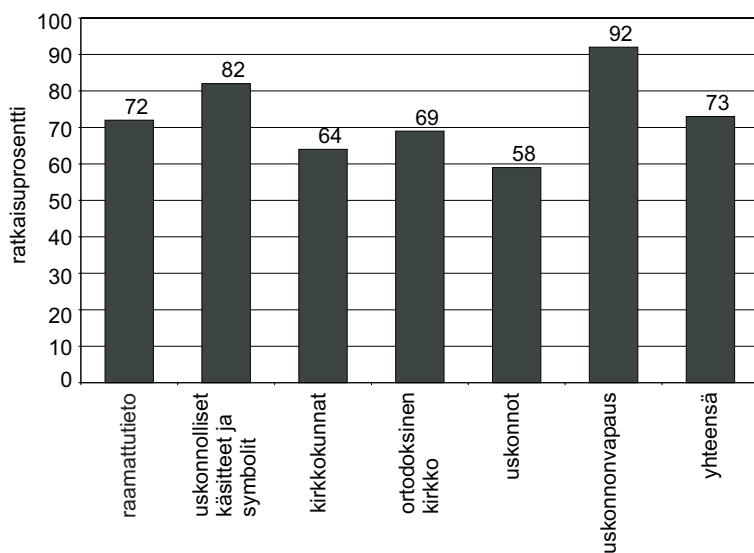
*Kotikielenään venäjää puhuvien oppimistulokset olivat keskimäärin selvästi
muuta heikommat.*

*Parhaat oppimistulokset saatiin Itä-Suomen läänistä, mutta eri läänien oppi-
laiden väliset erot olivat keskimäärin pienet. Yksittäisistä maakunnista parhaat tulokset tulivat Pohjois-Karjalasta ja Pohjois-Savosta. Maaseudun nuoret menestyivät keskimäärin paremmin kuin taajamissa ja kaupungeissa asuvat oppilaat.*

Kristinoppikoulun käymisellä oli huomattava vaikutus oppimistuloksiin. Erot tuloksissa kristinoppikoulun käyneiden ja sen käymättömien välillä olivat poikkeuksellisen suuret erityisesti oman kirkon ja sen uskon tuntemisessa. Maaseudulla osallistutaan aktiivisemmin kristinoppikouluun kuin kaupungeissa ja taajamissa.

Enemmistöllä opettajista ei ole muodollista aineenopettajan kelpoisuutta. Silti oppimistuloksissa ei havaittu mainittavia eroja. Kotitehtäviä annetaan vähän eikä niillä näytä olevan myönteistä vaikutusta oppimistuloksiin.

	Oppilasmäärä	Ratkaisuprosentin keskiarvo	Keskihajonta
Raamattutieto	513	72	23
Uskonnolliset käsitteet ja symbolit	513	81	17
Kirkkokunnat	513	64	23
Ortodoksinen kirkko ja usko	513	69	20
Uskonnot	513	58	29
Uskonnonvapaus	513	92	27

KUVIO: Ortodoksinen uskonnon keskimääräinen osaaminen tiedollisten tehtävien eri osa-alueilla.

Tiedolliset tehtävät

Ortodoksisen uskonnonopetuksen tiedolliset tehtävät käsittivät seuraavat kokonaisuudet: (1) Raamattutieto, (2) uskonnolliset käsitteet ja symbolit, (3) kirkkokunnat, (4) ortodoksinen kirkko ja usko, (5) uskonnot ja (6) uskonnonvapaus.

Osaaminen oli kiitettävää tasoa useissa yksittäisissä tehtävissä. Osaamisprosentti oli korkea tehtävissä, joissa kysyttiin ortodoksisen kirkon valta-asemaa jossain Euroopan maassa (kolme vaihtoehtoa) ja pääsiäistä edeltävän paaston nimeä (94 %), uskonnonvapautta (93 %) sekä ristinmerkin symboliikkaa ja tekotapaa (92 %). Lisäksi keskimäärin 80 % tai sitä enemmän oppilaista vastasi oikein tehtävissä, joissa kysyttiin uskontunnustuksen tekstin tunnistamista (86 %), *Isä meidän -rukouksen* sisältöä, katolisen kirkon valta-asemaa jossain Euroopan maassa (kolme vaihtoehtoa), Jerusalemin merkitystä kristityille (85 %) sekä käsitettä ylösnousemus (84 %) ja paastonaikana pidättäytymistä (83 %).

Aihekokonaisuuksista heikoimmat tulokset saatiin maailmanuskontojen tuntemistehtävissä (kohtalainen, 58 %).

(1) *Raamattutiedossa*, jossa kysyttiin Raamatun kirjoja, Raamatun henkilöitä, Isä meidän –rukousta ja kymmenen käskyn merkitystä, osaaminen oli hyvää, ratkaisuprosentti oli 72. Aihekokonaisuus oli suppeampi kuin luterilaisen uskonnonopetuksen arvioinnissa. Luterilaisessa opetuksessa Raamattutiedon ratkaisuprosentiksi tuli 63.

Neljä evankeliumin kirjoittajaa tunnistettiin annetuista vaihtoehdoista erittäin hyvin. Sen sijaan Raamatun kirjojen sijoittaminen joko Vanhaan tai Uuteen testamenttiin tuotti vaikeuksia, koko osion sai oikein 54 % vastanneista. Raamatun kirjojen tuntemus näin mitattuna oli kohtalaista tasoa. Luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvilla ratkaisuprosentti oli 57. Eniten päänvaivaa tuotti Heprealaiskirje, jonka 65 % oppilaista sijoitti virheellisesti Vanhaan testamenttiin. Puolet oppilaista etsisi myös Toista Mooseksen kirjaa Uudesta testamentista.

Raamatun merkkihenkilöt osattiin sijoittaa tyydyttävästi oikeisiin tapahtumiin, keskimääräinen osaamisprosentti oli 66. Luterilaiseen opetukseen osallistuvilla keskimääräinen osaamisprosentti oli 81. Paavalin roolin kristillisten seurakuntien perustajana muisti 3/4 oppilaista, tosin kolmannes oppilaista uskoi Johannes Kastajan perustaneen kristillisiä seurakuntia. Moosekseen, Johannes Kastajaan, Jeesukseen ja Juudakseen liittyvät tapahtumat tiedettiin paremmin.

Isä meidän -rukouksen sisältöä tunnettiin hyvin. Sen sijaan vain 60 % oppilaista tiesi, että Raamatun mukaan Jeesus neuvoi rukoilemaan juuri tätä rukousta. Tietämys oli samaa tasoa luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvilla. Monivalintatehtävässä oli neljä vaihtoehtoa: Jeesus, Krysostomos (luterilaisessa arvioinnissa Johannes Kastaja), Maria, Jeesuksen äiti sekä Paavali. Joka viidennen oppilaan mielestä Isä meidän -rukousta kehotti lausumaan Paavali.

Kymmenestä käskystä kolmannen (läntisessä traditiossa toisen), ”Älä käytä väärin Herran, Jumalasi nimeä” tarkoituksen tunsivat 72 % vastanneista. Käskyjä piti yleensä elämän perussääntöinä lähes puolet vastanneista (47 %). Joka viidennen käsityksen mukaan käskyt opettavat, miten Jumalaan pitää uskoa. Luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvista saman verran piti kymmentä käskyä merkityksellisinä sillä perusteella, että nykyiset lait perustuvat niihin.

(2) *Uskonnollisista käsitteet ja symbolit* tunnettiin kiitettävästi, niitä käsitelleessä aihekokonaisuudessa osaamisprosentti oli 81. Tehtäviä oli seitsemän, ja ne olivat monivalintatehtäviä.

Vastaajia pyydettiin annetuista kolmesta vaihtoehdosta löytämään mielestään eniten oikea selitys käsitteelle. Käsitteistä kuusi oli samoja, mitä kysyttiin myös luterilaiseen opetukseen osallistuvilta. Oppilailta kysyttiin lisäksi paastokäsitteen merkitystä. Yksittäisissä tehtävissä ratkaisuprosentti vaihteli jonkin verran. Osaaminen oli kiitettävää tehtävissä, joissa kysyttiin käsitteiden Pyhä kolminaisuus (99 %), paasto (93 %) ja synty (92 %) merkitystä. Ylösnousemus tarkoitti Jeesuksen voittoa kuolemasta, mutta joka kymmenes uskoi ylösnousemuksen tarkoittavan lupausta siitä, että kaikki pääsevät taivaaseen. Tällaista tulkintaa edusti luterilaisessa uskonnonopetuksessa keskimäärin huomattavasti useampi oppilas, joka neljäs.

Heikoimmin tunnettiin käsitteet *armo* (Jumalan osoittama ansaitsematon rakkaus) (65 %) ja *ekumenia* (kristillisten kirkkojen yhteyspyrkimykset) (67 %). Ekumenia oli silti kohtalaisesti tiedossa, paremmin kuin luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvilla (56 %). Ekumenia sekoittui uskontojen yhdistämispyrkimykseen joka viidennellä vastaajalla, luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvilla samanlainen väärinymmärrys oli 31 %:lla oppilaista.

Käsitetehtävistä ainoastaan yksi, *ateismi*, oli sama kaikissa katsomusaineissa. Sille tarjotut vaihtoehdot erosivat toisistaan, mutta mikään niistä ei täysin kuvannut itse käsitettä. Tämä heijastui annetuissa vastauksissa. Vaihtoehdot olivat: epävarmuus, usko järkeen ja uskonnottomuus. Arvioinnissa pidettiin viimeksi mainittua lähimpänä oikeana ateismin kuvaajana. Ateismi on siten

ajattelusuunta, jossa uskonnollinen usko ei ole merkityksellistä. Huolimatta tulkinnallisesti vaikeista vaihtoehdoista oppilaiden antamat vastaukset olivat hyvää tasoa, ratkaisuprosentti oli 74. Luterilaisessa uskonnonopetuksessa osaamisprosentti oli 75 ja elämäkatsomustiedon opiskelijoilla 82.

Kristilliset symbolit pyydettiin tunnistamaan annetuista yhdeksästä vaihtoehdosta. Oppilaille ei kerrottu, kuinka monta niistä pidetään kristillisinä symboleina. Oikeaan vastaukseen piti löytää neljä: ankkuri, kyyhkynen, risti ja kala. Kuvatehtävän sai täysin oikein vain 8 % oppilaista, hieman luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvia paremmin. Esimerkiksi ankkuria ei tunnistanut kristilliseksi symboliksi 86 % oppilaista eikä kalaa puolet (53 %) oppilaista, sen sijaan juutalaisten Daavidin tähteä piti 41 % oppilaista kristillisenä symbolina.

(3) *Kristillisiä kirkkokuntia* käsitelleen osa-alueen sai täysin oikein 2 % vastanneista. Keskimääräinen osaamistaso oli tyydyttävä, ratkaisuprosentti 64. Oppilaista 85 % sai vähintään puolet oikein.

Osoita oli kuusi, joista viisi oli samoja luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvien kanssa. Kuudeskin tehtävä oli luonteeltaan hyvin samankaltainen. Siinä ortodokseilta kysyttiin luterilaisten ja katolilaisten välisiä eroja ja luterilaisilta puolestaan katolilaisten ja ortodoksien välisiä eroja.

Kaikkia kirkkoja ja kristillisiä yhdistäviä piirteitä piti viidestä vaihtoehdosta löytää oikeat kolme. Tehtävän vaikeustaso ei ollut korkea. Oikeat vaihtoehdot olivat Jeesus, Pyhä Kolminaisuus ja Raamattu. Täysin oikein vastasi 68 % oppilaista (luterilaisista 56 %). Silti runsas viidennes oppilaista (yhteensä 121, koko määrästä 23 %) piti yhdistävänä tekijänä myös yhteistä ehtoollista, joka on kuitenkin näkyvin kirkkoja toisistaan erottava piirre. Lännen kirkon paavia piti joka kymmenes (9 %) hieman yllättäen kaikkia kristillisiä kirkkoja ja yhteisöjä yhdistävänä henkilönä. Yhtä korkealle paavin tässä asiassa nostivat luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvat oppilaat.

Kirkkomaantieteen tuntemista monivalintatehtävällä mitattaessa ortodoksisen (Kreikka) ja katolisen kirkon (Italia) johtava asema kyseisissä maissa löydettiin kiitettävästi annetuista vaihtoehdoista. Sen sijaan vain alle puolet (48 %) oppilaista piti Tanskaa luterilaisena maana (oikea vaihtoehto), kun muut vaihtoehdot olivat Espanja (16 %) ja Ranska (36 %).

Katolista ja luterilaista kirkkoa koskeva täydennystehtävä, jossa valmiiksi annetut käsitteet tuli sijoittaa oikeisiin kohtiin, osattiin hyvin, ratkaisuprosentti oli keskimäärin 73.

Suomessa toimivien kirkkojen ja kristillisten yhteisöjen koot löysivät oikein 13 % vastanneista. Joka kolmas sai tehtävästä puolet oikein. Oikeat vastaukset olivat seuraavat: luterilaisia 85,2 %, ortodokseja 1,1 %, katolilaisia 0,1 % ja uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomia noin 11 %. Osaamisen taso oli kohtalainen, mutta tehtävän vaatimustaso oli korkea. Ratkaisuprosentiksi tuli 59. Arvosteluasteikkona oli 0–1–2. Luterilaisia oppilaita arvosteltiin tässä tehtävässä ankarammin (asteikolla 0–1). Heidän keskimääräinen osaamisprosenttinsa oli 48. Ortodoksioppilaat pitivät oman kirkkonsa kokoa todellisuutta suurempana: 62 % oppilaista uskoi, että Suomen väestöstä 11 % kuuluu Suomen ortodoksiseen kirkkoon. Katoliseen kirkkoon kuuluvia 36 % oppilaista arveli olevan 1,1 % suomalaisista, kun oikea luku olisi ollut 0,1 %. Samoin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomia arveltiin olevan huomattavasti vähemmän: 56 % oppilaista oli sitä mieltä, että heitä on 0,1 % suomalaisista.

(4) *Ortodoksista kirkkoa ja uskoa* käsittelevään aihekokonaisuuteen kuului 12 tehtävää, joista 11 oli monivalintatehtäviä. Ne oli kaikki muotoiltu niin, että vastaajalle oli kerrottu, kuinka monta vaihtoehtoista tuli valita. Tehtäviä oli tällä tavoin helpotettu esitestauksen antamien tietojen perusteella. Aihekokonaisuuden kaikkiin tehtäviin vastasi täysin oikein vain yksi oppilas. Osaaminen oli tyydyttävää tasoa, keskimääräinen ratkaisuprosentti oli 69.

Seurakunnallista diakoniaa koskeneeseen tehtävään annetut vastaukset laskevat huomattavasti koko ratkaisuprosenttia. Siinä osaamisprosentiksi jäi heikko 32.

Oppiaineen luonteen mukaisesti omaa kirkkoa ja tunnustusta käsitteellä aihekokonaisuudella oli suurempi painoarvo kuin luterilaisen uskonnonopetuksen arvioinnissa. Yksi tehtävistä (uskontunnustuksen tunnistaminen) oli kuitenkin täysin sama ja viidessä muussakin tehtävässä oli yhtäläisyyksiä luterilaisen opetuksen vastaavien tehtävien kanssa. Ratkaisuprosenttien keskinäinen vertailu oman tunnustuskunnan tuntemisessa ei kuitenkaan ole näiden mittarien tuottamien tulosten valossa mielekästä.

Yksittäisten tehtävien osaamisessa oli suuria vaihtelua. Erikseen painettu teksti tunnistettiin 86-prosenttisesti uskontunnustukseksi (luterilaisilla 90 %). Keskimäärin 3/4 vastanneista löysi annetuista neljästä vaihtoehdosta kaksi pyydettyä tilannetta, jolloin tekstiä käytetään kirkossa (kasteen sakramentti ja liturgia).

Viisi vaihtoehtoa oli valintatehtävässä, jossa etsittiin kolmea liturgiaan eli jumalanpalvelukseen kuuluvaa asiaa. Tehtävä oli helppo, mutta ratkaisuprosentiksi jäi 71. Oikeat vaihtoehdot olivat suitsukkeet, tuohuksen sytyttäminen ja veisut, väärät vaihtoehdot olivat alku- ja loppusoiitto uruilla sekä virret. Useampi kuin joka viides (22 %) oppilaista liitti läntiseen kirkolliseen perinteeseen kuuluvat virret ortodoksiseen jumalanpalvelukseen ja 8 % oppilaista (yhteensä 42) toi urkumusiikin liturgiaan.

Ristinmerkki, sen symboliikka ja tekotapa, tiedettiin kiitettävästi (osaamisprosentti 92 %). Tehtävän vaikeusaste ei ollut korkea, koska uskon ilmentämismuotona ristinmerkin teko on eräs keskeisimmistä tavoista.

Tekstinäytteenä olleen jumalanpalvelusveisun (”Tämä päivä on pelastuksemme alku ja iankaikkisuudesta kätketyn salaisuuden ilmoitus...”) liittäminen Neitsyt Marian ilmestyksen juhlaan tuotti vaikeuksia. Tehtävän vaikeustaso oli korkea. Neljästä vaihtoehdosta oikean valitsi vain joka kolmas. Enemmistö (60 %) vastanneista uskoi, että veisu liittyi jouluun eli että se oli Kristuksen syntymän juhlan jumalanpalvelusveisu. Jumalanäidin ikonissa Neitsyt Marian viittaan maalatut kolme tähteä oli myös vaativa kysymys. Neljästä vaihtoehdosta 39 % oppilaista erotti oikean vaihtoehdon ja tiesi niiden symboloivan sitä, että Maria oli neitsyt ennen Jeesuksen syntymää, synnytyksen aikana ja synnytyksen jälkeen. Lähes saman verran (36 %) arveli tähtien kuvaavan Isää, Poikaa ja Pyhää Henkeä sekä joka viides näki tähdissä uskon, toivon ja rakkauden symbolin. Näiden kahden tehtävän kohdalla osaamisen taso oli heikko.

Karjalan ja koko Suomen (ortodoksisen kirkon) arkkipiispan nimen muisti vain puolet oppilaista, tulos kohtalainen (52 %). Vaihtoehtoina tarjottiin kaikkia neljää piispaa, joista kukin tuli esille vastauksissa. Arvioinnin toteuttamisajankohtana huhtikuussa 2001 kirkkoa johti arkkipiispa Johannes. Silloin vielä Helsingin metropoliittana toiminut Leo oli 28 %:n mielestä jo arkkipiispa. Piispa Panteleimonia piti arkkipiispana 11 % ja metropoliitta Ambrosiusta lähes joka kymmenes vastanneista.

Kirkon mysteerejä tunnettiin tyydyttävästi (66 %), kun seitsemästä vaihtoehdosta oppilaan tuli valita neljä (avioliitto, ehtoollinen eli eukaristia, kaste ja mirhavoitelu). Oppilaista 29 % piti myös vedenpyhitystä mysteerinä.

Kuten edellä on todettu, pääsiäistä edeltävän paaston nimi (suuri paasto) oli helppo tehtävä (94 %), samoin sellaisten asioiden valitseminen, mistä tulisi pidättäytyä paaston aikana (83 %). Seitsemästä vaihtoehdosta tuli valita kolme. Oikeat vaihtoehdot olivat juhliminen, liharuokien syöminen ja turhan puhuminen.

Vain joka kolmas oppilas tiesi, että kirkkovuosi alkaa syyskuun alussa, mutta hieman suurempi määrä (38 %) piti pääsiäistä kirkkovuoden alkamisajankohtana.

Seurakunnallisen palvelutyön tai diakonisen työn merkitys tai mahdollisuus ei ollut oppilaiden tiedossa. Oikean vastauksen antoi 3 % vastanneista. Valtaemmistöllä (71 %) ei ollut tietoa tai käsitystä siitä, miten seurakunta voisi tulla apuun kadulta löytyneen miehen auttamisessa. Neljännes oppilaista arveli, että diakonia voisi liittyä myös jotenkin auttamiseen. Tämän tehtävän osaaminen oli huomattavasti heikompaa kuin luterilaisessa uskonnonopetuksessa. Syynä on käsitteen *diakonia* erilainen ymmärtäminen ortodoksisissa kirkossa. Samoin diakonin tehtävät ovat vanhakirkolliseen tapaan liturgisia, kun taas luterilaisen kirkon protestanttinen korostus on ollut sosiaalityössä, johon vasta myöhemmin on pyritty uudelleen tuomaan liturgisia tehtäviä.

(5) *Merkittävien maailmanuskontojen* tunteminen oli kohtalaista tasoa, koko osa-alueen keskimääräiseksi ratkaisuprosentiksi tuli 58. Tehtävä oli suppeampi kuin luterilaisessa uskonnonopetuksessa, mutta aihekokonaisuuteen kuuluneet neljä tehtävää sisältyivät myös luterilaisten opetuksen arviointiin. Ne olivat Jerusalemin kaupunkiin liittyvät kolme tehtävää ja karttatehtävä.

Karttatehtävään oli merkitty nimeltä mainiten viisi maata. Valmiiksi annetut maailmanuskonnot, kristinusko, islam, hindulaisuus, buddhalaisuus ja juutalaisuus, pyydettiin sijoittamaan kunkin maan valtauskonnoksi. Osaamistaso oli heikko, ratkaisuprosentti oli keskimäärin 36 (luterilaiseen opetukseen osallistuvilla 39 ja elämäkatsomustiedossa 49). Runsaat puolet oppilaista (54 %) tiesi buddhalaisuuden Thaimaan valtauskonnoksi, Israelin valtauskonto oli vain 58 %:n mielestä juutalaisuus, kun taas joka viides piti kristinuskoa Israelin valtauskontona. Meksiko on 63 %:n mielestä kristillinen valtio, Intiassa hindulaisuus on 61 %:n mielestä valtauskonto ja Saudi-Arabiassa islam 65 %:n mielestä. Silti 12 % vastanneista piti juutalaisuutta Saudi-Arabian valtauskontona. Täysin oikeassa vastauksessa olisi todettu, että Meksikon pääuskonto on kristinusko, Israelin juutalaisuus, Saudi-Arabian islam, Intian hindulaisuus ja Thaimaan buddhalaisuus.

Ratkaisuprosentti oli tyydyttävä 62 tehtävässä, jossa kysyttiin Jerusalemin merkitystä kolmen uskonnon pyhänä kaupunkina. Osaaminen oli samaa tasoa kuin luterilaisen opetuksen kyselyssä. Kolmen uskonnon osalta esitettiin lauseita, jotka olivat joko tosia tai epätosia. Muslimeille Jerusalem on pyhä kaupunki, koska heidän mukaansa Muhammed nousi sieltä taivaaseen, mutta

musta kivi ei sijaitse siellä (vaan Mekassa). Juutalaisten pyhää kirjaa, kristittyjen kutsumaa Vanhaa testamenttia, ei kirjoitettu Jerusalemissa, mutta siellä on Itkumuuri, joka on jäännös tempelistä. Kristityille Jerusalemi on pyhä kaupunki, koska heidän mukaansa siellä tapahtui Jeesuksen kuolema ja ylösnousemus, mutta Jeesus ei ollut kaupungin perustaja.

Islamia oppilaat tunsivat selvästi heikoiten, kahdesta väittämästä molemmat sai oikein vain joka kolmas. Oppilaista enemmistö (64 %) uskoi mustan kiven sijaitsevan Jerusalemissa. Tiedot juutalaisista käsityksistä olivat islamin tuntemusta huomattavasti vahvempia (63 %), mutta silti 43 % oppilaista arveli, että Vanha testamentti on kirjoitettu Jerusalemissa. Se, miten kristityt kokevat Jerusalemin, tiedettiin hyvin (91 %). Joukkoon mahtui kuitenkin 11 % oppilaita, jotka väittivät Jerusalemin olevan pyhä kaupunki kristityille, koska Jeesus oli perustanut sen.

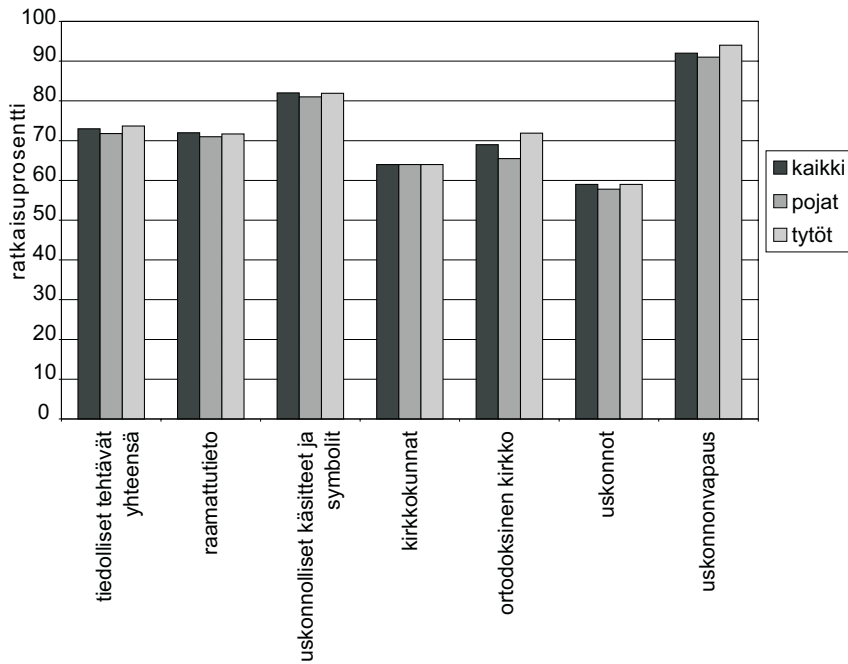
(6) Oppilaita pyydettiin tunnistamaan kolmen vaihtoehdon joukosta se, mitä Suomen uskonnonvapauslain mukaan *uskonnonvapaus* tarkoittaa ("sitä, että voi kuulua tai olla kuulumatta johonkin uskonnolliseen yhteisöön"). Tehtävä oli helppo, ja se osattiin kiitettävästi. Ratkaisuprosentti oli 92. Luterilaisessa uskonnonopetuksessa ja elämäntutkimustiedossa lukema oli 95.

Tulokset taustamuuttujien valossa

Tyttöjen ja poikien suorituseroja

Tyttöjen keskimääräinen ratkaisuprosentti oli 74 ja poikien 72. Molempien ryhmien osaaminen oli hyvää tasoa.

Samana keväänä (2001) järjestetyssä äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten arvioinnissa tyttöjen ja poikien osaamistason ero sen sijaan oli huomattava. Lukutaidon, kirjallisuuden ja tekstitiedon tehtävissä ero tyttöjen hyväksi oli 10 prosenttiyksikköä, kirjoitustaidossa 18 prosenttiyksikköä ja kielentuntemuksessa 13 prosenttiyksikköä. Kahda vuotta aiemmin järjestetyssä englannin (A1-kieli) oppimistulosten arvioinnissa tyttöjen osaamisprosentti oli keskimäärin 67 ja poikien 61. Ero ortodoksisessa uskonnonopetuksessa oli näiden oppiaineiden oppimistulosten arviointien tulosten valossa pienempi.

KUVIO: Ortodoksisen uskonnon tiedollisten tehtävien osaaminen sukupuolen mukaan.

Tiedollisissa tehtävissä tyttöjen ja poikien välinen ero oli tilastollisesti merkitsevä ainoastaan kokonaisuudessa, jossa käsiteltiin ortodoksista kirkkoa ja uskoa. Siinä tyttöjen osaaminen (72 %) oli poikia (66 %) parempaa. Muissa osa-alueissa sukupuolten väliset erot olivat pienemmät eikä merkitsevyyttä ilmennyt. Yhtä aihekokonaisuutta lukuun ottamatta tyttöjen osaaminen oli poikia parempaa. Pojat onnistuivat hieman tyttöjä paremmin kristillisiä kirkkokuntia käsitelleessä osa-alueessa.

Kokonaisuudessaan sukupuolten väliset erot tiedollisissa tehtävissä olivat huomattavasti pienemmät kuin luterilaisessa opetuksessa ja elämäntutkimustiedossa.

Lähemmin tarkasteltuna tyttöjen ja poikien osaamisen välillä syntyi kuitenkin selviä eroja yksittäisissä osioissa. Tytöt osasivat poikia paremmin kristillisten symbolien tunnistamistehtävän. Osaaminen oli siinä yleisesti keskimäärin heikkoa, mutta ero tyttöjen hyväksi oli tilastollisesti melkein merkitsevä. Oman kirkkokunnan tuntemuksessa oli vielä suurempia eroja tyttöjen ja poikien osaamisen välillä. Uskontunnustuksen tunnisti kiitettävästi keski-

määrin tytöistä 91 % ja pojista 81 %. Sukupuolten välinen osaamisen ero oli tilastollisesti merkitsevä (p-arvo 0,002). Tytöt tiesivät poikia selvästi paremmin sen, milloin tätä keskeistä uskon ilmaisemisen tekstiä käytetään. Ratkaisuprosentit olivat 81 (kiitettävä) ja 66 (tydyttävä). Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Jumalanäidin ikonin kolmen tähden symboliikka oli myös paremmin tyttöjen tiedossa, ero (p-arvo 0,006) oli tilastollisesti merkitsevä. Tytöt tiesivät lisäksi poikia paremmin sen, mitkä neljä toimitusta kuuluivat ortodoksisen kirkon mysteereihin, tyttöjen keskimääräinen ratkaisuprosentti oli 71 ja poikien 62.

Kirkon olemusta ja työtä käsitteleistä tehtävistä hankalimmaksi osoittautui seurakunnallisen diakonian tuntemusta selvittävä avokysymys. Asiasta tytöillä oli keskimäärin yli kaksi kertaa enemmän tietoa kuin pojilla. Tyttöjen osaamisprosentti oli 42 ja poikien 20. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Sekä tyttöjen että poikien osaamisen taso tässä tehtävässä oli heikko.

Muissa tämän aihekokonaisuuden tehtävissä erot olivat vähäiset, pääasiassa kuitenkin tyttöjen hyväksi. Neitsyt Marian ilmestyksen juhlaveisun tunnistus oli vaikea tehtävä, josta pojat suoriutuivat hienokseltaan tyttöjä paremmin.

Kieliryhmien välisiä eroja

Oppilaiden opetuskielen suhteen vertailua ei ollut mielekästä tehdä, koska ruotsinkieliseen opetukseen osallistuvia oli mukana alle 10 oppilasta. Oppilaiden kotikielen mukaan tehdyssä vertailussa havaittiin osaamisessa eroja. Kieliryhmät olivat suomi, ruotsi, venäjä ja joku muu kotikieli. Suomenkielisten oppilaiden osaaminen oli parempaa kuin muiden. Suomenkielisten oppilaiden keskimääräinen osaamisprosentti oli 76, ruotsinkielisten 70 (molemmat hyvää tasoa) ja venäjänkielisten 60 (kohtalaista tasoa). Ruotsinkielisiä oppilaita oli vain kuusi. Venäjänkielisiä oli kaikkiaan 82 oppilasta. Otoksessa oli mukana myös 16 oppilasta, joiden kotikieli oli joku muu kuin jokin edellä mainituista. Heidän osaamisensa oli keskimäärin hieman parempaa kuin venäjänkielisten, ratkaisuprosentiksi tuli tydyttävä 64. Kieliryhmien välinen osaaminen jakaantui samalla tavoin luterilaisen uskonnonopetuksen oppimistulosten arvioinnissa.

Matematiikan ja englannin kielen oppimistulosten arvioinneissa oli otoksissa mukana riittävän suuret määrät suomen- ja ruotsinkielisiä oppilaita, jolloin näissä oppiaineissa voitiin tehdä vertailuja. Matematiikan oppimistulosten arvioinnissa ei havaittu kokeen tuloksessa eroa suomen- ja ruotsinkielisten

välillä. Sen sijaan englannin kielen arvioinnissa syntyi huomattava, 12 prosenttisyksikön suuruinen ero ruotsinkielisten oppilaiden hyväksi.

Uskonnon arvioinnin tiedollisissa tehtävissä yhteensä syntyi tilastollisesti erittäin merkitsevä ero suomen- ja venäjänkielisten välille. Suomen- ja muunkielisten (ei ruotsi tai venäjä) välinen ero oli tilastollisesti myös merkitsevä.

Tiedollisten tehtävien osa-alueista suomenkieliset oppilaat tunsivat erityisesti Raamattuun liittyviä kysymyksiä, maailmanuskontoja ja uskonnonvapautta huomattavasti ruotsinkielisiä paremmin. Tilastollisesti erittäin merkitsevät erot suomen- ja venäjänkielisten välillä syntyivät kaikissa aihekokonaisuuksissa, viidessä erittäin merkitsevä ja maailmanuskontoja käsitelleessä alueessa merkitsevä ero. Suomenkielisten ja jonkun muun kuin ruotsin tai venäjänkielisten välillä erittäin merkitsevä tilastollinen ero syntyi ainoastaan aihekokonaisuudessa, joka käsitteli ortodoksista kirkkoa ja uskoa.

Ruotsinkielisten oppilaiden osaaminen oli kieliryhmistä yleisesti toiseksi parasta, mutta kristillisiä kirkkokuntia he tunsivat selvästi parhaiten (75 %). Tässä kirkkokuntia käsitelleessä kokonaisuudessa suomenkielisten ratkaisuprosentti oli tyydyttävä 67 ja venäjänkielisten kohtalainen 51. Luterilaisen uskonnonopetuksen oppimistuloksissa ruotsinkieliset oppilaat tunsivat myös parhaiten kristillisiä kirkkokuntia. Venäjänkieliset oppilaat menestyivät heikoimmin maailmanuskontoja, kristillisiä kirkkokuntia sekä ortodoksista kirkkoa ja uskoa käsitelleissä tehtävissä. He tunsivat maailmanuskontoja kuitenkin yhtä hyvin kuin ruotsinkieliset oppilaat, molempien keskimääräinen osaamistaso oli välttävä, ratkaisuprosentti 50.

Mikäli osaaminen kaikissa kieliryhmissä olisi ollut lähes samaa tasoa, koulutuksellisen tasa-arvon toteutumisen olisi voitu katsoa toteutuneen ortodoksisessa uskonnonopetuksessa. Nyt tähän tavoitteeseen ei ole täysin päästy. Erityisesti maahanmuuttajien opetus asettaa uusia ja suuria haasteita. Kulttuurisen taustan lisäksi suomen tai ruotsin kielen hallinnalla oli ilmeisiä vaikutuksia oppimistuloksiin.

Alueellisia eroja

Alueellisesti tuloksia tarkasteltaessa oppilaiden osaamisessa ilmeni jonkin verran eroja. Otoksessa oli mukana lähes tarkalleen yhtä paljon oppilaita Etelä- ja Itä-Suomen lääneistä, muista lääneistä selvästi vähemmän. Lapin läänistä oli mukana vain 12 oppilasta. Heidän saamansa keskimääräisesti hyvä tulos tiedollisissa tehtävissä oli läänien välisessä vertailussa paras. Tosin oppilasmäärä oli liian pieni mielekästä vertailua varten, esimerkiksi koko maata kattavan koulutuksellisen tasa-arvon tarkastelemiseksi.

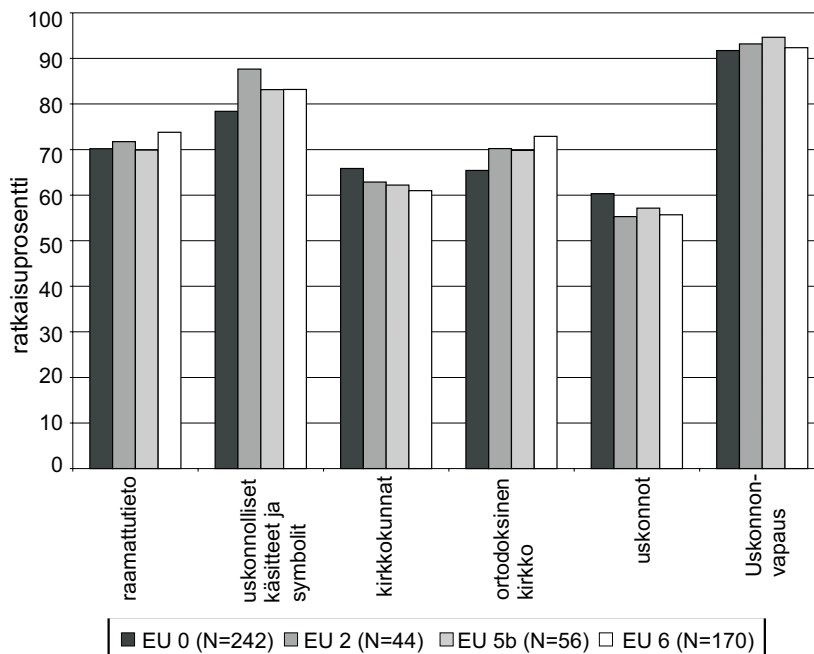
Itä-Suomen läänin oppilaiden (N=199) tulokset, tasoltaan hyvät (osaamisprosentti 73,6), olivat toiseksi parhaat, koko maan keskiarvoa hieman korkeammat. Läänien välisessä vertailussa Etelä-Suomen läänin oppilaat (N=202) onnistuivat neljänneksi parhaiten (72,2 %). Länsi-Suomen läänin oppilaiden (N=60) keskimääräinen ratkaisuprosentti oli hieman korkeampi, 72,8. Heikoimmat tulokset saatiin Oulun läänin oppilailta (N=39), osaamisen taso tyydyttävää (68,6 %). Luterilaisessa uskonnonopetuksessa ja elämänkatsomustiedossa puolestaan parhaat tulokset saatiin juuri Oulun läänin kouluista.

Tilastollisesti tiedollisissa tehtävissä yhteensä ei syntynyt läänien välillä merkitseviä eroja. Yksittäisistä aihealueista tilastollisesti melkein merkitsevä ero löytyi kuitenkin uskonnollisten käsitteiden hallinnassa Itä-Suomen läänin ja Oulun läänin oppilaiden välillä, itäsuomalaisten eduksi. Ero oli yhdeksän prosenttiyksikköä. Ortodoksisen kirkon ja uskon tuntemuksessa ilmeni samanlainen ero itäsuomalaisten ja Etelä-Suomen läänin oppilaiden välillä, tässäkin tapauksessa Itä-Suomen läänin oppilaiden eduksi. Ero oli seitsemän prosenttiyksikköä. Itä-Suomen läänin oppilaiden ero oman kirkon tuntemuksessa oli tilastollisesti melkein merkitsevä myös heikoimmin menestyneisiin Oulun läänin oppilaisiin verrattuna.

Ahvenanmaata lukuun ottamatta otoksessa oli ortodoksioppilaita kaikista maakunnista (19 kappaletta), enemmistöstä niistä kuitenkin niin vähän, että maakuntakohtaista vertailua ei ollut mielekäs tehdä. Maakuntakohtaisesti tarkasteltuna erot olivat keskimäärin vähäiset.

Uudeltamaalta (147 oppilasta), Pohjois-Karjalasta (123 oppilasta), Pohjois-Savosta (67 oppilasta), Pohjois-Pohjanmaalta (21 oppilasta), Kymenlaaksosta, Keski-Suomesta ja Kainuusta (18 oppilasta kustakin) ja Pirkanmaalta (17 oppilasta) oli arvioinnissa mukana kohtuulliset oppilasmäärät. Näistä maakunnista parhaat tulokset saatiin Pohjois-Karjalasta (74 %), Pohjois-Savosta (73 %) ja Uudeltamaalta (72 %) ja heikoimmat tulokset Pohjois-Pohjanmaalta (69 %).

Euroopan unionin eri tukialueittain mukaan tarkasteltuna tiedollisten tehtävien tulosten eroissa oli vain vähäisiä eroja. Parhaat tulokset saatiin 2-tukialueelta (taantuvat teollisuusalueet, N=44) ja heikoimmat vauraalta 0-tukialueelta (josta oli 47 % oppilaista, N=242). Tulosten ero oli 1,5 prosenttiyksikköä näiden alueiden välillä.

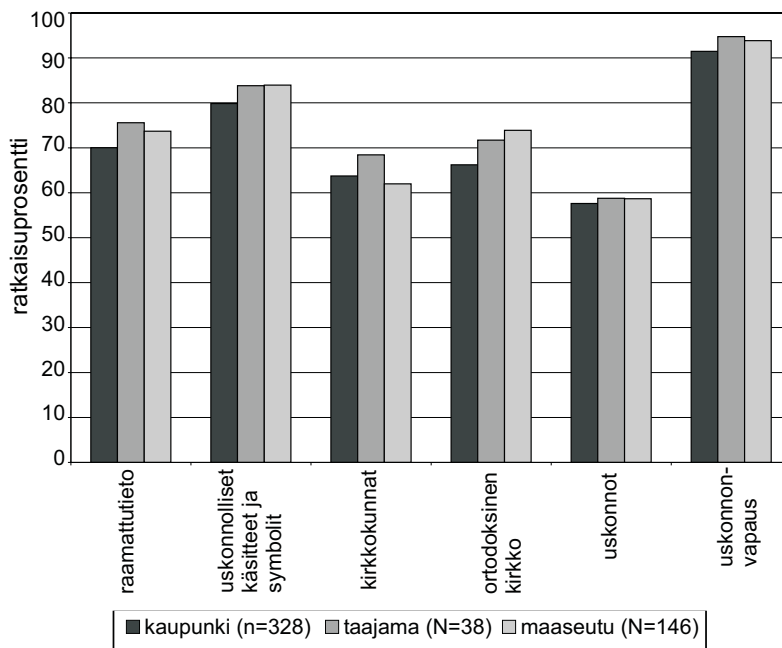
KUVIO: Ortodoksinen uskonnon tiedollisten tehtävien osaaminen EU-tukialueittain.

Yksittäisten aihekokonaisuuksien suhteen parhaat alueet vaihtelivat runsaasti: Raamattua tunnettiin parhaiten 6-alueella, ortodoksista kirkkoa ja uskoa myös 6-alueella (ero 0-alueelta saatuun heikoimpaan tulokseen tilastollisesti merkitsevä), uskonnollisia käsitteitä 2-tukialueella, kristillisiä kirkkokuntia 0-tukialueella (66 %, mutta 6-alueella 61 %), maailmanuskontoja myös 0-tukialueella sekä uskonnonvapautta 5-alueella. Uskonnollisten käsitteiden tuntemisessa syntyi tilastollisesti merkitsevä ero 2-tukialueen ja 0-tukialueen välillä, suuruus oli yhdeksän prosenttiyksikköä.

Erityyppisten kuntien tulosten vertailussa erot olivat vähäiset. Kun tiedollisia tehtäviä tarkasteltiin yhteensä ja tehtävien painoarvot olivat samat, on todettavissa, että tulokset taajamakouluista olivat parhaat. Niitä kouluja oli tosin otoksessa vain 7,5 % kaikista kouluista, joissa oli ortodoksioppilaita. Maaseutukouluista (koko määrästä 28,5 %) saatiin toiseksi parhaat tulokset

ja heikoimmat kaupunkikouluista (joita oli 64 % kaikista kouluista). Kaupunkikouluista saadut tulokset tiedollisissa tehtävissä olivat hieman koko maan keskiarvoa alhaisemmat.

Äidinkielen ja kirjallisuuden arvioinnissa parhaat tulokset saatiin kaupungeista. Toiseksi parhaat tulokset saatiin maaseudulta ja kolmanneksi parhaat taajamista. Siinäkin arvioinnissa kokonaisuudessaan kuntaryhmän mukaan tarkasteltuna erot olivat vain yhden tai kahden prosenttiyksikön suuruisia.

KUVIO: Ortodoksinen uskonnon tiedollisten tehtävien keskimääräinen osaaminen kuntamuodoittain.

Tiedollisten tehtävien osa-alueilla merkittävä ja samalla tilastollisesti erittäin merkitsevä ero löytyi ortodoksisista kirkkoa ja uskoa käsitelleessä osiossa. Sen maaseutukoulujen oppilaat osasivat paremmin kuin muiden alueiden, ja erityisesti kaupunkikoulujen, oppilaat. Maaseutu- ja taajamakoulujen oppilaiden osaaminen oli valtakunnallista keskiarvoa (69 %) parempaa: maaseutukoulut 74 %, taajamakoulut 72 % ja kaupunkikoulut 66 %. Kristinoppikoulun käyminen saattaa olla yksi selittävä tekijä. Kaupunkilaisnuorten keskimääräinen osallistuminen kristinoppikouluun oli muissa kuntaryhmissä asuvia alhaisempaa.

Lähes vastaava ero syntyi luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvien kesken verrattaessa oppimistuloksia maaseutu- ja kaupunkikoulujen välillä. Heillä luterilaista kirkkoa ja uskontulkintaa koskevassa kokonaisuudessa osaaminen oli parempaa maaseudulla kuin kaupungeissa. Vaikka ortodoksisen ja luterilaisen uskonnonopetuksen tavoitteet ovat erilaiset oman tunnustuskunnan opettamisen suhteen, tulokset kertovat siitä, että maaseutukouluissa omaan kirkkoon liittyvät keskeiset asiat osataan paremmin. Voidaan olettaa, että toisin kuin kaupungeissa paikallisen ortodoksisen tai luterilaisen seurakunnan asema ja näkyvyys maaseudulla vaikuttavat ainakin välillisesti oppimistuloksiin.

Opetukseen liittyviä eroja

Enemmistöllä (57 %) niistä opettajista, jotka antavat ortodoksista uskonnonopetusta perusopetuksen ylimmillä luokilla, ei ole muodollista aineenopettajan kelpoisuutta. Silti oppilaiden tiedollisten tehtävien osaamisessa oli keskimäärin vähän eroa muodollisesti pätevien ja ei muodollisesti pätevien opettajien ryhmien välillä. Kuitenkin keskimäärin hieman paremmat tulokset saatiin ryhmistä, joissa opettajalla ei ole muodollista opettajan kelpoisuutta. Oppilaiden keskimääräisten osaamisprosenttien välinen ero eri opettajien ohjauksessa oli kaksi prosenttiyksikköä.

Tiedollisten tulosten suhteessa oppikirjan käyttöön ei myöskään ilmennyt merkittäviä eroja, varsinkin kun kahdeksan opettajaa kymmenestä ilmoitti käyttävänsä uskonnon (vanhentunutta) oppikirjaa melko paljon tai erittäin paljon. Rungas puolet oppilaista (52 %) kertoi opettajan käyttävän opetuksessa oppikirjaa melko paljon tai erittäin paljon, 41 %:n mielestä jonkin verran. Oppikirjan käyttöastetta verrattiin oppimistuloksiin. Keskimäärin parhaat tulokset (74 %) saatiin silloin, kun oppilaiden mukaan opettaja oli käyttänyt oppikirjaa erittäin paljon, asteikolla: ei lainkaan, jonkin verran, melko paljon, erittäin paljon.

Oppiaineen omimmassa aihekokonaisuudessa, joka käsitteli ortodoksista kirkkoa ja uskoa, parhaat tulokset saivat oppilaat, jotka kertoivat, että opetuksessa ei käytetä uskonnon oppikirjaa lainkaan. Toisin kuin luterilaisessa uskonnonopetuksessa nämä ortodoksioppilaiden tulokset tukevat käsitystä oppiaineen läheisestä yhteydestä oppilaiden omaan tunnustuskuntaan ja kirkkoon. Ortodoksinen uskonnonopetus on siten selkeämmin tunnustuksellista.

Jonkin verran eroja ilmeni osaamisessa, kun verrattiin tuloksia siihen, kuinka usein opettaja ilmoitti antavansa oppilaille kotitehtäviä. Tiedollisissa tehtävissä yhteensä sekä erityisesti ortodoksista kirkkoa ja uskoa käsitelleessä kokonaisuudessa parhaat tulokset saavutettiin yllättäen ryhmissä, joissa opettajan mukaan ei koskaan annettu kotitehtäviä. Näitä opettajia oli tosin vain neljä. Parhaiten ja heikoimmin menestyneiden oppilaiden keskimääräisen osaamistason ero tiedollisissa tehtävissä oli yhteensä kuusi prosenttiyksikköä. Tilastollista merkitsevyyttä ei kuitenkaan syntynyt. Tulos kuvaa kuitenkin pienissä opetusryhmissä tapahtunutta opetustilanteiden keskustelemaa luonnetta ja oppimissisältöjen keskimääräistä parempaa omaksumista ilman kotitehtäviä. Elämäkatsomustiedossa opetusryhmät ovat myös pienet, mutta siellä säännöllisellä kotitehtävien antamisella oli puolestaan erittäin myönteinen vaikutus oppimistuloksiin.

Vain 8 % opettajista kertoi antavansa kotitehtäviä joka tunti. Tällöin kuitenkin oppimistulokset olivat toiseksi huonoimmat. Keskimäärin heikoiten menestyivät tiedollisissa tehtävissä oppilaat, joiden opettaja kertoi antavansa kotitehtäviä hyvin harvoin.

Ortodoksista kirkkoa ja uskoa käsitelleessä aihekokonaisuudessa ahkera kotitehtävien antaminen (opettajien ilmoituksen mukaan) tuotti muita heikommät oppimistulokset ja parhaat tulokset saatiin ryhmistä, jossa opettaja ei antanut lainkaan kotitehtäviä. Näiden kahden ryhmän osaamisen ero oli peräti kymmenen prosenttiyksikköä.

Eroja ei juurikaan ilmennyt siinä, kauanko opettaja oli opettanut uskontoa yleensä ja erityisesti samassa koulussa. Hieman muita paremmat oppimistulokset saatiin kouluista, joissa opettaja oli opettanut uskontoa 2–5 vuotta ja heikoimmat kouluissa, joissa opettajalla oli takanaan vasta kahden lukukauden kokemus. Ortodoksista kirkkoa ja uskoa koskevassa aihekokonaisuudessa osaaminen jakaantui samalla tavoin: parhaat tulokset 2–5 vuotta opettaneen ryhmistä ja heikoimmat kaksi lukukautta opettaneen ryhmistä.

Asennetehtävät

Oppilaiden asenteita kysyttiin seuraavilla asennekokonaisuuksilla: (1) asenne lähetystyöhön, (2) asenne uskontoon oppiaineena, (3) minä oppijana, (4) asenne rehellisyyteen, (5) eettinen pohdinta, (6) asenne uskonnon merkitykseen, (7) kiinnostus tai sitoutuminen uskontoon, (8) käsitys elämän tarkoituksesta ja (9) itsetunto.

(1) Kaksi kolmasosaa vastaajista oli joko täysin tai jonkin verran eri mieltä siitä, että *lähetystyö* olisi ihmisten pakkokäännyttämistä. Kantaansa ei ilmoittanut joka kolmas oppilas. Keskiarvoksi (asteikolla 1–5) muodostui 3,5, mutta vastausten hajonta oli huomattava (1,20). Luterilaiseen opetukseen osallistuvat suhtautuivat keskimäärin hieman myönteisemmin lähetystyöhön kuin ortodoksioppilaat. Jonkin verran tai täysin pakkokäännyttämisenä lähetystyötä piti 17 %.

(2) *Asenne uskontoon oppiaineena* oli voittopuolisesti myönteinen. Keskiarvo (asteikolla 1–5) koko aihekokonaisuudessa oli 3,2 ja hajonta 0,75. Vastaajista 61 % oli sitä mieltä, että uskonnon opiskelu auttaa ymmärtämään erilaisuutta ja lähes yhtä moni (56 %) ilmoitti pitävänsä uskontotunneista. Rungas puolet vastaajista arveli, että uskonnonopetus antoi valmiuksia pohdita omaan elämään liittyviä tärkeitä kysymyksiä. Sen sijaan oppitunneilla käsitellään vain 39 %:n mielestä kiinnostavia asioita. Luku oli jonkin verran alhaisempi kuin luterilaisessa opetuksessa. Sitä, kuinka tarkasti asenteet selittivät oppimistuloksia, tässä arvioinnissa ei tarkasteltu.

Erikseen kysyttynä yli puolet oppilaita (56 %) piti uskontoa ikävyyttävänä oppiaineena, hieman yli puolet arvioi, että uskonnon opiskelu vaatii paljon työtä ja saman verran vastaajista ei pitänyt uskontoa lempiaineenaan. Melko tarkkaan tasan puolesta ja vastaan jakaantuivat mielipiteet siitä, onko uskonto koulun helpoin aine.

Paljonko uskonnon opiskelu antaa tarpeellisia tietoja ja taitoja? Oppilaita pyydettiin ottamaan kantaa seitsemään asiaan. Uskonnonopetus antaa tarpeellisia tietoja ja taitoja kirkon työssä (81 %), ihmissuhteissa (59 %), auttaa oman elämän (58 %) ja historian ymmärtämisessä (55 %). Joka kolmannen mielestä uskonnon opiskelusta on hyötyä kansainvälisissä tehtävissä. Suomalaisen elämäntapojen ymmärtämiseen ortodoksisesta uskonnonopetuksesta on apua vain joka neljännen mielestä. Luku on paljon pienempi kuin luterilaisilla. Tämä saattaa kuvastaa sitä, että useille ortodokseille suomalainen läntinen ja voittopuolisesti protestanttinen elämän- ja ihmiskäsitys on vieras. Kirjallisuuden ja muun taiteen ymmärtämisessä uskonnonopetuksesta on hyötyä; tällaiseen väitteeseen yhtyi 23 % vastanneista eli saman verran kuin luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvista.

Oppiaineeseen kohdistuvia asenteita on kysytty muidenkin oppiaineiden arvioinneissa. Vuonna 2000 järjestetyssä matematiikan arvioinnissa oppilaiden asenteet olivat niukasti myönteiset: keskiarvo oli 5,1 ja hajonta 16,1, kun asennepistemäärien vaihteluväli oli -50 – +50. Siinä yhteydessä ilmeni myös, että asenteiden ja tiedollisten oppimistulosten yhteys oli selvä. Matematiik-

kassa asenteet näyttivät selittävän enemmän kuin kolmanneksen koetuloksesta. Englannin kielen (A1-kieli) arvioinnissa vuonna 1999 oppilaiden subtautuminen oppiaineeseen oli myös myönteistä. Sukupuolten väliset erot olivat siinä kuitenkin suuret: pojat opiskelevat mielellään englantia, mutta tytöistä se näytti olevan huomattavasti mukavampaa.

(3) Kysymyksillä, joiden aiheena oli *minä oppijana*, selvitettiin oppilaan omia käsityksistä kyvystään oppia kyseistä oppiainetta. Kysymykset perustuivat aikaisemmin peruskoulun tilanneselvityksissä ja arvioinneissa käytettyihin asenneskaaloihin. 43 % oppilaista ei pitänyt itseään erityisen hyvänä uskonossa, mutta samalla runsas joka viides oli asiasta epävarma. Sen sijaan lähes 3/4 vastaajista (73 %) uskoi pystyvänsä saamaan hyviä numeroita uskonossa. Asteikolla 1–5 keskiarvoksi tuli 3,3 ja hajonnaksi 0,79. Elämäkatsomustiedon ja luterilaisen uskonnonopetuksen opiskelijoilla ei ollut aivan yhtä vahvaa käsitystä kyvystään tai mahdollisuuksistaan hyviin arvosanoihin.

Matematiikan arvioinnissa vuonna 2000 vahvin yhteys koetulokseen oli käsityksellä itsestä matematiikan oppijana. Se näytti kertovan oppilaan luottamuksesta omaan oppimiseensa. Ortodoksisen uskonnon arvioinnissa yhteys osaamiseen oli myös merkittävä.

(4) *Asennetta rebellisyyteen* mitattiin väitteillä, joihin oppilaita pyydettiin ottamaan kantaa. Onko rebellisyyttä se, että sanoo suoraan mitä ajattelee? Ei ole, sanoi puolet vastaajista. Kuitenkin runsaat 40 % oli toista mieltä. Yli 60 % oli sitä mieltä, että hienotunteisuus voi johtaa valheeseen (elämäkatsomustiedossa näin uskottiin 70 %:sti). Valehtelua voi olla sekkin, ettei sano mitään, arveli 63 % vastanneista. Niukan enemmistön muodostivat oppilaat, joiden mielestä hankalassakaan tilanteessa ei saa valehdella. Samoin ajattelivat luterilaiseen opetukseen osallistuvat. Elämäkatsomustiedossa näin ajattelevia oli 35 % vastanneista. Valkoisia valheita piti 46 % ortodoksioppilaita täysin tai lähes täysin hyväksyttävänä. Täysin eri mieltä asiasta oli joka kymmenes. Asteikolla 1–5 keskiarvoksi koko aihekokonaisuudessa muodostui 3,4 ja hajonnaksi 0,76.

(5) *Eettistä pohdintaa* mitattiin usealla tehtävällä. Oppilailta kysyttiin yleisesti hyvän ihmisen ominaisuuksia. Annetuista vaihtoehdoista pyydettiin valitsemaan kolme tärkeysjärjestyksessä. Vaihtoehdot olivat aakkosjärjestyksessä seuraavat: auttavainen, avoin, empaattinen, iloinen, itsenäinen, kunnianhimoinen, rehellinen, suvaitsevainen, uskonnollinen ja vaatimaton. Näistä vaihtoehdoista erottuivat selvästi auttavainen, rehellinen ja suvaitsevainen. Itsenäinen ja kunnianhimoinen mahtuivat huonoiten kolmen ominaisuuden joukkoon. Muissa katsomusaineissa annetuista vaihtoehdoista valittiin vähiten kunnianhimoinen ja vaatimaton.

Ylivoimaisesti tärkeimpänä ominaisuutena pidettiin rehellisyyttä, jonka 60 % oppilaista sijoitti ensimmäiselle sijalle. Auttavainen (ensimmäiselle sijalle 38 %) ja suvaitsevainen (ensimmäiselle sijalle 29 %) olivat yleensä toiseksi tärkeimpiä ominaisuuksia.

Rehellisyyttä kaikkein tärkeimpänä ominaisuutena korostivat myös luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvat oppilaat (62 %) ja elämäntutkimustiedon opiskelijat (53 %). Auttavainen ja suvaitsevainen olivat heilläkin pääasiassa toiseksi tärkeimpiä ominaisuuksia. Elämäntutkimustiedon opiskelijoista 41 % sijoitti suvaitsevaisuuden ykkössijalle ja luterilaiseen opetukseen osallistuvista 31 %.

Oppilaita pyydettiin nimeämään myös itsestään kaksi hyvän ihmisen ominaisuutta. Eniten löytyi sosiaalisia, empaattisia, seurallisia ja oikeudenmukaisuutta korostavia piirteitä (58 %). Rehellisyyttä ja luotettavuutta korostettiin myös vahvasti (44 %). Kolmanneksi eniten (19 %) hyvänä ominaisuutena pidettiin hyvää käytöstä ja suvaitsevaisuutta. Iloisuus ja hyväntuulisuus löytyi 15 %:sta vastauksista. Jumalauuskoa piti kahden tärkeimmän ominaisuuden joukossa 4 % oppilaista.

Verrattuna luterilaisen uskonnonopetuksen asennetuloksiin erot olivat pienet. Ortodoksinuoret korostivat hyvää käytöstä luterilaisia (25 %) vähemmän. Jumalauuksen merkitystä ortodoksinuoret korostivat luterilaisia (0,1 %) enemmän. Elämäntutkimustiedossa kärkeen nousivat samat ominaisuudet ja samassa järjestyksessä. Sosiaalisuutta ja empaattisuutta korostettiin hieman muita enemmän (65 %), rehellisyyttä taas muita hieman vähemmän (39 %), mutta hyvää käytöstä puolestaan aavistuksen verran muita enemmän (28 %). Elämäntutkimustiedon oppilaat mainitsivat muiden katsomusaineiden oppilaiden tavoin yhtä usein (16 %) iloisuuden ja hyväntuulisuuden kahden tärkeimmän hyvän ihmisen ominaisuuden joukossa.

Oppilaiden kuvauksissa kahden merkittävimmän piirteen joukossa oli useimmin auttavaista ja sosiaalista ominaisuutta korostavia luonnehdintoja. Näitä ilmaisuja oli 36 %:ssa kaikista vastauksista. Rehellistä ja luotettavuutta kuvaavia ilmaisuja esiintyi 27 %:ssa vastauksista. Muissa katsomusaineissa suosituimmat piirteet olivat samat ja vastaavat luvut luterilaiseen opetukseen osallistuvilla 40 % ja 28 % sekä elämäntutkimustiedossa 38 % ja 23 %. Huomionarvoista on, että terveet elämäntavat, raittius ja liikunnallisuus saivat koko oppilasjoukossa vain muutaman maininnan.

Eettistä pohdintaa selvitettiin konkreettisella valintatilanteella, jossa kaksi 14- ja 15-vuotiasta nuorta näki kadulla kaatuneen miehen (Mauri, 41 vuotta).

Tehtävässä kysyttiin, mitä nuoret tekisivät siinä tilanteessa. Vastanneista 82 % piti selvänä, että nuoret auttaisivat miestä. Perusteluja sille esitettiin myös lähes saman verran. Niitä olivat mm. epäily sairaskohtauksesta, hädässä olevaa tulee aina auttaa tai ”eihän sitä siihenkään makaamaan voi jättää” ja ”täytyyhän vanhaa miestä auttaa”. Vastanneista vain 3 % valitsi vaihtoehdon, jonka mukaan nuoret olisivat antaneet miehen olla, koska olettivat tämän olevan humalassa. Sama tehtävä oli myös muissa katsomusaineissa. Luterilaiseen opetukseen osallistuvien vastaukset olivat lähes identtiset, mutta vastausten valossa elämäkatsomuksen opiskelijoista vain puolet olisi auttanut miestä ja neljännes olisi antanut miehen olla.

Osioon kuuluivat myös tehtävät, jotka koskivat eutanasiaa ja eläinten oikeuksia. Yli puolet oppilaista (62 %) oli sitä mieltä, että parantumattomasti sairaan ihmisen kuoleman nopeuttaminen hänen omasta tahdostaan on eettisesti hyväksyttävää. Katsomusaineista ortodoksinuoret suhtautuivat eutanasiaan varauksellisimmin. Luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvista kolme neljäsosa tuki ajatusta, mutta elämäkatsomustiedon oppilaista yhdeksän kymmenestä ajatteli tällä tavoin.

Mielipiteet jakaantuivat kaikissa katsomusaineissa melkein tasan puolesta ja vastaan siinä, saako pieneläimiä pitää häkeissä. Ortodoksinuorista lähes puolet vastanneista (47 %) suhtautui siihen kielteisesti. Suhtautumista kettu- ja minkkitarhaukseen ei tässä arvioinnissa kysytty.

(6) Asennetta *uskonnon merkitykseen* mitattiin seitsemän väitteen avulla. Elämäkatsomustiedossa väitteitä oli kuusi. Mukana ei ollut väitettä ”jos uskontoja ei olisi, elämäni olisi erilaista”.

Vastanneista kaksi kolmasosaa oli jonkin verran tai täysin samaa mieltä siinä, että ulkomaille matkustettaessa on tarpeellista tietää myös kyseisen maan uskonnosta. Lähes saman verran (62 %) suhtautui kielteisesti väitteeseen, että uskonnot olisivat häviämässä maailmasta. Joka viidennellä ei ollut asiaan varmaa kantaa.

Maahanmuuttajien on myös tärkeää voida harjoittaa omaa uskontoaan, ilmoitti lähes 3/4 vastaajista (samoin elämäkatsomustiedossa, mutta luterilaisista 2/3). Vastanneista 58 % arvioi, että oma elämä olisi erilaista, jos uskontoja ei olisi. Siitä, paljonko sodissa on pohjimmiltaan kyse uskonnosta, mielipiteet jakaantuivat tasan: 35 % kyllä ja 37 % ei. Tosin 28 % ei osannut tai halunnut esittää kantaansa. Uskontoa opiskelevien mielipiteet olivat yhtenevät, mutta elämäkatsomustiedon opiskelijoista enemmistö (58 %) uskoi, että monissa sodissa on kyse uskonnosta. Tulokset antavat ainakin sen

viestin, että eri uskonnollisten ryhmien väliseen vuorovaikutukseen on kiinnitettävä huomiota, myös Suomessa.

Puolet oppilaista ei ollut samaa mieltä väitteestä, että ”on aivan yhdentekevää, mihin ihminen uskoo” ja viidennes ei osannut ottaa asiaan kantaa. Tulkinnallisesti hankalasta väittämästä ”tieto on uskon vastakohta” vastanneista 47 % oli jonkin verran tai täysin eri mieltä. Asteikolla 1–5 koko aihekokonaisuuden keskiarvoksi muodostui 3,4 hajonnan ollessa 0,59.

(7) *Kiinnostusta, sitoutumista ja asennetta uskontoon* pyrittiin selvittämään kolmen tehtävän avulla. Aktiivisuus uskontotunneilla jakaantui tasan, runsaat 40 % ilmoitti esittävänsä usein kysymyksiä oppitunneilla ja saman verran oli päinvastaista mieltä. Luku oli samansuuruinen kuin elämäkatsomustiedossa, mutta korkeampi kuin luterilaisessa opetuksessa. Siellä myös ryhmäkoot ovat keskimäärin yli kymmenen kertaa suuremmat.

Alle joka kolmas oppilas ilmoitti juttelevansa parhaan kaverinsa tai kavereidensa kanssa uskontoon liittyvistä asioista. Yli puolelle vastanneista uskonto ei ollut keskustelujen aihepiiri.

Oppilaista 44 % kertoi, etteivät he olleet koulun ulkopuolella mitenkään tekemisissä uskonnon kanssa ja joka neljäs ilmoitti rukoilevansa tai lukevansa Raamattua sekä osallistuvansa eri tavoin kirkon toimintaan.

(8) *Elämän tarkoitusta* vastaajat saivat kuvata omin sanoin. Tehtävä oli vaativa pohdintatehtävä, johon kuitenkin saatiin kaikista katsomusaineista rikassisältöisiä ja analyysia varten hyödyllisiä vastauksia. Koska aihe liittyy keskeisesti ortodoksisen uskonnonopetuksen perussisältöihin, oppilaiden pohdintoja on seuraavassa kuvattu yksityiskohtaisesti ja niitä on verrattu myös muihin katsomusaineisiin.

Vastauksista voitiin muodostaa seitsemän toisistaan erottuvaa aihepiiriä. Suurin osa oppilaista oli sitä mieltä, elämällä on useita tarkoituksia. Samoin kuin luterilaiseen opetukseen osallistuvilla, niin ortodoksioppilaista joka viides pyrki väistämään kysymykseen vastaamista (ei lainkaan vastausta tai ilmaisuja, kuten ”en tiedä”, ”en ole saanut selville”). Näistä karsittiin erilleen ne vastaukset, joissa perusteluna oli käytetty ajatusta, ettei tarkoitusta voikaan tietää. Ne otettiin huomioon moraalis-filosofisia tarkoituksia tarkasteltaessa. Elämäkatsomustietoon opiskelevista vain joka kymmenes päätyi samaan ratkaisuun.

Runsaassa neljänneksessä vastauksista (29 %) löytyi perinteisiä kuvauksia, joita voisi kuvata ilmaisulla *tavallinen elämä*. Siihen kuuluivat suvun jatkaaminen, työ ja opiskelu, täysipainoinen elämä uusine kokemuksineen. Näitä mainintoja oli vähemmän kuin muilla katsomusaineiden opiskelijoilla: luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvilla 38 % ja elämäkatsomustiedon opiskelijoilla 39 %. Muita tähän kategoriaan liittyneitä ajatuksia olivat mm. elämäkkaari, syntyä–elää–kuolla, kuolema, saada aviopuoliso ja lapsia, elää joka päivä täysillä, ettei tarvitse mummona katua tai harmitella, hankkia kokemuksia ja oppia uusia asioita, ammatti, omaisuus, oma itsenäinen elämä, omat tavoitteet ja valinnat sekä niiden mukaan eläminen, itsensä kehittäminen, elää pitkään, oppia elämästä sekä elää ja antaa toistenkin elää.

Viidenneksen verran (20 %) korostettiin *sosiaalisia subteita*, ystävyyttä, toisten palvelemista, lähimmäisenrakkautta sekä hyväksytyksi ja rakastetuksi tulemistä. Vastaajat kuvasivat tällaista pohdintaa myös ilmauksilla, kuten esimerkiksi raamatullinen lähimmäisenrakkaus, antaa ja saada rakkautta, miettii asioita muidenkin kuin vain itsensä kannalta, toisten onnellisuus ja ”teh-dä hyvää”. Mainintoja oli saman verran kuin elämäkatsomustiedon opiskelijoilla, mutta kaksi prosenttiyksikköä luterilaiseen opetukseen osallistuvien vastauksia enemmän.

Kolmanneksi eniten (15 %) tuotiin esille ajatuksia yleensä vain *hyvästä elämästä*: elää hyvin, elämä on elämistä varten (ei perusteluja), olla onnellinen, etsiä elämän tarkoitusta, jokainen luo itse elämän tarkoituksen, jokaisella on eri tarkoitus, elämä itse ja ”kuollessa sen sitten tietää”. Muiden katsomusaineiden oppilaiden vastauksista löytyi lähes yhtä usein tämä painotus.

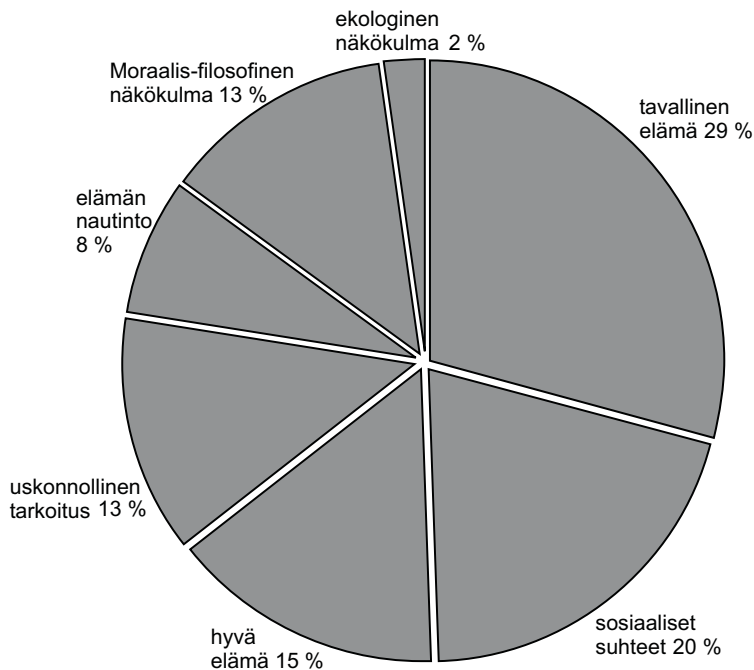
Uskonnollisia tarkoituseriä elämässä korostettiin 13 %:ssa kaikista vastauksista. Määrä oli sama kuin luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvilla. Elämäkatsomustiedon oppilaiden vastauksista vain 2 %:ssa tuotiin esille uskonnollisia perusteita. Vastauksissa oppilaat pohtivat uskonnosta nousevaa moraalialia, kultaista sääntöä ja lähimmäisen auttamista, kymmentä käskyä, elämää Jumalan lahjana, Jumalan tahdon toteuttamista, Jumalaan uskomista ja Jumalan palvelemista, taivasta, taivaspaikan takaamista, synnittä elämistä että saisi iankaikkisen elämän, sielunvaellusta ja myös sitä, että uskonnollinen käsitys elämän tarkoituksesta on toisilla ehdoton ja toisilla taas ikään kuin tiedollinen.

Moraalista ja filosofista pohdintaa elämän tarkoituksesta oli myös 13 %:n verran eli kaksi kertaa enemmän kuin luterilaiseen opetukseen osallistuvilla ja saman verran kuin elämäkatsomustiedon opiskelijoilla. Oppilaat pukivat

tähän kategoriaan kuulunutta pohdintaa sanallisesti mm. seuraaviin ilmauksiin: moraalinen näkökulma, oikea ja väärä, kohtalo, rehellisyys, elämän tarkoituksen laajempi pohdinta (pahuus, kaikki on hyvää), oikeat valinnat ja jokaisella ihmisellä on oma tehtävä maan päällä.

Puhtaasti *elämän nautintoihin*, materialistisiin käsityksiin ja ”kerranhan täällä vain ollaan” –ajatteluun liittyviä pohdintoja oli 8 % vastauksista, käytännössä saman verran kuin luterilaiseen opetukseen osallistuvilla ja elämäntietämystiedon opiskelijoilla. Oppilaiden mielessä oli silloin itsekäs ilo ja nautinto, ruoka, juoma, seksi, bailaus, hauskanpito, raha, rikkaus ja tulla rikkaaksi, tavarat sekä ottaa kaikki irti.

Ekologisesti suuntautuvia korostuksia oli 2%:n verran, vähiten kaikista katsomusaineiden oppilaista: elämäntietämystiedon opiskelijat 5 % ja luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvat 4 %. Tässä yhteydessä vastauksissa esiintyivät mm. seuraavat ajatukset: globaalisuus, luonnon säilyttäminen, maapallo, yksilöä laajempi yhteiskunta, eläimet, eläinten ja kaikkien olioiden kanssa sopusoinnussa eläminen, saastuminen, yleisinhimillisuus, kehittää maailmaa paremmaksi, jättää elinkelpoinen maailma tuleville polville sekä parantaa maailmaa että ihmisten olisi mukavampaa elää yhdessä.

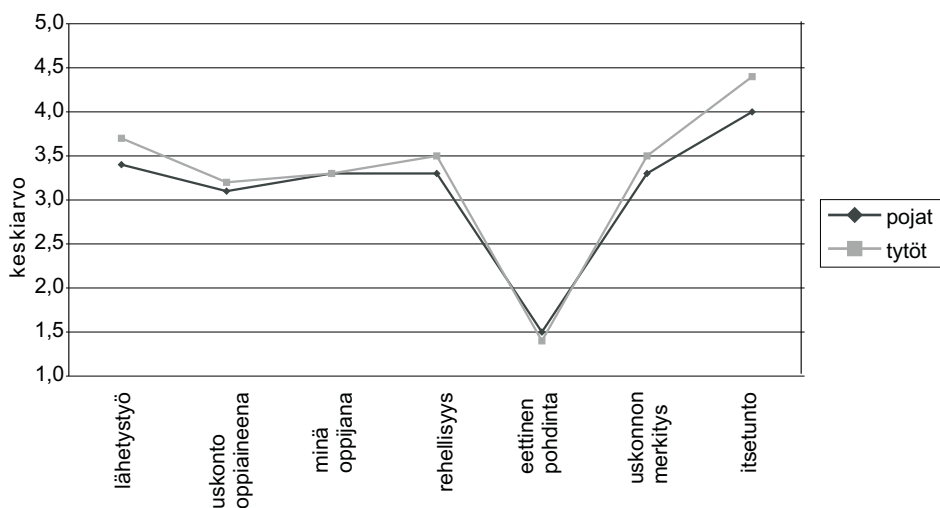
KUVIO: Mikä on elämän tarkoitus? Ortodoksiseen uskonnonopetukseen osallistuvien oppilaiden vastausten luokittelu.

(9) *Tervettä itsetuntoa* kuvasi vastanneiden mielestä se, että osaa pyytää anteeksi (92 %), osaa tehdä itsenäisiä valintoja (88 %), pystyy sanomaan ei (84 %), pystyy myöntämään, jos on väärässä (78 %) ja osaa pitää puolensa (76 %). Sen sijaan yli puolet (56 %) ei pitänyt toisen voittamista keskustelussa hyvän itsetunnon merkinä. Asteikolla 1–5 (1 kielteinen – 5 myönteinen) keskiarvoksi tuli 4,2 (hajonta 0,69). Tässä osa-alueessa ei ilmennyt merkittäviä eroja suhteessa muiden katsomusaineiden opiskelijoihin.

Eroja sukupuolen ja kielen mukaan sekä alueellisesti

Tyttöjen ja poikien väliset erot asennetehtävissä olivat samansuuntaiset kuin muissa katsomusaineissa. Tilastollisesti ero oli erittäin merkitsevä siinä, miten uskonnon merkitys koettiin ja millainen oli käsitys terveestä itsetunnosta. Molemmissa tyttöjen käsitys oli poikia huomattavasti myönteisempi. Tyttöjen asenne uskoon oppiaineena oli myös poikia myönteisempi, ero oli tilastollisesti merkitsevä. Ero tyttöjen hyväksi syntyi myös asenteessa lähetystyöhön, tilastollinen ero oli melkein merkitsevä. Eroja ei ilmennyt tyttöjen ja poikien käsityksissä itsestään oppijana.

Elämän tarkoitusta pojat ja tytöt pohtivat hieman eri tavoin. Vastauksissa esiintyneiden mainintojen valossa sukupuolten välinen ero oli hieman erilainen kuin luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvilla. Suurimmat, mutta eivät tilastollisesti merkitsevät erot, syntyivät hyvää elämää ja sosiaalisia suhteita kuvaavissa ilmauksissa, joita pojilla oli tyttöjä enemmän. Pojat korostivat myös tyttöjä enemmän tavallista elämää perinteisine käsityksineen. Sen sijaan tyttöjen vastauksissa oli jonkin verran enemmän mainintoja poliittisista, filosofisista ja eettisistä näkökulmista ja myös enemmän mainintoja nautinnoista elämän tarkoituksena.

KUVIO: Ortodoksiseen uskonnonopetukseen osallistuvien suhtautuminen eri aihekokonaisuuksiin sukupuolittain.

Kieliryhmien välisiä eroja ei ollut mielekäs tutkia tarkoin, koska suomenkielisiä lukuun ottamatta eri kieliryhmien otoskoot olivat pienet. Kotikielen perusteella vertailukelpoiset ryhmät olivat vain suomen- ja venäjänkieliset. Näiden ryhmien välille syntyi asennetehtävien summassa vain vähäinen ero. Suomenkielisten saamat pistemäärät olivat korkeammat eli perusasenne oli keskimäärin hieman myönteisempi.

Yksittäisistä aihekokonaisuuksista tervettä itsetuntoa mittaavassa osa-alueessa suomenkielisten saamat pistemäärät olivat selvästi venäjänkielisiä korkeammat. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Lisäksi asenteessa itsestään oppijana uskonnonopetuksessa venäjänkielisillä oli suomenkielisiä huomattavasti heikompi käsitys. Ero oli tilastollisesti merkitsevä.

On todettavissa, että asennetehtävissä ei syntynyt suuria alueellisia eroja, kun tehtäviin annettuja vastauksia tarkasteltiin lääninjaon mukaan. Korkeimmat arvot tässä mittauksessa saivat Oulun läänin ortodoksioppilaat, siis ne oppilaat, jotka tiedollisissa tehtävissä menestyivät heikoimmin. Tilastollista merkitsevyyttä syntyi ääripäiden, Oulun ja Lapin läänin oppilaiden välille, mutta Lapista mukana oli vain 12 oppilasta. Luterilaisen opetuksen arvioinnissa samat läänit sijoittuivat asennetehtävien osalta samoin: Oulun läänin oppilailta myönteisimmät asennevastaukset ja vähiten myönteiset Lapin läänin oppilailta.

Länsi-Suomen läänin oppilaat suhtautuivat myönteisimmin uskontoon oppiaineena ja yleensä uskonnon merkitykseen. Lähetystyöhön suhtauduttiin myönteisimmin Oulun läänin ortodoksinuorten parissa. Asenteessa rehellisyyteen heikoimmat tulokset saatiin Länsi-Suomen läänistä, samoin kuin luterilaisen opetuksenkin arvioinnissa. Eettisessä pohdinnassa korkeimmat pistemäärät saatiin Etelä-Suomen läänistä, ero Itä-Suomen läänin tuloksiin muodostui tilastollisesti merkitseväksi.

Maakuntakohtaisessa tarkastelussa, kun tiedollisten tehtävien tapaan arvioitiin kahdeksan maakunnan oppilaiden tuloksia, ei ollut todettavissa merkittäviä eroja. Hieman muita maakuntia myönteisimmät asenteet oppilailla löytyivät Pohjois-Pohjanmaalta ja Kainuusta.

Asennetehtävissä myönteisimmät tulokset saatiin EU-alueista 2-tukialueelta (taantuvat teollisuusalueet) ja heikoimmat 5-tukialueelta eli maaseutumaisilta seuduilta. Ero oli kuitenkin vähäinen eikä asennetehtävien summassa syntynyt tilastollisesti merkitseviä eroja.

Yksittäisistä osioista suhtautumisessa lähetystyöhön ei ollut merkittäviä eroja. Sen sijaan asenne uskontoon oppiaineena oli myönteisintä 2- ja 0-tukialueilla. Viimeksi mainitulta alueelta oli lähes puolet kaikista ortodoksioppilaista (2-tukialue $N=44$ ja 0-tukialue $N=242$). Tässä jaossa vähiten myönteisyyttä oppiainetta kohtaan osoittivat harvaan asuttujen seutujen oppilaat. Asenteessa rehellisyyteen myönteisimmät tulokset saatiin harvaan asutuilta alueilta eli 6-tukialueelta (josta mukana oli 170 oppilasta) ja heikoimmat tulokset 2-alueelta. Itsetunnon suhteen vahvinta aluetta oli 2-alue, ja heikoimmat tulokset saatiin 5-tukialueen oppilailta ($N=56$). Eettisessä pohdinnassa ilmeni tilastollisesti merkitsevä ero 0-tukialueen ja 6-tukialueen oppilaiden välillä. Vauraiden alueiden oppilaiden saamat pistemäärät olivat korkeimmat.

Kuntaryhmiä tarkasteltaessa asennetehtävien kokonaissummassa ei myöskään syntynyt merkittäviä eroja. Taajamien kouluista saatiin kuitenkin hieman muita myönteisemmät tulokset. Myös kaupunkikoulujen tulokset olivat niukasti koko maan keskiarvoa paremmat. Yksittäisissä osa-alueissa maaseutukoulujen oppilaat korostivat muita enemmän rehellisyyttä, kun taas kaupunkikoulujen oppilailla oli koko maan keskiarvoa selvästi paremmat tulokset eettistä pohdintaa selvittäneissä tehtävissä.

Kuten luterilaisessa uskonnonopetuksessa, niin myös ortodoksisessa opetuksessa kaupunkikoulujen oppilaat suhtautuivat uskonnonopetukseen hieman maaseutukoulujen oppilaita myönteisemmin. Samoin yleinen asennoituminen uskontoon ja sen merkitykseen oli myönteisempää kaupungeissa kuin maaseudulla. Luterilaisessa opetuksessa tilanne oli päinvastainen.

Opettajan muodollisella kelpoisuudella ei ollut mainittavaa vaikutusta oppilaiden antamiin vastauksiin asennetehtävissä. Kuitenkin samoin kuin tiedolisten tehtävien osalta, hieman paremmat tulokset saatiin ryhmistä, jossa opettajalla ei ollut aineenopettajan kelpoisuutta.

Muita oppilailta kerättyjä tietoja

Ortodoksioppilaiden ilmoittamaa *kotitehtäviin käytettyä aikaa* ja oppimistuloksia verrattaessa löytyi melkein merkitsevä ero eri ryhmien välillä. Parhaat tulokset saivat oppilaat, jotka ilmoittivat käyttävänsä uskonnon läksyjen tekemiseen aikaa jonkin verran, mutta alle 15 minuuttia. Heidä oli lähes puolet kaikista oppilaista. Lähes yhtä hyvää osaaminen oli oppilailla, joiden läksyjen tekemiseen kului keskimäärin 15–30 minuuttia. Huonoimmat tulokset saivat, samoin kuin luterilaisessa uskonnonopetuksessa, ne oppilaat, jotka kertoivat puurtavansa uskonnon läksyjen kanssa yli puoli tuntia. Heidän osaamisensa oli selvästi vielä heikompaa kuin niillä oppilailla, jotka kertoivat, etteivät käytä lainkaan aikaa läksyjen tekemiseen. Toisin kuin luterilaiseen opetukseen osallistuvat, niin tämän ryhmän oppilaiden osaaminen raamattutiedossa oli myös selvästi heikointa. Muissakin osa-alueissa yli puoli tuntia läksyjen kanssa työskentelevät olivat heikoimpia, ja ortodoksista kirkkoa ja uskoa sekä maailmanuskontoja käsitelleissä kokonaisuuksissa ero oli jo tilastollisesti melkein merkitsevä.

Kyselyyn vastanneista oppilaista lähes 3/4 (72 %) oli käynyt *kristinoppikoulun*, käytännössä 8–9 kuukautta ennen arviointia, tytöt ja pojat yhtä paljon. Kaupunkilaisnuorista 63 % oli osallistunut leirille, maaseudulla ja taajamissa asuvista nuorista useammat (87 %) olivat käyneet kristinoppikoulun. Kerhon- tai leirinohjaajakoulutukseen ilmoitti osallistuneensa 17 % vastanneista.

Kristinoppikoulun käyneiden ja kristinoppikoulua käymättömien oppilaiden oppimistulosten välillä syntyi huomattavia eroja. Kristinoppikoulun käyneiden osaaminen oli selvästi parempaa. Koko tiedollisella alueella ero osaamisessa oli keskimäärin tilastollisesti erittäin merkitsevä. Ratkaisuprosenttien ero oli kymmenen prosenttiyksikköä. Osa-alueittain tarkasteltuna suurin ero syntyi ortodoksista kirkkoa ja uskoa käsitellessä aihekokonaisuudessa, jossa ratkaisuprosenttien ero oli peräti 17 prosenttiyksikköä. Kristinoppikoulun käyneiden osaaminen oli hyvää tasoa (74 %) ja kristinoppikoulun käymättömien kohtalaista tasoa (57 %). Raamattutiedossa, uskonnollisten käsitteiden ja symbolien, kristillisten kirkkokuntien ja maailmanuskontojen tuntemisessa erot olivat myös tilastollisesti erittäin merkitsevät. Kaikissa näissä

ratkaisuprosenttien ero oli keskimäärin 9–11 prosenttiyksikköä. Yksittäisessä uskonnonvapautta koskeneessa melko helpossa tehtävässä, jossa kolmesta vaihtoehdosta tuli valita yksi, ero oli tilastollisesti melkein merkitsevä.

Kun vastaavanlaista koulun ulkopuolista leiritoimintaa tarkasteltiin muiden katsomusaineiden osalta, on todettavissa, että samankaltainen merkittävä ero oppimistuloksissa syntyi niiden elämäntiedon opiskelijoiden kohdalla, jotka olivat osallistuneet Prometheus-leirille. Sen sijaan luterilaisen kirkon rippikoulun käymisellä ei ollut yhtä suurta vaikutusta luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvien oppimistuloksiin.

Tiedollisten tehtävien tapaan asennetehtävissäkin ero kristinoppikoulun käyneiden ja niiden, jotka eivät olleet sellaista käyneet, oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Kristinoppikoulun käyneillä oli yleisesti myönteisemmät asenteet. Osa-alueittain lähemmin tarkasteltuna tilastollisesti merkitsevät erot syntyivät käsityksissä itsestään oppijana erityisesti uskonnonopetuksessa, asenteessa itsetuntoon, asenteissa rehellisyyteen, asenteessa lähetystyöhön sekä uskontoon ja sen merkitykseen. Eettisessä pohdinnassa kristinoppikoulun käymättömien oppilaiden asennetulokset olivat hieman kristinoppikoulun käyneitä paremmat, erossa ei kuitenkaan ollut tilastollista merkitsevyyttä. Samalla tavoin kuin luterilaisessa opetuksessa, ortodoksinuorten kesken ei syntynyt eroja asenteessa uskontoon oppiaineena kristinoppikoulun ja sen käymättömien välillä.

Oppilaista 3/4 kertoi *keskustelelevansa vanhempiensa kanssa* kouluasioista joskus tai melko usein, mutta 15 % hyvin harvoin ja lähes joka kymmenes ei koskaan. Joka kolmas kertoi, ettei keskustele uskonnon tehtävistä vanhempiensa kanssa ja puolet vastanneista totesi, että he eivät saa lainkaan tai saavat hyvin harvoin kotoa apua sellaisten uskonnon tehtävien ratkaisemiseen, joista eivät yksin selviä. Tytöt kertoivat poikia huomattavasti enemmän keskustelelevansa uskonnon tehtävistä vanhempiensa kanssa. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Samoin tytöt kertoivat saavansa poikia enemmän kotoa apua uskonnon tehtävissä. Ero ei ollut tilastollisesti merkitsevä.

Erityisopetusta puhe-, luku- ja kirjoitusvaikeuksien vuoksi ilmoitti luokilla 1–6 saaneensa joka viides. Poikia näistä oppilaista oli keskimäärin hieman enemmän kuin tyttöjä. Lisäksi runsaat 15 % oppilaista ilmoitti saaneensa koko perusopetuksen aikana säännöllistä ohjausta muiden oppimisvaikeuksiensa vuoksi. Näin ilmoittaneista tyttöjä puolestaan oli hieman poikia enemmän.

Koulun vaihto oli harvinaista: 87 % ei ollut vaihtanut kertaakaan koulua 7.–9. luokilla.

Koulumatkan pituus (meno ja paluu) oli kohtuullinen: yli puolet ilmoitti siihen kuluvan alle puoli tuntia ja 37 % puolesta tunnista tuntiin. Todella kaukaa kouluun tulevia (koulumatkat kaksi tuntia tai yli) oli vain 16 oppilasta.

Tarkasteltaessa koulumatkan pituuksia ja tiedollisten tehtävien oppimistuloksia on todettava, että eroja ei käytännössä ollut. Kaksi tuntia ja sitä enemmän koulumatkoihin käyttäviä oppilaita oli niin vähän, että keskimääräinen vertailu ei ollut mielekästä.

Toisin kuin luterilaisessa uskonnonopetuksessa ja elämänkatsomustiedossa, koulua lähellä asuvat ortodoksioppilaat suoriutuivat tiedollisista tehtävistä keskimäärin samantasoisesti kuin kauempaa kouluun tulleet. Ortodoksioppilasta heikoimmat tulokset saatiin oppilailta, jotka kertoivat käyttävänsä koulumatkoihin tunnista puoleentoista tuntiin.

Enemmistö oppilaita kertoi käyvänsä *kirjastossa* keskimäärin vähintään kerran kuukaudessa, tytöt poikia useammin. Ero oli tilastollisesti merkitsevä. Joka viides oppilas ilmoitti käyvänsä kirjastossa kerran viikossa ja joka kymmenes oman ilmoituksensa mukaan ei koskaan.

Keskeiset havainnot asenteista

Tyttöjen asenteet olivat keskimäärin myönteisempiä kuin poikien, niin subteissa uskonnonopetukseen kuin uskontoon yleensäkin.

Uskontoa pidettiin oppiaineena tarpeellisena, mutta käsitellyt asiat eivät ole silti erityisen kiinnostavia. Uskonnon opiskelun uskotaan antavan runsaasti tarpeellisia tietoja ja taitoja, mutta ei kuitenkaan suomalaisten elämäntapojen ymmärtämiseen. Enemmistön mielestä uskonto on ikävystyttävä oppiaine eikä se yleensä kuulu lempiaineitten joukkoon. Silti pienellä vaivalla uskonnosta on helppo saada hyviä koulunumeroita.

Kiinnostus uskonnollisia kysymyksiä kohtaan ei ole suurta, mutta se ei ole vähäistäkään. Uskonnolla on selvästi merkitystä, ja mm. maahanmuuttajilla on oltava oikeus harjoittaa uskontoaan. Enemmistö nuorista ei pidä uskonnollista uskoa tieteellisen tiedon vastakohtana. Lähetystyön merkitys osana

uskonnon ilmentämistä ymmärretään. Toisaalta mielipiteet jakautuivat merkittävästi siinä, paljonko uskonnot ovat aiheuttaneet sotia.

Elämän tarkoitus on vaikea asia, mutta enimmäkseen se merkitsee tavallista elämää kehdosta hautaan, jossa sosiaalisilla subteilla on suuri merkitys. Tavoitteena on hyvä elämä, mutta vain joka kymmenes mieltää, että elämällä olisi uskonnollisia tarkoituseriä. Elämän tarkoitusta pojat kuvasivat tyttöjä useammin pyrkimyksenä hyvään elämään ja sosiaalisten subteitten hoitamisena.

Rebellisyys on tärkeä arvo. Hyvä ihminen on rebellinen, auttavainen ja suvaitsevainen. Nuoret itse haluavat olla sosiaalisia ja oikeudenmukaisia, rebellisiä sekä hyväkäytöksisiä ja suvaitsevaisia. Auttamishalu on myös vahvaa.

Enemmistö kannatti eutanasiaa.

Keskimäärin myönteisimmät asenteet olivat Oulun läänin oppilailla, jotka sen sijaan saavuttivat tiedollisissa tehtävissä heikoimmat tulokset. Uskontoon oppiaineena ja yleensä uskontoon subtauduttiin myönteisimmin vauraille alueilla ja kaupungeissa, rebellisyyteen puolestaan myönteisimmin harvaan asutuilla alueilla.

Kristinoppikoulun käymisellä oli myönteinen vaikutus asenteisiin.

	Oppilasmäärä	Asenteiden keskiarvo	Keskiahjonta
Asenne lähetystyöhön	500	3,5	1,20
Asenne uskontoon oppiaineena	512	3,2	0,75
Minä oppijana	510	3,3	0,79
Asenne rebellisyyteen	509	3,4	0,76
Uskonnon merkitys	512	3,4	0,59
Itsetunto	508	4,2	0,69

6 ELÄMÄNKATSOMUSTIEDON OPPIMISTULOKSET

Tiedollisissa tehtävissä päästiin keskimäärin 59 %:iin saavutettavissa olevasta pistemäärästä, joka edustaa kohtalaista osaamista (asteikko, ks. s. 49).

Keskeiset havainnot

Osaaminen oli keskimäärin kohtalaista. Käsitteitä ja maailmankatsomuksia tunnettiin tyydyttävästi, moraalisia kysymyksiä kohtalaisesti sekä suuria maailmanuskontoja ja uskontomaantiedettä välttävästi. Uskontojen kannattajien määrien ja moraalitehtävistä abortin saamisen perusteiden tuntemus olivat heikkoa tasoa.

Uskonnottomien riittien luonteita tunnettiin keskimäärin hyvin: tytöt osasivat kiitettävästi, pojat huomattavasti heikommin.

Tyttöjen osaaminen oli keskimäärin selvästi poikia parempaa. Erot olivat suuret erityisesti moraalitehtävissä ja uskonnottomien riittien kuvaamisessa.

Kotikielenään suomea puhuvat oppilaat menestyivät parhaiten. Venäjää puhuvien oppimistulokset olivat keskimäärin selvästi muita heikommät. Merkittävä ero suomenkielisiin oli myös muunkielisten (ei ruotsin) välillä.

Alueellista vertailua oli mahdollista tehdä vain vähän, koska kaksi kolmasosaa elämäntiedon oppilaista asuu Etelä-Suomen läänissä ja kahdeksan kymmenestä vauriilla alueilla (EU:n 0-tukialue). Osaamisen taso oli keskimäärin parasta Oulun läänissä.

Maaseudulla uskonnottomien riittien tuntemus oli parempaa kuin kaupungeissa.

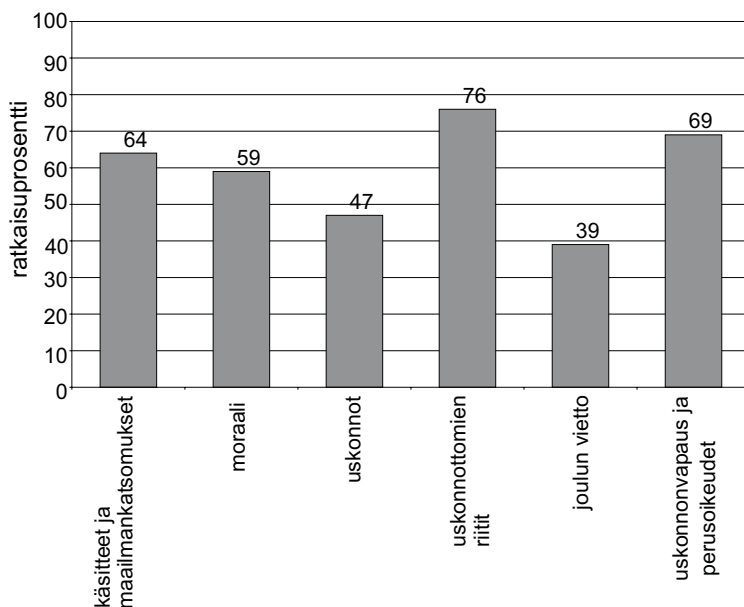
Valtaenemmistöllä opettajista ei ole muodollista aineenopettajan kelpoisuutta. Silti oppimistuloksissa ei havaittu mainittavia eroja. Muutaman vuoden opettajakokemus tuotti keskimäärin parhaat tulokset.

Oppikirjan käytöllä oli huomattavan myönteinen vaikutus oppimistuloksiin. Silti vain puolet opettajista käytti oppikirjaa. Samoin säännöllinen koti-tehtävien antaminen tuotti parhaita oppimistuloksia.

Prometheus-leirin käymisellä oli huomattava vaikutus oppimistuloksiin. Erot tuloksissa leirin käyneiden ja käymättömien välillä olivat selvät.

Opetusryhmien keskimääräinen koko 9. luokilla on neljä oppilasta.

	Oppilasmäärä	Ratkaisuprosentin keskiarvo	Keskihajonta
Käsitteet ja maailmankatsomukset ja niitä kuvaavat symbolit	502	64	15
Moraali	502	59	25
Maailmanuskonnot	502	47	26
Uskonnottomien riitit	502	76	51
Joulunvietto	502	39	49
Uskonnonvapaus, perusoikeudet ja YK	502	69	23

KUVIO: Elämäkatsomustiedon tiedollisten tehtävien keskimääräinen osaaminen.

Tiedolliset tehtävät

Elämänkatsomustiedon tiedolliset tehtävät käsittivät seuraavat aihekokonaisuudet: (1) käsitteet ja maailmankatsomukset sekä niitä kuvaavat symbolit, (2) moraalit, (3) keskeiset maailmanuskonnot, (4) uskonottomien riitit, (5) joulunvietto sekä (6) uskonnonvapaus, perusoikeudet ja Yhdistyneiden kansakuntien julistamat kansalaisoikeudet.

Muutamissa yksittäisissä tehtävissä saavutettiin osaamisessa kiitettävä taso. Osaamisprosentti oli yli 90 monivalintatehtävissä, joissa oli annettu valmiiksi vaihtoehdot ja joissa kysyttiin uskonnonvapauden merkitystä (95 %) sekä käsitteitä *eepos* ja kultainen sääntö (92 %). Lisäksi keskimäärin 80 % tai sitä enemmän oppilaista vastasi oikein monivalintatehtävissä, joissa kysyttiin moraaliväitteiden tunnistamista (89 %) sekä käsitteitä *empatia* (87 %), *myytti* (84 %) ja *ateismi* (82 %).

Heikoimmat tulokset saavutettiin ideologioiden ja maailmankatsomusten symbolien tuntemistehtävässä ja abortin perusteita koskevassa monivalintatehtävässä.

(1) *Käsitteitä ja maailmankatsomuksia sekä niitä kuvaavia symboleja* tunnettiin tyydyttävästi. Aihekokonaisuuden ratkaisuprosentiksi tuli 64. Tehtäviä oli yhteensä 13, ja ne olivat kaikki monivalintatehtäviä.

Käsitteiden ymmärtämistä koskeneessa osa-alueessa vastaajia pyydettiin anetuista kolmesta vaihtoehdosta löytämään mielestään eniten oikea selitys käsitteille, joista erityisen hyvin osatut on edellä mainittu. Keskimääräinen ratkaisuprosentti oli 68. Oikeina vastauksina pidettiin seuraavia: *ateismi*: uskonottomuus, *eepos*: kansallisrunoelma (esim. Kalevala), *empatia*: myötätunto, *etiikka*: oikean erottaminen väärästä, *feminismi*: pyrkimys sukupuolten väliseen tasa-arvoon, *humanismi*: oppi, jonka mukaan ihminen on kaiken mitta, *kultainen sääntö*: muiden ihmisten kohtelemisen kuin tahtoisi itseään kohdeltavan, *myytti*: jumalaistaru, *narsismi*: itseensä keskittyvä ihminen, *riitti*: uskonnollinen meno sekä *tabu*: pyhänä pidetty ihminen tai esine (ks. s. 51).

Parhaiten tunnettiin *eepos* ja *kultainen sääntö*, joissa molemmissa keskimääräinen ratkaisuprosentti oli 92. Osaamisen taso oli heikko (alle 40 %) kolmen käsitteen kohdalla: *feminismi*, *humanismi* ja *tabu*. Esimerkiksi *feminismiä* runsas kolmannes oppilaista piti pyrkimyksenä naisten ylivaltaan.

Käsitetehtävistä ainoastaan yksi, *ateismi*, oli sama kaikissa katsomusaineissa. Sille tarjotut vaihtoehdot erosivat toisistaan, mutta mikään niistä ei aivan täysin kuvannut itse käsitettä. Tämä heijastui annetuissa vastauksissa. Vaihtoehdot olivat seuraavat: epävarmuus, usko järkeen ja uskonnottomuus. Arvioinnissa pidettiin viimeksi mainittua lähimpänä oikeana ateismin kuvaajana. Ateismi on siten ajattelusuunta, jossa uskonnollinen usko ei ole merkityksellistä. Huolimatta tulkinnallisesti vaikeista vaihtoehdoista oppilaiden antamat vastaukset olivat kiitettävää tasoa, ratkaisuprosentti oli keskimäärin 82. Lähes 40 % oppilaista sai 3/4 tai sitä enemmän oikein. Luterilaisessa uskonnonopetuksessa osaamisprosentti oli 75 ja ortodokseilla 74.

Ideologioita, maailmankatsomuksia ja uskontoja kuvaavia symboleja, joita oli seitsemän, tunnistettiin välttävästi. Symbolit kuvasivat pasifismia tai rauhanliikettä (rauhan merkki), taolaisuutta (Jang ja Jin), kansallissosialismia tai fasismia (hakaristi), kristinuskoa (ortodoksinen risti), kommunismia (sirppi ja vasara), juutalaisuutta (Daavidin tähti) ja islamia (puolikuu). Tehtävän vaikeustaso ei ollut korkea. Symbolien kuvauksissa hyväksyttiin oikeiksi vastauksia, jotka tulivat riittävän lähelle oikeaa ideologiaa tai maailmankatsomusta. Arvostelu tapahtui asteikolla 0–1–2. Yhden pisteen sai, jos vastaaja oli tiennyt neljä seitsemästä symbolista oikein. Täysin oikein kaikki symbolit tunnisti 14 % vastanneista, ja neljä seitsemästä symbolista tunnisti 44 % oppilaista.

Toisessa maailmankatsomuksien tuntemusta kartoittavassa tehtävässä oppilaan tuli yhdistää annetut henkilöt oikeisiin maailmankatsomuksiin ja pyrkiä myksiin. Ne oli myös annettu: fasismi, kansalais- ja ihmisoikeudet, kommunismi, markkinatalous, poliittinen itsemääräämisoikeus ja väkivallaton vastarinta. Näihin tuli yhdistää nimet Jasser Arafat, Mahatma Gandhi, Bill Gates, Adolf Hitler, V.I. Lenin ja Martin Luther King. Tehtävän vaikeusaste ei ollut korkea. Eniten ongelmia tuottivat kansalais- ja ihmisoikeudet sekä poliittinen itsemääräämisoikeus, joille pareiksi tarjottiin vaihtelevasti Jasser Arafatia, Mahatma Gandhia ja Martin Luther Kingiä. Oikeat parit olivat kansalais- ja ihmisoikeudet – Martin Luther King ja poliittinen itsemääräämisoikeus – Jasser Arafat. Arvostelu tapahtui asteikolla 0–1–2. Yhden pisteen sai, jos katsomus ja henkilö -pareista oli kaksi väärin. Osaaminen oli kohtalaista, sillä keskimääräinen ratkaisuprosentti oli 56.

(2) *Moraalia* koskeva osa-alue oli erilainen ja huomattavasti laajempi kuin muissa katsomusaineissa. Oppilaista 14 % sai kaikki tiedolliset moraalitehtävät oikein, ja 78 % oppilaista joko puolet tai kaikki oikein. Osaaminen oli kohtalaista, keskimääräinen ratkaisuprosentti oli 59.

Toisin kuin luterilaiseen ja ortodoksiseen uskonnonopetukseen osallistuville oppilaille, elämäkatsomustiedon oppilaille suunnattiin neljä tiedollista moraalitehtävää. Tämä johtui siitä, että elämäkatsomustiedossa eettisen aiheksen osuus opetussuunnitelmassa on katsomusaineista selvästi suurin. Lisäksi uskonnonopetuksessa eettisiä periaatteita ja moraalikysymyksiä käsitellään eri tavoin ja osin kristillisestä viitekehyksestä käsin. Vastaavasti islamin etiikka on esillä islamin (uskonnon) opetussuunnitelmassa, jonka oppimistuloksia tässä arvioinnissa ei tarkasteltu.

Asenteita mitanneissa tehtävissä oli lisäksi useita kaikille katsomusaineille yhteisiä eettistä pohdintaa selvittäviä tehtäviä.

Tehtävälomakkeen ensimmäistä pohdintatehtävää ei ollut mahdollista pisteittää monivalintatehtävien tapaan. Sen tuloksia ei ole siten laskettu koko aihekokonaisuuden osaamisprosenttiin. Tehtävään annettuja vastauksia on seuraavassa kuvattu lähemmin. Tehtävälomakkeen ensimmäisenä tehtävänä oppilaat paneutuivat pohdintatehtävään erittäin huolellisesti ja toivat omin sanoin esille sekä ajatteluaan että tuntemuksiaan.

Tehtävässä kuvattiin tilanne, jossa 15-vuotiaalle Maijalle luvattu kielikurssi Ranskassa oli uhattuna, koska siihen varatut rahat ehkä jouduttaisiin käyttämään hänen isoäitinsä vaikeaan leikkaukseen. Jokin ratkaisu piti löytyä. Oppilaan tuli pohtia ongelmaa Maijan, hänen vanhempiensa ja isoäidin kannalta. (Ks. lähemmin tehtävälomake tämän raportin liitteessä.) Lähes puolet vastaajista (47 %) pyrki etsimään tilanteeseen sovintoratkaisua. Esille tuoduissa perusteissa oli paljon eettistä pohdintaa ja toisaalta–toisaalta ratkaisumalleja: mummo pääsee leikkaukseen, ja Maija pääsee seuraavana kesänä kielikurssille; Maija saa jonkin pienemmän korvauksen ja opiskelee ranskaa Suomessa; rahat jaetaan tasapuolisesti molemmille; otetaan lainaa, jotta molemmat saavat, mitä haluavat; Maija voi tehdä kesätöitä; pyydetään muita sukulaisia osallistumaan mummon leikkauksen kustannuksiin; rahat on annettava sille, jota arvostetaan eniten; antamisen ilo on hyvä asia, terveys on tärkeää ja mummo on jo vanha. Samansuuntainen vastuullinen kanta oli joka kolmannella vastaajista, jotka pitivät selvänä sitä, että Maija ei lähde, koska siitä olisi haittaa hänen isoäidilleen. Maijalle itselleen kurssin peruuntumisesta ei välttämättä olisi haittaa, koska hän selviytyy koulussa hyvin ilman ranskankurssiakin. Vain 13 % vastanneista otti itsekkäältä vaikuttavan kannan, jonka mukaan luvattu kielikurssi kuului Maijalle, isoäiti oli jo muutenkin vanha ja Maijalla oli tulevaisuus edessään, joten ranskan kielen taidolla oli suuri merkitys.

Moraalisia kysymyksiä käsitelleen aihekokonaisuuden yksittäisissä osioissa oli huomattavia osaamisvaihteluita. Abortin eettisten ja juridisten perustelujen tuntemusta selvitettiin monivalintatehtävällä. Tehtävän kuvauksessa todettiin: ”Nainen voi Suomessa saada abortin. Millä perusteella se on mahdollista?” Annetuista neljästä vaihtoehdosta oppilaan tuli valita kaksi. Oikeat vaihtoehdot olivat lääketieteelliset syyt ja sosiaaliset syyt. Arvostelu oli tiukka: pisteen sai vain näistä kahdesta oikeasta vaihtoehdosta. Vastanneista 3/4 piti alle 18 vuoden ikää abortin perusteena. Toinen väärä vastaus olisi ollut avioero. Tehtävän vaikeustaso ei ollut korkea, mutta se osoittautui vaikeaksi. Vaihtoehdot liittyivät osin toisiinsa eikä oppilaille ehkä selvinnyt riittävästi se, että vastauksissa haettiin erityisesti juridisia perusteita. Keskimääräinen osaaminen oli heikkoa, ratkaisuprosentti oli vain 25.

Sen sijaan toisessa monivalintatehtävässä viidestä annetusta väitteestä oppilaat löysivät kiitettävästi (89 %) kaksi moraalialue koskevaa väitettä. Ne olivat seuraavat: ”Kiusaaminen on väärin” ja ”Luonnosta huolehtiminen on jokaisen velvollisuus”. Tehtävän vaikeustaso oli matala. Vain tämä oli yhteinen tiedollinen moraalitehtävä luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvien kanssa. Heidän osaamisensa oli myös hyvää tasoa, ratkaisuprosentiksi tuli 79.

Osaaminen oli tyydyttävää tasoa tehtävässä, jossa oppilaita pyydettiin pohtimaan eettisesti kahta erilaista lainrikkomusta kuvaavaa tapausta. Ensimmäisessä tapauksessa nainen oli vääräydyllä hankkinut rikkaan ystävänsä koruja ja myynyt ne edelleen. Oikeudessa hän puolustautui sanomalla, ettei niin varakkaalle asiasta aiheutunut suurta vahinkoa. Toisessa tapauksessa nainen puolusti ystäviensä kanssa harvinaista eläinlajia metsänhakuulta. Poliisin kehotuksesta huolimatta nämä luonnonsuojelijat eivät olleet poistuneet paikalta. Nainen puolusteli tekoaan oikeudessa sillä, että harvinaisen eläinlajin suojeleminen oli tärkeämpää kuin metsänhakuut sillä alueella. Oppilaiden vastausten arvostelussa kaksi pistettä sai vastauksesta, jossa tuotiin esille eri näkökulmia tai ilmaistiin selkeästi ero yksilön ja yhteisöllisyyden välillä annetuissa tapauksissa, esimerkiksi jälkimmäistä voitiin pitää ”vastuullisena” lainrikkomisena. Muiden ihmisten huomioon ottaminen kuului myös hyvään vastaukseen. Vastausten keskiarvoksi tuli 1,30, kun arvosteluasteikkona oli 0–1–2. Ratkaisuprosentti oli siten 65.

(3) *Keskeisten maailmanuskontojen tuntemusta* kysyttiin kolmen tehtävän avulla. Keskimääräinen ratkaisuprosentti oli 47. Tehtävät olivat samat kuin luterilaisessa ja ortodoksisessa uskonnonopetuksessa. Maailmanuskontoja käsitelleessä aihekokonaisuudessa luterilaisessa opetuksessa oli lisäksi kolme muuta tehtävää ja ortodokseilla yksi muu tehtävä.

Karttatehtävään oli merkitty nimeltä mainiten viisi maata. Valmiiksi annetut maailmanuskonnot, kristinusko, islam, hindulaisuus, buddhalaisuus ja juutalaisuus, pyydettiin sijoittamaan kunkin maan valtauskonnoksi. Osaamisen taso oli vain välttävä, ratkaisuprosentiksi saatiin 49. Koko osion sai täysin oikein 4 % oppilaista, ja 39 % sai 2/3 tai enemmän oikein. Luterilaisen uskonnonopetuksen oppilailla tämän tehtävän keskimääräinen ratkaisuprosentti oli heikko 39, samoin ortodokseilla (36). Täysin oikeassa vastauksessa olisi todettu, että Meksikon pääuskonto on kristinusko, Israelin juutalaisuus, Saudi-Arabian islam, Intian hindulaisuus ja Thaimaan buddhalaisuus.

Parhaiten tiedettiin annettujen vaihtoehtojen avulla, että Meksikossa valtauskonto on kristinusko. Näin totesi 85 % vastanneista. Israelissa juutalaisuus on valtauskonto (70 %), mutta silti 16 % arveli sen olevan islam. Saudi-Arabiaa 3/4 vastanneista piti islamilaisena valtiona, mutta silti 14 % uskoi maan valtauskonnon olevan juutalaisuus.

Suurten maailmanuskontojen kannattajien suuruusluokkia ei osattu arvioida oikein. Keskimääräinen ratkaisuprosentti oli 22. Arvostelussa täydet kaksi pistettä sai, jos osasi sijoittaa kaikki viisi uskontoa oikean korkuisiin pylväisiin (ks. tehtävälomake tämän raportin liitteenä). Yhden pisteen saamiseksi riitti, jos osasi sijoittaa kaksi suurinta uskontoa eli kristinuskon ja islamin oikeisiin pylväisiin. Oikea suuruusjärjestys on seuraava: kristinusko, islam, hindulaisuus, buddhalaisuus ja juutalaisuus. Parhaiten osattiin sijoittaa erikokoisiin pylväisiin kristinuskon kannattajien määrä (oikeita vastauksia 71 %), myös oikeansuuntaista tietoa oli juutalaisten (oikeita vastauksia 45 %) ja islamin (oikeita vastauksia 41 %) kannattajien määristä. Tehtävä oli sama kuin luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvilla, heidän osaamisensa oli keskimäärin vielä heikompaa tasoa (15 %). Tätä tehtävää ei esitetty ortodoksioppilaille.

Vastanneista 70 % (hyvää tasoa) osasi valita kolmesta vaihtoehdosta uskontoja yhdistäväksi tekijäksi sen, että ”kaikissa uskotaan sellaiseen, jota ei voi nähdä”. Oppilaista 17 % piti yhdistävänä tekijänä uskoa sielunvaellukseen. Näin uskovia oli prosentuaalisesti saman verran kuin luterilaiseen opetukseen osallistuvista. Vastanneista lisäksi 13 % arveli, että yhdistävä tekijä olisi se, että kaikissa uskonnoissa on pappeja. Luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvien oppilaiden osaamisprosentti tässä tehtävässä oli selvästi heikompi, kohtalainen 58. Tämä tehtävä ei ollut mukana ortodoksisen uskonnonopetuksen arvioinnissa.

(4) Oppilailta kysyttiin *uskonnottomien riitteihin* liittyen lapsen nimenantotapahtuman sisältöä ja sitä, miten uskonnottomien hautajaiset eroavat uskonnollisista hautajaisista. Tiedollisista osa-alueista osaaminen oli tässä keskimäärin korkeinta, hyvää tasoa (76 %). Hieman yli puolet (53 %) pystyi sisällöllisesti joiltain osin kuvailemaan näiden rituaalien luonnetta silloin, kun niihin ei kuulu uskonnollisia elementtejä.

Oppilaista 7 % osasi kertoa nimenantojuhlasta, nimiäisistä, hyvin ja monipuolisesti tapahtuman luonteesta. Vastaajat toivat esille kuvauksia perhepiirin tilaisuudesta ilman pappia ja kirkollisia yhteyksiä, viittauksia nimi- ja syntymäpäivän viettoihin sekä kummeja vastaaviin henkilöihin ja myös viittauksia Prometheus-leirin seremonioihin. Oppilaista 60 % osasi kertoa, että tilaisuudessa ei ole pappia, lapsen nimi ilmoitetaan väestörekisteriin, sukulaisia kutsutaan kylään, mutta tapahtumaan ei liity mitään rituaaleja. Sen sijaan kolmasosa oppilaista vastasi selvästi väärin (kuvasi esimerkiksi kirkollista kastetilaisuutta) tai ei kyennyt antamaan kuvausta, joka vastaisi uskonnottomien nimenantojuhlan luonnetta ja erottaisi sen uskonnollisesta nimenantotilaisuudesta. Tehtävä pisteitettiin asteikolla 0–1–2.

Uskonnottomien hautajaisten luonnetta kuvasi hyvin joka kymmenes oppilas. Vastauksissa tuotiin esille sekä tilaisuuden kulkua ja luonnetta että myös yleisemmin kuolemaan liittyviä uskomuksia: ei uskoa kuolemanjälkeiseen elämään, ohjelmassa vainajan toivomia arvokkaita lauluja tai runoja, puhe vainajan muistolle, muistotilaisuus jälkeenpäin, ei uskonnollisia elementtejä, vertailua kirkollisiin hautajaisiin sekä maininta kirkkoon kuulumattomien hautapaikan maksusta. Vastanneista 57 % toi esille lähinnä vain sen, että kyseessä ei ole siunaustilaisuus ja että pappia ei ole paikalla. Kolmanneksella vastanneista oli joko hataria tai täysin väärä käsitys: pappi suorittaa hautaustoimituksen, mutta virsiä ei lauleta, ei mitään eroa kirkollisista hautajaisista, hautajaisista joudutaan maksamaan (kirkkoon kuuluvatkin maksavat). Tehtävä pisteitettiin asteikolla 0–1–2.

(5) *Joulunvietto* on osa suomalaista tapakulttuuria. Siihen liittyy kristillisen perinteen muotoja, joita oppilaita pyydettiin tunnistamaan kuuden vaihtoehdon joukosta. Oppilas joutui itse ratkaisemaan, kuinka monta annetuista vaihtoehdoista oli oikein. Vastanneista vain 39 % tunnisti kolme joulun liittyvää asiaa (enkeli, seimi, Tuomaan risti). Osaamisen taso oli siten heikko.

Yksittäisistä vaihtoehdoista yli puolet oppilaista (53 %) ei pitänyt Tuomaan ristiä joulun liittyvänä asiana. Sen sijaan joka viidennen mukaan joulutontut ja riisipuuro kuuluvat joulun kristilliseen perinteeseen.

(6) Tehtäväkokonaisuudessa, jossa *kysyttiin uskonnonvapaudesta, perusoikeuksista ja Yhdistyneiden kansakuntien julistamista kansalaisoikeuksista* täysin oikeita vastauksia oli 18 %. Yli puolet tehtävistä sai oikein 85 % vastanneista. Keskimääräinen osaamisprosentti oli tyydyttävä 69.

Kokonaisuuteen kuuluvista tehtävistä lähes kaikki oppilaat (95 %) tunnistivat kolmen vaihtoehdon joukosta sen, mitä Suomen uskonnonvapauslain mukaan uskonnonvapaus tarkoittaa ("sitä, että voi kuulla tai olla kuulumatta johonkin uskonnolliseen yhteisöön"). Muissa katsomusaineissa osaaminen oli keskimäärin samaa luokkaa.

Suomalaisten perusoikeuksia on runsaasti, niistä oppilaita pyydettiin mainitsemaan kolme. Täydet kaksi pistettä sai kolmesta oikeasta, mihin hyvin ylettiinkin. Arvosteluasteikolla 0–1–2 keskiarvoksi tuli 1,38, mikä tarkoittaa tyydyttävää osaamista. Osaamisprosentti oli 69.

Yhdistyneitten kansakuntien julistamia kansalaisoikeuksia pyydettiin tunnistamaan viisi annettujen kymmenen vaihtoehdon joukosta. Keskimääräinen osaamisprosentti oli 44 (välttävää tasoa). Tehtävän arvostelussa täydet kaksi pistettä sai, jos tiesi kaikki viisi oikein. Ne olivat seuraavat: naisten oikeudet, oikeus demokratiaan, oikeus koulutukseen, oikeus uskonnon- ja omantunnonvapauteen sekä syrjinnän kieltö. Yhden pisteen sai, jos yksi vaihtoehdoista oli väärin. Keskiarvoa laskivat tehtävä, jossa 39 % oppilaista uskoi siviilipalveluksen kuuluvan edellä mainittuihin oikeuksiin, ja tehtävä, jossa 24 % oppilaista piti oikeutta omaan asuntoon näihin oikeuksiin kuuluvana. Sen sijaan esimerkiksi uskonnon- ja omantunnonvapauden tiesi 90-prosenttisesti kuuluvan mainittuihin oikeuksiin. Oikeutta demokratiaan piti vain 54 % vastanneista kansalaisoikeuksiin kuuluvana.

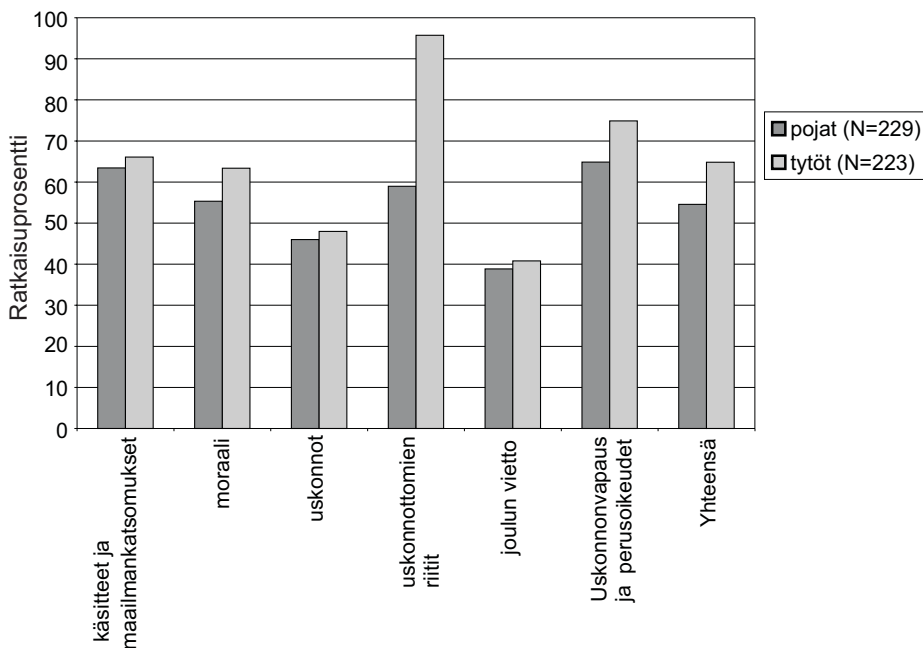
Oppilaita pyydettiin lisäksi perustelemaan, miten Yhdistyneet kansakunnat olivat onnistuneet edellä mainituissa tehtävissä. Enemmistössä vastauksista YK:n arvioitiin suoriutuneen tehtävistään hyvin tai aika hyvin. Perusteluina tuotiin esille tasa-arvo, koulutus, uskonnonvapaus, taistelu syrjintää vastaan ja rauhan turvaaminen. Niiden mielestä, joiden mukaan YK on onnistunut vain kohtalaisesti, korjattavia asioita liittyi tasa-arvoon, uskonnolliseen vapauteen, konfliktien estämiseen, poliittisen ja taloudellisen vallan jakamiseen, byrokratian vähentämiseen ja kehitysmaiden ongelmien hoitamiseen.

Tulokset taustamuuttujien valossa

Tyttöjen ja poikien suorituseroja

Tytöt ratkaisivat tehtävistä täysin oikein keskimäärin 65 % ja pojat 55 %. Tyttöjen osaaminen oli tyydyttävää tasoa ja poikien kohtalaista tasoa.

Samana keväänä (2001) järjestetyssä äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten arvioinnissa tyttöjen ja poikien osaamistason ero oli vieläkin suurempi tyttöjen hyväksi. Lukutaidon, kirjallisuuden ja tekstitiedon tehtävissä ero tyttöjen hyväksi oli 10 prosenttiyksikköä, kirjoitustaidossa 18 prosenttiyksikköä ja kielentuntemuksessa 13 prosenttiyksikköä. Viimeisimmässä matematiikan arvioinnissa tytöt sen sijaan ensimmäistä kertaa suorituivat poikia hieman keskimäärin paremmin, mutta ero ei ollut tilastollisesti merkitsevä. Vuonna 1999 järjestetyssä englannin (A1-kieli) oppimistulosten arvioinnissa tyttöjen osaamisprosentti oli keskimäärin 67 ja poikien 61. Ero elämäntuntemustiedon oppimistulosten arvioinnissa oli siten hieman suurempi.

KUVIO: Elämäntuntemustiedon tiedollisten tehtävien keskimääräinen osaaminen sukupuolen mukaan.

Tyttöjen ja poikien väliset erot olivat tilastollisesti keskimäärin erittäin merkitsevät tiedollisissa tehtävissä. Aihekokonaisuuksista erittäin merkitsevät erot ilmenivät moraalialia käsittelevässä tehtävässä, uskonottomien riittien tuntemisessa sekä uskonnonvapautta ja perusoikeuksia käsitelleissä tehtävissä.

Lähemmin tarkasteltuna erojen suuruudet vaihtelivat voimakkaasti. Esimerkiksi tytöt tunnistivat annetuista vaihtoehdoista moraalilauseet poikia hie- man paremmin, ero oli kaksi prosenttiyksikköä. Tytöt selvisivät myös poikia paremmin abortin perusteiden tuntemuksessa, joka oli yleisesti keskimäärin heikkoa.

Käsitteiden tunnistamistehtävässä tyttöjen keskimääräinen ratkaisuprosentti oli 70 ja poikien 66. Tytöt tunsivat poikia paremmin 11 käsitteestä kymme- nen. Ratkaisuprosenteissa oli 13 prosenttiyksikön suuruinen ero, kun tehtä- vänä oli valita oikea kuvaus käsitteelle empatia sekä yhdeksän prosenttiyksi- kön suuruinen ero, kun tehtävänä oli valita oikea kuvaus käsitteille ateismi ja myytti.

Maailmankatsomusten ja poliittisten liikkeitten sijoittaminen oikeiden hen- kilöiden yhteyteen onnistui pojilta tyydyttävästi (63 %) ja tytöiltä kohtalai- sesti (52 %). Ero oli tilastollisesti merkitsevä. Suomalaisten perusoikeudet olivat tytöillä kiitettävästi tiedossa (80 %). Poikien osaaminen oli vain tyy- dyttävää tasoa (61 %). Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Tytöt löysivät viittä maailmanuskontoa yhdistävän tekijän kolmesta vaihto- ehdosta poikia paremmin. Ero oli tilastollisesti melkein merkitsevä. Ratkaisu- prosenteissa oli 10 prosenttiyksikön ero. Tytöillä osaaminen oli hyvää tasoa, pojilla tyydyttävää.

Maailmanuskontojen koon keskinäisessä vertailussa ja karttatehtävässä, jossa etukäteen nimettyihin maihin tuli sijoittaa etukäteen annetut maailman- uskonnot, pojat onnistuivat tyttöjä paremmin. Ero oli vain niukka, mutta poikien osaaminen oli jälkimmäisessä tehtävässä kolmen prosenttiyksikön verran parempaa. Maantieteen ja uskontomaantieteen osaaminen ei ollut kovin vahvaa, koska poikien osaaminen oli vain kohtalaista ja tyttöjen välttävää.

Uskonottomien riiteistä kysyttäessä tyttöjen osaaminen oli poikia huomata- tavasti parempaa. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Nimenantojuhlan tuntemisessa tyttöjen keskimääräinen osaamisprosentti oli 97, kun taas poi- kien vain 54. Uskonottomien hautajaisten tuntemisessa tyttöjen keskimää- räinen ratkaisuprosentti oli 94 ja poikien 64. Lisäksi ilmeni, että uskon- nottomien riittien tuntemistehtävistä saatiin parhaat tulokset ryhmistä, jois-

sa opettaja kertoi antavansa koti- tai pohdintatehtäviä lähes joka tunti. Näitä opettajia oli 44 % otokseen tulleista opettajista.

Erilliskysymyksenä esitetty joulu ja sen vietto tuotti myös eroja. Pojat pitivät virheellisesti tyttöjä enemmän joulutonttuna ja riisipuuroa uskonnollisina ja erityisesti kristillisinä perinteinä.

Ihmis- ja kansalaisoikeuksiin tytöt puolestaan lukivat virheellisesti poikia enemmän myös oikeuden siviilipalvelukseen.

Kieliryhmien välisiä eroja

Oppimistuloksissa ei havaittu mainittavia eroja, oli koulun opetuskielenä suomi tai ruotsi. Oppilaiden kotikielen mukaiset osaamiserot sen sijaan olivat selvät. Kieliryhmät olivat suomi, ruotsi, venäjä ja joku muu kotikieli. Suomenkielisten oppilaiden osaaminen oli muita parempaa kaikilla tiedollisilla osa-alueilla.

Matematiikan ja englannin kielen oppimistulosten arvioinneissa oli otoksissa mukana riittävän suuret määrät suomen- ja ruotsinkielisiä oppilaita, jolloin näissä oppiaineissa voitiin tehdä vertailuja. Matematiikan oppimistulosten arvioinnissa ei havaittu kokeen tuloksessa eroa suomen- ja ruotsinkielisten välillä. Sen sijaan englannin kielen arvioinnissa syntyi huomattava, 12 prosenttiyksikön suuruinen, ero ruotsinkielisten oppilaiden hyväksi.

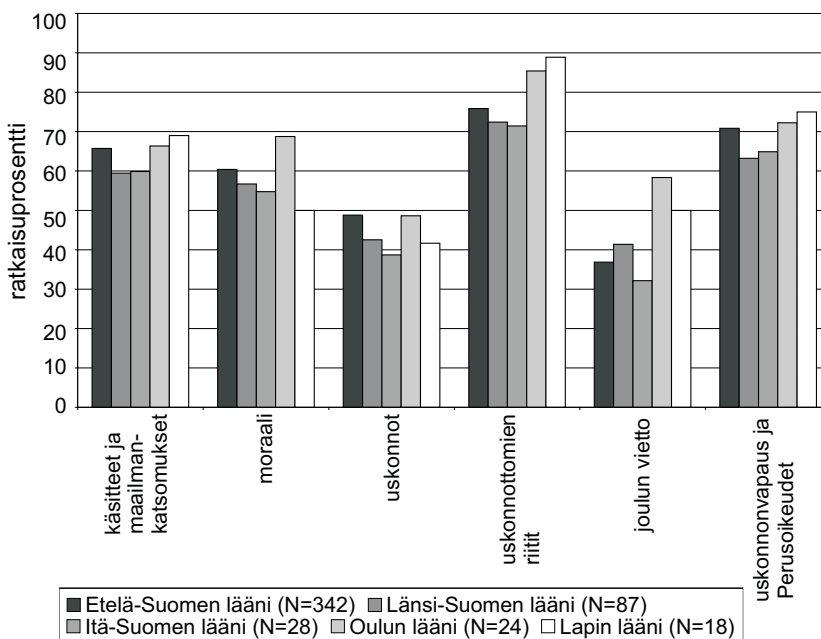
Kokonaisuudessaan elämäkatsomustiedon tiedollisissa tehtävissä tilastollisesti merkitsevä ero syntyi suomen- ja venäjänkielisten välillä sekä erittäin merkitsevä suomenkielisten ja muun kotikielen (ei ruotsi tai venäjä) omaavien välillä. Tarkat vertailut eri kieliryhmien välillä eivät olleet mahdollisia, koska ruotsinkielisten (N=10) ja venäjänkielisten (N=7) oppilaiden määrät olivat hyvin pienet.

Muun kuin ruotsin- tai venäjänkielisten ja suomenkielisten välillä vertailu oli mahdollista tehdä. Tilastollisesti erittäin merkitsevä ero suomenkielisten oppilaiden ja muun kotikielen (N=30) (ei ruotsi tai venäjä) omaavien oppilaiden välillä syntyi käsitteissä ja maailmankatsomuksissa (ero 17 prosenttiyksikköä), uskonnottomien riiteissä (ero 38 prosenttiyksikköä) sekä uskonnonvapautta ja perusoikeutta (ero 23 prosenttiyksikköä) koskevissa osa-alueissa. Ero oli lisäksi merkitsevä joulun kristillistä perinnettä koskevassa kokonaisuudessa (ero 29 prosenttiyksikköä).

Vaikka kieliryhmien välistä vertailua ei ole mielekäs tehdä, muutamat yksittäiset luvut voidaan raportoida. Otokseen tulleilla muutamalla venäjänkielisellä oppilaalla oli suuria vaikeuksia moraalilla koskevassa osuudessa, jossa heidän keskimääräinen osaamisensa taso oli poikkeuksellisen heikko, ratkaisuprosentti 29 (suomenkieliset 61, ruotsinkieliset 55, muunkieliset 48) ja joulun kristillistä perinnettä koskevassa kokonaisuudessa, jota kukaan näistä venäjänkielisistä ei saanut oikein (suomenkieliset keskimäärin välttävä 42 %, ruotsinkieliset heikko 40 % ja muunkieliset heikko 13 %).

Alueellisia eroja

Otoksessa oli mukana oppilaita kaikista lääneistä. Kuvaavaa oppiainetta opiskeluvien maantieteelliselle painottumiselle on, että otoksessa 69 % oppilaita oli Etelä-Suomen läänin alueelta. Alueellisia eroja oppilaiden osaamisessa koko tiedollisessa osuudessa ilmeni jonkin verran. Ne eivät kuitenkaan olleet keskimäärin tilastollisesti merkitseviä. Oppilasmäärät jakaantuivat eri puolilla maata niin epätasaisesti, että mielekästä vertailua ei voitu tehdä esimerkiksi koko maata kattavan koulutuksellisen tasa-arvon tarkastelemiseksi. Joidakin huomioita voidaan kuitenkin nostaa esille.

KUVIO: Elämäkatsomustiedon tiedollisten tehtävien keskimääräinen osaaminen lääneittäin.

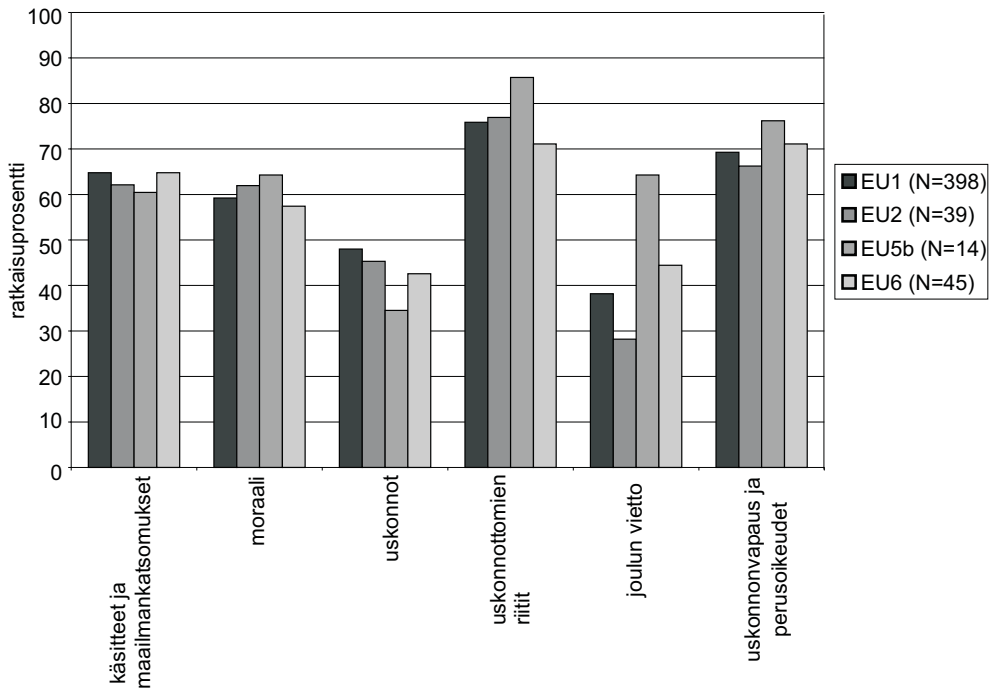
Parhaat tulokset saavutettiin Oulun läänissä, josta otoksessa oli vain 4,8 % oppilaista (N=24). Samasta läänistä saatiin myös luterilaisen uskonnonopetuksen parhaat tulokset. Sen sijaan ortodoksisen uskonnonopetuksen arvioinnin heikoimmat tulokset tulivat juuri Oulun läänin kouluista. Lapin läänistä elämäkatsomustiedon arvioinnissa mukana ollut hyvin pieni ryhmä (3,6 % otokseen tulleista, 18 oppilasta) suoriutui toiseksi parhaiten, vain hie-man Etelä-Suomen läänin oppilaita paremmin.

Huomattava erot, suuruudeltaan kuusi prosenttiyksikköä, syntyivät aihekokonaisuuksista käsitteitä ja maailmankatsomuksia sekä maailmanuskontoja käsitelleissä tehtävissä Etelä- ja Länsi-Suomen läänien välillä. Ensiksi mainitussa tapauksessa ero oli tilastollisesti merkitsevä. Etelä-Suomen läänin oppilaiden osaaminen oli selvästi parempaa.

Otoksessa oli mukana oppilaita 17 maakunnasta. Niistä kahdeksasta tässä arvioinnissa oli vähintään 15 oppilasta, mikä teki osittaisen vertailun mahdolliseksi. Vertailussa tarkasteltiin näitä kahdeksaa maakuntaa, jotka olivat Uusimaa, Varsinais-Suomi, Pirkanmaa, Kymenlaakso Pohjois-Karjala, Keski-Suomi, Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi. Osaamisessa oli jonkin verran eroja, mutta tilastollista merkitsevyyttä ei syntynyt. Keskimäärin parasta osaaminen oli näiden kahdeksan maakunnan joukosta Pohjois-Pohjanmaalla.

Tiedollisten tehtävien kuudesta osa-alueesta neljässä parhaat tulokset saavutettiin Pohjois-Pohjanmaalla ja kahdessa osa-alueessa Lapissa. Keski-Suomen ja Pirkanmaan oppilaat olivat kummatkin kahdessa osa-alueessa heikoimmat edellä mainittujen maakuntien välisessä vertailussa.

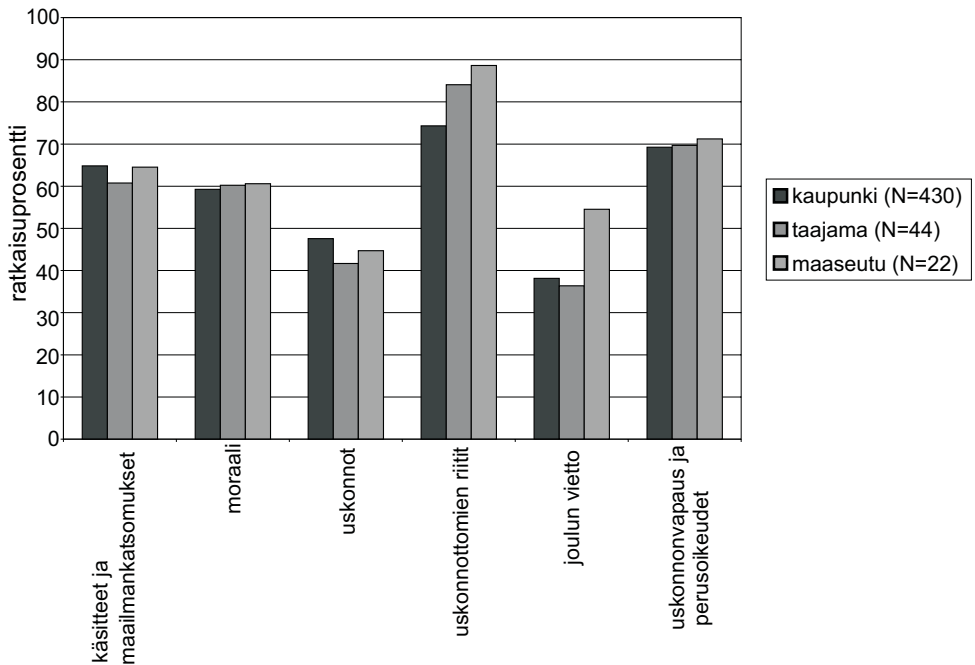
Euroopan unionin eri tukialueittain mukaan tarkasteltuna tiedollisten tehtävien tulosten erot eivät yleisesti olleet suuret. Osaaminen oli kaikilla alueilla hyvin lähellä valtakunnan keskiarvoa (59 %). Vertailua vaikeutti se, että oppilaista 80 % (N=398) oli 0-tukialueelta. Siten esimerkiksi 5-tukialueelta otoksessa oli mukana vain 2,8 % (N=14) koko oppilasmäärästä.

KUVIO: Elämäkatsomustiedon tiedollisten tehtävien keskimääräinen osaaminen EU-tukialueittain.

Suurimmillaan tukialueiden välinen ero (tukialueiden 2 ja 5 välinen ero) oli 7,5 prosenttiyksikköä. Tukialueen 5 (maaseudun kehittämisalue) osaaminen oli selvästi muita alueita parempaa. Tämän alueen oppilaat osasivat tiedollisten tehtävien osioista kahta lukuun ottamatta osiot parhaiten. Kuitenkin kahdessa (käsitteet ja maailmankatsomukset sekä maailmanuskonnot) 5-alueen oppilaat menestyivät puolestaan kaikkein heikoimmin. Oppiaineen keskeisiin painotuksiin kuuluvassa moraaliosiossa osaaminen oli parasta edellä mainitulla maaseudun kehittämisalueella ja heikointa vauraammilla 0-tukialueella (ei EU-tukea). Tässä osiossa parhaan ja heikoimman alueen välinen ero oli 5,7 prosenttiyksikköä (5-tukialue 64,3 % ja 0-tukialue 58,9 %). Tukialueen 5 oppilaiden tulosten keskiarvojen hajonta oli myös suurempaa kuin muilla tukialueilla.

Erityyppisten kuntien tulosten vertailussa erot olivat vähäiset. Kun tarkasteltiin tiedollisia tehtäviä yhteensä, voidaan todeta, että tulokset maaseutukouluista olivat parhaat. Niitä oli tosin otoksessa vain 5 % kouluista. Kaupunkikouluista (86 % koko määrästä) saatiin toiseksi parhaat tulokset ja heikoimmat taajamissa sijaitsevista kouluista (joita oli 9 % kaikista kouluista). Kaupunkikouluista saadut tulokset tiedollisissa tehtävissä olivat hieman koko maan keskiarvoa alhaisemmat.

KUVIO: Elämäkatsomustiedon tiedollisten tehtävien keskimääräinen osaaminen kuntamuodoittain.

Tiedollisten tehtävien osa-alueilla ei ollut mielekästä tehdä tarkkaa vertailua eri kuntaryhmien välillä, koska oppilasmäärät taajamista ja maaseudulta olivat pienet. Kaksi huomiota voidaan kuitenkin tehdä. Kun edellä todettiin, että tytöt osasivat erittäin hyvin uskonnottomien riittejä koskevan osuuden ja pojat taas heihin nähden varsin heikosti, niin tämän tehtävän osaaminen oli maaseudulla huomattavasti vahvempaa kuin kaupungeissa: maaseutukoulujen osaamisprosentti oli 89 ja kaupunkikoulujen 74. Prometheus-leirille oli osallistunut keskimäärin eniten taajamissa asuvia nuoria ja vähiten maaseudulla asuvia. Keskimääräiset erot olivat kuitenkin vähäiset.

Kuntaryhmien välisessä vertailussa edellistä huomattavampi ero syntyi suomalaisen kulttuuriin liittyvän joulun kristillisistä muotojen tuntemisessa. Maaseudulla koulua käyvät onnistuivat kaupungeissa ja taajamissa asuvia selvästi paremmin: maaseutukoulut 56 %, kaupunkikoulut 38 % ja taajamakoulut 36 %.

Opetukseen liittyviä eroja

Tiedollisten tehtävien ratkaisemisessa ei keskimäärin ollut merkittävää vaikutusta sillä, antoiko opetusta opettaja, jolla oli muodollinen kelpoisuus elämäkatsomustiedon opettamiseen. Vain hieman paremmat tulokset saatiin silloin, kun opettajalla oli aineenopettajan kelpoisuus. Ero oli yhden prosenttiyksikön suuruinen. Päinvastaiset tulokset saatiin moraalikysymyksissä, joiden summassa eroksi muodostui neljä prosenttiyksikköä. Näissä tehtävissä saavutettiin keskimäärin parhaimmat tulokset ryhmissä, joita opetti muodollisesti epäpätevä opettaja.

Osaaminen oli tiedollisista aihekokonaisuuksista varsin heikkoa maailmanuskontojen tuntemisessa. Kuitenkin parempia tuloksia saatiin silloin, kun opettajalla ei ollut elämäkatsomustiedon aineenopettajan kelpoisuutta. Samoin moraalialia käsittelevässä aihekokonaisuudessa tulokset olivat merkittävästi parempia niissä kouluissa, joissa opetusta antoi epäpätevä opettaja. Näitä tietoja voi verrata luvussa 8 kuvattuihin opettajien pääasiallisiin oppiaineisiin.

Tiedollisten tulosten suhdetta oppikirjan käyttöön verrattaessa on todettava, että parhaat tulokset saatiin silloin, kun opettaja kertoi käyttävänsä jonkin verran elämäkatsomustiedon oppikirjaa. Pääasiassa huonoimmat tulokset saatiin silloin, kun oppikirja ei ollut lainkaan käytössä ja opetus tapahtui muun materiaalin avulla. Ero oli kuusi prosenttiyksikköä. Yksittäisistä osa-alueista uskonottomien riittien tuntemus ei ollut hyvää silloinkaan, jos oppikirja oli ollut aktiivisesti käytössä. Aiheesta on oppikirjassa hyvät esitykset, mutta silti tulokset olivat keskimäärin toiseksi huonoimmat niissä ryhmissä, joissa opettaja ilmoitti käyttävänsä oppikirjaa erittäin paljon.

Samaa asiaa kysyttiin myös elämäkatsomustietoa opiskelevilta oppilailta ja verrattiin oppikirjan käyttöä heidän oppimistuloksiinsa. Keskimäärin parhaat tulokset saatiin silloin, kun oppilaiden mukaan opettaja oli käyttänyt oppikirjaa jonkin verran, asteikolla: ei lainkaan, jonkin verran, melko paljon, erittäin paljon. Erot tiedollisten tehtävien osa-alueilla eivät olleet merkittäviä. Silloin, kun oppikirjaa oli oppilaitten mukaan käytetty paljon, maailmanuskontojen osaamisessa onnistuttiin paremmin kuin vähemmän oppikirjaa käyttäneiden ryhmässä. Toisaalta käsitteiden ymmärtämisessä saavutettiin huonoimmat tulokset silloin, kun oppikirjaa oli käytetty erittäin paljon. Tiedollisissa tehtävissä ongelmia tuottivat uskonottomien riitit. Niistä tehtävistä suoriutuivat parhaiten oppilaat, jotka olivat käyttäneet vain jonkin verran oppikirjaa ja huonoiten oppilaat, jotka eivät olleet lainkaan käyttäneet oppikirjaa.

Jonkin verran osaamisessa oli eroja sen mukaan, kuinka usein opettaja ilmoitti antavansa oppilaille kotitehtäviä. Kaikki opettajat kertoivat antavansa edes jonkin verran läksyjä. Vajaa puolet kertoi antavansa kotitehtäviä joskus ja saman verran kertoi antavansa lähes joka tunti. Tiedollisissa tehtävissä parhaat tulokset (67 %) saavutettiin ryhmissä, joissa opettaja kertoi antavansa kotitehtäviä joka tunti. Näitä opettajia oli kuitenkin tässä otoksessa vain kolme, joten tarkka vertailu ei ole mahdollista. Toiseksi parhaat tulokset (60 %) saatiin lähes joka tunti läksyjä saavien ryhmissä. Ryhmissä, joissa opettaja kertoi antavansa kotitehtäviä hyvin harvoin, osaamisprosentti jäi 52:een, kun koko maan keskiarvo oli 59 %. Tällaisia opettajia oli seitsemän. Ortodoksisessa uskonnonopetuksessa, jossa opetusryhmät ovat myös erittäin pieniä, kotitehtävien vaikutus osaamiseen oli hyvin toisenlaista, kuten edellä on todettu.

Eroja ilmeni myös siinä, kauanko opettaja oli opettanut elämäntietoa yleensä ja erityisesti samassa koulussa. Eniten (N=41) oli opettajia, jotka ovat opettaneet elämäntietoa 2–5 vuotta. Parhaat oppimistulokset (tiedolliset tehtävät yhteensä 65 %) saatiin yhtä aihealuetta lukuun ottamatta kouluista, joissa opettaja oli opettanut elämäntietoa yli vuoden, mutta alle kaksi vuotta. Heikoimmat tulokset (tiedollisissa tehtävissä yhteensä 50 %) saatiin enimmäkseen ryhmistä, jossa opettajalla oli yhden lukukauden kokemus elämäntietouden opettamisesta (N=14). Uskonottomien riittien tuntemus, jossa ilmeni suuret erot tyttöjen ja poikien välillä, vaihteli eniten ryhmittäin. Yli viisi vuotta elämäntietoa opettaneiden (N=33) opettajien ryhmissä osaamisprosentti oli keskimäärin 81, mutta yhden lukukauden opettaneiden ryhmissä keskimäärin vain 52. Moraalikysymyksissä eroksi muodostui 17 prosenttiyksikköä niiden opettajien hyväksi, jotka olivat opettaneet yli vuoden, mutta alle kaksi vuotta.

Lähes yhtenevä oli tulos, kun verrattiin oppimistuloksia siihen, kauanko opettaja oli toiminut saman aineen opettajana omassa koulussaan. Keskimäärin, ja muutamissa osioissa selvästi, parhaat tulokset (64 %) saatiin ryhmissä, joissa opettaja oli opettanut elämäntietoa runsaat kaksi vuotta eli viisi lukukautta. Heitä oli tosin vain kolme opettajaa. Eniten (N=45) oli opettajia, joilla oli yli kolmen vuoden kokemus elämäntietouden opettamisesta samassa koulussa. Näiden opettajien ryhmissä tulokset olivat niukasti koko maan keskiarvoa paremmat, 60 %. Heikoimmat tulokset saatiin samassa koulussa yhden lukukauden opetusta antaneiden ryhmissä, keskimäärin 53 %. Uskonottomien riittien tuntemuksessa parhaat tulokset saatiin pääasiassa ryhmissä, joissa opettajalla oli yli kuuden tai sitä useamman lukukauden kokemus aineen opettamisesta omassa koulussaan. Näissä ryhmissä osaamistaso oli kiitettävää ja yli 82 %:n luokkaa.

Asennetehtävät

Oppilaiden asenteita kysyttiin seuraavilla asennekokonaisuuksilla: (1) asenne elämäkatsomustietoon oppiaineena, (2) minä oppijana, (3) asenne rehellisyyteen, (4) eettinen pohdinta, (5) uskonnon merkitys, (6) kiinnostus maailmankatsomuksia kohtaan, (7) käsitys elämän tarkoituksesta ja (8) itsetunto.

(1) Asennetta *elämäkatsomustietoon oppiaineena* kysyttiin usean väittämän avulla. Se oli varsin myönteinen: keskiarvo (asteikolla 1–5) oli 3,6 ja hajonta 0,83. Oppilaista 86 % oli jonkin verran tai täysin samaa mieltä siitä, että elämäkatsomustieto auttaa ymmärtämään erilaisia kulttuureita, 85 % että elämäkatsomustieto auttaa ymmärtämään erilaisia maailmankatsomuksia, 79 % että elämäkatsomustiedon opiskelu auttaa ymmärtämään ja suvaitsemaan erilaisuutta. Lisäksi kaksi kolmasosaa oppilaista oli sitä mieltä, että elämäkatsomustieto antaa valmiuksia pohtia elämän tärkeitä kysymyksiä ja 69 % arvioi, että oppiaine auttaa oman elämän ymmärtämisessä. Puolet oppilaista kertoi, että oppiaineessa on yleensä kiinnostavia tehtäviä. Tässä arvioinnissa ei tarkasteltu sitä, kuinka tarkasti asenteet selittivät oppimistuloksia.

Vastanneista 71 % piti elämäkatsomustietoa ikävyyttävänä oppiaineena, mutta toisaalta 67 % ilmoitti pitävänsä oppiaineen tunneista. Mielenpito oppiaineesta jakaantuivat jyrkästi: 41 % piti elämäkatsomustietoa lempiaineenaan ja 41 % oli täysin päinvastaista mieltä. Lähes joka neljäs oppilaista piti elämäkatsomustietoa koulun helpoimpana oppiaineena. Joka kolmannen (31 %) mielestä aineen opiskelu vaatii paljon työtä.

Paljonko elämäkatsomustiedon opiskelu antaa tarpeellisia tietoja ja taitoja? Oppilaita pyydettiin ottamaan kantaa yhdeksään asiaan. Elämäkatsomustiedon opiskelu antaa tietoja ja taitoja erilaisuuden ymmärtämiseen, totesi 80 % vastanneista, oman elämän ymmärtämiseen (69 %), ihmissuhteisiin (56 %) ja suomalaisten elämäntapojen ymmärtämiseen (55 % eli kaksi kertaa enemmän kuin ortodoksioppilaiden mielestä). Historian ymmärtämiseen (47 %), kansainvälisiin tehtäviin (44 %) ja ulkomailla matkustamiseen (38 %) vähemmistön mielestä elämäkatsomustiedosta oli hyötyä. Vain joka neljän mielestä elämäkatsomustiedon opiskelu antoi tarpeellisia tietoja ja taitoja muiden aineiden opiskeluun. Vastanneista puolet (49 %) ei nähnyt elämäkatsomustiedolla positiivista yhteyttä muihin oppiaineisiin. Kirjallisuuden ja muun taiteen ymmärtämiseen elämäkatsomustiedon opiskelusta oli hyötyä vain joka viidennen oppilaan mielestä. Luku oli samaa luokkaa kuin muiden katsomusaineiden oppilaiden suhteessa omaan oppiaineeseensa.

Oppiaineeseen kohdistuvia asenteita on kysytty muidenkin oppiaineiden arvioinneissa. Vuonna 2000 järjestetyssä matematiikan arvioinnissa oppilaiden asenteet matematiikkaan olivat nuukasti myönteiset: keskiarvo oli 5,1 ja hajonta 16,1, kun asennepistemäärien vaihteluväli oli -50 – +50. Siinä yhteydessä ilmeni myös, että asenteiden ja tiedollisten oppimistulosten yhteys oli selvä. Matematiikassa asenteet näyttivät selittävän enemmän kuin kolmannksen koetuloksesta. Englannin kielen (A1-kieli) arvioinnissa vuonna 1999 oppilaiden subtautuminen oppiaineeseen oli myös myönteistä. Sukupuolten väliset erot olivat siinä kuitenkin suuret: pojat opiskelevat mielellään englantia, mutta tytöistä se näytti olevan huomattavasti mukavampaa.

(2) Kysymyksillä, joiden aiheena oli *minä oppijana*, selvitettiin oppilaan omia käsityksistä kyvystään oppia kyseistä oppiainetta. Kysymykset perustuivat aikaisemmin peruskoulun tilanneselvityksissä ja arvioinneissa käytettyihin asenneskaaloihin. Oppilaista 45 % ei pitänyt itseään erityisen hyvänä elämäkatsomustiedossa, mutta samalla lähes joka kolmas oli asiasta epävarma. Kaikista vastanneista kaksi kolmasosaa uskoi pystyvänsä saamaan hyviä numeroita elämäkatsomustiedossa. Asteikolla 1–5 keskiarvoksi tuli 3,0 ja hajonnaksi 0,68. Luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvilla oli samankaltainen käsitys mahdollisuuksistaan hyviin numeroihin oppiaineessaan, kun taas ortodoksioppilaat uskoivat vahvasti yltyvänsä hyviin arvosanoihin (73 %).

Matematiikan arvioinnissa vuonna 2000 vahvin yhteys koetulokseen oli käsityksellä itsestä matematiikan oppijana. Se näytti kertovan oppilaan luottamuksesta omaan oppimiseensa. Elämäkatsomustiedon arvioinnissa yhteys osaamiseen oli myös merkittävä.

(3) *Asennetta rebellisyyteen* mitattiin väitteillä, joihin oppilaita pyydettiin ottamaan kantaa. Onko rebellisyyttä se, että sanoo suoraan mitä ajattelee? Ei ole, totesi puolet vastaajista. 40 % oli kuitenkin toista mieltä. Oppilaista 70 % oli sitä mieltä, että hienotunteisuus voi johtaa valheeseen ja lähes saman verran oli sitä mieltä, että valehtelua voi olla sekini, ettei sano mitään. Vastanneista 35 %:n mielestä hankalassakaan tilanteessa ei saa valehdella, kun taas jonkin verran tai täysin eri mieltä oli 42 % vastanneista. Uskonnon opiskelijoista yli puolet suhtautui kielteisesti valehtelemiseen. Valkoiset valheet hyväksyi yli puolet (56 %) vastanneista, keskimäärin enemmän kuin muiden katsomusaineiden oppilaat. Asteikolla 1–5 keskiarvoksi koko aihekokonaisuudesta muodostui 3,6 ja hajonnaksi 0,75.

(4) *Eettistä pohdintaa* mitattiin usealla tehtävällä. Koko osa-alue oli huomattavasti laajempi kuin muissa katsomusaineissa.

Sekä tiedollisena että asennetta mittaavana osiona voidaan pitää tehtävää, jossa oppilasta pyydettiin laatimaan entuudestaan tuntemattoman henkilön haastattelu, jonka avulla kävisi ilmi kyseisen henkilön *maailmankatsomus*. Vastaajia pyydettiin kirjoittamaan kolme kysymystä. Tehtävä oli otettu suoraan Perusopetuksen päättöarvioinnin kriteereistä, jolloin sen saattoi olettaa olevan oppilaille tuttu. Elämänkatsomustiedon opettajista 83 % ilmoitti tuntevansa päättöarvioinnin kriteerit ja 77 % kertoi niiden vastaavan jonkin verran tai paljon omia käsityksiään.

Kuvitellussa haastattelussa oppilaiden esittämistä kysymyksistä eniten (44 %) liittyi uskontoon: ”Mikä on sinun uskontosi, uskotko jumalaan vai jumaliin, mikä on luomiskäsityksesi, mikä on sielu ja mitä juhlapyhiiä vietät?” Lähellä samaa aihepiiriä olivat kysymykset, jotka liittyivät haasteltavan käsitykseen kuolemasta: ”Mikä on käsityksesi kuolemasta, mitä ajattelet kuoleman jälkeisestä elämästä, uskotko sielunvaellukseen ja uskotko helvettiin?” Näitä oli 11 % kysymyksistä. Yhdessä nämä kaksi ryhmää muodostivat enemmistön kaikista oppilaiden esittämistä kysymyksistä. Useilla vastaajilla kaikki kolme kysymystä olivat uskontoon liittyviä. Yli 20 %:n verran oli kysymyksiä, joissa pyrittiin etsimään maailmankatsomusta elämäkäsitteen avulla: ”Mikä on elämän tarkoitus, kuka sinä olet, mitä on hyvä elämä, mikä on elämäsi motto, mikä maailmankatsomus sinulla on ja kuka on ihailemasi henkilö?” Keskimäärin joka kymmenes oppilas esitti selkeästi eettisiä kysymyksiä, kuten: ”Mikä on mielestäsi moraalisesti oikein, mikä on oikean ja väärän ero?” Samoin kysyttiin mielipidettä jostain ajankohtaisesta kriisistä tai ihmisestä, käsitystä erilaisuudesta, tasa-arvosta, rasismista, vähemmistöistä ja kehitysavusta. Hyvin käytännöllisiä kysymyksiä oli 9 %:n verran: ”Mistä olet kotoisin, missä asut, mitä työtä teet, millainen oli lapsuutesi tai millaisen kasvatuksen olet saanut?” Muutamissa tehtävälomakkeissa (1 %) esitettiin kysymyksiä ruokailutavoista: ”Syötkö lihaa ja juotko alkoholia?”

Tapauskertomuksena oli tilanne, jossa hyvä ystävä oli alkanut käyttää *huumeita* uusien ystäviensä kanssa ja esitti kutsun lähteä mukaan. Mitä silloin voisi tehdä ja mitkä olisivat ratkaisun kielteiset ja myönteiset seuraukset? Vastaajista 3/4 ei olisi lähtenyt mukaan, mutta joka neljäs olisi halunnut päästä kokeilemaan (elämänkokeemukset rikastuttavat, tarkkailen tilannetta, menen mukaan jos huvittaa, jos kyse on kovasta huumeesta, vastustaisin; mieto huume ei haittaa). Vastaajista 80 % esitti kuitenkin perusteluna huolen itsestään ja kaveristaan (voi jäädä koukkuun ja voi kuolla). Yhteiskunnallista vastuuta (kerron kaverin vanhemmille tai kerron poliisille) korosti 7 % oppilaista, mutta runsas 8 % olisi väistänyt asian: se on hänen oma ongelmansa.

Toisaalta yli puolet vastanneista (54 %) pelkäsi tällaisessa tilanteessa menettävänsä hyvän ystävänsä (kaverini pettyy minuun) ja 16 % uskoi silloin jäävänsä ryhmän ulkopuolelle (muut haukkuvat minua pelkuriksi). Joka viides suhtautui myönteisesti huumekekeiluun (jäisin paljosta hauskastä paitsi, jos en menisi mukaan).

Kieltäytymiselle vain alle puolet esitti myönteisiä perusteluja: huumeiden tuomien ongelmien välttäminen (46 %) sekä kaverini ottaa opikseen ja lopettaa huumeiden käytön (43 %). Toisaalta sitten joka kymmenes olisi halunnut säilyttää ystävyyden huumeista huolimatta: pysyn kaverini kanssa, ei tarvitse olla yksin, saan uusia tuttuja ja pidän hauskaa, miedot huumeet ovat mahdollisia ja tiedän, miten huumeet vaikuttavat minuun.

Suomen synkkään *itsemurhatilanteeseen* kysyttiin ratkaisukeinoja yksilön kannalta ja yhteiskunnan tasolla. Oppilaat pohtivat kysymystä monipuolisesti sekä nuorten että koko väestön näkökulmasta. Yli puolet odotuksista ja toiveista esitettiin yhteiskuntaan päin. Ongelman syissä ja korjaamisesityksissä toistuivat useimmin käsitteet *masennus*, *itsetunto*, *syrjäytyminen*, *yksinäisyys*, *häpeä* ja *pubuminen*. Useissa vastauksissa esitettiin monia ratkaisumahdollisuuksia.

Yksilön kannalta asiaa pohdittaessa eniten (34 %) korostettiin toinen toisensa tukemisen merkitystä. Viidesosassa vastauksista oli mainintoja erilaisuuden hyväksymisestä, syrjäytymisen estämisestä ja avoimuudesta. Avoimuuden merkitys tuli painokkaasti esille: on autettava toista puhumaan ongelmistaan. Lähes yhtä usein vastauksissa mainittiin avun hankkiminen, joko yksilön itsensä tai hänen läheistensä toimesta. Pohjavireenä oli usko elämään elämisen arvoisena. Elämän iloja ja myönteisiä asioita haluttiin painottaa 14 %:ssa vastauksista. Muut yksilötasolla eteen tulleet ongelmat saivat vain muutamia mainintoja. Ne olivat alkoholi, suorituspaineeet, työ, Suomen ilmasto ja avioerot. Joukkoon mahtui myös 3 %:n verran oppilaita, jotka pitivät itsemurhaa jokaisen omana ongelmana.

Yhteiskunnalta odotetaan vastausten valossa itsemurhien ehkäisemiseksi yleensä kahta asiaa. Vastausten yleispiirteenä oli sosiaalisen vastuun korostaminen. Eniten tuotiin esille mielenterveyspalvelujen, psykiatrien, terapeuttien, turvakotien, tukihenkilöiden ja eri hoitomuotojen tehostamista. Näitä asioita oli 28 % kaikista vastauksista. Lähes saman verran (23 %) korostettiin nykyistä parempia elinoloja, ympäristöä, työttömyyden voittamista, sosiaalipalvelujen parantamista ja mielekästä koulutusta. Kuten yksilöidenkin tasolla, niin yhteiskunnalta odotetaan paljon toimenpiteitä syrjäytymisen estämi-

seksi ja sellaisten rakenteiden ja olosuhteiden luomiseksi, missä avoimuus ja ongelmista puhuminen on luontevaa eikä aiheuta lisää ahdistusta tai häpeää (näin 18 %:n verran mainintoja). Kaikkia muita näkökohtia tuotiin esille selvästi vähemmän. Ne olivat tässä järjestyksessä seuraavat: harrastusten ja myönteisten toimintamuotojen lisääminen, alkoholin käytön rajoittaminen, eettisten arvojen korostaminen taloudellisten arvojen sijaan, ilmaston ankeuteen varautuminen (valolamppuja!) ja kaikenlaisten kieltojen vähentäminen.

Joka kymmenes oppilas kertoi, ettei tiennyt mitään keinoa (tai jätti vastaamatta) yksilön tai yhteiskunnan kannalta siihen, että Suomi ei enää esiintyisi maailman itsemurhatilastojen kärjessä.

Oppilailta kysyttiin yleisesti *hyvän ihmisen ominaisuuksia*. Annetuista vaihtoehtoista pyydettiin valitsemaan kolme tärkeysjärjestyksessä. Vaihtoehdot olivat aakkosjärjestyksessä seuraavat: auttavainen, avoin, empaattinen, iloinen, itsenäinen, kunnianhimoinen, rehellinen, suvaitsevainen, uskonnollinen ja vaatimaton. Näistä vaihtoehtoista erottuivat selvästi auttavainen, rehellinen ja suvaitsevainen. Kunnianhimoinen ja vaatimaton mahtuivat huonoiten kolmen ominaisuuden joukkoon. Ylivoimaisesti tärkeimpänä ominaisuutena pidettiin rehellisyyttä, jonka 53 % oppilaista sijoitti ensimmäiselle sijalle. Auttavainen (ensimmäiselle sijalle 29 %) ja suvaitsevainen (ensimmäiselle sijalle 41 %) olivat pääasiassa toiseksi tärkeimpiä ominaisuuksia.

Rehellisyyttä kaikkein tärkeimpänä ominaisuutena korostivat myös luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvat oppilaat (62 %) ja ortodoksioppilaat (60 %). Auttavainen ja suvaitsevainen olivat heilläkin pääsääntöisesti toiseksi tärkeimpiä ominaisuuksia. Luterilaiseen opetukseen osallistuvista oppilasta 31 % sijoitti suvaitsevaisuuden ykkössijalle ja ortodokseista 29 %.

Oppilaita pyydettiin nimeämään myös itsestään kaksi hyvän ihmisen ominaisuutta. Eniten tuli esiin sosiaalisia, empaattisia, seurallisia ja oikeudenmukaisuutta korostavia piirteitä (65 %). Rehellisyyttä ja luotettavuutta korosti 39 % vastanneista. Kolmanneksi eniten (28 %) hyvänä ominaisuutenaan pidettiin hyvää käytöstä ja suvaitsevaisuutta. Iloisuutta ja hyväntuulisuutta piti kahden tärkeimmän ominaisuuden joukossa 16 % oppilasta. Nämä ominaisuudet ja niiden suosituimmuus olivat lähes identtiset kaikkien katsomusaineiden opiskelijoilla.

Elämänkatsomustiedon opiskelijoiden kuvauksissa kahden merkittävimmän piirteen joukossa oli useimmin auttavaista ja sosiaalista ominaisuutta korostavia luonnehdintoja. Näitä oli 38 %:ssa kaikista vastauksista. Rehellistä ja luotettavuutta kuvaavia ilmaisuja esiintyi 23 %:ssa vastauksista. Muissa katsomusaineissa suosituimmat piirteet olivat samat ja vastaavat luvut luterilaiseen opetukseen osallistuvilla 40 % ja 28 % sekä ortodoksiseen opetukseen osallistuvilla 36 % ja 27 %. Huomionarvoista on, että terveet elämäntavat, raittius ja liikunnallisuus saivat koko oppilasjoukossa vain muutaman maininnan.

Eettistä pohdintaa selvitettiin *konkreettisella valintatilanteella*, jossa kaksi 14- ja 15-vuotiasta nuorta näki kadulla kaatuneen miehen (Mauri, 41 vuotta). Tehtävässä kysyttiin, mitä nuoret tekisivät siinä tilanteessa. Vastanneista puolet piti selvänä, että nuoret auttaisivat miestä. Perusteluina olivat mm. epäily sairaskohtauksesta, hädässä olevaa tulee aina auttaa tai ”eihän sitä siihenkään makaamaan voi jättää” ja ”täytyyhän vanhaa miestä auttaa”. Kuitenkin vastanneista joka neljännen mielestä nuoret olisivat antaneet miehen olla, koska olettivat tämän olevan humalassa ja 14 % arveli nuorten vain kulkevan ohi. Sama tehtävä oli myös uskonnonopetukseen osallistuvilla. Heistä keskimäärin 82 % toi esille nuorten halun auttaa miestä kuvatussa tilanteessa.

Oppilaita pyydettiin esittämään puolesta ja vastaan perusteluja väitteelle, että *abortti* on murha. Aborttia vastustavina perusteluina esitettiin, että elämä on lahja, tappaminen on väärin ja vanhemmilla on vastuu uudesta elämästä. Lähes saman verran abortin saamisen puolustamiseksi esitettiin perusteluja, jotka vastaajien mielestä liittyivät eniten sosiaalisiin syihin (jos äiti on nuori tai köyhä). Muina perusteina esitettiin naisen oikeutta päättää itse ruumiistaan, rikosoikeudellisia syitä (raiskaus) ja terveydellisiä syitä (sikiö ei ole vielä ihminen, lapsi on vammaisen tai sairas).

Aihekokonaisuuteen kuuluivat myös tehtävät, jotka koskivat *eutanasiaa* ja *eläinten oikeuksia*. Yhdeksän kymmenestä oli sitä mieltä, että parantumattomasti sairaan ihmisen kuoleman nopeuttaminen hänen omasta tahdostaan on eettisesti hyväksyttävää. Tässä elämänkatsomustiedon opiskelijat erosivat merkittävästi muiden katsomusaineiden opiskelijoista. Luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvista 3/4 suhtautui myönteisesti eutanasiaan ja ortodoksioppilaista 62 %.

Puolet elämänkatsomustiedon opiskelijoista suhtautui kielteisesti pieneläinten pitämiseen häkeissä. Mielenpiirteet menivät kuitenkin melko selvästi ristiin myös luterilaiseen ja ortodoksiseen uskonnonopetukseen osallistuvilla. Run-

sas kolmannes elämänkatsomustiedon oppilaista ei nähnyt erityisiä ongelmia siinä, että eläinkaupassa hiiriä, marsuja ja pupuja pidettiin häkeissä. Kuvattuun tilanteeseen joka kymmenes oppilas ei osannut tai halunnut ottaa kantaa. Suhtautumista kettu- ja minkkitarhaukseen ei tässä arvioinnissa kysytty.

Yhdeksän kymmenestä oppilaasta vastusti ajatusta, että kaupunki tai kunta saisi määrätä, että nuorten on oltava iltaisin kotona viimeistään klo 22. Sen sijaan yli puolet (58 %) oli sitä mieltä, että nuorten kotiintuloaikoja saisi rajoittaa.

Oppilailta kysyttiin mielipidettä tulevaisuuden uhkakuvista. Mahdollisia tulevaisuuden uhkia tarjottiin viisi: kasvihuoneilmiö, liikakansoitus, rikollisuus, saastuminen ja sota. Lisäksi vastaajat saivat nimetä vielä jonkun muun kuin edellä mainitun. Lähes joka kolmas vastanneista (31 %) piti suurimpana tulevaisuuden uhkana saastumista ja siihen läheisesti liittyvää kasvihuoneilmiötä lähes viidennes (18 %). Rungas viidennes (22 %) piti pahimpana uhkana liikakansoitusta. Suurimpana uhkana piti 13 % sotaa ja 6 % rikollisuutta. Viimeksi mainittu luku on varsin pieni, vaikka siihen vastaajien perusteluissa sisällytettiin mm. huumeet sekä oikean ja väärän rajan hämärtyminen.

Saastumista ja kasvihuoneilmiötä kuvattiin seuraavilla ilmaisuilla: välinpitämättömyys, maapallo tuhoutuu, otsonikerros ohenee, tapahtuu muutoksia eläinkunnassa, kasvit kuolevat, happi loppuu ja tulevaisuus kärsii. Ihmiskunta voisi kuitenkin pelastua tästä tilanteesta ryhtymällä erilaisiin toimiin, joista mainittiin asennekasvatus, tehtaiden ja niiden päästöjen vähentäminen, fossiilisten polttoaineiden käytön ja yksityisautoilun vähentäminen, sademetsien hakkuiden lopettaminen, nykyistä ekologisempi elämäntapa, kestävä kehitys, teknologian parantaminen sekä uusien lakien laatiminen. Liikakansoituksen yhteydessä tuotiin esille perhesuunnittelun ongelmat kehitysmäisessä sekä ”ihmisiä on jo nyt liikaa, mistä johtuvat muutkin ongelmat”. Ratkaisukeinoiksi esitettiin syntyvyyden säännöstelyä, lapsityövoiman käytön kieltämistä, köyhien elinolosuhteiden parantamista, kehitysmaiden tukemista ja tasa-arvon vahvistamista. Sotia voitaisiin välttää lisäämällä kansainvälistä vuorovaikutusta, neuvotteluja, rauhantyyliä, lakkauttamalla armeijat, hävittämällä ydinaseet ja harjoittamalla hyvää vallankäyttöä. Rikollisuuden poistamiseksi tarjottiin kahta keinoa: nykyistä kovemmat tuomiot rikollisille ja lisää poliiseja.

Elämässä voi olla tilanteita, jolloin lakia voi rikkoa. Oppilaat saivat kuvata omin sanoin, mitä sellaisia voisi olla. Vastanneista 65 % piti sellaisina tilanteina itsepuolustusta, pakon edessä toimimista tai jos toisen tai oma henki on

kyseessä (häätä ei lue lakia, sota, syrjintä). Oppilaista 13 % esitti lain rikkomisen perusteluina sen, jos toimii hyvän asian puolesta tai jos oma moraalitietä vastustaa lakia vastaan yleisen edun tavoittelussa. Vain muutama (2 %) oppilas toi esille ajatuksen valitsemisesta kahdesta pahasta pienemmän; sellaisiin kuuluisi vaikkapa käveleminen punaista liikennevaloa päin, jos autoja ei ole tiellä. Joka kymmenes oppilas oli kuitenkin sitä mieltä, että lakia ei saa rikkoa missään olosuhteissa.

(5) *Asennetta uskonnon merkitykseen* kysyttiin kuuden väittämän avulla. Väittämät olivat samat kuin muissa katsomusaineissa. Vastanneista 77 % oli jonkin verran tai täysin samaa mieltä siinä, että ulkomaille matkustettaessa on tarpeellista tietää myös kyseisen maan uskonnosta. 56 % suhtautui kielteisesti väitteeseen, että uskonnot olisivat häviämässä maailmasta. Joka neljänellä ei ollut kantaa asiaan tai ei halunnut ottaa siihen kantaa. Muissa katsomusaineissa väitteeseen kielteisesti suhtautuvien määrä oli 62 %.

Maahanmuuttajien on myös tärkeää voida harjoittaa omaa uskontoaan, ilmoitti 3/4 vastaajista. Enemmistön (58 %) mielestä monissa sodissa on usein kyse uskonnosta. Joka neljäs ei ottanut väitteeseen kantaa, ja 17 % oli väitteestä jonkin verran tai täysin eri mieltä. Luterilaiseen ja ortodoksiseen uskonnonopetukseen osallistuvista oppilaista 35 % piti uskontoja sotien syinä. Tulokset antavat ainakin sen viestin, että eri uskonnollisten ryhmien väliseen vuorovaikutukseen tulisi kiinnittää huomiota, myös Suomessa.

Voimakkaimmin jakautuivat mielipiteet väittämästä, jonka mukaan ”on aivan yhdentekevää, mihin ihminen usko”. Joka neljäs (26 %) oli siitä täysin eri mieltä, kun taas runsas viidennes (22 %) oli täysin samaa mieltä. Tulkinnallisesti hankalaan väittämään ”tieto on uskon vastakohta” saatiin myös selvästi jakautuneita vastauksia: 41 % oli kuitenkin jonkin verran tai täysin eri mieltä väitteen kanssa. Asteikolla 1–5 koko aihekokonaisuudesta keskiarvoksi muodostui 3,3 hajonnan ollessa 0,52.

(6) *Kiinnostusta ja asennetta maailmankatsomuksia kohtaan* elämäntietämystiedon opetukseen liittyen selvitettiin kahden tehtävän avulla. Oppilaista 40 % ilmoitti esittävänsä usein kysymyksiä elämäntietämystiedon tunneilla ja saman verran vastanneista jätti kysymykset tekemättä. Aktiivisuus keskusteluun oli yhtä suurta kuin ortodoksioppilailta ja paljon suurempaa kuin luterilaiseen opetukseen osallistuvilla. Opetus on ilmeisesti helpompi toteuttaa keskustelun avulla elämäntietämystiedossa ja ortodoksisessa uskonnonopetuksessa, joissa kummassakin on pienet ryhmäkoot. Puolet oppilaista kertoi keskustelevänsä elämäntietämystietoon liittyvistä asioista parhaan kaverin

tai kavereidensa kanssa. Vastausten keskiarvo oli 3,4 ja hajonta asenne-tehtävistä suurin, 0,93.

(7) *Elämän tarkoitusta* vastaajat saivat kuvata omin sanoin. Tehtävä oli vaativa pohdintatehtävä, johon kuitenkin saatiin kaikista katsomusaineista rikassisältöisiä ja analyysia varten hyödyllisiä vastauksia. Koska aihe liittyy keskeisesti elämäkatsomustiedon perussisältöihin, oppilaiden pohdintoja on seuraavassa kuvattu yksityiskohtaisesti ja tehty myös vertailua muihin katsomusaineisiin.

Vastauksista voitiin muodostaa seitsemän toisistaan erottuvaa aihepiiriä. Suurin osa oppilaista oli sitä mieltä, että elämällä useita tarkoituksia. Jonkin verran tuli ilmi eroja eri katsomusaineiden opiskelijoiden näkemyksissä ja painotuksissa. Joka kymmenes elämäkatsomustiedon oppilaista väisti kysymykseen vastaamista (ei lainkaan vastausta tai ilmaisuja, kuten ”en tiedä”, ”en ole saanut selville”). Näistä karsittiin erilleen ne vastaukset, joissa perusteluna oli käytetty ajatusta, ettei tarkoitusta voikaan tietää. Ne otettiin huomioon moraalisen-filosofisia tarkoituksia tarkasteltaessa. Luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvista ja ortodoksioppilaista näitä tyhjiä tai ”en tiedä” -vastauksia oli keskimäärin useammalla, joka viidennellä.

Elämäkatsomustiedon opiskelijoiden vastauksista (39 %:ssa) oli perinteisiä kuvauksia, joita voisi kuvata sanoilla *tavallinen elämä*. Muiden katsomusaineiden oppilaiden vastauksissa oli enemmän hajontaa. Perinteisen elämän kuvauksen antoi 38 % luterilaiseen opetukseen osallistuvista ja vain 29 % ortodoksioppilaista. Tavalliseen elämään kuuluivat suvun jatkaminen, työ ja opiskelu, täysipainoinen elämä uusine kokemuksineen. Muita tähän kategoriaan liittyneitä ajatuksia olivat mm. elämänkaari, syntyä-elää-kuolla, kuolema, saada aviopuoliso ja lapsia, elää joka päivä täysillä, ettei tarvitse mummona katua tai harmitella, hankkia kokemuksia ja oppia uusia asioita, ammatti, omaisuus, oma itsenäinen elämä, omat tavoitteet ja valinnat sekä niiden mukaan eläminen, itsensä kehittäminen, elää pitkään, oppia elämästä sekä elää ja antaa toistenkin elää.

Toiseksi eniten (20 %), saman verran kuin ortodoksioppilaat, mutta luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvia (17 %) enemmän, korostettiin *sosiaalisia subteita*, ystävyyttä, toisten palvelemista, lähimmäisenrakkautta sekä hyväksytyksi ja rakastetuksi tulemistä. Vastaajat kuvasivat tällaista pohdintaa myös ilmauksilla, kuten esimerkiksi lähimmäisenrakkaus, antaa ja saada rakkautta, miettiä asioita muidenkin kuin vain itsensä kannalta, toisten onnellisuus ja ”tehdä hyvää”.

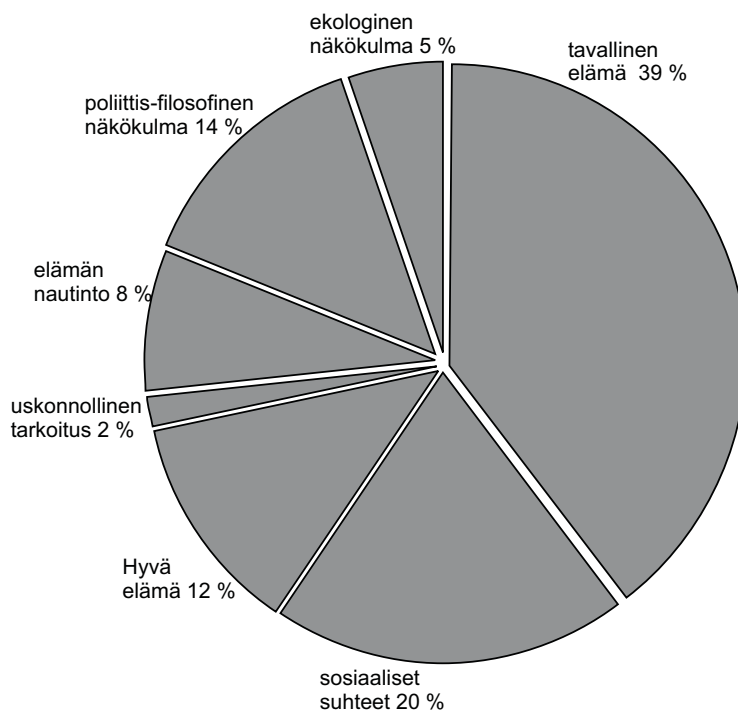
Moraalista ja filosofista pohdintaa elämän tarkoituksesta oli vastauksissa 14 %:n verran. Näitä mainintoja oli ortodokseilla 13 %:n verran ja luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvista 6 %. Toisin kuin muissa katsomusaineissa moraalis-filosofisia perusteluja mainittiin vastauksissa kolmanneksi useimmin. Tähän kategoriaan kuuluvaa pohdintaa oppilaat pukivat sanallisesti mm. seuraavilla ilmauksilla: moraalinen näkökulma, oikea ja väärä, kohtalo, rehellisyys, elämän tarkoituksen laajempi pohdinta (pahuus, kaikki on hyvää, darwinismi, ihminen on kaiken keskus, mistään ei ole mitään varmuutta), oikeat valinnat, elämän tarkoituksen etsintä useasta eri näkökulmasta, jokaisella ihmisellä on oma tehtävä maan päällä sekä elämällä ei ole tarkoitusta.

Neljänneksi eniten (12 %) tuotiin esille ajatuksia yleensä vain *hyvästä elämästä*: elää hyvin, elämä on elämistä varten (ei perusteluja), olla onnellinen, etsiä elämän tarkoitusta, jokainen luo itse elämän tarkoituksen, jokaisella on eri tarkoitus, elämä itse ja ”kuollessa sen sitten tietää”. Tämä näkemys esiintyi muiden katsomusaineiden oppilailla lähes yhtä usein, mutta oli esiintymistiheyttä kuvaavassa järjestyksessä kolmanneksi suosituin.

Puhtaasti *elämän nautintoihin*, materialistisiin käsityksiin ja ”kerranhan täällä vain ollaan” –ajatteluun liittyviä pohdintoja oli 8 % vastauksista. Oppilaiden mielessä oli silloin itsekäs ilo ja nautinto, ruoka, juoma, seksi, bailaus, hauskanpito, raha, rikkaus ja tulla rikkaaksi, tavarat sekä ottaa kaikki irti.

Ekologisesti suuntautuvia korostuksia oli 5 %:n verran, luterilaiseen opetukseen osallistuvilla 4 % ja ortodoksioppilailla 2 %. Vaikka, kuten edellä ilmeni, oppilaista joka kolmas piti saastumista tulevaisuuden suurimpana uhkana, ja se oli yksittäisistä uhkakuvista useimmin mainittu, niin henkilökohtaisella tasolla ekologinen elämänmuoto ei saanut yhtä suurta kannatusta. Tässä yhteydessä vastauksissa esiintyivät mm. seuraavat ajatukset: globaalisuus, luonnon säilyttäminen, maapallo, yksilöä laajempi yhteiskunta, eläimet, eläinten ja kaikkien olioiden kanssa sopuoinnussa eläminen, saastuminen, yleisinhimillisyys, kehittää maailmaa paremmaksi, jättää elinkelpoinen maailma tuleville polville sekä parantaa maailmaa että ihmisten olisi mukavampaa elää yhdessä.

Uskonnollisia tarkoituseriä elämässä korostettiin 2 %:ssa vastauksista. Oppilaat pohtivat silloin uskonnosta nousevaa moraalialueita, kultaista sääntöä ja lähimmäisen auttamista ja sitä, että uskonnollinen käsitys elämän tarkoituksesta on toisilla ehdoton ja toisilla taas ikään kuin tiedollinen. Luterilaiseen ja ortodoksiseen uskonnonopetukseen osallistuvat toivat erilaisia uskonnollisia näkökohtia runsaammin esille ja esiintymistiheydet olivat 12 %:n luokkaa.

KUVIO: Mikä on elämän tarkoitus? Elämäntarkoitustietoa opiskelevien oppilaiden vastausten luokittelu.

(8) Tervettä itsetuntoa kuvasi vastanneiden mielestä se, että pystyy myöntämään, jos on väärässä, pystyy sanomaan ei, kykenee tekemään itsenäisiä valintoja (91 %) ja osaa pyytää anteeksi (89 %) sekä osaa pitää puolensa (85 %). Niukka enemmistö (56 %) ei pitänyt terveen itsetunnon merkinä sitä, että kykenee voittamaan toisen keskustelussa. Asteikolla 1–5 (1 kielteinen – 5 myönteinen) väittämiin annettujen vastausten keskiarvoksi tuli 4,3 hajonnan ollessa 0,72. Muissa katsomusaineissa luku oli samansuuruinen. Kun poistettiin muista väittämistä poikkeava väite siitä, että hyvää itsetuntoa kuvaisi kyky voittaa toinen keskustelussa, keskiarvoksi tuli 88 % maksimimäärästä.

Eroja sukupuolen ja kielen mukaan sekä alueellisesti

Tyttöjen ja poikien välinen ero oli keskimäärin erittäin merkitsevä asennetehtävissä, kun kaikilla osatekijöillä oli sama painoarvo. Ero oli samanlainen kuin luterilaisen uskonnonopetuksen asennetehtävissä.

Kuudesta aihekokonaisuudesta neljässä tilastollinen ero oli erittäin merkitsevä: asenne elämäntietoon oppiaineena, asenne uskonnon merkitykseen, asenne maailmankatsomuksiin sekä asenteessa itsetuntoon. Kuten muissakin katsomusaineissa, tytöt suhtautuivat poikia myönteisemmin tervettä itsetuntoa koskeviin väitteisiin. Sen sijaan poikien käsitys itsestään elämäntietoon opiskelijana oli tyttöjä niukasti vahvempi.

Poikien ja tyttöjen välillä oli asenteessa uskonnon merkitykseen ja kiinnostuksessa maailmankatsomuksellisiin kysymyksiin tilastollisesti erittäin merkitsevät erot: tytöillä oli huomattavasti myönteisempi käsitys uskonnon merkityksestä (asteikolla 1–5 tytöt 3,5 ja pojat 3,2) arvioinnissa käytetyillä väitteillä mitattuna ja enemmän halukkuutta maailmankatsomuksellisiin keskusteluihin (tytöt 3,6 ja pojat 3,2).

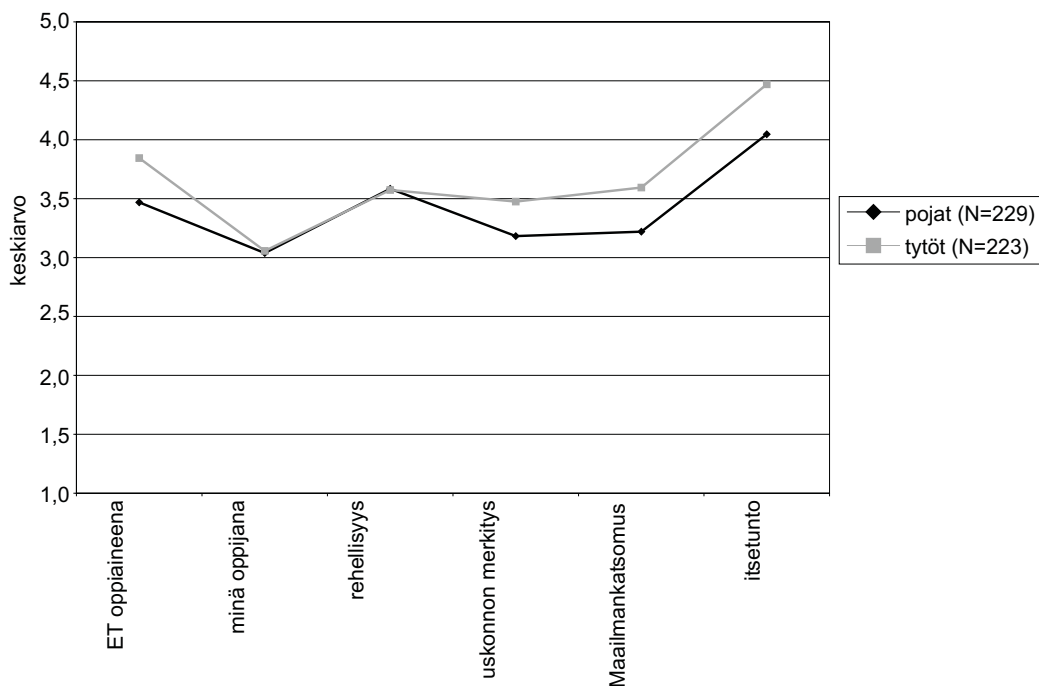
Pojat suhtautuivat hieman tyttöjä kielteisemmin väitteeseen, että uskonnot olisivat häviämässä maailmasta. Tilastollinen merkitsevyysero oli kuitenkin pieni.

Poikien ja tyttöjen perusteluissa abortin tekemiseen oli ero vain yhdessä painotuksessa: tyttöjen aborttia puolustavissa perusteluissa vedottiin poikia selvästi enemmän taloudellisiin syihin.

Kysymykseen, jossa nuoren hyvä kaveri oli mennyt mukaan huumeita käyttävien seuraan, tytöt suhtautuivat poikia tiukemmin. Tyttöjen vastauksissa korostui poikia enemmän huoli ja vastuun ottaminen.

Elämän tarkoitusta pojat ja tytöt pohtivat muiden katsomusaineiden tapaan hieman eri tavoin. Sukupuolten väliset erot eivät kuitenkaan suuruudeltaan olleet tilastollisesti merkitseviä, toisin kuin uskontoaineissa. Kun joka kymmenes vastaajista jätti ottamatta kantaa, niin heistä tytöt muodostivat enemmistön. Erilaisia perusteluja antaneista tytöt tarjosivat poikia enemmän perinteisiä kuvauksia tavallisesta elämästä, johon kuuluu suvun jatkaminen, työ ja opiskelu sekä täysipainoinen elämä uusine kokemuksineen. Pojat puolestaan mainitsivat perusteina tyttöjä useammin sosiaaliset suhteet sekä poliittisia, filosofisia ja eettisiä näkökulmia.

Niistä oppilaista, jotka näkivät elämässä uskonnollisia tarkoituksiperiä, poikia oli lähes kaksi kertaa enemmän kuin tyttöjä. Poikien vastauksissa oli myös hieman tyttöjä enemmän korostuksia sosiaalisista suhteista ja toisten palvelemisesta sekä hyvästä elämästä ja elämän tarkoituksen etsimisestä. Niistä muutamista oppilaista, jotka korostivat elämän nautintoja, materialismia, rikkautta ja rahaa jne, pojat muodostivat lievän enemmistön.

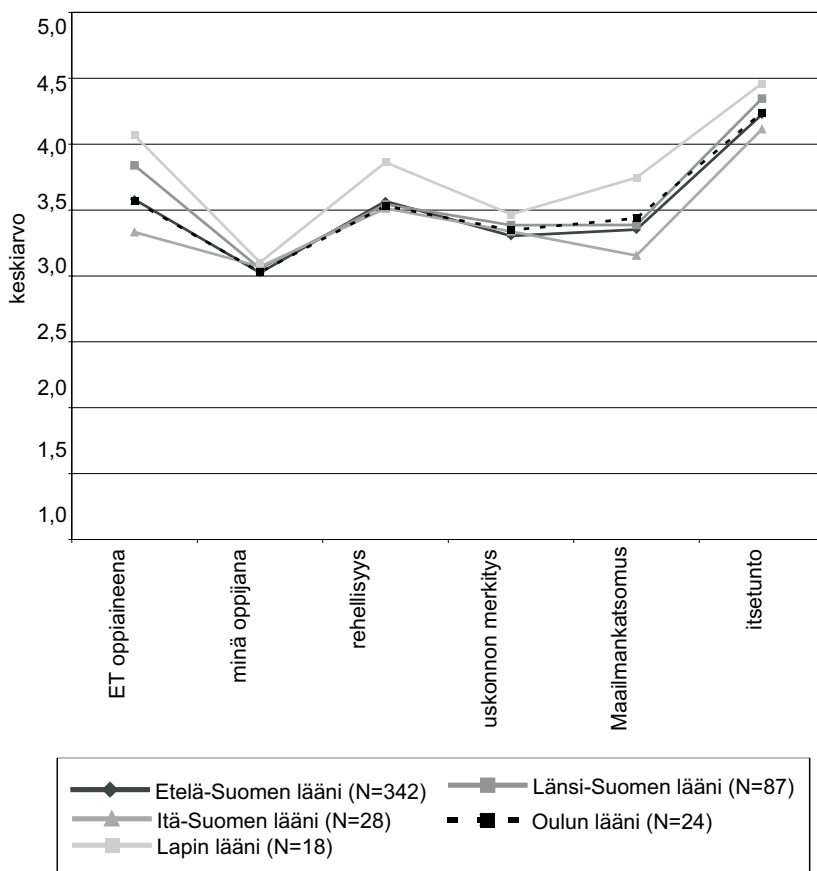
KUVIO: Elämänsuositteluun opiskelevien suhtautuminen eri aihekokonaisuuksiin sukupuolittain.

Kielellisiä eroja ei ollut mielekäs tutkia tilastollisesti, koska suomenkielisiä lukuun ottamatta eri kieliryhmien koot olivat pienet. Kotikielen suhteen asennetehtävien summassa ei myöskään syntynyt tilastollisesti merkitseviä eroja.

Yksi esimerkki tällaisista eroista oli tehtävä, jossa oppilaita pyydettiin pohtimaan Suomen kansainvälisestäkin synkkiä itsemurhatilastoja. Perinteiset klišeet Suomen ilmastosta ja alkoholista syinä korkeisiin itsemurhalukuihin eivät juuri lainkaan olleet nuorten mielessä. Kuitenkin niistä oppilaista, jotka mainitsivat alkoholin ja huumeet itsemurhiin liittyvinä ongelmina, enemmistön muodostivat ulkomaisen taustan omaavat, lähinnä venäjänkieliset oppilaat (N=7). Kun useissa vastauksissa esitettiin useita syitä, niin näissä vastauksissa alkoholia pidettiin yleensä ainoana syynä. Ainakin nämä maa-

hanmuuttajat näkivät tai olivat kokeneet syntyperäisiä suomalaisia herkemmin alkoholin ja päihteen syiksi itsetuhoiseen käyttäytymiseen.

Asennetehtävissä ei syntynyt suuria alueellisia eroja, kun tehtäviin annettuja vastauksia tarkasteltiin läänijaon mukaan. Hieman muita myönteisemmät käsitykset tässä mittauksessa saatiin Lapin läänin oppilailta ja matalimmat Itä-Suomen läänistä. Ero ei kuitenkaan ollut tilastollisesti merkitsevä. Itä-Suomen läänistä (N=28) sekä Oulun (N=24) ja Lapin (N=18) lääneistä oli otoksessa niin pienet oppilasmäärät, että läänien välinen vertailu oli ongelmallista. Kuitenkin saadut keskimääräiset tulokset antavat jonkinlaisen kuvan kyseisten läänien oppilaiden asenteista. Ero muihin katsomusaineisiin nähden oli suuri erityisesti Lapin läänissä, missä uskonnonopetukseen osallistuvien oppilaiden tulokset olivat huonoimmat eli heidän asenteensa olivat vähiten myönteisiä.

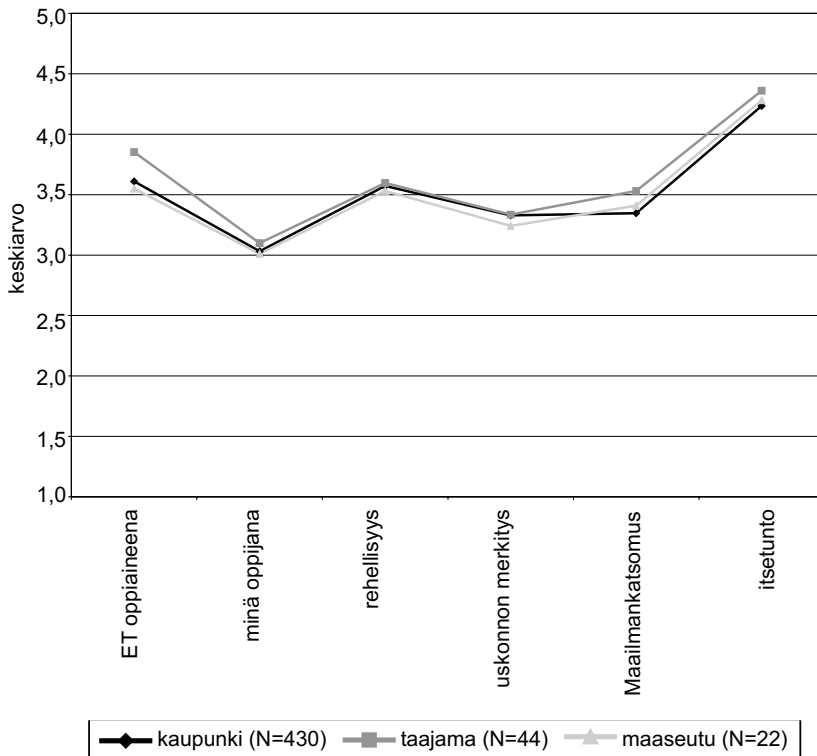
KUVIO: Elämänkatsomustietoa opiskelevien suhtautuminen eri aihekokonaisuuksiin lääneittäin.

Läänien tulosten välillä oli vaihteluja tarkasteltaessa asennetehtäviä osa-alueittain. Kuudesta asennetehtäväalueesta viidessä saatiin korkeimmat pistemäärät eli myönteisimmät asenteet löytyivät Lapin läänistä. Ainoastaan uskonnon merkitykseen suhtauduttiin muualla myönteisemmin: Oulun läänin oppilaiden keskimääräinen pistemäärä oli korkein. Läänien keskiarvojen vertailussa Lapin läänin tulokset olivat yleensä keskimääräistä paljon korkeammat ja kaikkien muiden läänien tulokset keskimääräistä alhaisemmat. Etelä-Suomen läänissä, josta oli runsaat kaksi kolmasosaa oppilaista, suhtauduttiin toiseksi myönteisimmin elämäkatsomustietoon oppiaineena, ja myös asenne rehellisyyteen oli toiseksi myönteisintä.

Maakuntien välisessä vertailussa tarkasteltiin tiedollisten tehtävien tapaan kahdeksaa maakuntaa, joista oli otoksessa vähintään 15 oppilasta. Myönteisimmät tulokset saatiin Lapista ja vähiten myönteiset Varsinais-Suomesta. Pohjois-Pohjanmaan oppilaiden tiedollinen osaaminen oli ollut kahdeksan maakunnan vertailussa parasta, mutta asennetehtävissä alueen oppilaat sijoittuivat kuudensiksi.

Asennetehtävissä myönteisimmät tulokset saatiin tiedollisten tehtävien tapaan EU-alueista 5-tukialueelta (maaseudun kehittämisaalue) ja heikoimmat 0-tukialueelta eli vauraammilta alueilta. Erot olivat kuitenkin vähäiset. Yksittäisistä osioista esimerkiksi asenteessa rehellisyyteen ja itsetuntoon alueitten välisessä vertailussa ääripäät olivat samat kuin kaikissa asennetehtävissä yhteensä. Elämäkatsomustietoon oppiaineena suhtautuivat myönteisimmin myös 5-tukialueen oppilaat, mutta lähes yhtä myönteisen arvion antoivat 0-tukialueen oppilaat.

Kuntaryhmiä tarkasteltaessa on todettava, että asenteissa ei ollut mainittavia eroja. Taajamien kouluista (joita oli otoksessa 9 % kouluista, oppilaita 44) saatiin hieman myönteisemmät tulokset. Puolessa asennetehtävien osa-alueista saatiin vähiten myönteiset tulokset maaseutukouluista. Tässä tarkastelussa itsetuntoa mittaavissa asenneskaaloissa saatiin heikoimmat tulokset kaupunkikouluista. Suhtautuminen rehellisyyteen näytti olevan samankaltaista riippumatta siitä, minkätyyppisessä kunnassa nuori elää ja käy kouluun.

KUVIO: Elämäkatsomustietoa opiskelevien suhtautuminen eri aihekokonaisuuksiin kuntamuodoittain.

Hyvän ihmisen ominaisuuksista suosituimmat olivat rehellinen, auttavainen ja suvaitsevainen, tässä järjestyksessä. Kuntaryhmittäin tarkasteltuna erot olivat vähäiset. Tärkeimmäksi koetussa ominaisuudessa, rehellisyydessä, ei ilmennyt eroja. Kuitenkin oppilaiden tekemien valintojen valossa maaseutukouluista löytyi keskimäärin hieman enemmän oppilaita, jotka korostivat auttavaisuutta ja suvaitsevaisuutta.

Eroja ei käytännössä löytynyt myöskään silloin, kun tarkasteltiin, millaisia hyvän ihmisen ominaisuuksia eri paikkakunnilla asuvat kertoivat itsellään olevan. Useimmat korostivat sosiaalisuutta, empaattisuutta, seurallisuutta ja oikeudenmukaisuutta. Nämä ominaisuudet korostuivat poikkeuksellisen vahvasti kaupunkilaisnuorten mielipiteissä. Rehellisyys puolestaan tuli esille taasisesti koko maasta.

Eettistä pohdintaa tarkasteltiin monen tehtävän avulla. Yhdessä niistä oppilasta pyydettiin esittämään kysymyksiä, joilla saisi selville haastateltavan henkilön maailmankatsomuksen. Lähes puolet oppilaiden laatimista kysymyksis-

tä liittyi uskoon. Kysymyksenasettelu oli samanlainen riippumatta siitä, minkätyyppisessä kunnassa oppilas asui.

Hyvän ystävän joutumisessa huumeita käyttävien seuraan suhtautuminen oli samankaltaista koko maassa. Kaikkiaan 62 % elämäkatsomustiedon oppilaista suhtautui kielteisesti siihen, että koulussa otettaisiin käyttöön pakolliset huumetestit.

Asennetehtäviin annetuissa vastauksissa ei ollut keskimäärin eroa sillä, oliko opetusta antanut muodollisesti pätevä opettaja vai ei.

Muita oppilailta kerättyjä tietoja

Muutamia minuuotteja, mutta alle 15 minuuttia kertoi elämäkatsomustiedon *kotitehtäviin* käyttävänsä aikaa 42 % oppilaista (N=206). Heidän keskimääräinen osaamisprosenttinsa oli 60. Kotitehtäviin käytettyä aikaa ja oppimistuloksia verrattaessa erittäin merkityksellinen ero tuli esiin uskonnottomien riittejä käsitelleessä osa-alueessa. Siinä onnistuivat parhaiten oppilaat, jotka ilmoittivat käyttävänsä elämäkatsomustiedon läksyjen tekemiseen yli puoli tuntia (N=26, koko määrästä 5 %) ja huonoiten ne oppilaat, jotka eivät tehneet lainkaan läksyjä (N=123, koko määrästä 25 %). Ero oli peräti 40 prosenttiyksikköä. Pitkään läksyjen kanssa työskennelleiden keskimääräinen osaaminen oli parasta, 64 %. Toisaalta maailmanuskontojen tuntemuksessa tilanne oli täysin päinvastainen. Parhaat tulokset saivat oppilaat, jotka eivät käyttäneet vapaa-aikaansa elämäkatsomustiedon kotitehtävien tekemiseen – vastasivat siis hyvin joko koulussa muuten opitun tai yleistiedon avulla. Tiedollisissa tehtävissä yhteensä näiden oppilaiden keskimääräinen osaaminen oli vain 52 %:n luokkaa. Huonoiten maailmanuskontoja tunsivat yli puoli tuntia läksyihin kuluttavat oppilaat. Heillä hajonta oli suurinta. Osaamisessa ero oli kuusi prosenttiyksikköä. Käsitteitä ja maailmankatsomuksia tunsivat parhaiten muutaman minuutin oppiaineen läksyihin käyttävät oppilaat ja heikoiten kotitehtäviä tekemättömät. Ero oli 4,5 prosenttiyksikköä. Tilastollisesti merkitsevä ero syntyi myös uskonnonvapauden ja siihen liittyneiden tehtävien kohdalla. Kotitehtäviä 15–30 minuuttia tekevät oppilaat (N=133, koko määrästä 27 %) menestyivät parhaiten, ja kokonaan läksyjä tekemättömät tässäkin aihekokonaisuudessa huonoiten.

Prometheus-leirit ovat uskonnollisesti ja katsomuksellisesti sitoutumattomia “aikuistumisleirejä” 14-15 -vuotiaille suomen- ja ruotsinkielisille nuorille. Leirit on tarkoitettu peruskoulun 8. luokan käyneille nuorille, ja ne on suunniteltu

nattu ensisijaisesti uskontokuntiin kuulumattomille. Tähän otokseen tulleet elämäkatsomustietoa opiskelevista 29 % (141 oppilasta) oli osallistunut Prometheus-leirille, 9 % (44 oppilasta) oli käynyt rippikoulun ja muutamat heistä olivat osallistuneet molempiin.

Leirit järjestää Prometheus-leirin tuki ry, jonka ilmoituksen mukaan leireille osallistui 518 nuorta vuonna 1999 ja 529 nuorta vuonna 2000. Leiriläisten määrä on kasvussa, vuonna 2001 leiriläisiä oli 618. Kesällä 2001 tehdyn kyselyn mukaan 15 % leiriläisistä oli uskontokuntiin, lähinnä luterilaiseen kirkkoon, kuuluvia, joista osa oli käynyt myös rippikoulun. Saman kyselyn mukaan 72 % leiriläisistä kertoi osallistuvansa elämäkatsomustiedon opetukseen.

Prometheus-leirille osallistuneiden oppimistulokset olivat pääasiassa paremmat kuin leiriä käymättömien. Kun tiedollisten tehtävien summaa tarkasteltiin, syntyi tilastollisesti erittäin merkitsevä ero. Ero oli keskimäärin 12 prosenttiyksikköä. Leirin käyneiden osaaminen oli tyydyttävää tasoa, ja leirin käymättömien kohtalaista tasoa. Leirin käyneiden tulokset olivat selvästi paremmat kaikissa aihekokonaisuuksissa. Kuudesta aihekokonaisuudesta neljässä (käsitteet ja maailmankatsomukset, moraalit, uskonnottomien riitit sekä uskonnonvapaus, perusoikeudet ja kansalaisoikeudet) ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä ja maailmanuskontojen tuntemistehtävässä merkitsevä. Joulun viettoon liittyvässä osaamisessa ero oli edellisten suuntainen, mutta ei tilastollisesti merkitsevä.

Uskonottomien riitit, jotka tytöt osasivat kuvata poikia erittäin paljon paremmin, jakoi myös leirin käyneet ja leirin käymättömät. Ratkaisuprosenttien ero oli poikkeuksellisen suuri, peräti 31 prosenttiyksikköä. Luku kertoo siis siitä, että koulun ulkopuolisena toimintana järjestetyille Prometheus-leirille osallistuneet osasivat kuvata hyvin (osaaminen kiitettävää tasoa) nimiäisten tai nimenantojuhlan ja uskonottomien hautajaisten sisältöä ja luonnetta. Leiriä käymättömille tehtävä tuotti vaikeuksia. Tulos on yllättävä, koska sekulaari perinne ja sekulaari ajatteluperinne ovat oppiaineen keskeisiä tavoitteita opetussuunnitelman perusteissa ja Perusopetuksen päättöarvioinnin kriteereissä. Juuri näistä siirtymäriiteistä ja uskonnottomasta tapakulttuurista on oppiaineen oppikirjassa selkeät esitykset.

Prometheus-leirin käyneiden ja leirin käymättömien oppilaiden välisissä asenteissa oli tilastollisesti keskimäärin erittäin merkitsevä ero. Leirin käyneillä oli selvästi muita myönteisemmät asenteet tässä arvioinnissa käytetyillä osioilla mitattuna. Asenteissa elämäkatsomustietoon oppiaineena, käsityksessä it-

sestä oppijana juuri elämäkatsomustiedossa, kiinnostuksessa ja asenteessa maailmankatsomuksia kohtaan syntyi tilastollisesti erittäin merkitsevät erot ja asenteessa uskonnon merkitykseen tilastollisesti melkein merkitsevä ero. Rehellisyyttä ja tervettä itsetuntoa mitanneissa osioissa ei syntynyt mainittavia eroja.

Kun vastaavan kaltaista leiritoimintaa tarkasteltiin muiden katsomusaineiden osalta, niin samansuuntainen merkittävä ero oppimistuloksissa syntyi niiden ortodoksioppilaiden kohdalla, jotka olivat osallistuneet kirkkonsa kristinoppikouluun. Sen sijaan luterilaisen kirkon rippikoulun käymisellä ei ollut yhtä suurta vaikutusta luterilaiseen opetukseen osallistuvien oppimistuloksiin.

Oppilaiden käsityksissä siitä, miten vanhemmat osallistuvat lastensa opintojen tukemiseen ilmeni eroja. Lähes kaikki oppilaat kertoivat *keskustelevansa vanhempiensa kanssa* joskus tai melko usein kouluasioista. Oppilaista 56 % ilmoitti saavansa joskus tai melko usein kotoa apua sellaisten elämäkatsomustiedon tehtävien ratkaisemiseen, joista eivät yksin selviä. Siinä ei ollut eroa tyttöjen ja poikien välillä.

Kuitenkin 60 % oppilaista kertoi keskustelelevansa hyvin harvoin tai ei koskaan vanhempiensa kanssa elämäkatsomustiedon tehtävistä. Tässä oli huomattava ero tyttöjen ja poikien välillä. Tytöt kertoivat poikia huomattavasti useammin keskustelelevansa vanhempiensa kanssa oppiaineen kysymyksistä. Tytöistä keskimäärin puolet ja pojista 30 % kertoi keskustelelevansa vanhempiensa kanssa elämäkatsomustiedon tehtävistä. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Pojista joka kolmas kertoi, ettei keskustele koskaan vanhempiensa kanssa elämäkatsomustiedon tehtävistä, tytöistä joka viides.

Erytisopetusta puhe-, luku- ja kirjoitusvaikeuksien vuoksi ilmoitti luokilla 1–6 saaneensa joka neljäs, sen sijaan 70 % vastanneista ei ollut tällaista opetusta saanut lainkaan. Tyttöjen ja poikien välillä oli tässä tilastollisesti melkein merkitsevä ero: pojat olivat saaneet tyttöjä enemmän erityisopetusta edellä mainittujen oppimisvaikeuksien vuoksi. Oppilaista 15 % ilmoitti saaneensa koko perusopetuksen aikana säännöllistä ohjausta muiden oppimisvaikeuksien vuoksi. Tässäkin luvussa pojat muodostivat lievän enemmistön.

Koulun vaihto oli harvinaista: 94 % ei ollut vaihtanut kertaakaan koulua 7.–9. luokilla. *Koulumatkan pituus* (meno ja paluu) oli kohtuullinen: yli puolet

ilmoitti siihen kuluvaan alle puoli tuntia ja 38 % puolesta tunnista tuntiin. Todella kaukaa kouluun tulevia (koulumatkat kaksi tuntia tai yli) oli 2 % koko oppilasmäärästä, 12 oppilasta. Kenelläkään edestakaisen koulumatkan pituus ei ollut yli 2½ tuntia. Luterilaisessa ja ortodoksisessa uskonnon-opetuksessa oli selvästi enemmän pitkän matkan takaa koulua käyviä.

Vaikka oppiaineen opetusryhmät ovat pieniä, ja opetusta joudutaan joskus antamaan eri koulurakennuksissakin, koulumatkojen pituuden ei havaittu aiheuttavan eriarvoisuutta. Tosin oppilailta ei kysytty koulumatkan pituutta kilometreinä eikä sitä, olivatko he joutuneet odottamaan ja kuinka kauan koulupäivän päätyttyä mahdollista koulukyytiä.

Verrattaessa koulumatkan pituuksia tiedollisten tehtävien oppimistuloksiin on todettavissa, että merkittäviä eroja ei syntynyt. Hieman yllättävää kuitenkin oli, että pääasiassa huonoimmat tulokset saivat oppilaat, jotka ilmoittivat käyttävänsä edestakaisiin koulumatkoihin alle puoli tuntia. Heitä oli 53 % koko oppilasmäärästä. Koulun lähellä asuvat oppilaat menestyivät siten keskimääräisesti heikoiten tässä arvioinnissa, keskimääräinen osaamisprosentti 56. Parhaat tulokset saivat oppilaat, jotka kertoivat käyttävänsä koulumatkoihin tunnista puoleentoista tuntiin. Heitä tässä otoksessa oli 7 %. Osamisessa näiden kahden ryhmän välillä oli kymmenen prosenttiyksikön suuruisen ero.

Enemmistö oppilaista kertoi käyvänsä *kirjastossa* keskimäärin vähintään kerran kuukaudessa, tytöt poikia paljon useammin. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Joka viides ei käy lainkaan kirjastossa.

Keskeiset havainnot asenteista

Tyttöjen perusasenne osoittautui keskimäärin poikia selvästi myönteisemmäksi.

Oppiaineeseen suhtaudutaan voittopuolisesti myönteisesti, ja siitä on hyötyä eri kulttuureiden, maailmankatsomusten ja erilaisuuden ymmärtämisessä. Tytöt ovat poikia kiinnostuneempia maailmankatsomuksellisista ja uskonnollisista kysymyksistä. Vaikka aktiivisuus opiskeluun ei ole suurta, elämänkatsomustiedosta on varsin helppo saada hyviä koulunumeroita.

Uskontojen tuntemista pidettiin hyödyllisenä, ja mm. maahanmuuttajien on voitava harjoittaa omaa uskontoaan. Enemmistö oppilaista oli sitä mieltä, että monissa sodissa on kyse uskontojen välisistä konflikteista. Maailman-katsomukset koettiin useimmiten uskonnollisiksi katsomuksiksi.

Rebellisyys on tärkeä arvo. Hyvä ihminen on rebellinen, auttavainen ja suvaitsevainen. Nuoret itse haluavat olla sosiaalisia ja oikeudenmukaisia, rebellisiä sekä hyväkäytöksisiä ja suvaitsevaisia. Auttamishalu ei kuitenkaan ole välttämättä kovin spontaania.

Huumeiden käytön vahingollisuus tiedostetaan, mutta tuntuu pabalta jäädä mukavan seuran ulkopuolelle. Tyttöillä oli poikia tiukempi subtautuminen huumeisiin.

Itsemurhien ehkäisyssä tarvitaan monia yhteiskunnallisia toimia. Yksilön tasolla heikko itsetunto, syrjäytyminen ja yksinäisyys ovat merkittäviä tekijöitä itsemurhiin. Tarvitaan lisää toinen toisensa tukemista ja avoimuutta.

Aborttia eettisenä kysymyksenä osattiin pobtia. Abortin saamista puollettiin eniten sosiaalisilla syillä. Eutanasiaan subtauduttiin myönteisesti, selvästi myönteisemmin kuin uskontoa opiskelevat oppilaat.

Merkittävimpänä tulevaisuuden uhkana pidettiin saastumista ja kasvihuoneilmiötä.

Lakia pitää noudattaa, muta sitä voi rikkoa itsepuolustustilanteissa ja silloin, kun henki on kyseessä.

Elämällä on luonnollinen tarkoitus: suvun jatkaminen, työ ja opiskelu sekä täysipainoinen elämä uusine kokemuksineen. Siihen liittyy myös paljon sosiaalisia suhteita. Jonkin verran oppilaat kykenivät pobtimaan elämän tarkoitusta moraaliselta ja filosofiselta kannalta.

Asenteiden kannalta alueelliset erot ja asuinpaikkojen väliset erot olivat vähäiset.

Prometheus-leirin käymisellä on havaittavissa huomattava myönteinen vaikutus asenteisiin.

	Oppilasmäärä	Asenteiden keskiarvo	Keskihajonta
Asenne elämänkatsomustietoon oppiaineena	498	3,6	0,83
Minä oppijana	494	3,0	0,68
Asenne rehellisyyteen	490	3,6	0,75
Uskonnon merkitys	495	3,3	0,52
Kiinnostus maailmankatsomuksia kohtaan	498	3,4	0,93
Itsetunto	495	4,3	0,72

7 TAPAKASVATUKSEN ARVIOINNIN TULOKSET

Tiedollisissa tehtävissä osaaminen oli tyydyttävää tasoa (asteikko, ks. s. 49) eli keskimäärin 61 % saavutettavissa olevasta pistemäärästä.

Keskeiset havainnot

Suomeen ja suomalaisuuteen liittyviä yleisiä asioita tunnettiin keskimäärin vain kohtalaisesti. Alle kaksi kolmasosaa oppilaista tiesi, minä vuonna Suomi on itsenäistynyt.

Rikoksia ja niistä saatavia rangaistuksia tiedettiin keskimäärin tyydyttävästi. Punaisia liikennevaloja päin kävelemistä puolet nuorista ei pitänyt rangaistavana tekona. Sen sijaan kaupasta näpistämisen rangaistavuus näytti olevan hyvin tiedossa.

Tyttöjen osaaminen oli poikia parempaa, suomen- ja ruotsinkielisten välillä ei havaittu eroja. Venäjän- ja muunkieliset oppilaat tunsivat vain välttävästi tai kohtalaisesti suomalaista perinnettä ja suomalaista rangaistuskäytäntöä.

Osaaminen oli keskimäärin parasta Pohjois-Suomessa.

	Oppilasmäärä	Ratkaisuprosentin keskiarvo	Keskiahajonta
Suomi ja suomalaisuus	3898	56	20
Rikos ja rangaistus	3840	66	20

Tiedolliset tehtävät

Tapakasvatus ei ole erillinen oppiaine peruskoulussa. Oppiaineen luonteen vuoksi tässä arvioinnissa kognitiivisten tehtävien määrä oli siksi vähäinen. Oppilaiden tehtävälomakkeisiin sisällytettiin 15 tiedollista osiota, 110 affektiivis-eettistä tai asennetehtävää sekä lisäksi 19 osiota, joita käytettiin lähinnä taustamuuttujina.

Tiedollisissa tehtävissä tarkasteltiin yleistiedon pohjalta ratkaistavissa olevia aiheita, jotka liittyivät Suomeen ja suomalaiseen perinteeseen sekä rikoksiin ja niistä tuomittaviin rangaistuksiin. Näissä tehtävissä päästiin keskimäärin tyydyttävään tasoon eli 62 %:iin saavutettavissa olevasta pistemäärästä.

Suomea ja suomalaisuutta koskevassa kokonaisuudessa osaaminen oli koh-
talaista. Ratkaisuprosentti oli 56.

Yksittäisissä osioissa oikein vastanneiden prosentit vaihtelivat jonkin verran. Kyselyä tehtäessä Suomessa asui noin 85 000 ei-syntyperäistä suomalaista. Tämän luvun tiesi annetusta neljästä vaihtoehdosta vajaa kolmannes (31 %). Joka kolmas oli sitä mieltä, että ulkomaalaisten lukumäärä olisi ollut 115 000. Yli puolet (58 %) valitsi kolmesta vaihtoehdosta sen, että ruotsinkielisiä suomalaisista on 5,7 %. Puolet oppilaista osasi arvioida myös oikein saamenkielisten määrän Suomessa.

Ruotsi ja Venäjä (useissa vastauksissa Neuvostoliitto) tiedettiin hyvin valti-
oiksi, joiden alaisuuteen Suomi oli kuulunut yli 800 vuoden ajan. Sen sijaan Suomen itsenäistymisvuoden 1917 muisti vain 63 % oppilaista. Osaaminen näin keskeisen tiedon osalta oli tyydyttävää tasoa. Itsenäistymisvuodeksi tarjottiin 174:ää muutakin vuosilukua aina vuodesta 1397 lähtien, niistä eniten vuosia 1914, 1916 ja 1918. Vuotta 1918 tarjosi 7 % vastaajista. Itsenäisyyspäivän ajankohta kysyttäessä oikean kuukauden muisti yhdeksän kymmenestä, tarkan päivämäärän 83 % vastanneista. Joka kymmenes jätti kuitenkin vastaamatta koko kysymyksen.

Lucianpäivän ajankohta löytyi myös neljästä tarjotusta syyslukukauden kuu-
kaudesta: 3/4 oppilaista muisti sitä vietettävän joulukuussa, mikä on hyvää osaamisen tasoa.

Vapun vieton perusteiksi tarjottiin viittä vaihtoehtoa, joista oppilaan tuli valita kolme. 4/5 oppilaista piti vappua kevään tulon juhlanä, lähes yhtä moni (76 %) ylioppilaitten juhlanä, mutta työväen juhlaaksi sen tunnisti vain 65 % vastanneista. Koko tehtävän osaaminen oli kohtalaista tasoa (54 %).

Rikosta ja rangaistusta käsitelleessä osa-alueessa keskimääräinen osaaminen oli tyydyttävää tasoa, osaamisprosentti oli 66.

Hieman yli puolet oppilaista tiesi, että liikenteessä päin punaista valoa kävelemisestä voi saada sakkoja. Lähes saman verran piti sitä tekona, josta ei tule rangaistusta. Sen sijaan yhdeksän kymmenestä oppilaasta tiesi, että television katselusta ilman maksettua tv-lupamaksua voi saada sakkoja.

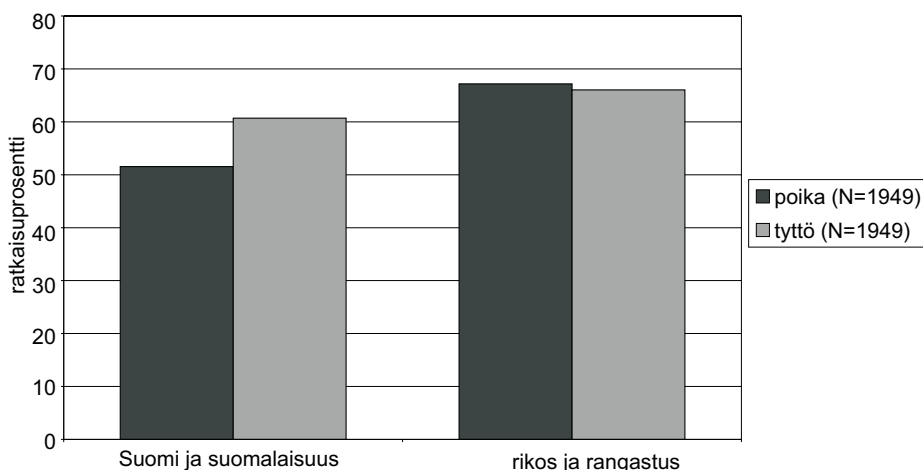
Huumeiden myymistä käsitelleessä osiossa tarjottiin rangaistusvaihtoehtoiksi sakkoja, jotain ankarampaa rangaistusta tai ei lainkaan rangaistusta. Lähes jokainen (95 %) oppilas tiesi, että huumeiden myymisestä seuraa sakkoja ankarampi rangaistus. Asia oli tuttu, koska enemmistö oppilaista kertoi, että erilaisia huumeita on helppo saada (ks. tarkemmin s. 175).

Piraattituotteiden myymisen rangaistavuus tuotti ilmeisesti vaikeuksia, koska runsaat 2 % oppilaista (N=87) jätti siihen vastaamatta. Tehtävään vastanneistakin vain puolet osui oikeaan. Oikea vastaus olisi ollut sakot. Hie- man yli puolet oppilaista oli sitä mieltä, että videopelien kopioimisesta omaan käyttöön ei tule rangaistusta, mutta yli 40 % olisi rangaissut siitäkin sakoilla. Suosituksi tullutta cd-levyjen kopioimista (”polttamista”) omaan käyttöön kaksi kolmasosaa vastanneista piti laillisena puuhana. Se ei olekaan rangaistava teko.

Samaan aihepiiriin kuului myös kysymys: ”Oletko osallinen näpistykseen, jos näet kaverisi näpistävän kaupasta etkä kerro siitä?” Oppilaiden käsitykset jakaantuivat melko tasan: 51,5 % ei pitänyt itseään osallisena, kun 48,5 % piti itseään osallisena näpistykseen.

Eri ryhmien tasa-arvoon liittyviä näkökohtia

Tyttöjen keskimääräinen osaamisprosentti tiedollisissa tehtävissä oli 63 ja poikien 59. Tyttöjen osaaminen oli tasoltaan tyydyttävää ja poikien kohta- laista. Ero oli tilastollisesti merkitsevä.

KUVIO: Tapakasvatuksen tiedollisten tehtävien keskimääräinen osaaminen sukupuolen mukaan.

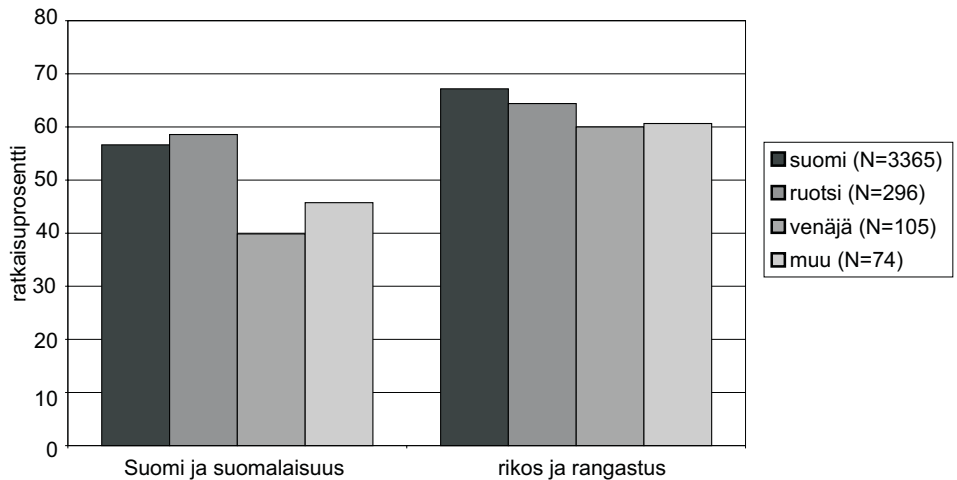
Suomea ja suomalaisuutta koskevassa kokonaisuudessa poikien ja tyttöjen välillä oli tilastollisesti erittäin merkitsevä ero, tyttöjen tyydyttävän osaamisen taso (keskimääräinen ratkaisuprosentti 61) oli selvästi parempaa kuin poikien kohtalaisen osaamisen taso (ratkaisuprosentti 52). Osaamisessa oli tilastollisesti erittäin merkitsevä ero. Suomen itsenäistymisvuoden muistamisessa ei syntynyt keskimäärin eroa tyttöjen ja poikien välillä.

Ruotsinkielisissä kouluissa itsenäistymisvuosi 1917 oli keskimäärin paremmin muistissa kuin suomenkielisissä kouluissa, ero oli kolme prosenttiyksikköä. Kotikielenään ruotsia puhuvien vastausten hajonta oli kuitenkin huomattavasti suurempaa kuin muita kieliä puhuvien. Ruotsinkielisillä käsitys itsenäistymisvuodesta sijoittui voimakkaimmin autonomian ja Ruotsinvallan aikaan.

Koko aihekokonaisuudessa suomen- ja ruotsinkielisissä kouluissa osaamisen taso oli keskimäärin samaa luokkaa. Kun tarkasteltiin oppilaiden jakaantumista katsomusaineiden mukaan, voidaan todeta, että kaikissa ryhmissä osaaminen oli vain kohtalaista, parasta elämäntietoon osallistuvilla. Keskimääräiset osaamisprosentit olivat seuraavat: luterilaiseen opetukseen osallistuvat 56, ortodoksit 54 ja elämäntietoon osallistuvat 59.

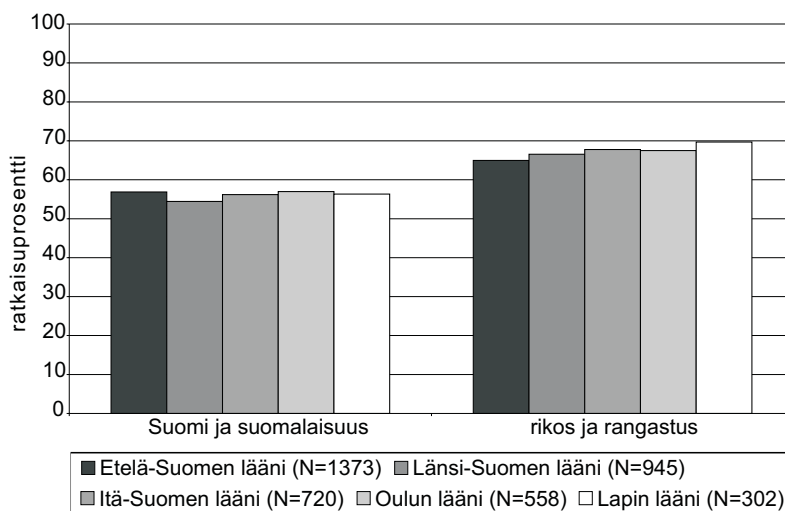
Rikosta ja rangaistusta käsitelleessä osa-alueessa poikien ja tyttöjen osaamisessa ei havaittu eroja. Suomenkielisissä kouluissa tästä aihekokonaisuudesta saatiin ruotsinkielisiä kouluja paremmat tulokset. Ero oli kolme prosenttiyksikköä. Katsomusaineitten mukaisesti tarkasteltuna osaamisessa ei ollut sanottavia eroja.

Oppilaiden kieliryhmät olivat suomi, ruotsi, venäjä ja joku muu kotikieli. Suomen- ja ruotsinkielisten oppilaiden keskimääräinen osaamisprosentti oli 62, joka on tyydyttävää tasoa. Suomenkieliset oppilaat tunsivat erityisesti rangaistuksiin liittyvät asiat hieman ruotsinkielisiä paremmin. Ero oli kolme prosenttiyksikköä. Muihin kieliryhmiin kuuluvien oppilaisiin nähden tuloksissa syntyi erittäin merkitsevä ero. Koko aihekokonaisuudessa toisaalta suomen- ja ruotsinkielisten ja toisaalta venäjänkielisten oppilaiden välille syntyi keskimäärin 12 prosenttiyksikön suuruinen ero. Venäjänkielisten oppilaiden (N=105) keskimääräinen osaamisprosentti rikoksia ja rangaistuksia käsitelleessä osa-alueessa oli 60 (kohtalainen) ja muunkielisten (N=74) oppilaitten 61 (tyydyttävä). Suomeen ja suomalaiseen perinteeseen liittyvissä tehtävissä venäjänkielisten osaamisprosentti oli keskimäärin heikkoa tasoa (40 %) ja muunkielisten välttävää tasoa (46 %).

KUVIO: Tapakasvatuksen tiedollisten tehtävien keskimääräinen osaaminen kieliryhmittäin.

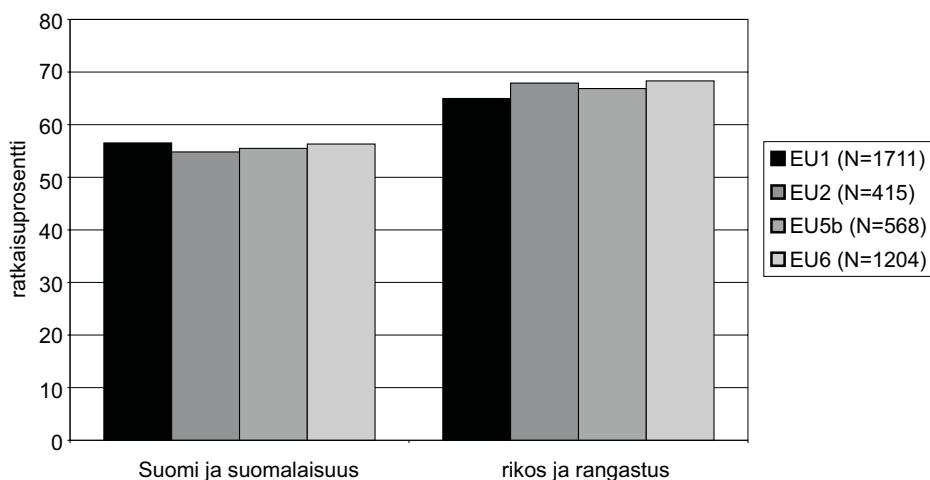
Alueellisia eroja ilmeni oppilaiden osaamisessa keskimäärin varsin vähän. Pohjois-Suomessa osattiin tapakasvatukseen liittyvät tiedolliset tehtävät parhaiten. Lääneistä Lapin läänissä saavutetut tulokset olivat parhaimmat ja heikoimmat Länsi-Suomen läänissä. Ero oli kuitenkin vain kaksi prosenttiyksikköä. Parhaat tulokset saaneet Lapin läänin oppilaat tiesivät myös paljon eteläsuomalaisia paremmin, millaisia rangaistuksia esitetyistä teoista seurasi. Siinä syntyi tilastollisesti merkitsevä ero, joka oli suuruudeltaan viisi prosenttiyksikköä.

KUVIO: Tapakasvatuksen tiedollisten tehtävien keskimääräinen osaaminen lääneittäin.

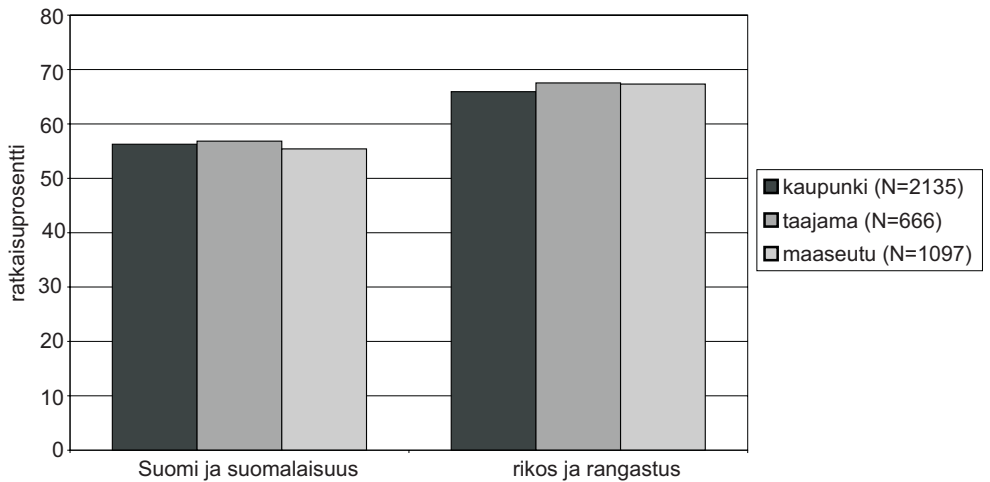
Maakunnista oli otoksessa niin suuret oppilasmäärät, että maakuntien välinen vertailu oli mahdollinen. Kahdessa eri osa-alueessa parhaat tulokset saatiin hyvin eri alueilta. Suomeen ja suomalaiseen perinteeseen liittyvät asiat tiedettiin parhaiten Varsinais-Suomessa (60 %), joka kuuluu Länsi-Suomeen. Ilmeisesti Suomen historiallisten juurien merkitys on vahvemmin esillä Turun seudulla kuin muualla maassa. Tosin sielläkin osaaminen oli vain kohtalaista tasoa. Koko tässä osa-alueessa Länsi-Suomen läänin oppilaat menestyivät läänien välisessä vertailussa keskimäärin heikoiten. Ero kaikkiin muihin lääneihin oli kahden prosenttiyksikön luokkaa. Selvästi huonoimmat tulokset maakunnista saatiin Keski-Pohjanmaan koululaisilta (välttävä 47 %), ero oli tilastollisesti melkein merkitsevä suhteessa Varsinais-Suomen tuloksiin. Rikokseen ja rangaistukseen liittyvissä asioissa ei syntynyt tilastollisia eroja maakuntien välillä.

Erot EU-tukialueitten välillä olivat pienet. Parhaat tulokset saavutettiin keskimäärin 6-alueelta ja heikoimmat vaurailta 0-tukialueilta. Eroksi muodostui 1,5 prosenttiyksikköä.

KUVIO: Tapakasvatuksen tiedollisten tehtävien keskimääräinen osaaminen EU-tukialueittain.

Kuntaryhmittäin tarkasteltuna tiedollisten tehtävien osaaminen oli varsin samantasoista riippumatta kuntatyyppistä. Taajamista saatiin keskimäärin hieman paremmat tulokset kuin kaupungeista ja maaseudulta. Ero oli kuitenkin vain yhden prosenttiyksikön luokkaa.

KUVIO: Tapakasvatuksen tiedollisten tehtävien keskimääräinen osaaminen kuntamuodoittain.

Asennetehtävät

Oppilaiden asenteita mitattiin 18 aihekokonaisuudella: (1) käsitys koulun ilmapiiristä, (2) asenne tapakasvatukseen, (3) asenne kurinpitoon koulussa, (4) suhde erilaisuuteen, (5) koulukiusaaminen, (6) seksuaalisuus ja seurustelu, (7) asenne rasismiin, (8) asenne huumeisiin, (9) käsitys tasa-arvosta, (10) asenne ikäihmisten arvostukseen, (11) käsitys koulussa opitusta työn arvostuksesta, (12) arjen ja juhlan erottaminen toisistaan, (13) asenne ympäristönsuojeluun, (14) käsitys kodin merkityksestä, (15) käsitys omasta panoksesta kotitöihin, (16) käsitys itsetunnosta, (17) käsitys omasta käytöksestä ja (18) käsitys sananlaskuihin sisältyvästä elämänviisaudesta.

(1) Asteikolla 1–5 (1 kielteinen ja 5 myönteinen) *koulun ilmapiiriä* oppilaat arvioivat niin, että koko aihekokonaisuuden keskiarvoksi tuli 3,7 (keskihajonta 0,63). Heidän koulujensa rehtoreilla ja opettajilla oli asiasta myönteisempi käsitys (lähemmin tämän raportin luvussa 8). Asteikolla 1–4 rehtoreiden keskimääräinen käsitys oli 3,6:n luokkaa.

Oppilaista koulun yhteishenkeä piti hyvänä 12 % ja jonkin verran samaa mieltä oli lähes puolet vastanneista (46 %). Huonona koulun yhteishenkeä piti 5 %.

Vuotta aiemmin järjestetyssä 6.-luokkalaisten matematiikan oppimistulosten arvioinnissa kysyttiin neliportaisella asteikolla koulussa viihtymistä. Silloin 66 % oppilaista ilmoitti viihtyvänsä koulussa melko hyvin ja joka neljäs kertoi viihtyvänsä erittäin hyvin, tytöt keskimäärin poikia paremmin.

Asteikolla 1–5 keskiarvoksi tuli 3,4, kun oppilailta kysyttiin sitä, pitävätkö opettajat kiinni oppilaiden kanssa tekemistään sopimuksista.

Hieman yli puolet vastanneista piti opettajien keskinäisiä suhteita koulussa hyvinä tai melko hyvinä (53 %) samoin kuin opettajien ja muun henkilökunnan välisiä suhteita (57 %). Opettajiin liittyvää kuvaa täydensi se, että 57 % oli täysin tai jonkin verran samaa mieltä siinä, että opettajan tai joidenkin opettajien kanssa voi puhua luottamuksellisesti. Luvut kertovat siitä, että näissä asioissa oppilaiden käsitysten mukaan on jonkin verran korjattavaa. Siihen on syytä kiinnittää huomiota, koska opettajilta samoja asioita kysyttäessä tulokset olivat kovin toisenlaiset (ks. tämän raportin luku 8). Koulussa on kuitenkin hyvä ja turvallinen olla, totesi 3/4 (N=2920) oppilaista.

(2) *Asennetta tapakasvatukseen* mitattiin väittämien avulla. Hyvien tapojen oppimista piti tärkeänä yhdeksän oppilasta kymmenestä. Mielipiteet jakaantuivat siinä, tarkoittiko tapakasvatus koulun sääntöjen oppimista. Kolmannes oli väitteen kanssa samaa mieltä, toinen kolmannes selvästi eri mieltä ja yksi kolmasosa ei osannut tai halunnut ottaa kantaa. Enemmistö oppilaista (2/3) ei pitänyt tapakasvatusta vain hyvien käytöstopojen oppimisena.

Vastaajien enemmistön mukaan tapakasvatukseen kuuluu kurinpito koulussa ja kotona. Yli puolet (58 %) oli sitä mieltä, että tapakasvatus tulisi hoitaa yhdessä kodin ja koulun kanssa. Joka neljäs ei osannut tai halunnut ottaa tällaiseen väitteeseen kantaa.

Mihin tapakasvatus auttaa? Vastanneista kaksi kolmasosaa uskoi, että tapakasvatus auttaa oppimaan yhdessä tekemistä, ja 80 % arvioi sen opettavan toisten huomioon ottamista. Keskimäärin yhdeksän oppilasta kymmenestä (88 %) piti hyvien tapojen oppimista tärkeänä. Asteikolla 1–5 keskiarvoksi tuli 3,8, hajonta 0,64, mikä kertoo oppilaiden myönteisestä suhtautumisesta hyvien tapojen merkitykseen.

(3) *Asennetta kurinpitoon koulussa* selvitettiin neljän väittämän avulla. Kyseessä oli tilanne, jossa opettaja huomauttaa oppilasta hänen käyttäytymisestään. Kysymys oli muotoiltu niin, että se kosketti juuri kyseistä oppilasta ("... kun opettaja huomauttaa minua..."). Mitä oppilas silloin ajattelee? Vastausten keskihajonta oli suuri (1,2) jokaisen väittämän kohdalla. Niukka enemmistö oppilaista oli sitä mieltä, että silloin ei vielä ole kyse siitä, että opettaja haluaisi rangaista. Viidennes ei kuitenkaan ollut varma kannastaan. Samoin jakautuivat mielipiteet siitä, pyrkiikö opettaja auttamaan oppilasta kasvamaan huomaavaiseksi itseään ja toisia kohtaan. Opettaja haluaa pitää kiinni koulun järjestyssäännöistä, arvioi 3/4 vastanneista. Hän ei halua kuitenkaan nujertaa oppilasta, oli 2/3 vastanneiden mielipide. Tosin lähes joka viides arveli opettajalla olevan tällaiset tarkoituksetperät huomauttaessaan oppilasta.

(4) *Subdetta erilaisuuteen* tarkasteltiin monivalintatehtävien ja asennetehtävien avulla. Taustamuuttujana kysyttiin, kuuluiko kaveripiiriin eri kansallisuuksia edustavia nuoria. Eri etnisiin ryhmiin kuuluvia ei ole tasaisesti koko maassa. Siksi annettuja tietoja ei voi sellaisenaan vertailla. Kuitenkin runsas viidennes kertoi kaveripiiriin kuuluvan ruotsalaisia. Luku on melko korkea ja viittaa ehkä siihen, että käsitteellä ymmärrettiin myös ruotsinkielisiä, jotka ovat kuitenkin suomalaisia. 15 % vastanneista ilmoitti, että kaveripiiriin kuuluu venäläisiä. Vastaaajista osa oli itse myös venäläisiä. Taustaltaan somalialaisia kavereita oli 7 %:lla vastaaajista, ja heistäkin osa oli itse etniseltä taustaltaan somaleja.

Eri kulttuurien erot näkyvät Suomessa monella eri tavoin. Annetuista vaihtoehtoista eniten (63 %) se ilmeni vastaajien mielestä kielenkäytössä ja toiseksi eniten (60 %) tavoissa. Puolet vastaajista kertoi kulttuurierojen ilmenevän myös pukeutumisessa. Kolmasosan mielestä uskonnolliset erot olivat näkyviä.

Asennetta erilaisuuteen tutkittiin vammaisten, erikielisten ja eri etnisten ryhmien kannalta. Asteikolla 1–5 (1 kielteinen – 5 myönteinen) keskiarvoksi tuli 3,6, hajonta 0,79. Vammaisille tulisi lähes kaikkien mielestä yhteiskunnassa järjestää erityispalveluja eikä heidän tulisi opiskella omissa luokissaan. Ky-

syttäessä erilaisista kavereista erikielisyys ei tuottanut suuriakaan ongelmia. Kolmasosa vastanneista suhtautui kielteisesti siihen, että kaveripiiriin kuuluisi romani. Toiseksi vähiten kaveripiiriin voisi kuulua tummaihoinen.

(5) *Koulukiusaamisesta* esitettiin viisi kysymystä. Oppilaat saivat vastata omin sanoin ja selittää, mikä heidän mielestään oli kiusaamista. Yhdeksän kymmenestä totesi, että kiusaaminen on luonteeltaan lähinnä henkistä. Eniten käytetyt ilmaisut olivat nimittely, haukkuminen, nolaaminen, erilaisuudesta tai ulkonäöstä haukkuminen, piikittely, hännääminen, ärsyttäminen, syrjintä, sellän takana puhuminen, alistaminen, ulkopuolelle tai yksin jättäminen sekä kaikki se, mikä tuntuu toisesta kiusaamiselta. Kuitenkin 2/3 vastanneista piti kiusaamisena myös fyysistä kiusaamista, kuten potkimista, pieksämistä, tönimistä ja hakkaamista. Kahden oppilaan välistä nahistelua ei pidetty kiusaamisena, vaan vasta ryhmässä kiusaaminen on vastausten valossa todellista kiusaamista. Sekään ei välttämättä ole heti kiusaamista. Kiusaamiseksi sen kerrottiin muuttuvan vasta sitten, kun se on kestänyt jonkin aikaa eli muutama lyönti ei ole vielä kiusaamista. Vain 3 % mainitsi varastamisen, omaisuuden tarvelemisen tai kiristämisen kiusaamisena.

Rehtoreilta ja opettajilta kysyttiin kiusaamistapausten ratkaisukeinoista. Yleensä ongelmat pyrittiin selvittämään pikaisesti keskustelemalla eri osapuolten välillä.

Koulukiusaaminen ja sen kokeminen vaihtelee eri kouluasteilla. Vastanneista 2/3 kertoi, ettei ollut tullut kiusatuksi koulussa. Neljännes oppilaista (tässä otoksessa 939 oppilasta) kertoi kuitenkin tulleen kiusatuksi luokilla 1–6. Vastausten keskihajonta oli 0,64.

Vuonna 2000 perusopetuksen matematiikan oppimistulosten arvioinnissa, joka järjestettiin 6. vuosiluokalla, oppilaista 4,8 % ilmoitti, että heitä oli kiusattu toistuvasti 6. luokan aikana koulussa tai koulumatkalla. Vuotta myöhemmin järjestetyssä arvioinnissa peruskoulun ylimmillä luokilla kiusaamisen kohteeksi oli joutunut kuvauksensa mukaan vain 8 % oppilaista, tässä otoksessa 315 oppilasta.

Ilmoituksensa mukaan oppilaita ei ole paljoakaan rangaistu kiusaamisesta, kuten esimerkiksi lyömisestä, nimittelemisestä tai potkimisesta. Vastanneista 60 % kertoi, ettei heitä ole rangaistu 1.–6. luokilla. Kolmannes myönsi, että rangaistu oli, mutta harvoin. Luokilla 7.–9. rangaistuksia oli saatu vielä harvemmin.

Jotkut oppilaat joutuvat kuitenkin kiusaamisen kohteeksi. Vastausten mukaan oppilaiden omilla luokilla kiusaamista on ilmennyt melko paljon. Lähes puolet vastasi, että alemmilla luokilla yksi tai useampi oppilas oli joutunut kiusaamisen kohteeksi silloin tällöin, ja joka viides kertoi, että kiusaamista oli tapahtunut usein tai erittäin usein. Luokilla 7.–9. kiusaamista tapahtui lähes yhtä paljon. Puolet oppilaista kertoi, että kiusaamista esiintyi silloin tällöin ja 13 %, että usein tai erittäin usein.

Kenen tulisi puuttua koulussa tai koulumatkalla kiusaamiseen? Oppilaiden enemmistön mielestä (61 %) paras apu on silloin turvautua ystäviin eli luokka- tai koulutovereihin. Joka kolmas turvautuisi opettajiin tai koulun henkilökuntaan ja joka neljäs vanhempiansa.

(6) *Seksuaalisuutta ja seurustelua* käsitelleiden tehtävien tulokset kertovat, että kaikki oppilaat ovat saaneet ainakin jonkin verran koulussa tietoa sukupuoliasioista ja seksuaalisista kysymyksistä, mutta joka kolmannen kottona näistä asioista ei ole puhuttu.

Mikä on nuorten mielestä seksuaalista häirintää? Kysymykseen he saivat vastata omin sanoin. Yhdeksän kymmenestä oppilaasta kirjoitti häiritseväksi koetusta ahdistelusta. Eniten (42 %) vastauksissa tuotiin esille käsityksiä siitä, että seksuaalinen häirintä on fyysistä ahdistelua. Käytetyt ilmaisut olivat lähentely, koskettelu, jatkuvasti kiinni tuleminen, hiplaaminen, kopelointi, hipelöinti, kouriminen, läppiminen, vasten toisen tahtoa käsiksi käyminen ja seuraaminen. Joka neljäs oppilas piti seksuaalista häirintää myös henkisenä ahdisteluna. Se ilmenee vihjailuina, sopimattomina ehdotuksina ja eleinä, törkeänä ja loukkaavana kielenkäyttönä, nimittelynä (esimerkiksi huoraksi) ja tuijottamisena. Pedofilia tuli esille myös muutamassa vastauksessa, mukaan lukien maininnalla opettajan seksuaalisesta häirinnästä oppilasta kohtaan.

Seksuaalisen häirinnän, jota kuvattiin eri tavoin, kohteeksi on tämän selvityksen valossa joutunut Suomessa runsaat kymmenen tuhatta nuorta. Vastanneista 3/4 totesi, ettei ole koskaan joutunut häirinnän kohteeksi ja viidennes kertoi sitä tapahtuneen joskus. Vastausten keskihajonta oli 0,56.

Seurusteluun liittyvät asiat ovat läheisiä nuorille. Se näyttää olevan varsin luonteva puheenaihe. Vastanneista 95 % kertoi, että voivat jutella seurusteluun liittyvistä asioista kavereidensa kanssa.

(7) Asennetta *rasismiin* selvitettiin sekä oppilaan omien kuvausten että väittämien avulla. Omin sanoin ilmaistuissa vastauksissa rasismi liittyi pääasiassa kysymyksiin ulkomaalaisista, käytännössä maahanmuuttajista. Vain muutamassa vastauksessa oli mainintoja ikä- tai sukupuolirasismista.

Kun oppilailta kysyttiin ”Jos koulussasi esiintyy rasismia, niin miten se ilmenee?”, puolet oppilaista kuvasi rasismia ilmaisuilla, joihin kuuluivat seuraavat: ulkomaalaisten tai eriväristen (esimerkiksi tummaihoisten) henkinen kiusaaminen, haukkuminen, nimittely, syrjintä, uhkailu, seinäkirjoitukset, asusteet, ”ulkomaalaiset ulos maasta”, hännääminen, ärsyttäminen ja erilaisuus. Rasistinen haukkuminen miellettiin erittäin monessa vastauksessa vain leikkilliseksi. Opettajien harjoittama rasismi tarkemmin määrittelemättä tuotiin esille muutamissa vastauksissa, samoin kuin seksuaalisen häirinnän yhteydessä.

Oppilaista vain 7 % kuvasi koulussa tapahtuvaa, tai mahdollisesti tapahtuvaa, rasismia fyysisenä kiusaamisena, potkimisena, hakkaamisena ja varastamisena. Myös tällöin kiusaamisen kohteina olivat ulkomaalaiset ja eriväriset, millä tarkoitettiin muita kuin valkoihaisia.

Joka viides vastaajista kertoi kuitenkin, että koulussa ei esiinny rasismia. Lähemmin tarkasteltuna enemmistöllä näin vastanneista oli omassa koulussaan myös ulkomaalaisia koulutovereita. Tiedot voitiin tarkistaa rehtorikyselyn tuloksista, joista ilmeni eri etnisiin ryhmiin kuuluvat koulun oppilaat.

Oppilaiden antamien vastausten valossa saatiin useista kouluista tietoja, ettei rasismia esiinny tai että koulussa ei ole ulkomaalaisia ja silti osa saman koulun, ja luokankin, oppilaista kertoi rasismien ilmenemismuodoista koulussa. Näissä vastauksissa kysymystä oli ilmeisesti käsitelty lähinnä teoreettiselta kannalta. Oppilaista 19 % ei vastannut lainkaan esitettyyn kysymykseen tai totesi, että koulussa ei ole ulkomaalaisia. Heikin mielsivät rasismien ilmiönä, joka voi esiintyä vain silloin, kun kyse on ulkomaalaisista.

Miten rasismia voisi vastustaa? Sitä tiedusteltiin viiden väittämän avulla. Keskimääräisesti enemmistö kannatti erilaisia rasismien vastaisia toimia. Eniten (81 %) oltiin samaa mieltä yleisestä toteamuksesta tai vaatimuksesta, että oikeudenmukaista kohtelua tulisi toteuttaa myös käytännössä. Ulkomaalaisille tulisi (näin 3/4 oppilaista) järjestää nykyistä tehokkaampaa Suomen virallisten kielten opetusta. Sosiaaliturvan saamiseksi olisi myös taattava samat edut ja velvollisuudet kaikille, totesi 71 % vastanneista. Saman verran pidettiin tärkeänä sitä, että kaikissa oppiaineissa ja oppikirjoissa korostetaan sitä,

että Suomessa asuu muitakin kuin vain syntyperäisiä suomalaisia. Puolet vastaajista kannatti ja neljäsosa vastusti ajatusta, että maahanmuuttajia tulisi kouluttaa ja palkata poliiseiksi, nuorisotyöntekijöiksi ja sosiaalityöntekijöiksi.

Väittämien joukossa oli myös kaksi luonteeltaan muista poikkeavaa toteamusta. Ensimmäinen niistä kuului: ”On kerrottava myös siitä, kuinka paljon ulkomaalaiset aiheuttavat rähinöitä. He eivät ole vain uhreja.” Tämän väitteen kanssa joko jonkin verran tai täysin samaa mieltä oli yli 2/3 (68 %) oppilaista. Toinen samansuuntainen väite kuului: ”On vähennettävä ulkomaalaisten saamia ilmaisupalveluja, kun niitä ei riitä syntyperäisillekään suomalaisille.” Tämän väitteen kanssa lähes täysin tai täysin samaa mieltä oli 46 % oppilaista. Joka neljäs oli eri mieltä. Väite saattoi olla hankala, koska 28 % vastanneista ei ottanut siihen kantaa.

(8) *Asenteet huumeisiin* olivat oppilaiden vastausten valossa varsin selvät. Vastanneista 3/4 ei halunnut, että mietojen huumeiden käyttö olisi sallittua. Näytti siltä, että puhekielessä käytetty kuvaus ”miedot huumeet” ei vaikuttanut tuloksiin. Määrittely oli ongelmallinen, koska lähtökohtana on pidettävä sitä, että huumeet ovat huumeita eikä niiden vahingollisuuden välillä ole syytä tehdä eroja.

Kyse on kuitenkin oppilaille tutusta asiasta: yli puolet (55 %) heistä kertoi, että erilaisia huumeita on helppo saada ja vain 5 % piti huumeiden saantia vaikeana. Viesti on se, että koko maassa, riippumatta alueesta tai kuntatyyppistä, huumeita on tarjolla 15-vuotiaille. Tässä arvioinnissa ei erikseen tarkasteltu sitä, paljonko huumeita on saatavissa koulussa tai koulun alueella.

Entä pakolliset huumetestit koulussa? Oppilaiden mielipiteet jakaantuivat vahvasti. Enemmistön (55 %) mielestä huumetestejä ei pitäisi tehdä, mutta joka neljäs halusi sellaisia. Vastausten valossa voidaan todeta, että huumeiden käyttöön, saatavuuteen ja myös pakollisiin huumetesteihin suhtauduttiin voittopuolisesti kielteisesti. Kuten edellä on todettu, huumeiden myymisestä tiesi 95 % oppilaista tulevan jonkin ankaramman rangaistuksen kuin vain sakkoja.

(9) *Tasa-arvoa* käsitellessä tehtävissä kysyttiin sitä, kohdellaanko tyttöjä ja poikia samalla tavoin koulussa ja yhteiskunnassa. Oppilaiden käsitykset erosivat molemmissa tehtävissä selvästi toisistaan. Tasa-arvo toteutuu koulussa melko hyvin tai hyvin, totesi 53 % vastanneista. Kuitenkin 40 % oli päinvas- taista mieltä. Yhteiskunnassa toteutuvaan tasa-arvoon uskoi 41 % vastanneista, mutta hieman useampi (43 %) arvioi tasa-arvon toteutuvan huonosti.

Tyttöjen ja poikien välisiä eroja ei ilmennyt käsityksissä tasa-arvoisesta kohtelusta koulussa. Puolesta ja vastaan oli saman verran tyttöjä ja poikia. Sen sijaan tyttöjen ja poikien käsitysten väliset suuret erot ilmenivät tasa-arvon yleisessä toteutumisessa yhteiskunnassa (lähemmin jäljempänä asenne-tehtävien tulosten vertailussa). Oppilaiden kannanottojen valossa voidaan kuitenkin todeta, että heidän mielestään tasa-arvo toteutui koulussa keskimäärin paremmin kuin muualla yhteiskunnassa.

(10) *Ikäihmisten arvostus* sai asteikolla 1–5 keskiarvoksi 3,5. Lähes puolet oli sitä mieltä, että ikäihmiset suhtautuvat elämään nuoria myönteisemmin. Vastanneista kolme neljäsosaa oli myös sitä mieltä, että ikäihmiset tietävät asioista enemmän ja yhdeksän kymmenestä totesi, että arvostukseen liittyy heidän elämänkokemuksensa. Kuitenkin vain joka viides arveli, että nuoren olisi helppo kertoa ikäihmisille omista ongelmistaan.

(11) *Käsitys koulussa opitusta työn arvostuksesta* osoittautui hyvin myönteiseksi. Parhaiten (92 %) koulu näyttää oppilaiden mielestä opettaneen työskentelyä muitten kanssa. Myös yhteisten sääntöjen noudattamista on koulussa opetettu runsaasti (87 %). Koko tehtävän keskiarvoksi tuli 4,1, asteikolla 1 kielteinen – 5 myönteinen. Tulos kertoo siitä, että oppilaiden mielestä koulussa on pyritty valmentamaan hyvin työelämään, osin pakolliseen työharjoitteluun liittyen. Tehtävän muotoilu ei ollut paras mahdollinen, kun vaihtoehdot oli laadittu minä-muotoon. Silti tehtävään vastaamisessa ei ilmennyt erityisiä ongelmia.

(12) Vastaja pyydettiin mainitsemaan mielestään kaksi tärkeintä asiaa tehtävässä, jossa kysyttiin sitä, *mikä erottaa arjen ja juhlan toisistaan*.

Juhla oli valtaosin jotain miellyttävää ja iloista, arki taas harmaata ja tylsää. Juhlaa kuvattiin myös huomattavasti useammilla ilmauksilla kuin arkea. Juhlaan liittyvistä asioista mainittiin eniten toisenlainen pukeutuminen, hienot tarjoilut tai hieno ruoka, erilainen käytös ja kohtaaminen kavereiden, perheen tai sukulaisten kesken. Muita juhlaan liittyviä luonnehdintoja olivat iloisuus, koulua ei tarvitse käydä, kaupat ovat kiinni, ”saa ottaa rennosti”, saa levätä, ei ole kiirettä, ei puhuta työasioista, toisten huomioon ottaminen, matkustaminen, alkoholin käyttö, liputus, juhlan valmistelu ja juhlava tunnelma.

Arkea kuvattiin pääsääntöisesti kahdella ilmauksella: se merkitsee työtä (koulu) ja se on tylsää. Muut arjesta käytetyt ilmaukset olivat yleensä negatiivisia: harmaa arki, ei saa rypätä, stressi, kiire, ollaan vain normaalisti.

Juhliin ja juhlallisiin tilaisuuksiin osallistuminen on nuorille hyvin tuttua. Yhdeksän kymmenestä kertoi olleensa hautajaisissa ja häissä tai avioliiton solmimistilaisuudessa. Merkkipäivillä, kuten 50- ja 60-vuotispäivillä, oli ollut mukana kahdeksan kymmenestä nuoresta. Saman verran oli kokemusta kastetilaisuudesta tai nimenantotilaisuudesta. Myös ylioppilasjuhlat olivat tulleet tutuiksi kahdelle kolmasosalle vastanneista. Omista juhlista merkittävimmäksi (luterilaiseen kirkkoon kuuluvat) nuoret muistivat rippikoulun jälkeisen konfirmaation.

Koulun juhlista ylivoimaisesti tärkein (79 %) oli kevätjuhla. Perusteluina useimmin esitettiin se, että silloin koulu loppuu. Koulun joulujuhlaa (55 %) ja itsenäisyyspäivän juhlaa (42 %) arvostettiin myös jonkin verran, ei kuitenkaan erityisen innokkaasti. Vastausten hajonta oli tässä aihekokonaisuudessa suurinta (0,49) juuri itsenäisyyspäivän vieton kohdalla.

Ruotsinkielisiltä oppilailta kysyttiin erikseen Lucian päivän, Svenska dagenin (ruotsalaisuuden päivän) ja Runebergin päivän merkitystä koulun juhlakalenterissa. Näiden päivien merkitys oman kulttuurin kannalta, myös koulussa vietettävänä juhlina, näyttää olevan erittäin suuri ja suhtautuminen niihin myös hyvin myönteinen. Ruotsinkielisistä oppilaista 81 % piti Lucian päivää tärkeänä, 83 % Svenska dagenia ja 80 % Runebergin päivää.

(13) *Asennetta ympäristönsuojeluun* tarkasteltiin henkilökohtaisina valintoina mahdollisimman todellisissa tilanteissa. Seitsemään käytänteeseen pyydettiin ottamaan kantaa. Hajonta ja jakaantuminen olivat varsin suurta.

Yli 90 % ilmoitti kierrättävänsä ”limsapullot” eli hankkivansa palautuspulloista saatavat markat (arviointi tehtiin keväällä 2001), ja 60 % kertoi kierrättävänsä usein tai erittäin usein tavaroita. Jos nuori käy kaupassa, niin kädessä on silloin todennäköisesti muovikassi, sillä 3/4 vastanneista ei käytä kankaista kauppakassia. Toisaalta ympäristöä säästävästä käyttäytymisestä kertoo vastanneiden antama tieto, että 87 % käyttää harvoin tai ei koskaan kertakäyttö-astioita.

Sen sijaan uusiopaperin käyttö ei enemmistöä (56 %) kiinnosta. Kirpputoreilta 15-vuotiaat eivät juuri osta vaatteita, näin totesi 3/4 vastanneista. Kuitenkin omista tavaroistaan ja niiden korjaamisesta 83 % väitti pitävänsä huolen. Oppilaista 59 % kertoi myös, että heidän kotonaan lajitellaan roskat.

Asteikolla 1–4 (1 en koskaan – 4 usein) tämän kokonaisuuden keskiarvoksi tuli 2,5. Luku kertoo siitä, että nuorten oma käsitys ympäristöä vähän kuormittavista käytännön ratkaisuistaan ei ole erityisen korkea, pikemminkin varsin huono. Asia on ehkä kannatettava, mutta aktiivisesti ei niin toimita.

(14) *Koti* on nuorelle tärkeä paikka. Vastanneista yhdeksän kymmenestä (88 %) sanoi viihtyvänsä kotona, kun taas runsas 12 % ei tuntenut viihtyvän­sä siellä.

Niistä oppilaista, joille koti oli viihtyisä paikka, 3/4 kertoi syyksi sen, että siellä vallitsevat hyvät ihmissuhteet (”äiti ymmärtää minua”, ”mulla on kiva faja”, ”tunnen, että minua rakastetaan”), kotona on hyvä ilmapiiri, siellä on turvallista ja kotona saa olla oma itsensä. Joka kymmenes vastanneista mainitsi myös kodin aineelliset resurssit: tietokone, televisio, ruokaa ja ”kaunis koti”. Viihtymisen syy voi olla myös se, että kotona on paljon tekemistä. Näin kertoi 5 % vastanneista.

Jos koti ei tuntunut viihtyisältä, eniten (43 %) tuotiin esille ongelmia perheen sisäisissä ihmissuhteissa: on riitoja, on tapahtunut tai tapahtumassa avioero, vanhemmat ovat ankaria tai nuorella on itsellään yksinäisyyden tunne. Joka kolmas mainitsi viihtymättömyyden syyksi sen, että kotona ei ole mitään tekemistä. Myös kodin sijainti, ahtauteen tai oman rauhan puuttuminen aiheutti viihtymättömyyttä. Tätä mieltä oli 14 % niistä, joista koti ei tuntunut viihtyisältä paikalta.

(15) *Käsityksiä omasta panoksesta kotitöihin* tarkasteltiin arkisten kotitöiden luettelolla ja kysymyksellä töihin tarttumisen halukkuudesta ja vapaaehtoi­suudesta. Huomionarvoista on, että yhtä esitettyä tehtävää lukuun ottamatta neljäsosa vastanneista ei ottanut kodin yhteisten töiden tekemiseen lainkaan kantaa.

Yksittäisissä kotitöissä vastaukset olivat seuraavat: lähes puolet nuorista ei tiskaa astioita (mm. tiskikoneen vuoksi), vain alle puolet (44 %) kertoi imuroivansa, joka kolmas kertoi leipovansa joskus, mutta 45 % ei leivo. Nuorista kaksi kolmasosaa (69 %) kertoi siivoavansa oman huoneensa, enemmistö (55 %) ei kuitenkaan pese tai huolla itse omia vaatteitaan, vielä useampi (62 %) jättää silittämättä vaatteensa. Puolet vastanneista kertoo vievänsä roskat ulos, ruokakaupassa käy joka kolmas ja joka kolmas taas ei. Samanlainen jako oli ruuanlaitossa. Aktiivisinta kotitöihin osallistumista oli oman sängyn sijaaminen, sen ilmoitti 70 % tekevänsä. Kotitöitä käsitelleeseen kokonai­suuteen annettiin poikkeuksellisen runsaasti asteikolla 1–5 vastaukseksi 3 (joskus), ja keskiarvo oli 3,1.

Kun kysyttiin nuorilta heidän omaa halukkuuttaan vapaaehtoisesta osallistu­misesta kotitöihin, kuva aktiivisuudesta hieman kaunistui. Puolet vastanneista kertoi osallistuvansa jonkin verran vapaaehtoisesti kotitöihin ja kolmasosa joko paljon tai erittäin paljon. Viidennes totesi, että aktiivisuus on hyvin vähäistä tai sitä ei ole lainkaan.

(16) *Isetuntoa* käsitellyt tehtävä ("Tuntuu vaikealta, jos paras kaverini on eri mieltä kanssani") sai käännetyllä asteikolla 1–5 keskiarvoksi 2,3. Kuitenkin selvä enemmistö, kaksi kolmasosaa oppilaista oli eri mieltä: parhaan kaverin kanssa voi olla eri mieltä eikä se tunnu välttämättä vaikealta.

Vastanneista 85 % kertoi tulevansa toimeen hyvin tai aika hyvin luokkayhteisössään ja joka kymmenes ilmoitti olevansa "kingi" luokassaan. Ryhmän ulkopuolelle jäämisen oli kokenut erittäin tai melko usein 7 % vastanneista. Joka kolmas ei muistanut sellaista tapahtuneen koskaan. Enemmistö vastanneista (63 %) oli joskus kokenut jääneensä luokkatovereitten ryhmän ulkopuolelle.

(17) *Käsitystä omasta käytöksestä* selvitettiin tehtävässä, jossa oppilasta pyydettiin 13 väittämän avulla ottamaan kantaa käyttäytymiseensä koulussa ja koulumatkalla. Keskimäärin 3/4 oppilaista oli muistanut hyvät käytöstavat. Luku on varsin korkea, mikä kertoo ainakin siitä, että esitetyt käytöstavat olivat tuttuja ja niihin suhtauduttiin selvästi myönteisesti.

Lähemmin tarkasteltuna väittämistä käytännössä kaikki oppilaat kertoivat huolehtivansa henkilökohtaisesta hygieniastaan ja yhdeksän kymmenestä kertoi pukeutuneensa asiallisesti (ei loukannut pukeutumisellaan muita). Hyviä ruokailutapoja kertoi noudattavansa samoin yhdeksän kymmenestä. Kahdeksan kymmenestä oli tullut ajoissa oppitunneille. Aktiiviseksi oppitunnilla itsensä kuvasi 61 % vastanneista ja 71 % kertoi pysyneensä asiassa eikä esittänyt asiattomia huomautuksia. Paikkansa oppitunnin jälkeen oli jättänyt siistiksi 84 %.

Oppilaista 3/4 kertoi muistaneensa aamu- ja muut tervehdykset ja olleensa ystävällinen vanhemmille ihmisille. Vähän harvempi (70 %) muisti käyttäneensä tärkeää *kiitos*-sanaa, mutta kaksi kolmasosaa oppilaista muisti myös kiroilleensa. Kovin avuliaiksi oppilaat eivät itseään arvioineet, koska jotain sellaista muisti tehneensä vain 62 % vastanneista. Aktiivisuus kotitöihin osallistumisessa oli, kuten edellä on todettu, vain kohtalaista tasoa.

Tapakasvatukseen kuuluu ruokailukäyttäytyminen, johon kaikissa kouluissa kiinnitetään huomiota. Runsas puolet rehtoreista mainitsi keittiöhenkilökunnan niiden koulussa työskentelevien joukossa, jotka vaikuttavat eniten tapakasvatukseen. Oppilaiden mukaan kuitenkin koulussa ei opeteta kovinkaan paljon hyviä ruokailutapoja. Vastanneista 45 % kertoi, ettei niitä opeteta lainkaan tai hyvin vähän. Jonkin verran ruokailutapoja opetetaan, totesi 41 % oppilaista. Vastanneista 14 % kertoi niitä opetettavan paljon tai erittäin paljon. Tässä oppilaiden käsitykset erosivat selvästi tapakasvatuksesta

vastaavien opettajien käsityksistä. Vaikka ruokailukäyttäytymistä ei oppilaiden mukaan erityisemmin opeteta, epäasialliseen ruokailukäyttäytymiseen kyllä puututaan, joko jonkin verran tai paljon, totesi 80 % oppilaista. Sen tekee oppilaiden mielestä valtaosin (84 %) valvova opettaja. Joskus (28 %) nuhteita antaa oppilaiden mielestä myös ruokalan henkilökunta ja hieman harvemmin rehtori. Opettajien mielikuva tästä asiasta oli samankaltainen.

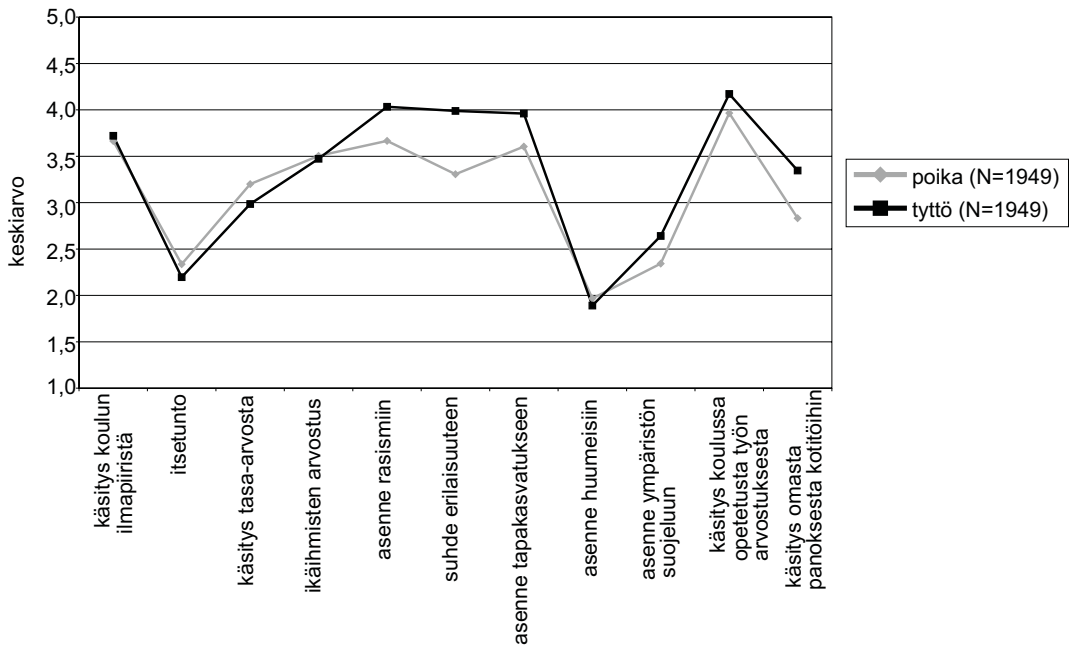
Jos oppilaiden mukaan hyviä ruokailutapoja ei paljoakaan koulussa opeteta, niin ohjeita on kuitenkin annettu siitä, millainen yleinen hyvä käytös on eri tilanteissa. Vastaajille tarjottiin kahdeksan erilaista ja eri paikoissa toteutettavaa vaihtoehtoa: koulun juhlat, liikuntatunnit, oppitunnit, sijaisopettajan tunnit, työharjoittelu, vierailut koulun ulkopuolella, vieraiden vastaanottaminen ja välitunnit. Oppilaista valtaenemmistö (77 %) totesi, että hyvään käytökseen liittyviin asioihin kiinnitetään huomiota yleensä oppitunneilla, myös sijaisopettajan tunneilla (18 %). Välitunnit (27 %) ja liikuntatunnit (21 %) ovat myös tilanteita, jolloin hyvä käytös ja siihen ohjaaminen ovat joskus tulleet esille. Muista annetuista vaihtoehdoista oppilaat valitsivat seuraavasti: koulun juhlat 59 %, työharjoittelu 51 %, vierailtaessa koulun ulkopuolella 45 % ja vieraita vastaanottaessa 42 %. Näiden tulosten valossa on ilmeistä, että käytökseen ja käyttäytymiseen liittyvät seikat ovat monin eri tavoin mukana koko kouluopetuksessa.

Koska tapakasvatus ei ole erillinen oppiaine, se kytketään mahdollisuuksien mukaan eri oppiaineiden ja tilanteiden yhteyteen. Oppilaiden käsitysten mukaan useimmin tapakasvatuksen kysymykset ovat esillä kotitaloudessa (58 %) ja oppilaanohjauksessa (53 %). Joka kolmas muisti, että äidinkielen tunneilla oli myös puhuttu hyvistä tavoista. Historian- ja yhteiskuntaopin tunneilla asia oli ollut esillä 15 %:n mielestä. Liikuntatuntien ohjelmassa hyvän käytöksen opettaminen ei juuri ole ollut mukana (11 %).

Hyviin käytöstapoihin oppilaat ovat saaneet vaikutteita ja oppia muilta ja muualta. Keitä ja mitä nämä tahot ovat? Vaihtoehtoja tarjottiin seitsemän. Oppilaiden antama vastaus kysymykseen oli selvä, hyvät tavat opitaan kotoa (81 %). Vastanneista 7 % kertoi saavansa eniten oppia isovanhemmilta, 6 % koulusta, 2 % kavereilta sekä 1 % tiedotusvälineistä ja vapaa-ajan toiminnasta. Tehtävä oli laadittu siten, että vaihtoehdoista oli valittava vain yksi. Siksi on oletettavaa, että kavereiden osuus tapakasvatuksessa ja vaikutteiden antajana jäi poikkeuksellisen alhaiseksi. Asiaan liittyy useita muitakin ulottuvuuksia. Sitä vahvistaa se, että peräti 15 % oppilaista jätti kokonaan vastaamatta kysymykseen siitä, keneltä oli eniten oppinut hyviä käytöstapoja. Toisaalta kodin merkitys korostui vastauksista huomattavasti.

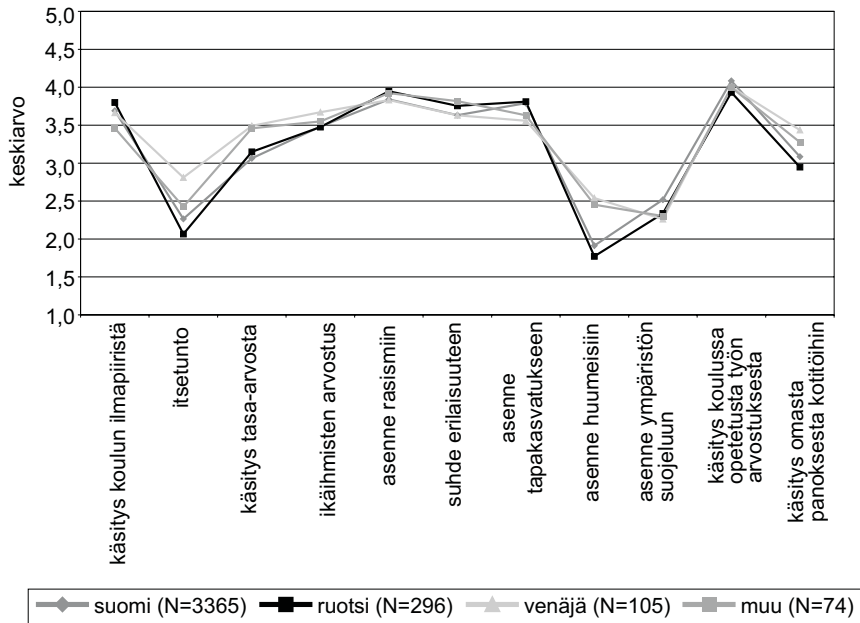
(18) *Sananlaskuihin sisältyvien elämänviisauksien* pätevyyttä pidettiin edelleen varsin merkittävänä. Esitetauksen perusteella valittiin neljä sisällöltään ja opetukseltaan erilaista sananlaskua, joiden ymmärtäminen ei tuottanut vaikeuksia. Sananlaskujen tiivistämää viestiä nykyhetkelle pidettiin myönteisenä: asteikolla 1–5 keskiarvoksi tuli 3,7. Täysin kolmeen osaan jakaantuivat mielipiteet (eri mieltä, samaa mieltä, en ota kantaa) sananlaskun pätevyydestä, jonka mukaan ”Joka kuritta kasvaa, se kunniatta kuolee”.

Eroja asenteissa

KUVIO: Suhtautuminen tapakasvatukseen eri aihekokonaisuuksiin sukupuolen mukaan.

Useissa asennetehtävissä tuli näkyville huomattavia eroja poikien ja tyttöjen välillä. Tilastollisesti erittäin merkitsevä ero oli lähes kaikissa asennetehtävissä: käsityksissä itsetunnosta, rasismista, kuripidosta koulussa, erilaisuudesta, asenteessa tapakasvatukseen, koulukiusaamiseen ja ympäristönsuojeluun sekä käsityksissä koulussa opitusta työnarvostuksesta, omasta käytöksestä, omasta panoksesta kotitöihin ja sananlaskuihin sisältyvistä elämänviisauksista. Koulun ilmapiiristä poikien ja tyttöjen välinen asenne-ero oli pieni. Ainoastaan ikäihmisten arvostuksessa ei syntynyt tilastollisesti merkitsevää tai muuten merkittävää eroa poikien ja tyttöjen välillä.

KUVIO: Suhtautuminen tapakasvatuksen eri aihekokonaisuuksiin kieliryhmittäin.

Kuten tiedollisissa tehtävissä, niin asennetehtävissäkin keskimäärin parhaat tulokset saatiin eli myönteisimmät asenteet löytyivät oppilailta, jotka asuvat taajamissa. Asenteita mitattiin 13 aihekokonaisuudella, niistä yhdeksässä taajamissa asuvien nuorten asenteet olivat myönteisimmät ja lopuissakin aihekokonaisuuksissa toiseksi myönteisimmät. Selvästi keskimäärin varauksellisimmat asenteet olivat maaseudulla asuvilla nuorilla.

Koulun ilmapiiriä selvitettiin yhdeksän osion avulla, joista seitsemässä tyttöjen käsitys oli poikia myönteisempi. Ero koko osa-alueessa tilastollisesti merkitsevä (p-arvo 0,004). Tytöt pitivät koulun ilmapiiriä parempana kuin pojat. Pojilla hajonta oli paljon suurempaa.

Suomen- ja ruotsinkielisten oppilaiden asenteita voitiin vertailla kolmessa maakunnassa, Pohjanmaalla (suomenkielisiä oppilaita 92 ja ruotsinkielisiä 70), Uudellamaalla (suomenkielisiä 797 ja ruotsinkielisiä 94) ja Itä-Uudellamaalla (suomenkielisiä 71 ja ruotsinkielisiä 27). Uudellamaalla ruotsinkielisillä oppilailla oli suomenkielisiä oppilaita huomattavasti myönteisempi käsitys koulunsa ilmapiiristä. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Pohjanmaalla ruotsinkielisillä oppilailla oli myös suomenkielisiä jonkin verran myönteisempi käsitys. Ero oli siellä tilastollisesti melkein merkitsevä (p-arvo 0,038). Itä-Uudellamaalla ei ilmennyt eroja.

Uudeltamaalta tässä otoksessa oli venäjänkielisiä 45 oppilaita ja muunkielisiä 36. Venäjänkielisten käsitys koulun ilmapiiristä oli hieman suomenkielisiä myönteisempi, mutta muunkielisten, joihin kuului erilaisten kielellisten ja kulttuuristen taustojen omaavia oppilaita, käsitys oli keskimäärin selvästi heikoin. Ero ruotsinkielisiin muodostui tilastollisesti erittäin merkitseväksi. Tulos kertoo siitä, että ainakin näillä oppilailla, jotka eivät puhu kotikielensä suomea, ruotsia tai venäjää, on usein paha olla Uudenmaan maakunnassa sijaitsevilla kouluilla.

Katsomusaineista myönteisimmän kuvan koulun ilmapiiristä antoivat ortodoksioppilaat, asteikolla 1–5 (1 kielteinen – 5 myönteinen) keskimäärin 3,8. Luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvien keskiarvo oli 3,7 ja elämäkatsomustiedon oppilaiden 3,5.

Pojat ja tytöt pitivät koulun yhteishenkeä keskimäärin yhtä hyvänä. Eri katsomusaineiden oppilaiden käsityksissä oli jonkin verran eroja: elämäkatsomustiedon oppilaista puolet (49 %) oli jonkin verran tai täysin samaa mieltä siitä, että koulun yhteishenki on hyvä. Ortodokseista näin ajatteli 51 % ja luterilaiseen opetukseen osallistuvista 59 %.

Tytöillä oli poikia huomattavasti luottavaisempi käsitys siitä, että opettajat pitävät kiinni oppilaiden kanssa tekemistään sopimuksista. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Katsomusaineiden oppilaiden käsityksiä vertailtaessa ortodoksioppilaat uskoivat näin kaikkein vahvimmin (61 %).

Opettajien kanssa voi kohtuullisen hyvin puhua luottamuksellisesti, koska asteikolla 1–5 (asteikolla 1 täysin eri mieltä – 5 täysin samaa mieltä) keskiarvoksi tuli 3,5. Oppilaista 57 % oli lähes tai täysin samaa mieltä siitä, että luottamuksellinen keskustelu on mahdollinen. Tyttöjen ja poikien käsityksissä tässä asiassa ei ollut eroja. Suomenkielisissä kouluissa oppilaiden on omien käsitystensä mukaan helpompi puhua opettajan kanssa kuin ruotsinkielisiä kouluja käyvät kertoivat. Ero oli kolme prosenttiyksikköä ja tilastollisesti melkein merkitsevä.

Tytöillä oli poikia huomattavasti myönteisempi käsitys siitä, että opettajien keskinäiset suhteet koulussa ovat hyvät tai melko hyvät, ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Yhtä suuri merkitsevä ero syntyi käsityksissä opettajien ja muun henkilökunnan välisistä suhteista. Näissä kahdessa ilmapiiriä koskevassa toteamuksessa ilmenivät suurimmat erot ortodoksioppilaiden ja elämäkatsomustiedon oppilaiden välillä. Opettajien keskinäisiä suhteita piti hyvänä 63 % ortodoksioppilaista ja 47 % elämäkatsomustiedon oppilaista.

Opettajien ja muun henkilökunnan suhteita piti myönteisinä 65 % ortodokseista ja 46 % elämäntietoa opiskelevista. Ortodoksioppilailla oli siten myönteisempi käsitys sekä opettajien keskinäisistä suhteista että heidän ja muun henkilökunnan välisistä suhteista.

Kun valtaenemmistö oppilaista (79 %) kuvasi olonsa turvalliseksi koulussa, niin heistä niukan enemmistön muodostivat tytöt. Suomen- ja ruotsinkielisten koulujen välillä ei ilmennyt eroja.

Rohkaisevan kuvan antoi melko yhtenevä kuva sukupuolten välillä siitä, tuleeko oppilas toimeen luokkayhteisössään. Tähän osioon oppilaat antoivat korkean arvion, keskimäärin 4,2. Toisaalta niistä oppilaista, jotka olivat kokeneet jääneensä luokkatovereiden ryhmän ulkopuolelle melko usein tai erittäin usein, oli enemmistö tyttöjä. Nämä syrjään jätetyiksi kokeneet oppilaat muodostivat kuitenkin selvän vähemmistön koko oppilasmäärästä.

Ruotsinkielisten (N=296, 8 % koko määrästä) ja muunkielisten (N=74, 2 % koko määrästä) oppilaiden käsitykset koulun ilmapiiristä erosivat toisistaan eniten (3,8 ja 3,5). Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Ruotsinkielisillä oppilailla oli eri kieliryhmiin kuuluvista kaikkein myönteisimmät käsitykset oman koulunsa ilmapiiristä. Heidän joukossaan hajonta oli myös pienintä. On todettava, että ei syntynyt eroja, kun verrattiin keskenään kouluja, joiden opetuskielenä oli joko suomi tai ruotsi. Hajontakin oli suomen- ja ruotsinkielisissä kouluissa samansuuruinen. Koulun ilmapiirissä koetut erot liittyivät vain oppilaiden ilmoittamaan kotikieleen, ei koulujen opetuskielen.

Läänien ja maakuntien välillä ei ollut sanottavia eroja, itäsuomalaiset olivat hieman muissa lääneissä kouluaan käyviä tyytyväisempiä. Tilastollista merkitsevyyttä ei ilmennyt. Taajamissa ja maaseudulla asuvien nuorten välillä oli kuitenkin tilastollisesti erittäin merkitsevä ero, suuruudeltaan kolme prosenttiyksikköä. Maaseudun nuorten käsitykset oman koulunsa ilmapiiristä olivat hieman kaupunkilaisnuorten käsityksiäkin heikommat.

Tapakasvatuksen merkityksestä tytöillä oli myös poikia huomattavasti myönteisempi käsitys. Sukupuolten välinen ero oli keskimäärin tilastollisesti erittäin merkitsevä. Asenteita mitattiin kuudella väittämällä, joista viidessä syntyi tilastollisesti erittäin merkitsevä ero. Selvimmin ero tuli esille väittämässä, jonka mukaan tapakasvatus tulisi hoitaa yhdessä kodin ja koulun kanssa, asteikolla 1–5 tytöt 3,8 ja pojat 3,3. Suomenkielisiä kouluja käyvät oppilaat korostivat myös kodin ja koulun yhteyttä ruotsinkielisiä jonkin verran enemmän. Ero oli kolmen prosenttiyksikön suuruinen.

Vaikka yleisesti hyvien tapojen oppimista pidettiin tärkeänä, tytöt (4,0) korostivat sitä poikia (3,6) huomattavasti enemmän. Syntynyt ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Poikien kohdalla hajonta oli myös suurempaa. Sen sijaan pojat ja tytöt suhtautuivat yhtä epäillen siihen, että tapakasvatuksella tarkoitettaisiin koulun sääntöjen oppimista.

Ruotsinkieliset oppilaat korostivat eniten (3,8) tapakasvatuksen merkitystä, vähiten venäjänkieliset (3,5) nuoret. Ero oli tilastollisesti merkitsevä. Suomenkielisten ja venäjänkielisten välille syntyi erittäin merkitsevä ero. Hajonta oli suurinta muunkielisten keskuudessa. Koulujen opetuskielen, suomen ja ruotsin, välisessä vertailussa eroja ei kuitenkaan ilmennyt.

Läänien välisessä vertailussa Oulun läänin oppilaat arvostivat eniten ja Etelä-Suomen läänin oppilaat keskimäärin vähiten tapakasvatusta. Ero Etelä-Suomeen oli tilastollisesti erittäin merkitsevä ja Länsi-Suomeen merkitsevä. Maakunnallisesti syntyi myös tilastollisesti erittäin merkitseviä eroja, vaikka edustavuus ei ollut kaikissa maakunnissa täysin vertailukelpoinen. Yleisesti voitiin nähdä, että kainuulaisille nuorille tapakasvatus on tärkeä asia, 19 maakunnan joukossa toiseen ääripäähän sijoittuivat Kymenlaakson oppilaat (josta oli pieni otos, 61 oppilasta). Toiseksi viimeisen sijan sai Etelä-Pohjanmaa ja kolmanneksi viimeisen Pirkanmaa.

Taajamissa asuvat arvostivat eniten tapakasvatusta, hieman enemmän kuin maaseudulla asuvat. Heikointa arvostus oli kaupunkilaisten keskuudessa. Ero taajamien ja kaupunkien välillä oli tilastollisesti merkitsevä. Kaupunkilaisten ja maaseudulla asuvien välille syntyi myös merkitsevä ero. Eri katsomusaineiden opiskelijoiden asenteissa tapakasvatuksen merkitykseen ei havaittu eroja.

Asenteessa kurinpitoon koulussa oppilaat olivat voittopuolisesti sitä mieltä, että opettaja ei halua nujertaa oppilasta huomauttaessaan häntä vääränlaisesta käyttäytymisestä. Pojilla oli kuitenkin tyttöjä huomattavasti enemmän epäileviä ajatuksia opettajan tarkoituksiperistä kaikissa esitetyissä perusteluissa. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä kolmessa väitteessä neljästä. Väitteessä, jonka mukaan opettaja haluaa pitää kiinni koulun järjestyssäännöistä, ero oli tilastollisesti melkein merkitsevä ja suuruudeltaan kaksi prosenttiyksikköä. Pojat ilmaisivat suhtautuvansa käyttäytymisestä huomauttamiseen tyttöjä jonkin verran negatiivisemmin. Tässä arvioinnissa ei selvitetty sitä, kuinka usein keskimäärin poikia huomautettiin ja kuinka usein tyttöjä. Voidaan olettaa, että pojille opettajan puhuttelu on tullut tutummaksi kuin tytöille.

Oppilaan kotikielen mukaan tarkasteltuna venäjänkieliset oppilaat (N=105) suhtautuivat kurinpitoon koulussa keskimäärin kielteisimmin. Ero myönteisimmin asiaan suhtautuneisiin suomenkielisiin oli tilastollisesti merkitsevä. Venäjänkieliset oppilaat arvioivat muihin kieliryhmiin kuuluvia oppilaita selvemmin, että opettaja pyrkii nujertamaan heidät huomautuksillaan. Kuitenkin samat venäjänkieliset oppilaat suhtautuivat myönteisimmin ajatukseen siitä, että huomauttaessaan käyttäytymisestä opettaja ehkä haluaa auttaa oppilasta kasvamaan huomaavaiseksi itseään ja muita kohtaan.

Eri läänien kouluissa asenteissa kurinpitoon ei havaittu eroja. Maakuntien välisessä vertailussa keskimäärin myönteisimmin kurinpitoon koulussa suhtautuivat Etelä-Karjalan koululaiset (N=145). Eri osa-alueissa ero huonoimpiin alueisiin oli tilastollisesti merkitsevä. Edustavuus ei jakautunut maakuntien kesken tasaisesti. Eroja ei ilmennyt siinä, minkätyyppisessä kunnassa oppilaat asuivat, kaupunkilaisilla ja maaseudulla asuvilla oli varsin yhtenevä käsitys kurinpidon merkityksestä.

Subtautumista erilaisuuteen tutkittiin vammaisiin, erikielisiin ja eri etnisiin ryhmiin asennoitumisen näkökulmasta. Asteikolla 1–5 (1 kielteinen – 5 myönteinen) keskiarvoksi tuli 3,6. Sukupuolten välinen ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä, tytöt olivat selvästi poikia suvaitsevampia. Kaikissa kymmenessä asenteita mitanneessa osiossa tyttöjen suhtautuminen erilaisuuteen oli myönteisempää kuin poikien ja niistä vain kahdessa tilastollinen ero ei ollut erittäin merkitsevä. Katsomusaineiden välisessä vertailussa erot olivat vähäiset.

Vammaisille tarjottavia erityispalveluja pidettiin tärkeänä, asteikolla 1–5 keskiarvo 4,2, tytöt poikia enemmän. Vammaisten oppilaiden samanarvoisesta kohtelusta koulussa muiden oppilaiden joukossa pojat ja tytöt olivat lähes samaa mieltä; vastausten valossa vammaisten opiskeluoloissa olisi vielä paljon parannettavaa. Huomattavin ero sukupuolivertailussa syntyi osiossa, jossa kysyttiin, voisiko hyvä kaveri olla myös romani. Tytöille (4,0) se olisi vastausten valossa huomattavasti helpompaa kuin pojille (3,3). Lähes yhtä varauksellista oli suhtautuminen tummaihoisiin.

Eri kotikieltä puhuvien oppilaiden välillä ei ollut huomattavia eroja. Kuitenkin tilastollisesti merkitsevä ero syntyi suomen- ja ruotsinkielisten koulujen välillä. Suhtautuminen erilaisuuteen näytti olevan myönteisempää niiden oppilaiden keskuudessa, jotka kävivät ruotsinkielistä koulua. Näiden koulujen oppilaat antoivat myös huomattavasti myönteisemmän kuvan siitä, että heidän koulussaan kohdellaan vammaisia oppilaita samalla tavoin kuin muita oppilaita. Ero tässä yksittäisessä osiossa oli tilastollisesti erittäin merkitsevä suomenkielisiin kouluihin nähden.

Etelä-Suomen ja Oulun läänin oppilaat kokevat erilaisuuden myönteisimmin, varauksellisimmat oppilaat löytyivät Itä-Suomesta. Ero kahden ensiksi mainitun läänin ja Itä-Suomen läänin välillä oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Itä-Uudenmaan (N=111) ja Uudenmaan (N=990) oppilaat, joita kumpiakkin oli tässä arvioinnissa paljon ja jotka ehkä enemmän kuin muiden alueen nuoret elävät monikulttuurisuutta käytännössä todeksi, selviytyivät hyvin mitattaessa asenteita erilaisuuteen. Itä-Uusimaa oli 19 maakunnan joukossa neljäs ja Uusimaa kahdeksas. Vähiten erilaisuutta suvaitsevat nuoret löytyivät Keski-Suomesta, asteikolla 1–5 keskimäärin 3,4.

Merkittäviä eroja syntyi erityyppisissä kunnissa asuvien nuorten kesken. Kuten rasismia mitanneissa asenteissakin, niin taajamissa asuvat ja kaupunkilaiset nuoret ovat huomattavasti suvaitsevaisempia myös erilaisuuden suhteen kuin maaseudulla asuvat nuoret. Ero kaupunkilaisten ja maaseudulla asuvien välillä oli tilastollisesti erittäin merkitsevä sekä taajamissa ja maaseudulla asuvien välillä merkitsevä.

Eri katsomusaineiden opiskelijoiden käsitysten välillä suhtautumisessa erilaisuuteen havaittiin vain pieniä eroja. Asteikolla 1–5 (1 kielteinen – 5 myönteinen) keskimääräiset arvot olivat seuraavat: luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvat 3,6, ortodoksit 3,7 ja elämäkatsomustiedon opiskelijat 3,9.

Koulukiusaamisessa erot tyttöjen ja poikien välillä eivät olleet suuria. Kiusatuksi tuleminen oli oppilaiden omien kuvausten mukaan keskimäärin yhtä yleistä tytöillä kuin pojilla. Sen sijaan poikia oli rangaistu koulussa sekä alemmilla että ylemmällä luokilla tyttöjä huomattavasti enemmän. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Kiusaamisen kohteeksi joutuessaan tytöt turvautuvat keskimäärin poikia useammin ystävien apuun. Ero oli tilastollisesti merkitsevä. Nuoret kertoivat käyttäytyvänsä näin riippumatta siitä, mikä oli heidän kotikielensä. Pojat näyttävät olevan tyttöjä enemmän valmiita puolustautumaan yksinkin.

Ruotsinkielisillä oli sanallisten ilmaisujen valossa erilainen käsitys kuin suomenkielisillä siitä, mitä kiusaaminen, seksuaalinen häirintä ja rasismi tarkoittavat ja miten ne ilmenevät. Tässä on nähtävissä saman termin erilainen sisällöllinen ymmärtäminen. Ruotsinkielisille *mobbning* oli yleensä vain henkistä kiusaamista.

Eri kieliryhmiin kuuluvista ruotsia äidinkielenään puhuvat oppilaat olivat välttyneet hyvin koulukiusaamiselta. Ero muiden kieliryhmien oppilaisiin

oli huomattava: venäjän- ja muunkielisiin tilastollisesti erittäin merkitsevä ja suomenkielisiin merkitsevä. Venäjänkieliset oppilaat olivat eniten koke-
neet tulleensa kiusatuiksi koulussa. Sen sijaan kiusaamiseen liittyviä eroja ei
voitu havaita siinä, oliko koulun opetuskieli suomi tai ruotsi.

Alueellisesti tarkasteltuna koulukiusaamista tapahtuu eniten Lapin läänissä.
Siellä keskimäärin 62 % oppilaista kertoi, ettei ollut joutunut kiusatuksi.
Lapin läänin koululaisista siis yli kolmannes kertoi joutuneensa koulussa
kiusatuksi. Alueellisia eroja tarkemmin tutkittaessa maakunnista Pohjanmaalla
oppilaat tunsivat eniten kärsineensä koulukiusaamisesta. Kaupungeissa kiu-
saamista esiintyi keskimäärin enemmän kuin taajamissa ja maaseudulla. Eri
katsomusaineiden oppilaiden käsityksissä koulukiusaamisesta ei ilmennyt eroja.

Tyttöjen käsitykset *seksuaalisesta häirinnästä* liittyivät poikia selvästi enem-
män fyysiseen ahdisteluun. Myös käsityksissä henkisestä ahdistelusta tyttöjen
käsitykset erosivat huomattavasti poikien käsityksistä. Molemmissa tapauk-
sissa ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Tytöille seksuaaliseen häirin-
tään liittyi poikia paljon selvemmin sekä fyysistä että henkistä ahdistelua.
Eräs tyttö kuvasi seksuaalista häirintää näin: ”Asiattomat huomautukset ja
fyysinen lähentely, uimapuvulla peitettävä alue on jokaisen henkilökohtaista
aluetta, johon ei ole lupa ’puuttua’.” Kuten edellä on todettu, oppilaista joka
neljäs kertoi joutuneensa seksuaalisen häirinnän kohteeksi. Heistä enemmis-
tön muodostivat tytöt. Ero poikiin nähden oli tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Vaikka tytöt ja pojat käyvät samaa koulua ja ovat suurimmaksi osaksi muka-
na samassa opetuksessa, tytöt kertoivat poikia enemmän saaneensa koulusta
tietoa sukupuoliasioista ja seksuaalisista kysymyksistä. Ero oli tilastollisesti
merkitsevä. Tämä selittynee sillä, että terveystiedon ja liikunnan opetuksen
yhteydessä, joissa tytöt ja pojat jaetaan eri ryhmiin, näitä asioita käsitellään
eri tavoin. Voidaan olettaa, että pojat saavat ehkä tätä opetusta vähemmän
kuin tytöt.

Oppilaiden antamien kuvausten mukaan joka kolmannessa kodissa sukupuoli-
asioista ja seksuaalisista kysymyksistä ei puhuta. Niissä kodeissa, joissa nämä
asiat ovat esillä, vanhemmat ja huoltajat puhuvat tyttöjen kanssa keskimää-
rin huomattavasti enemmän kuin poikien kanssa. Ero oli tilastollisesti erit-
tään merkitsevä. Pojille opetetaan näiden tietojen valossa sukupuoliasioista
tyttöjä selvästi vähemmän sekä koulussa että kotona.

Suomen- ja ruotsinkielisissä kouluissa sukupuoliasiat ovat olleet esillä yhtä paljon. Eroja ei ilmennyt myöskään siinä, paljonko suomen- ja ruotsinkielisissä kouluissa oppilaat olivat kokeneet joutuneensa seksuaalisen häirinnän kohteiksi. Suomenkielisten ja venäjänkielisten oppilaiden välille syntyi tilastollisesti erittäin merkitsevä ero siinä, olivatko he saaneet koulussa tietoa sukupuoliasioista. Venäjänkieliset arvioivat jääneensä siitä melko lailla paitsi. Sen sijaan hieman yllättäen tilastollisesti erittäin merkitsevä ero syntyi suomen- ja ruotsinkielisten oppilaiden välille siinä, paljonko näistä asioista oli puhuttu kotona. Oppilaiden antamien vastausten valossa sukupuoliasioista ja seksuaalisista kysymyksistä puhutaan vähiten kodeissa, joissa äidinkieli on ruotsi. Kotikielen mukaan ei ilmennyt eroja niiden oppilaiden osalta, jotka olivat kokeneet joutuneensa seksuaalisen häirinnän kohteeksi.

Alueellisesti (läänit ja kuntatyytit) tarkasteltuna koko maassa keskimäärin 98 % oppilaista kertoi saaneensa koulussa tietoa sukupuoliasioista ja seksuaalisista kysymyksistä. Tietoa oli siis annettu, mutta kuten edellä ilmeni, pieni osa oppilaista ei kuitenkaan kokenut sitä saaneensa. Etelä-Suomen läänin kouluissa oppilaat ovat keskimäärin kokeneet enemmän seksuaalista häirintää kuin muissa lääneissä, vähiten Länsi-Suomen läänissä. Erot olivat kuitenkin vähäiset läänien välillä, samoin kuin kaupunki-, taajama- ja maaseutukoulujen välillä.

Katsomusaineiden välisessä vertailussa ilmeni, että elämäkatsomustietoa opiskelevien oppilaiden kodeista 3/4:ssä sukupuoliasioista on keskusteltu. Nämä asiat olivat olleet vähemmän esillä ortodoksiperheissä ja niissä kodeissa, joiden oppilaat osallistuvat luterilaiseen uskonnonopetukseen. Tilanne oli täysin päinvastainen, kun kysyttiin sitä, miten usein oppilaat olivat kokeneet joutuneensa seksuaalisen häirinnän kohteeksi. Uskontoa lukevista oppilaista 3/4 ei ollut koskaan kohdannut sellaista tilannetta. Elämäkatsomustiedon opiskelijoilla luku oli yhdeksän prosenttiyksikköä pienempi. Joskus häirintää oli tapahtunut, totesi 29 % elämäkatsomustiedon oppilaista ja 21 % uskonnonopetukseen osallistuvista.

Asenteessa rasismiin oli huomattavia eroja poikien ja tyttöjen välillä. Asiaa selvitettiin erityisesti ulkomaalaisiin ja maahanmuuttajiin liittyvien väittämien avulla sekä sen lisäksi oppilaat saivat itse kertoa siitä, ilmenikö koulussa rasismia ja jos ilmeni, niin missä muodossa. Oppilaiden rasismin vastustamista koskeviin väittämiin antamien vastausten valossa tyttöjen ja poikien käsitysten välillä oli keskimääräin huomattavat erot. Koko osa-alueessa ero poikien ja tyttöjen välillä oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Pojat suhtautuivat tyttöjä nihkeämmin rasismia vastustaviin toimenpiteisiin. Poikien suhtautuminen oli siis vähemmän suvaitsevaa.

Tilastollisesti erittäin merkitsevät erot sukupuolten välillä syntyivät jokaisen rasismiväittämän kohdalla. Väitteissä asteikkona käytettiin viisiportaista asteikkoa, jossa 5 tarkoitti sitä, että oppilas oli täysin samaa mieltä väittämän kanssa. Väitteeseen, että ”kaikille on taattava samat edut ja velvollisuudet sosiaaliturvan saamiseksi”, tytöt suhtautuivat keskimäärin poikia myönteisemmin, tytöt 4,2 ja pojat 3,7. Muiden kuin syntyperäisten suomalaisten huomioiminen kaikissa oppiaineissa ja oppikirjoissa sai myös tytöiltä kannatusta (4,0, pojat 3,5). Yhtenä yhteiskuntapoliittisena keinona on esitetty maahanmuuttajien palkkaamista poliiseiksi, nuorisotyöntekijöiksi ja sosiaalityöntekijöiksi. Tähänkin tytöt (3,6) suhtautuivat poikia (3,0) myönteisemmin. Hieman hankalampi oli väite, jonka mukaan ”oikeudenmukaista kohtelua tulisi toteuttaa myös käytännössä”. Tytöt olivat selvästi poikia enemmän tämänkin ajatuksen kannalla (tytöt 4,5 ja pojat 3,9). Ulkomaalaisille tulisi järjestää nykyistä tehokkaampaa suomen ja/tai ruotsin kielen opetusta. Tytöt (4,2) antoivat tukensa tälle ajatukselle poikia (3,8) vahvemmin.

Väitteissä oli mukana myös kaksi toteamusta, joilla mitattiin suhtautumista ulkomaalaisten aiheuttamiin häiriöihin ja ulkomaalaisille annettuihin ilmaispalveluihin. Molempiin väitteisiin pojat suhtautuivat tyttöjä myönteisemmin eli ottivat näin mitattuna tiukemmin kantaa tasa-arvoisen tiedottamisen ja kohtelun puolesta. Erot olivat tilastollisesti erittäin merkitsevät.

Koulussa mahdollisesti ilmenevästä rasismista sekä pojat että tytöt antoivat yhtenevän kuvan. Pojista 58 % ja tytöistä 60 % kuvasi sitä ulkomaalaisten tai eriväristen (esimerkiksi tummaihoisten) henkisenä kiusaamisena, haukkumisena, nimittelynä, syrjintänä, uhkailuna ja ärsyttämisenä. Tytöt pitivät hieman poikia useammin rasismia myös fyysisenä kiusaamisena, mikä ilmeni potkimisena, hakkaamisena tai varastamisena. Tytöistä kuitenkin joka viides kertoi, ettei koulussa esiinny lainkaan rasismia. Pojista samaa mieltä oli 17 %.

Eri kieliryhmien, joka usein tarkoittaa myös erilaisia etnisiä ryhmiä, välillä ilmeni vähäisiä, alle kolmen prosenttiyksikön suuruisia eroja suhtautumisessa rasismiin ja rasistisiin ilmiöihin. Ruotsinkielisten oppilaiden suhtautuminen rasistisiin ilmiöihin oli kielteisintä. Kuitenkin Uudellamaalla, missä eri kulttuureista tulleita on keskimäärin eniten ja mistä suomen-, ruotsin-, venäjän- ja muunkielisiä oppilaita oli tässä arvioinnissa riittävästi vertailun tekemiseksi, erot olivat hieman toisenlaiset. Selvästi muita kielteisemmin rasistisiin ilmiöihin suhtautuivat muunkieliset oppilaat ja kaikkein vähiten suomenkieliset.

Kouluissa, joissa opetuskielenä on ruotsi, asenne rasistisiin ilmiöihin oli myös kielteisintä. Ruotsinkieliset oppilaat muodostivat lisäksi keskimäärin suurimman ryhmän niistä, jotka kertoivat, ettei koulussa esiinny rasismia. Ero äidinkielenään suomea tai venäjää puhuviin oli tilastollisesti erittäin merkitsevä ja muunkielisiin merkitsevä. Kokonaisuudessaan tehtävässä, jossa oppilaat saivat omin sanoin kuvata koulussa mahdollisesti ilmenevää rasismia, ruotsinkielisten kuvaukset olivat suppeimpia. Heillä ei ilmeisesti ollut paljokaan kerrottavaa asiasta, joka ei kuulunut koulun arkipäivään.

Alueellisesti tarkasteltuna Etelä-Suomen läänissä suhtauduttiin vakavimmin rasismiin kielteisenä ilmiönä. Toisena ääripäänä oli kulttuurisesti hajanainen Länsi-Suomen lääni. Ero oli tilastollisesti merkitsevä.

Maakuntien välisiä eroja tarkasteltaessa vertailukelpoisista maakunnista Itä-Uudenmaan nuoret sijoituivat kolmanneksi kaikkien maakuntien tulosten joukossa ja Uudenmaan suuri oppilasmäärä yhdeksänneksi. Näissä maakunnissa siis suhtauduttiin vakavasti rasistisiin ilmiöihin. Oppilaiden antamien vastausten valossa vahvimmat rasistiset asenteet löytyivät Tampereen seudulta, Pirkanmaalta. Turun seudun koululaiset sijoittuvat rasismimittauksessa 19 maakunnan joukossa myös häntäpäähän, 15:nneksi. Kaikkiaan erot maakuntien välillä olivat vähäiset.

Maaseudulla asuvilla oppilailla oli enemmän rasistisia asenteita kuin taajamissa ja kaupungeissa asuvilla nuorilla. Maakunnalliset ja kuntaryhmien väliset erot olivat kuitenkin niin pieniä, ettei niissä ilmennyt tilastollista merkitsevyyttä. Rasismia käsitelleessä aihekokonaisuudessa ei havaittu eroja eri katsomusaineiden opiskelijoiden välillä.

Huumeisiin liittyvät asenteet olivat pojilla ja tytöillä varsin samankaltaiset, merkittäviä eroja ei ilmennyt. Poikien keskuudessa oli hieman tyttöjä enemmän kannatusta siihen, että mietojen huumeiden käytön voisi sallia. Enemmistö kaikista oppilaista oli kuitenkin asiaa vastaan. Pojat olivat myös hieman tyttöjä innokkaimpia ottamaan käyttöön pakolliset huumeet koulussa. Kieliryhmien vertailussa oli tilastollisesti erittäin merkitsevä ero toisaalta suomen- ja ruotsinkielisten oppilaiden ja toisaalta venäjän- ja muunkielisten oppilaiden välillä. Jälkimmäisiin ryhmiin kuuluvat oppilaat suhtautuivat ankarammin huumeisiin. Ruotsinkielisten ja suomenkielisten koulujen oppilaiden asenteissa ei ilmennyt eroja.

Huumeekysymyksessä Etelä-Suomen läänissä oppilaat suhtautuivat ongelmaan kaikkein tiukimmin eli he korostivat voimakkaimmin huumeiden käytön vahingollisuutta. Ero Länsi- ja Itä-Suomen läänien oppilaiden asenteisiin oli

tilastollisesti erittäin merkitsevä. Ero kaupunkilaisnuorten asenteiden ero sekä taajamissa että maaseudulla asuviin oli myös tilastollisesti erittäin merkitsevä. Yleisenä havaintona oli, että Etelä-Suomen läänissä ja kaupungeissa huumeiden käyttöön suhtauduttiin muiden läänien ja kuntaryhmien koululaisia tiukemmin. Eroa voisi selittää se, että maaseudulla ei samassa mitassa ole huumeita tarjolla kuin kaupungeissa ja taajamissa. Käytännössä huumeet ovat todellisuutta koko maassa riippumatta kunnan koosta.

Katsomusaineiden välisessä vertailussa ei ilmennyt eroja asenteissa huumeiden käyttöön ja saatavuuteen.

Tyttöjen ja poikien käsitykset *tasa-arvon toteutumisesta* koulussa olivat keskimäärin yhtenevät. Sen sijaan yleensä yhteiskunnassa tasa-arvo toteutuu poikien mielestä paljon paremmin kuin tytöt asiasta ajattelevat. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Kieliryhmistä suomen- ja venäjänkielisten nuorten välillä ilmeni tilastollisesti merkitsevä ero suhtautumisessa tasa-arvoon. Suomenkielisillä oli asiasta myönteisin käsitys. Heidän eronsa myös muun kuin ruotsin- ja venäjänkielisiin muodostui tilastollisesti melkein merkitseväksi. Koulujen opetuskielellä ei ollut yhteyttä tasa-arvoa koskeviin asenteisiin.

Läänien ja maakuntien välisessä vertailussa eroja ei ilmennyt, mutta taajamissa asuvat nuoret uskoivat eniten tasa-arvoiseen kohteluun ja kaikkein vähiten maaseudulla asuvat. Ero toisaalta taajamissa asuvien nuorten käsitysten ja toisaalta kaupunkilaisnuorten ja maaseudulla asuvien välillä oli tilastollisesti merkitsevä.

Eri katsomusaineita opiskelevien välillä ei ollut mainittavia eroja. Ortodoksioppilailla oli keskimäärin niukasti myönteisimmät käsitykset tasa-arvon toteutumisesta koulussa ja yhteiskunnassa.

Ikäihmisten arvostuksessa ei ilmennyt merkittäviä eroja tyttöjen ja poikien välillä. Äidinkielenään venäjää puhuvilla oppilailla oli kaikkein myönteisimmät käsitykset ikäihmisten arvostuksesta (3,7), vähiten myönteiset ruotsinkielisillä (3,5). Muuten erot olivat vähäiset. Suomenkielisissä kouluissa oppilailla oli ruotsinkielisiä kouluja käyviä jonkin verran myönteisempi asenne vanhempiin ihmisiin.

Peruskoulun päättävistä nuorista eniten ikäihmisiä arvostavat Pohjois-Suomen nuoret. Läänien välisessä vertailussa ikäihmisten arvostus kohosi mitä

pohjoisemmaksi Suomea siirryttiin. Etelässä arvostus oli vähäisintä. Ero Oulun läänin tulosten ja toisaalta Etelä-Suomen läänin tulosten välillä oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Lapissa arvostus oli korkeinta. Sieltä tässä otoksessa oli mukana oppilaita 8 % koko määrästä. Myös Länsi-Suomen läänin oppilaiden asenne ikäihmisiin oli keskimäärin myönteisempi kuin Etelä-Suomen läänin oppilailla. Ero näidenkin läänien välillä tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Pohjoisten läänien lisäksi hyvin myönteiset tulokset maakunnista saatiin Pohjois-Savosta. Sen alueen ja Uudenmaan oppilaiden välinen asenne-ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Kaupunkilaisilla nuorilla oli selvästi alhaisempi arvostus ikäihmisiä kohtaan. Ero sekä taajamassa että maaseudulla asuviin oli tilastollisesti erittäin merkitsevä, yli kolmen prosenttiyksikön suuruinen. Tässäkin asennetehtävässä myönteisimmin suhtautuvat nuoret löytyivät taajamista. Erillisenä huomiona voi vielä todeta, että maaseudun nuorten mielestä oli kaupunkilaisia paljon helpompi kertoa ikäihmisille omista ongelmistaan. Ero oli 2,5 prosenttiyksikköä. Tämä ei selity kokonaan sillä, että kaupunkilaisnuorella isovanhemmat asuvat usein kauempana tai maaseudulla. Ikäihmisiä ovat muutkin kuin vain isovanhemmat.

Katsomusaineiden välisessä vertailussa suhtautumisessa ikäihmisiin ei ilmennyt eroja.

Oppilaiden *käsitys koulussa opitusta työn arvostuksesta* oli poikkeuksellisen myönteinen, kuten edellä on todettu. Tulos kertoo siitä, että oppilaiden mielestä koulussa on pyritty valmentamaan hyvin työelämään, osin pakolliseen työharjoitteluun liittyen. Myönteinen kuva ei kuitenkaan ollut yhteneväinen poikien ja tyttöjen kesken. Sukupuolten välinen ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Mitä koulussa työn arvostuksesta oli opetettu, siitä tytöillä oli poikia huomattavasti myönteisempi käsitys. Yksittäisistä opetuksista suurin ero syntyi siinä, oliko koulussa opetettu käyttäytymään kohteliaasti ja käyttämään asiallista kieltä. Sellaista opetusta tytöt olivat saaneet mielestään, asteikolla 1–5 keskimäärin 4,2, poikia (4,0) enemmän. Sen sijaan pojat ja tytöt olivat yhtä mieltä siitä, että koulussa oli opetettu melko paljon luottamuksellisuutta (”osaan säilyttää minulle uskotut asiat”).

Suomenkielisten koulujen oppilailla oli ruotsinkielisten koulujen oppilaita myönteisempi käsitys siitä, miten koulussa oli opetettu työn arvostusta. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Ero oli samansuuruinen, kun tarkasteltiin oppilaiden käsityksiä heidän kotikieltensä mukaan. Suomenkielisillä oli myönteisimmät, ruotsinkielisillä vähiten myönteiset käsitykset kaikista kieliryhmistä koulussa saadusta opetuksesta työasioista.

Alueellisesti tarkasteltuna tilastollisesti merkitsevä ero syntyi läänien välillä. Oulun läänin koululaiset olivat mielestään saaneet aiheesta eniten opetusta, vähiten Länsi-Suomen läänin oppilaat. Eri katsomusaineiden opiskelijoiden käsitysten välillä ei havaittu eroja.

Käsityksiin juhlasta ja arjesta vaikuttavat ymmärrettävästi niistä saadut kokemukset. Sekä juhlien kokemisesta että niihin suhtautumisessa tyttöjen ja poikien väliset erot olivat suuret. Pojille juhlat ja niihin liittyvä tapakulttuuri olivat tyttöjä keskimäärin paljon vieraampia.

Häihin ja avioliiton solmimistilaisuuksiin sekä ylioppilasjuhliin tytöt olivat osallistuneet poikia paljon useammin. Erot olivat tilastollisesti erittäin merkitsevät. Samoin kastetilaisuuksista tai nimenantotilaisuuksista tytöillä oli keskimäärin enemmän kokemuksia. Ero oli tilastollisesti merkitsevä.

Kaikkia koulun juhlia tytöt pitivät poikia huomattavasti suuremmassa arvossa. Jokaisen juhlan arvostuksen kohdalla ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Suurimmat erot syntyivät joulujuhlan ja kaikkien oppilaiden suosikkijuhlan eli kevätjuhlan mukaan.

Koulun juhlakulttuurilla on keskimäärin vahvempi asema ruotsinkielisissä kouluissa kuin suomenkielisissä kouluissa. Joulujuhlan merkitystä korostivat ruotsinkielisten koulujen oppilaat paljon enemmän. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Sen sijaan suomenkielisten koulujen oppilaat painottivat poikkeuksellisen selvästi ja paljon ruotsinkielisten koulujen oppilaita enemmän kevätjuhlan merkitystä. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Tämä selittyy osaltaan sillä, että ruotsinkielisten koulujen oppilailta pyydettiin kantaa kolmeen juhlaan (*Lucian päivä, Svenska dagen, Runebergin päivä*), joihin suhtautumista suomenkielisten koulujen oppilailta ei lainkaan kysytty.

Venäjänkielisistä oppilaista hautajaisiin osallistumisen kokemus oli vain puolella, johtuen ehkä siitä, että merkittävä osa heistä on maahanmuuttajia ja etäämmällä esimerkiksi sukulaistensa hautajaisista. Sama ilmeni kysyttäessä häihin tai avioliiton solmimistilaisuuksiin sekä kaste- tai nimenantotilaisuuksiin osallistumista. Kun ylioppilasjuhliin tai lakkiaisiin oli osallistunut kaksi kolmasosaa suomen- ja ruotsinkielisistä oppilaista, niin venäjänkielisistä tällainen kokemus oli vain joka kymmenellä. Muunkielisistä oppilaista joka neljäs kertoi osallistuneensa lakkiaisiin. Jotain eri äidinkieltä puhuvien ikä- ja kulttuurieroista kertoo lisäksi se, että suomen- ja ruotsinkielisillä oli runsaasti kokemuksia 50- ja 60-vuotisjuhlista. Venäjänkielisistä sama kokemus oli useammalla, lähes 2/3:lla, mutta muunkielisistä alle puolet oli osallistunut näille merkkipäiville.

Maaseudulla koulua käyvät pitivät koulun joulujuhlia vähemmän tärkeänä kuin kaupunkilaiset nuoret. Itsenäisyyspäivän juhlia arvostivat eniten Etelä-Suomen läänin oppilaat ja vähiten Oulun läänin oppilaat. Ero oli tilastollisesti merkitsevä. Asennevertailu oli mahdollinen, koska voidaan olettaa, että molempien läänien kouluissa niin kaupungeissa, taajamissa kuin maaseutukouluissa itsenäisyyspäivää juhlitaan melko lailla saman verran. Koulun kevätjuhla oli suosittu koko maassa, tosin Länsi-Suomen läänin koululaisilla juhlaan oli sen verran vähän mielenkiintoa, että heidän ja Etelä-Suomen läänin oppilaiden mielipiteitten välille syntyi tilastollisesti merkitsevä ero.

Katsomusaineiden opiskelijoista luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvat olivat osallistuneet selvästi muita enemmän kirkollisesti toimitettuihin tilaisuuksiin eli kirkollisiin toimituksiin: kaste, häät (avioliittoon vihkiminen) ja hautajaiset. Elämäkatsomustiedon opiskelijat olivat osallistuneet myös ortodokseja useammin häihin tai avioliiton solmimistilaisuuksiin ja hautajaisiin. Kaste- tai nimenantotilaisuuksiin osallistumisesta oppilaat kertoivat näin: luterilaiseen opetukseen osallistuvista keskimäärin 82 %, ortodokseista 76 % ja elämäkatsomustiedon opiskelijoista 59 %. Lakkiaisiin ja merkkipäiviin osallistumisessa ei ollut merkittäviä eroja eri katsomusaineiden opiskelijoiden välillä.

Merkille pantavaa on, että riippumatta siitä, minkä katsomusaineen opetukseen oppilas osallistuu, hän suhtautuu samalla tavoin ja melko välinpitämättömästi koulun juhliin. Ainoastaan lukuvuoden päättäviä kevätjuhlia (silloin saa myös todistuksen) kaikkien katsomusaineiden oppilaista keskimäärin kahdeksan kymmenestä piti tärkeänä.

Sukupuolten välinen asenne-ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä, kun tarkasteltiin oppilaiden *asennetta ympäristönsuojelua korostaviin käytännön ratkaisuihin*. Yleispiirteinä voidaan todeta, että pojat ja tytöt kiinnittävät omasta mielestään varsin vähän huomiota ympäristönsuojelua edistäviin ratkaisuihin. Poikien keskimääräinen oma arvio oli 2,3 ja tyttöjen 2,6. Esitetyistä vaihtoehdoista uusiopaperin käyttö ja vaatteiden ostaminen kirpputorilta kiinnosti kaikkein vähiten. Erityisesti poikia eivät kiinnostaneet juuri lainkaan kirpputorit vaatteiden hankkimisen paikkana. Kirpputoreihin suhtautumisessa syntyi suurin yksittäinen ero poikien ja tyttöjen välille.

Suomenkielisessä opetuksessa olevien oppilaiden asenteet ympäristönsuojeluun olivat huomattavasti myönteisempiä kuin ruotsinkielisillä oppilailla. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Kun tarkasteltiin oppilaitten kotikieliä, niin suomen- ja ruotsinkielisten oppilaiden välillä oli todettavissa tilastolli-

sesti erittäin merkitsevä ero suhteessa ympäristönsuojeluun, samoin suomen- ja venäjänkielisten. Arvioinnissa mukana olleista kieliryhmistä suomenkieliset oppilaat saivat korkeimmat asennepistemäärät, venäjänkieliset puolestaan alhaisimmat.

Myönteisimmin ympäristönsuojeluun suhtautuivat Oulun läänin oppilaat, ja heidän asenteissaan oli tilastollisesti merkitsevä ero Länsi-Suomen läänin koulun oppilaisiin nähden. Maakuntien välillä syntyi tilastollisesti erittäin merkitseviä eroja, myönteisimmin ympäristönsuojeluun suhtautuvat koulu- laiset löytyivät Etelä-Savosta, Kanta-Hämeestä ja Kainuusta ja vähiten ympäristöystävälliset oppilaat tämän arvioinnin mukaan puolestaan Pohjan- maalta (Vaasan rannikkoseudulta) ja Keski-Suomesta.

Eri katsomusaineiden opiskelijoiden käsitykset ympäristönsuojelua koske- vissa tehtävissä olivat samankaltaiset.

Merkitseviä eroja ei syntynyt poikien ja tyttöjen välillä niissä perusteissa, joita he antoivat *kotona viihtymiselleen*. Yhdeksän nuorta kymmenestä ker- toi viihtyvänsä kotonaan. Yksittäisistä perusteluista pojat toivat kuitenkin tyttöjä keskimäärin enemmän esille sen, että kotona viihtyy hyvin, koska siel- lä on käytettävissä erilaiset aineelliset resurssit, joista vastauksissa mainittiin ruoka, tietokone, televisio ja ”kaunis koti”. Ero oli tilastollisesti erittäin mer- kitsevä. Niistä oppilaista, jotka *eivät viihtyneet kotonaan*, tytöt muodostivat enemmistön. Tilastollisesti merkitsevä ero sukupuolten käsitysten välillä syntyi, kun viihtymättömyyden syiksi mainittiin riidat ja ongelmat perheen sisäisissä ihmissuhteissa, avioero, vanhempien ankaruus ja yksinäisyys. Tytöt toivat paljon poikia useammin nämä asiat esille.

Suomen- ja ruotsinkielisten käsitys kodista näin mitattuna oli samankaltai- nen. Ruotsinkieliset nuoret käyttivät keskimäärin harvemmin (ei kuitenkaan tilastollista merkitsevyyttä) viihtymisen perusteina luonnehdintoja, jotka ku- vasivat kodin turvallisuutta tai rakkautta vanhempiin tai vanhempien osoit- tamaa rakkautta nuorta itseään kohtaan. Sana *rakkaus* esiintyi suomenkieli- sillä pojilla ja tytöillä keskimäärin useammin kuin ruotsinkielisillä oppilailla. Yksikään ruotsinkielinen oppilas ei maininnut kotona viihtymättömyyden syyksi perheen sisäisiä ongelmia. Sen sijaan ne olivat mukana 14 %:lla venäjän- kielisten oppilaitten vastauksissa. Näiden kieliryhmien välillä syntyi myös merkittävä ero, kun perusteltiin kotona viihtymistä luonnehdinnoilla, jotka kuvasivat vapautta pakosta ja että ”saan olla rauhassa” ja ”saa olla pois pa- hasta”. Näin ei todennut yksikään ruotsinkielinen, mutta kyllä 14 % venäjänkielisistä.

Alueellisesti tarkasteltuna Itä-Suomen läänissä ja erityisesti Pohjois-Karjalan maakunnassa oli eniten oppilaita, jotka kertoivat kärsivänsä kotiensa riidoista, vähiten Oulun läänissä. Erot olivat läänien välisessä vertailussa pienet, mutta maakuntien välisessä vertailussa ääripäiden välillä merkitsevät. Puolesta maakunnista ei saatu ainuttakaan mainintaa edellä mainituista perusteista. Vähiten kodin riidoista kertoivat Pohjanmaalla (Vaasan rannikko-seutu) asuvat oppilaat ja eniten Kymenlaakson ja Etelä-Karjalan maakuntien oppilaat. Ero oli seitsemän prosenttiyksikköä.

Kodin hyviä ihmissuhteita korostivat eniten Lapin läänin oppilaat ja vähiten Oulun läänin koululaiset. Ero oli kahdeksan prosenttiyksikköä. Maakunnittain tarkasteltuna kodin lämmintä ilmapiiriä kuvasivat eniten Etelä-Savon koululaiset ja vähiten Oulun läänissä sijaitsevan Pohjois-Pohjanmaan koululaiset. Ero 14 prosenttiyksikköä.

Taajamissa asuvista nuorista 71 % kertoi kotiensa hyvistä ihmissuhteista ja hyvästä ilmapiiristä. Kaupunkilaisnuorista samoja asioita korosti 62 %, mutta maaseudulla vain alle puolet (43 %) kuvasi kotinsa ihmissuhteet hyväksi. Perheen sisäisistä ongelmista kertoivat myös maaseudun nuoret paljon muita enemmän. Selvästi vähiten niistä kotona viihtymättömyyden syinä kirjoittivat kaupunkilaisnuoret. Vaikka erot olivat suuret erikokoisissa kunnissa asuvien oppilaiden kesken, niistä ei vielä syntynyt tilastollista merkitsevyyttä. Kuitenkin niistä näkyy sama edellä esille tullut viesti maaseudulla asuvien nuorten ongelmista tai pahoinvoinnista.

Eri katsomusaineita opiskelevien oppilaiden suhtautumisessa kotiinsa ja siellä viihtymiseen ei havaittu olevan eroja.

Osallistuminen kotitöihin on nuorten oman kuvauksen mukaan varsin vähäistä. Valtaenemmistö (72 %) kertoi tekevänsä kotitöitä hyvin vähän tai vain jonkin verran. Pojista kahdeksan kymmenestä kertoi osallistuvansa kotitöihin hyvin vähän tai ei lainkaan. Sukupuolten välinen ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Tyttöillä oli huomattavasti poikia myönteisempi käsitys omasta panoksestaan kotitöissä: tytöt 3,3 ja pojat 2,8. Suurin yksittäinen ero poikien ja tyttöjen välillä syntyi leipomisessa, mitä tytöt kertoivat harrastavansa keskimäärin paljon poikia enemmän. Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta tyttöjen aktiivisuus kotitöihin oli poikia suurempaa. Se poikkeus oli rosken ulos vienti, jota pojat muistivat tekevänsä useammin kuin tytöt.

Oppilaiden antamien vastausten valossa venäjänkieliset nuoret osallistuvat ahkerimmin kotitöihin ja vähiten innokkaasti ruotsinkieliset nuoret. Venäjänkielisten oppilaiden erot sekä suomen- että ruotsinkielisiin oppilaisiin oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Selitys löytynee kulttuurieroista.

Alueelliset erot ja asuinpaikkaerot eivät olleet huomattavia. Oulun läänistä löytyivät keskimäärin (omasta mielestään) ahkerimmat kotitöitä tekevät. Suurin ero syntyi Länsi-Suomen läänin koululaisiin, se oli tilastollisesti merkitsevä. Maaseudulla asuvat nuoret olivat antamiensa vastausten valossa niukasti haluttomampia kotitöihin tarttumiseen kuin taajamissa ja kaupungeissa asuvat.

Käsitystä itsetunnosta mitattiin suhtautumisella väitteeseen ”Tuntuu vaikealta, jos paras kaveri on eri mieltä kanssani”. Pojille väitteen kuvaama tilanne ei ollut yhtä vaikea kuin tytöille. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Tytöt ottivat siten jonkin verran raskaammin sen, jos paras kaveri ei ole samaa mieltä.

Kieliryhmittäin tarkasteltuna venäjänkielisten oppilaiden vastausten keskimääräinen lukema itsetuntoväitteestä oli korkein. Siihen on kuitenkin syytä suhtautua varauksellisesti, koska kielteinen väite edellytti sisällön tarkkaa ymmärtämistä ja koska osa venäjänkielisistä oppilaista osasi huonosti tai puutteellisesti suomen kieltä.

Oppilaiden asuinpaikalla, läänillä, maakunnalla tai kuntamuodolla, ei ollut vaikutusta väitteeseen annetuissa vastauksissa. Alueellisesti tarkasteltuna Etelä-Karjalan ja Päijät-Hämeen nuorilla oli vahvimman tuntuinen käsitys itsetunnosta tämän yksittäisen väitteen valossa. Maakuntavertailun tulosten toisessa päässä oli Pohjanmaa. Ero Etelä-Karjalaan muodostui suurimmaksi, mutta se ei ollut tilastollisesti merkitsevä.

Tytöt olivat tunteneet poikia selvästi useammin jääneensä koulussa luokkatovereitten ryhmän ulkopuolelle. Ero oli suuri, tilastollisesti erittäin merkitsevä. Suomenkielisten koulujen oppilaat kertoivat keskimäärin hieinan useammin kuin ruotsinkielisten koulujen oppilaat siitä, että olivat joskus tai usein jääneet luokkatovereitten ryhmän ulkopuolelle. Ero oli vähäinen.

Kun oppilaita pyydettiin kertomaan *omasta käytöksestään koulussa ja koulumatkalla*, tyttöjen käsitys itsestään oli myönteisempi kuin mitä pojat kertoivat omasta käytöksestään. Tilastollisesti syntyi taas erittäin merkitsevä ero. Oppilaiden kotikielellä tai kotipaikalla ei näyttänyt olevan vaikutusta käsityksiin.

Sukupuolten väliset erot käsityksissä käyttäytymisestä olivat yleensä huomattavat. Suurin yksittäinen käytösero sukupuolten välillä syntyi kiittämisessä. Mielestään tytöt (82 %) muistivat poikia (57 %) paljon useammin kiittää. Parhaiten käytöstapoihin liittyvistä osa-alueista oppilaat kertoivat huolehtivansa henkilökohtaisesta hygieniastaan, vaikka siinäkin tyttöjen käsitys itsestään oli poikia huomattavasti korkeampi (tilastollisesti erittäin merkitsevä ero). Ainoastaan silloin, kun oppilaat arvioivat omaa käytöstään kiroilemisen, epäkohteliaan kielenkäytön ja oppituntien aktiivisuuden suhteen, poikien ja tyttöjen käsitykset olivat varsin yhtenevät. Näistä asioista oppilaat totesivat varsin suoraan, ettei käytös ole aina ollut korrektaa. Vastausten valossa pojat ja tytöt kiroilevat ja käyttävät muuten epäkohteliaista kieltä yhtä paljon. Oppilaiden omien kuvausten perusteella mukaan oppituntien aktiivisuudessa ei myöskään ilmene eroja poikien ja tyttöjen välillä. Enemmistö oppilaista kertoi olevansa aktiivisia.

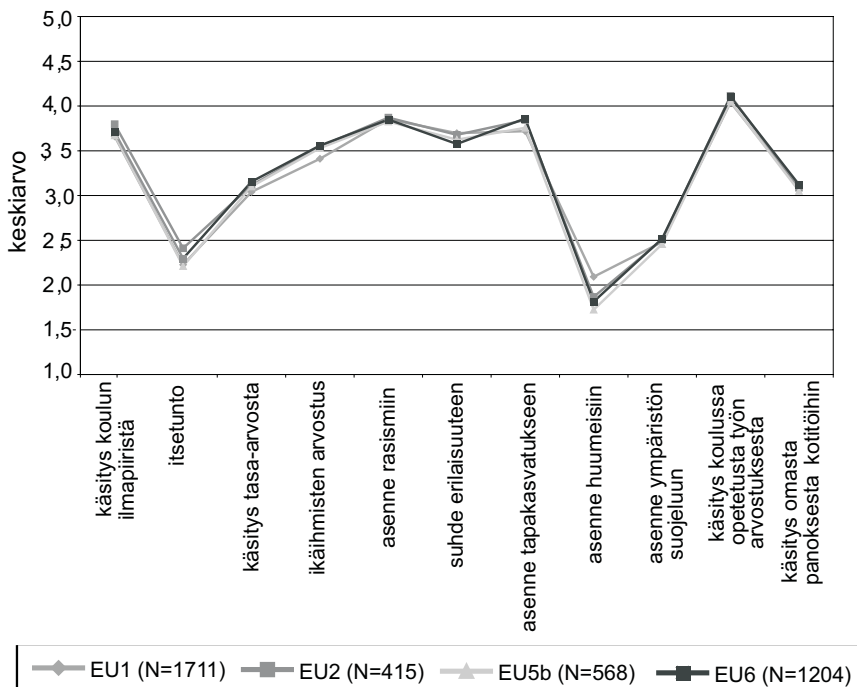
Eroja tässä aihekokonaisuudessa ei ilmennyt suomen- ja ruotsinkielisten koulujen välillä. Oppilaiden kotikielen mukaan tehdyssä vertailussa ruotsinkielisillä oppilailla oli muita hieman parempi käsitys hyvästä käytöksestään.

Eri läänien välille ei myöskään syntynyt suuria eroja, vaikka Itä-Suomen läänin oppilailla oli hieman muita myönteisempi käsitys omasta käytöksestään. Maakunnalliset ja eri kuntatyyppien väliset erot olivat myös vähäiset. Satakunnasta löytyivät myönteisimmän omaan käytökseensä suhtautuvat oppilaat ja toisesta ääripäästä Keski-Suomen koululaiset.

Asenteessa *sananlaskujen elämänviisauksiin* sukupuolten välinen ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä sekä koko aihekokonaisuuden tuloksissa että yksittäisissä osiossa. Koko osa-alueen osalta tytöillä oli huomattavasti poikia myönteisempi käsitys sananlaskujen elämänviisauksien pätevydestä nykyaikana. Tytöt uskoivat poikia selvästi paremmin siihen, että ”Rehellisyys maan perii”, että ”Hyvät tavat kaunistavat” ja että ”Valheella on lyhyet jäljet”. Sen sijaan kaikkein suurin sukupuolten välinen ero syntyi toisin päin käsityksessä sananlaskusta ”Joka kuritta kasvaa, se kunniaa kuolee”. Pojat uskoivat tämän sananlaskun pätevyteen niukasti enemmän (3,1) kuin tytöt (2,9). Esiteityistä sananlaskuista vahvimmin kaikki arvioinnissa mukana olleet nuoret uskoivat rehellisyyteen ja sen merkitykseen nykyaikana.

Koulun opetuskielen tai oppilaiden kotikielen perusteella ei havaittu eroja sananlaskujen merkityksiä kysyttäessä.

Oulun läänin ja Itä-Suomen läänin oppilaat näkivät muiden läänien oppilaita enemmän sananlaskuissa merkitystä tälle päivälle. Ero Etelä-Suomen läänin oppilaisiin oli kolme prosenttiyksikköä ja tilastollisesti erittäin merkitsevä. Sananlaskut oli ainoa aihekokonaisuus, jossa kaikista asennetehtävistä maaseudun nuorilla oli muualla asuviin nähden myönteisimmät käsitykset. Ero kaupunkilaisnuoriin oli tilastollisesti merkitsevä (p-arvo 0,001), suuruudeltaan kaksi prosenttiyksikköä.

KUVIO: Suhtautuminen tapakasvatukseen eri aihekokonaisuuksiin EU-tukialueittain.

Keskeiset havainnot asenteista

Työillä oli keskimäärin poikia myönteisemmät asenteet tapakasvatukseen ja tapoihin liittyvissä kysymyksissä. Työillä oli myös huomattavasti myönteisempi asenne esimerkiksi siihen, paljonko opettajat pitävät kiinni oppilaille antamistaan lupauksista, erilaisuuteen (työillä romani voisi olla ystävä, pojilla paljon harvemmin) ja koulussa opittuun työn arvostukseen. Taajamissa asuvilla nuorilla oli kaupunkilaisia tai maaseudulla asuvia myönteisemmät asenteet.

Hyvien tapojen oppimista pidetään tärkeänä, mutta tapakasvatukseen kuuluu muutakin kuin hyvät tavat, mm. kurinpito koulussa ja kotona. Tapakasvatus auttaa oppimaan yhdessä tekemistä ja toisten huomioon ottamista. Oppilaiden mielestä koulussa ei opeteta kovinkaan paljon hyviä ruokailutapoja. Rehtorit ja opettajat olivat asiasta toista mieltä.

Hyvät tavat opitaan kotona. Oulun läänin oppilaat arvostivat eniten tapakasvatusta, vähiten Etelä-Suomen läänin ja kaupunkien oppilaat. Taajamissa ja kaupungeissa asuvilla oli selvästi enemmän suvaitsevaiset asenteet kuin maaseudun nuorilla.

Hyvään käytökseen kiinnitetään huomiota eri aineiden oppitunneilla. Erityisesti käyttäytymiseen koulun juhlissa ja työharjoittelussa opastetaan. Eniten tapakasvatuksen kysymykset ovat esillä kotitaloudessa ja oppilaaohjauksessa. Oppilaat kokevat varsin eri tavoin sen, kun opettaja huomauttaa huonosta käytöksestä.

Suhtautuminen erilaisuuteen on varsin valikoivaa. Vammaisten erityispalvelut ovat kannatettava asia eikä kaverin vierasta äidinkieltä koeta ongelmallisena. Sen sijaan romanit ja tummaihoiset kuuluvat harvoin ystäväpiiriin.

Koulun ilmapiiriä pidetään yleisesti hyvänä, mutta oppilaiden mielestä opettajien ja henkilökunnan välisissä suhteissa esiintyy kitkaa. Vain runsas puolet oppilaista oli sitä mieltä, että opettajan kanssa voi puhua luottamuksellisesti.

Nuorten käsitys omasta hyvästä käytöksestään oli varsin korkea, mutta kiro sanoja viljellään paljon enemmän kuin kiitos-sanoja. Tyttöjen käsitys omasta käytöksestään oli poikia parempi. Tytöt kiittävät useammin kuin pojat, mutta käyttävät huonoa kieltä yhtä ahkerasti kuin pojat.

Koulukiusaaminen koetaan ensisijaisesti henkisenä, mutta osaltaan myös fyysisenä kiusaamisena. Pientä nahistelua ei pidetä vielä kiusaamisena, mutta ryhmässä kiusaaminen ja pidempiaikainen hyöminen ovat jo kiusaamista. Luokassa on usein keskimäärin yksi tai muutama oppilas, jota kiusataan. Valtaenemmistöllä ei ole kokemusta koulukiusaamisesta, mutta silti tämän selviytyksen perusteella kiusaamisen kohteiksi joutuneita näyttää olevan runsaat 10 000 nuorta. Kiusaamista tapahtuu keskimäärin eniten Lapissa ja kaupungeissa enemmän kuin maaseudulla.

Rangaistuksia oli jaettu enemmän 1.–6. luokilla kuin 7.–9. luokilla. Poikia rangaistaan koulussa enemmän kuin tyttöjä.

Rehtorien ja opinto-ohjaajien mukaan kiusaamistapaukset selvitetään keskustelemalla. Oppilaista kuitenkin enemmistö selvittää kiusaamistilanteet toisen oppilaan avulla, jolloin ilmeisesti vain osa kiusaamistapauksista tulee opettajien tietoon. Tytöt turvautuvat poikia herkemmin kaverin apuun tullessaan kiusatuksi.

Nuoret ovat saaneet seksuaalikasvatusta koulussa kohtalaisesti, mutta kotonaan vähän. Tytöille annetaan koulussa poikia selvästi enemmän opetusta sukupuoliasioista ja seksuaalisista kysymyksistä.

Seksuaalista häirintää tapahtuu eri muodoissa. Se on lähinnä fyysistä ja henkistä kiusaamista. Seksuaalisen häirinnän kohteiksi on joutunut yli 10 000 murrosikäistä nuorta, heistä valtaenemmistö tyttöjä. Alueellisesti seksuaalista häirintää ilmenee eniten Etelä-Suomessa.

Rasismi on hyvin esillä oleva asia kouluissa, mutta sen ilmeneminen yhdistetään pääasiassa subtautumiseen ulkomaalaisiin. Rasismi ilmenee yleensä henkisenä kiusaamisena, haukkumisena ja ärsyttämisenä. Rasisisia asenteita esiintyy paljon, ja pojat ovat tyttöjä paljon rasisisempia. Vähiten rasismia näyttää ilmenevän ruotsinkielisissä kouluissa ja ruotsinkielisten oppilaiden parissa. Ulkomaalaisten suomen tai ruotsin kielen opetusta tulisi tehostaa, ja oppikirjoissa pitäisi tuoda esille Suomen monikulttuurisuutta. Suurta kannatusta ei saanut ajatus maahanmuuttajien kouluttaminen poliiseiksi sekä nuoriso- ja sosiaalityöntekijöiksi.

Huumeita on helppo saada siellä, missä nuoret liikkuvat, mutta niiden käyttöä pidetään vahingollisena. Subtautuminen on kielteisintä Etelä-Suomessa ja kaupungeissa. Enemmistö oppilaista ei ollut innostunut huumeitien pakollisuudesta koulussa.

Tasa-arvon toteutumisessa sekä koulussa että koko yhteiskunnassa on vielä puutteita. Suomenkieliset oppilaat suhtautuvat tasa-arvon toteutukseen myönteisemmin kuin muita kieliä kotikielensä puhuvat.

Ikäihmisiä arvostetaan, mutta heille ei ole helppo kertoa omista ongelmista. Pohjois-Suomessa ja taajamissa asuvat nuoret arvostavat eniten ikäihmisiä.

Arjen ja juhlan välinen ero on selvä: arki on koulunkäyntiä, työntekoa ja tylsää, mutta juhla on jotain miellyttävää ja iloista. Merkittävistä sukujuhlista lähes kaikilla nuorilla on kokemuksia. Koulun juhlista suosituin oli kevätjuhla ("siltoin koulu loppuu"). Tytöt olivat osallistuneet paljon poikia useammin juhliin ja arvostivat niitä myös enemmän. Ruotsinkielisissä kouluissa juhlakulttuuri on vahvempaa kuin suomenkielisissä kouluissa.

Ympäristönsuojelu on kannatettava asia, mutta siihen johtavat toimet eivät ole käytännössä kovin suosittuja. Suomenkieliset oppilaat olivat myönteisempiä ympäristönsuojelulle kuin ruotsinkieliset. Oulun läänissä ympäristön kysymyksiin suhtauduttiin vakavimmin.

Koti on tärkeä paikka. Vaikka kodit ovat keskenään hyvin erilaisia, yhdeksän kymmenestä nuoresta viihtyy kotonaan. Koti on paikka, jossa on usein joku, joka välittää. Pojilla kotona viihtymiseen vaikuttivat tyttöjä enemmän aineelliset resurssit, esimerkiksi tietokone. Niistä nuorista, jotka eivät viihdy kotonaan, tytöt muodostivat enemmistön. Taajamissa asuvat nuoret korostivat eniten kodin hyviä ihmissubteita, maaseudulla näissä asioissa oli ongelmia.

Nuorten osallistuminen kotitöihin ei ole erityisen aktiivista. Pojat ovat tyttöjä paljon haluttomampia osallistumaan kotitöihin. Venäjänkieliset nuoret olivat kaikkia muita innokkaimpia tekemään kotitöitä.

	Oppilasmäärä	Asenteiden keskiarvo	Keskihajonta
Käsitys koulun ilmapiiristä	3 896	3,7	0,63
Asenne tapakasvatukseen	3 889	3,8	0,64
Suhde erilaisuuteen	3 885	3,6	0,79
Käsitys tasa-arvosta	3 884	3,1	1,14
Asenne ikäihmisten arvostukseen	3 879	3,5	0,76
Käsitys koulussa opitusta työn arvostuksesta	3 878	4,1	0,59
Asenne ympäristönsuojeluun	3 882	2,5	0,53
Käsitys omasta panoksesta kotitöihin	3 886	3,1	0,65
Käsitys itsetunnosta	3 884	2,3	1,16
Käsitys sananlaskuihin sisältyvästä elämäntunnetusta	3 888	3,7	0,77

8 KOULUJA KOSKEVAA TAUSTATIETOA JA VERTAILUA

Rehtorien antamaa tietoa

Rehtoreille suunnatun kyselyn palautti 316 rehtoria. Puolet otokseen tulleista kouluista oli sellaisia, joissa koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa painotetaan erityistä aihekokonaisuutta. Niistä suosituimmat olivat suuruusjärjestyksessä seuraavat: taidekasvatus, terveys ja tapakasvatus, viestintä ja äidinkieli, luonnontieteet ja matematiikka, ympäristökasvatus, kansainvälisyyskasvatus, liikunta, kielet, tietotekniikka ja yrittäjyyskasvatus. Näiden perinteisten painotusten lisäksi kouluissa oli 50 koulukohtaista omia aihekokonaisuuksia. Useat niistä liittyivät elämänhallintaan (terve itsetunto, hyvät ihmissuhteet, päihteet, ”Sex, drugs and rock’n roll”, erilaisuuden kunnioittaminen ja hyväksyminen, sosiaalinen ilmapiiri, eettinen kasvatus, kansalaisen perustaidot, syrjäytymisen ja kiusaamisen ehkäisy ja luova hulluus). Muutamissa kouluissa oli omaan paikkakuntaan liittyviä erityisteemoja (esim. Helsinki-teema, Lappajärven tuntemus). Erityispainotukset ilmenivät koulun arjessa useimmiten ylimääräisinä tunteina, kursseina ja kerhojen muodossa. Joka kymmenes rehtori kertoi myös projekteista, teemapäivistä, tapahtumista, erityisluokista ja painotetuista luokista sekä integroinnista muihin oppiaineisiin.

Otoskouluista ns. kymppiluokka oli joka kymmenennessä (11 %) koulussa. Erityisluokka oli 4 %:ssa kouluista. Muutamiin kouluihin kuului myös esikoulu ja lukio.

Koulut ovat nopeasti muuttuneet monikulttuurisiksi. Rehtoreilta kysyttiin oppilaiden etnisistä taustoista. Venäläisen taustan omaavia oppilaita oli lähes joka koulussa (92 %). Suomenkielisissä kouluissa on keskimäärin yli kaksi kertaa enemmän venäläisiä oppilaita kuin ruotsinkielisissä kouluissa. Inkeriläisiä oppilaita, joiden tarkka erottaminen venäläisistä ei ole täysin selvä, oli joka viidennessä koulussa. Virolaisia oppilaita on hieman enemmän, joka neljännessä koulussa, ja somalialaisia joka kymmenessä koulussa. Viimeksi mainittuja on suomenkielisissä kouluissa keskimäärin yli kaksi kertaa enemmän kuin ruotsinkielisissä kouluissa.

Runasas kolmannes kouluista oli saanut EU:n myöntämää avustusta, joita olivat mm. *Comenius*-hanke, Kansainvälisen henkilöväihdon keskuksen CIMO:n myöntämä avustus ja rakennerahastohanke. Lähes saman verran oli

kouluja, jotka olivat saaneet Opetushallituksen tai muun julkisen yhteisön myöntämää erillisrahoitusta kansainvälistymiseen. Koulun kehittämistoimintaan oli saanut julkista tukea 16 % kouluista. Kymmenen koulua oli saanut tukea atk:n kehittämiseen ja seitsemän koulua Suomi tietoyhteiskunnaksi -projektiin. Muita kohteita, joihin oli saatu julkista tukea, olivat *Luma*-projekti ja luonnontieteiden kehittäminen, *Kimmoke*-projekti, vieraskielinen tukiopetus, *Esfa*-projekti, oppilaiden hyvinvointiprojekti, työelämän kehittämisprojekti, erikielisten koulun Internet-kotisivujen tekeminen, etäopetus ja etäopetuslaitteet, maahanmuuttajaoppilaiden opetus, stipendit, syrjäytymisen ehkäisy, Kasvu-projekti, yrittäjyys-projekti, työpajaopetus, *Netdays*-projekti, Itämeriprojektin it-päivän toteutus, apuopettajan palkkaaminen, konserttimatkat, Koulu ja kulttuuri -hanke, Venäjä-yhteistyö, Terveys- ja yrittäjyyskasvatus -projekti, NOTE-projekti sekä iltapäiväkerho. Lisäksi 19 koulua oli saanut tukea eri projekteihinsa julkisista varoista (mm. kunnat ja niiden opetusvirastot) sekä vanhempainyhdistyksiltä ja yrityksiltä.

Muita keskitetysti hoidettuja yhteishankkeita ja -projekteja, joiden resursseja ei kohdennettu kouluittain, löytyi joka kolmannesta koulusta. Ne olivat paikallisia, kansallisia ja kansainvälisiä, yhteensä runsaat 60 erilaista projektia ja hanketta. Niistä lähes kaikki olivat yksittäisten koulujen omia erityisprojekteja. Ainoastaan lähinnä *Luma*- ja *Kimmoke* -projekteihin osallistui useita kouluja, *Luma*-projektiin 24 koulua ja *Kimmoke*-projektiin yhdeksän koulua.

Koulun tiloista opetuksen järjestämiseen rehtorit antoivat seuraavanlaisen kuvan. Tilanpuute haittaa kaikkea opetusta keskimäärin 13 %:ssa kouluista. Rehtoreista 44 % totesi, että tilanpuute haittaa joidenkin oppiaineiden opetusta ja täsmälleen saman verran oli rehtoreita, jotka olivat tyytyväisiä tilojen riittävyteen. Sen sijaan lähes kolme neljäsosaa rehtoreista kertoi, että hänen johtamansa koulu oli joko paljon tai jonkin verran peruskorjauksen tarpeessa. Kouluista vain 14 % oli näiden kuvausten mukaan hyvässä kunnossa. Ruotsinkielisten koulujen rehtorit toivoivat suomenkielisiä kollegojaan keskimäärin hieman enemmän koulun peruskorjausta. Tarkkaa vertailua eri kieliryhmiin kuuluvien rehtorien välillä ei ole mielekäs tehdä, koska otoksessa oli mukana vain yhdeksän ruotsinkielistä rehtoria.

Koulujen saamat ulkopuoliset tuet ja avustukset eivät vuonna 1999 olleet erityisen suuria: kolmannes rehtoreista kertoi yhteismäärän jääneen alle 9 000 markkaan (1 514 •). Lähes saman verran oli kouluja, joiden saamien tukien ja avustusten summa oli 10 001–19 999 markkaa (1 682 •–3 364 •). Joka viides koulu oli saanut tukea yli 20 000 markkaa, mutta alle 29 999 markkaa (5 045 •). Joukkoon mahtui myös kymmenen koulua, jotka ilmoittivat saaneensa ulkopuolista tukea vuonna 1999 yli 100 000 markkaa (16 819 •).

Koulut tekevät runsaasti yhteistyötä toisten koulujen (74 %) ja koulun ulkopuolisten yhteisöjen (72 %) kanssa. Eniten yhteistyötä on kaupallisten yritysten kanssa. Yli puolet (54 %) rehtoreista kertoi näistä yhteyksistä. Mainittuihin yrityksiin kuuluivat käytännössä kaikki merkittävimmät ja suurimmat suomalaisyritykset, kuten esimerkiksi Nokia, UPM-Kymmene, Stora Enso, Fortum, Fazer, Fiskars, Outokumpu, Partek, Kemira ja Orion. Toiseksi eniten (39 %) yhteyttä pidetään paikallisen seurakunnan ja kristillisten yhteisöjen kanssa. Erilaisiin järjestöihin, mm. urheiluseuroihin, on vajaalla kolmasosalla kouluista yhteyksiä. Kunnan nuoriso- ja sosiaalitoimen kanssa oli yhteistyötä 15 %:lla kouluista. Muita tahoja mainittiin runsaasti, useimmin poliisi, museot ja kirjastot, palo- ja pelastuslaitos, kunnan koko hallinto ja yliopistot. Yksittäisissä kouluissa yhteistyökumppaneita oli myös seuraavilta tahoilta: rajavartiosto, konservatorio, Liikenneturva, sotaveteraanit, teatteri, sairaala ja huoltoyhtiöt.

Ulkomaisia yhteyksiä on myös erittäin runsaasti: 69 % rehtoreista kertoi yhteyksistä, vierailuista ja leirikouluista ulkomaisiin oppilaitoksiin.

Luokkatoimikuntia on vain 41 %:ssa kouluista, mutta lähes jokaisessa koulussa on oppilaskunnan hallitus. Luokkatoimikuntia oli suomenkielisissä kouluissa keskimäärin kaksi kertaa enemmän kuin ruotsinkielisissä kouluissa. Tukioppilastoiminnasta kertoi 85 % rehtoreista. Se on yhtä yleistä suomen- ja ruotsinkielisissä kouluissa. Vanhempainyhdistys oli 2/3:ssa kouluista, joista runsas puolet toimi rehtorien ilmoituksen mukaan aktiivisesti tai erittäin aktiivisesti. Joka kymmenes vanhempainyhdistys oli vain paperilla eli toimintaa ei ollut lainkaan.

Rehtorien oman käsityksen mukaan oman koulun ilmapiiri on hyvä (69 %), kohtalainen (29 %) ja tyydyttävä (3 %). Kukaan rehtoreista ei pitänyt ilmapiiriä huonona. Myönteistä käsitystä kuvaa vastausten keskiarvo 3,7 asteikolla 1 melko huono – 4 hyvä. Suomenkielisten koulujen rehtorit luonnehtivat koulunsa ilmapiirin hieman myönteisemmäksi kuin ruotsinkieliset rehtorit. Tapakasvatuksesta vastaavien opettajien käsitykset olivat vielä myönteisemmät. Näissä samoissa kouluissa oppilaiden käsitykset koulun ilmapiiristä olivat kovin toisenlaiset, heidän vastaustensa keskiarvo oli 3,7 asteikolla 1 täysin eri mieltä – 5 täysin samaa mieltä. Täysin sitä mieltä, että koulun yhteishenki on hyvä, oli vain 12 % oppilaista.

Tämän Opetusballituksen suorittaman selvityksen tuottamat tulokset poikkesivat selvästi Helsingin Sanomien 11.2.2002 julkaisemasta kyselystä. Sen mukaan rehtorit pitivät koulun tilaa varsin huonona. Oliko vastauksiin vaikuttanut se, mikä tabo kysyy koulun ilmapiiristä?

Koulukiusaamisesta kysyttiin rehtorilta sekä tapakasvatuksesta vastaavalta opettajalta ja oppilailta. Luokilla 7.–9. koulun oppilashuoltoryhmät olivat joutuneet yli puolessa kouluista käsittelemään vuoden 2000 aikana 4–10 oppilaan kiusaamistapauksia, keskimäärin 6,5 tapausta. Näitä tapauksia oli ruotsinkielisissä kouluissa (6,9) keskimäärin suomenkielisiä kouluja (6,1) enemmän. Ero ei ollut tilastollisesti merkitsevä.

Kiusaamistapausten ratkaisukeinona oli rehtorien mielestä, kuten myös tapakasvatuksesta vastaavien opettajien mielestä, pääasiassa (92 %) keskustelu oppilaiden, opettajien ja huoltajien kanssa. Tämä näytti olevan erityisesti suomenkielisten koulujen käytäntö, koska suomenkielisistä rehtoreista keskimäärin kolme kertaa useampi mainitsi keskustelun ruotsinkielisiin kollegoihinsa verrattuna. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Rangaistuksiin turvautui vain joka kymmenes rehtori, kaikki suomenkielisten koulujen rehtoreita. Neljänneksessä kouluista pyrittiin ratkaisemaan ongelmia sopimuksilla ja seurannalla sekä toisaalta turvautumalla asiantuntijoiden apuun. Heitä olivat koulukuraattori, nuorisopoliisi ja erityisopettaja.

Vain muutamissa kouluissa käytettiin Opetushallituksen markkinoimaa *Vastuun portaat* -mallia. Ruotsinkielisissä kouluissa oli keskimäärin huomattavasti enemmän käytössä erilaisia toimintamalleja koulukiusaamistapausten selvittämisessä. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Valmiit toimintamallit ovat ruotsinkielisten koulujen pääasiallinen keino koulukiusaamistapauksissa. Joissakin ruotsinkielisissä kouluissa oli käytössä ruotsinmaalainen *Farsta*-menetelmä.

Edellä (luvussa 7) kuvattujen oppilaiden antamien tietojen ja oppilashuoltoryhmien käsittelemien tapausten valossa koulukiusaaminen ei näytä olevan erityisen suuri ongelma. Kuitenkin tilanne useissa kouluissa on kurinpidon ja käytöksen näkökulmasta ongelmallinen, mistä on saatu tietoja muiden selvitysten yhteydessä. Vaikka tilastollisesti käsiteltyjä koulukiusaamistapauksia näyttää olevan vähän, kiusaamista tapahtuu, ja tekotapa voi olla henkisesti tai fyysisesti hyvinkin julma, kuten julkisuuteen tulleet tapaukset todistavat. Tässä arvioinnissa ei erikseen kysytty rehtorien käsityksiä kiusaamistapauksissa käytettyjen ratkaisukeinojen toimivuudesta. Tapakasvatuksesta vastaavilta opettajilta sitä kysyttiin, ja heistä enemmistö (60 %) kertoi valittujen keinojen toimineen hyvin tai erittäin hyvin sekä 38 %:n mukaan jokseenkin hyvin. Näiden tietojen valossa ainakin kiusaamistapauksien selvittäminen onnistuu koulussa. Opetukseen liittyvät kasvatukselliset ja kurinpidolliset kysymykset eivät sisällyneet tähän kyselyyn.

Rehtorien mukaan katsomusaineet palvelevat hyvin koulun yleisiä kasvatuseriaaiteita. Uskonnonopetus palvelee hyvin tai erittäin hyvin, totesi yhdeksän rehtoria kymmenestä. Elämänkatsomustiedon suhteen vastaava luku oli 73 %. Ruotsinkielisten rehtorien käsitykset uskonnonopetuksen luonteesta eivät olleet yhtä myönteiset. Ero suomenkielisiin oli tilastollisesti melkein merkitsevä. Sen sijaan elämänkatsomustiedon sopivuudesta suomen- ja ruotsinkielisten koulujen rehtorit ajattelivat keskimäärin samalla tavoin.

Kumpaakin oppiainetta opetetaan selkeästi omina oppiaineinaan, ja vain muutamissa kouluissa ne on integroitu muiden oppiaineiden kanssa. Uskonto oli integroitu historian kanssa 15 koulussa sekä äidinkielen, kuvaamataidon ja terveystiedon ja perhekasvatuksen kanssa kolmessa koulussa. Integrointi elämänkatsomustiedon kanssa oli toteutettu yhdessä koulussa, kertoi kyseisen koulun rehtori kertomatta kuitenkaan lähemmin, miten se on tapahtunut. Elämänkatsomustieto puolestaan oli integroitu historian kanssa seitsemässä koulussa. Neljässä koulussa integroitu opetus tapahtui erityisopetuksen kanssa ja yhtä monessa uskonnonopetuksen kanssa. Kahdessa koulussa elämänkatsomustietoa opetettiin tietotekniikan yhteydessä. Saman verran löytyi kouluja, joissa integrointi oli järjestetty kotitalouden, filosofian ja oppilaanohjauksen kanssa. Koska perusopetuksessa ei ole filosofiaa, integrointi tapahtui lukion filosofian opetuksen kanssa.

Uskonto ja elämänkatsomustieto ovat rehtorien mielestä tärkeitä oppiaineita. 169 rehtoria piti uskontoa yhtä tärkeänä kuin mitä muuta oppiainetta tahansa, ja 167 rehtoria arveli elämänkatsomustiedosta samoin. Tärkeänä tai erittäin tärkeänä uskontoa piti 43 % ja elämänkatsomustietoa 36 %. Uskontoa ei pitänyt kovin tärkeänä 2,5 % rehtoreista ja elämänkatsomustietoa 1,9 %.

Rehtoreilta kysyttiin erikseen sitä, tehdäänkö elämänkatsomustietoon osallistuvien oppilaiden vuoksi erityisjärjestelyjä esim. koulun kirkkoretken ajaksi. Useimmissa vastauksissa korostettiin, että työjärjestyksen laatimisessa otettiin huomioon erityisjärjestelyjä ja opetusjärjestelyjä. Korvaavina tai vaihtoehtoisina ohjelmina mainittiin seuraavat: oppilaille järjestetty oma jouluja kevätkuuhla, elokuvien katsominen, keskustelut ja erilaiset tehtävät, kuvataide, vierailijat, retket, projektit, itseopiskelu, näyttelyt, opintovierailut, viikonloppukoulu, tutkielmat, omat aamunavaukset, humanitääriiseen työhön tutustuminen sekä oppilaiden tunnit kirjastossa tai atk-luokassa.

Rehtorien antamien vastausten perusteella kaikissa tämän arvioinnin kouluissa suhtaudutaan asiallisesti ja rakentavasti uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetukseen. Yhdessäkään koulussa ei ilmene väheksyvää suhtautumista uskonnon opetukseen, elämäkatsomustiedon suhteenkin vain kolme rehtoria kertoi kielteisestä suhtautumisesta.

Kolmen viimeisen vuoden aikana on lähes kaikissa kouluissa hankittu oppikirjoja tai muuta opetusmateriaalia uskonnonopetuksen käyttöön. Elämäkatsomustiedon materiaalia oli kartutettu 63 %:ssa kouluista.

Uskonnon opetusryhmien koot olivat hyvin rehtorien tiedossa, mutta elämäkatsomustiedon osalta peräti kolmasosa rehtoreista ei vastannut mitään kysymykseen 9. luokan elämäkatsomustiedon opetusryhmän koosta. Syynä ei voinut olla se, että opetusryhmä koostuisi eri luokka-asteiden oppilasta tai että käsite opetusryhmä olisi ollut epäselvä. Kyselyn perusteella yleensä elämäkatsomustiedossa oli 9. luokilla vain yksi opetusryhmä. Vastanneista rehtoreista 38 % kertoi ryhmäkoon olleen keskimäärin alle neljä oppilasta, mutta kaikkien vastausten perusteella opetusryhmien keskokooksi saatiin 6,9 oppilasta. Luku poikkeaa elämäkatsomustiedon oppilaiden itsensä antamasta tiedosta, heidän mukaansa ryhmäkoon keskiarvo oli 3,9 oppilasta. On ilmeistä, että rehtorien vastausten antama keskiarvo on epätarkka, mitä käsitystä vahvistaa suuri määrä puuttuvia tietoja. Otokseen tulleista kouluista eniten oli kouluja, jossa elämäkatsomustiedon opetusryhmän koko oli kolme oppilasta.

Yhteistyö koulun ja paikallisen seurakunnan kanssa toimii rehtorien mukaan hyvin tai erittäin hyvin (86 %), kohtuullisesti 12 %:n ja melko huonosti 2 %:n mielestä.

Ongelmia on jonkin verran elämäkatsomustiedon opettajajärjestelyissä. Vain 36 %:ssa kouluista opettajalla on rehtorin käsityksen mukaan kelpoisuus opettaa tietoa kelpoisuuksista. Enemmistössä kouluista (2/3) rehtorit kertoivat, että elämäkatsomustietoon ei oikein tahdo löytyä halukasta opettajaa. Otokseen tulleiden koulujen rehtoreista 44 % kertoi, että elämäkatsomustiedon opetuksesta vastaa uskonnonopettaja.

Huoltajille ja uskontokuntiin kuulumattomille oppilaille tiedotetaan hieman eri tavoin mahdollisuudesta osallistua elämäkatsomustiedon opetukseen eli saada vapautus luterilaisesta uskonnonopetuksesta. Runsas puolet rehtoreista kertoi lähettävänsä tiedotteen, ilmoittautumislomakkeen tai kyselyn. Neljännes rehtoreista piti asiaa niin selvänä, että mitään ilmoitusta ei tarvita, koska

heidän mukaansa oppilaiden vanhemmat ottavat itse yhteyttä. Elämäntietomustiedon opettajilta kysyttiin myös aineen opiskelun mahdollisuuden tiedottamisesta. Viesti oli samansuuntainen rehtorien antaman tiedon kanssa.

Kyselyssä oli lähtöoletuksena, että jokaisessa koulussa on vuosittaisessa opetussuunnitelmassa myös *tapakasvatusta* koskeva suunnitelma. Opetussuunnitelman perusteissa todetaan tapakasvatuksen osalta, että koulukohitteeseen opetussuunnitelmaan laaditaan koko koulu yhteisöä velvoittava kuvaus hyvien tapojen edistämisestä. Tapakasvatuksesta vastaavien opettajien näkemysten mukaan vain runsaassa puolessa kouluista oli lukuvuotta varten laadittu suunnitelma hyvien tapojen edistämisestä. Rehtorien ilmoituksen mukaan tällaisen laadintaan osallistuu käytännössä aina koko koulun henkilökunta ja varsinkin monessa tapauksessa (36 %) mukana ovat myös oppilaiden vanhemmat.

Vuosittainen tapakasvatuksen opetussuunnitelma laaditaan rehtorien mukaan yleisimmin opettajien ryhmätyönä ja koulun työsuunnitelman laadinnan yhteydessä. Muita ryhmiä, joiden kanssa tehtiin yhteistyötä tapakasvatuksen opetussuunnitelman laatimisen, olivat mm. koulun johtokunta (kahdeksan koulua), koulun vanhempainyhdistys (viisi koulua), kunnan nuorisotoimi ja/ tai sosiaalitoimi (viisi koulua), koulun oppilaskunta (neljä koulua) sekä paikallinen seurakunta (neljä koulua). Kahdessa koulussa yhteiseen suunnitteluun oli kutsuttu paikallisia yrittäjiä ja yhdessä koulussa myös poliisi.

Niissä kouluissa, missä vuosittainen suunnitelma on yhteistyönä ja huolellisesti tehty, se on jaettu useimmiten painopistealueisiin tai teemoihin (17 koulua). Muita laadinnan keinoja olivat integrointi muihin oppiaineisiin, suunnitelman laatiminen moneksi vuodeksi, yhteinen keskustelu ja epäkohtiin puuttuminen, päivittäinen työskentely ja arviointi, koululautakunnan tavoitteiden suuntainen suunnitelma ja yhteisesti sovitut käytänteet.

Rehtorien antaman kuvauksen mukaan tapakasvatuksen opetussuunnitelmaa toteutetaan vaihtelevasti. Rungas puolet (58 %) rehtoreista totesi, että tapakasvatus otetaan huomioon läpäisyperiaatteena kaikissa oppiaineissa ja arkipäivän tilanteissa, mukaan lukien päivänavaukset. Jonkin verran (43 %) järjestetään teemapäiviä, tapahtumia, juhlia ja projekteja, joissa tapakulttuuri ja hyvät tavat ovat esillä. Vajaa kolmannes rehtoreista kertoi myös tapakasvatuksen olevan esillä joillakin oppitunneilla ja erikseen järjestetyillä kursseilla. Näillä tarkoitettiin lähinnä luokanvalvojan ja opinto-ohjaan oppitunteja. Muut toteuttamisen muodot, joita esiintyi yksittäisissä kouluissa, olivat seuraavat: Koulun kerhokeskuksen ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton materiaalien ja käytännön harjoitukset, oppilaspäivystäjien kirjoittamien havain-

tojen käsittely viikkopäivänavauksessa, opetuspaketit, ryhmät, koulun ja Opetushallituksen materiaalit, käytöskansiot, videot, keskustelut ja kilpailut, arviointi ja informointi, *Lions Quest* -järjestelmä, draamapedagogiikka, seuranta sekä opettajien tai oppilaiden itse tuottaman materiaalin käyttö.

Millaisiin ohjeisiin tai sääntöihin koulun tapakulttuuri perustuu? Rehtoreista 3/4 ilmoitti perusteina olevan koulun järjestyssäännöt, perinteet tai erikseen kirjatut arvot. Kolmasosa viittasi opetussuunnitelman perusteiden lyhyeen (kuusi riviä) kuvaukseen tapakasvatuksesta ja neljäsosa yleissivistykseen kuuluviin hyviin käytötapoihin ja maan lakeihin. Muiksi perusteiksi mainittiin mm. kunnan yhteinen kasvatustyömalli, juhla-kulttuurin luominen ja ”jokaisen opettajan oma intressi”.

Tapakasvatuksessa saavutettuja tuloksia ei tarkemmin kouluissa seurata. Puolet rehtoreista arveli sen tapahtuvan opettajan arviointien ja arviointikeskustelujen välityksellä ja vajaa puolet rehtoreista totesi, että tapakasvatuksen tulokset ilmenevät oppilaiden käytöksen ja koulun ilmapiirin seurannassa ja valvonnassa. Hyviin tapoihin liittyviä palautekyselyjä oli järjestetty 14 %:ssa kouluista.

Koulun tapakasvatukseen vaikuttavat useat koulussa työskentelevät. Rehtorien antama viesti oli selkeä: jokainen henkilökuntaan kuuluva aikuinen tehtävästään riippumatta vaikuttaa hyvien tapojen omaksumiseen. Kaikki rehtorit olivat sitä mieltä, että opettajat vaikuttavat eniten koulun tapakasvatukseen. Rehtoreista kolme neljäsosaa arvioi myös itsellään olevan keskeisen roolin, tosin pienemmän kuin yleensä opettajilla. Kolmanneksi tärkein tapakulttuuria ylläpitävä ryhmä oli koulun keittiöhenkilökunta, mitä korosti runsas puolet rehtoreista. Tämä käsitys viittaa siihen, että tapakasvatusta liitetään vahvasti ruokailukäyttäytymiseen, mikä taas on vain yksi osa tapakulttuuria ja hyviä tapoja. Runsa kolmannes rehtoreista piti siivoojia, vahtimestaria tai kouluisäntää ja koulun kanslistia merkittävinä vaikuttajina.

Sen sijaan kuraattorin merkitystä korosti vain runsas viidennes rehtoreista. Vain kuusi rehtoria mainitsi, että oppilaiden vanhemmat ja koti voivat vaikuttaa tapakasvatukseen. Muita vaikuttajia olivat ylempien luokkien oppilaat, tukioppilaat, oppilaskunta, kouluhoitaja tai terveydenhoitaja, yrittäjät, julkisuuden henkilöt ja tiedotusvälineet, koulukuljetuksista vastaavat.

Samaa asiaa yleisemmällä tasolla kysyttynä tapakasvatuksesta vastaavat opettajat totesivat, että eniten oppilaiden käyttäytymiseen vaikuttaa koti ja toiseksi eniten oppilaan omat kaverit.

Opettajien ja oppilaiden antamia tietoja

Arvioinnin osana luterilaista ja ortodoksista uskonnonopetusta antavat opettajat sekä elämäkatsomustiedon opettajat vastasivat kyselyyn, joiden avulla saatiin otoskouluista opetuksen käytänteisiin liittyvää tietoa. Vastaavanlaisen kyselyn avulla kerättiin tietoa tapakasvatuksen opetuksesta ja asemasta otoskouluissa.

Evangelisluterilainen uskonnonopetus

Otoksessa oli mukana 82 koulua. Opettajakyselyyn vastaukset saatiin 79 koulusta. Luterilaista uskonnonopetusta antavista opettajista miehiä oli 32 % ja naisia 68 %. Aineenopettajan kelpoisuus oli kahdella kolmasosalla opettajista. Ruotsinkielisistä uskonnonopettajista vain 56 %:lla on aineenopettajan kelpoisuus. Tarkkaa vertailua eri kieliryhmiin kuuluvien opettajien välillä ei ole mielekäs tehdä, koska otoksessa oli mukana vain yhdeksän ruotsinkielistä uskonnonopettajaa. Ylempi akateeminen loppututkinto (esimerkiksi teologian maisteri tai vanhan tutkintojärjestelmän mukainen teologian kandidaatti) oli keskimäärin 3/4:lla kaikista uskonnonopettajista.

Kyselyyn vastanneet olivat kokeneita opettajia. Valtaenemmistö heistä oli opettanut uskontoa useita vuosia, 60 % yli viisi vuotta ja 22 % kahdesta viiteen vuotta. Opettajista 85 % oli myös toiminut uskonnonopettajana yli kaksi lukuvuotta juuri kyseisessä koulussa, ja kaikista opettajista 60 % enemmän kuin kuusi lukukautta. Uskonnonopettajien vaihtuvuus ei siten ole ollut kovin suurta.

Täydennyskoulutukseen osallistuminen vuonna 2000 vaihteli suuresti. Osa opettajista oli hankkinut uutta tietoa koulutuksen avulla monelta eri taholta. Heitä selvästi enemmän, kaikkiaan joka neljäs, oli kuitenkin opettajia, jotka eivät olleet osallistuneet lainkaan täydennyskoulutukseen vuonna 2000 tai eivät maininneet koulutuksesta mitään. Erillisissä kommentteissa tuotiin esille myös koulutukseen hakeutumisen vaikeuksia, kuten esimerkiksi rahoitus ja koulutuksen järjestäminen liian kaukana. Oppilaitoksen ylläpitäjän järjestämään täydennyskoulutukseen oli vuonna 2000 osallistunut yli puolet (58 %) opettajista. Lähes joka kolmas (29 %) oli osallistunut aine- ja ammattijärjestön järjestämään täydennyskoulutukseen ja joka viides (19 %) yliopistolliseen (myös avoimen yliopiston) täydennyskoulutukseen. Uskonnonopettajista 10 % oli osallistunut Opetushallituksen järjestämään täydennyskoulutukseen ja hieman harvempi lääninhallituksen järjestämään koulutuk-

seen. Muina täydennyskoulutusta järjestävinä tahoina opettajien vastauksissa mainittiin Uskonnonpedagoginen instituutti, oppikirjojen kustantajat, paikallinen seurakunta, hiippakunta ja Lions Club. Keskimäärin koko vuonna täydennyskoulutukseen opettajat olivat osallistuneet hieman alle yhdeksän päivän verran eli yli kaksi kertaa pidempään kuin ortodoksiopettajat. Tässä arvioinnissa ei tarkasteltu täydennyskoulutuksen keston yhteyttä oppilaiden oppimistuloksiin.

Täydennyskoulutukseen osallistuneista opettajista lähes puolet (47 %) kertoi työnantajan rahoittaneen pääosin koulutuksen, omista varoistaan täydennyskoulutuksen oli maksanut vain muutama opettaja (15 %, tässä otoksessa yhdeksän opettajaa). Hieman useampi oli maksanut osan koulutuksesta itse ja saanut loput työnantajaltaan. Opetushallituksen maksamaan täydennyskoulutukseen oli osallistunut joka kymmenes koulutusta saaneista. Ammatti- tai ainejärjestön maksamaan koulutukseen oli vuonna 2000 osallistunut vain kolme tämän otoksen opettajista.

Oppimistulosten kannalta erityistä merkitystä ei ollut sillä, oliko opettaja osallistunut koulutuksen järjestäjän täydennyskoulutukseen. Itse asiassa oppilaiden oppimistulokset olivat hieman paremmat niissä ryhmissä, joita opettava opettaja ei ollut osallistunut oppilaitoksen ylläpitäjän järjestämään täydennyskoulutukseen. Ero oli jopa tilastollisesti melkein merkitsevä. Sen sijaan opettajan yliopistollisella täydennyskoulutuksella sekä aine- ja ammattijärjestöjen koulutuksella oli havaittavissa myönteisiä yhteyksiä oppilaiden oppimistuloksiin. Erot eivät kuitenkaan olleet tilastollisesti merkitseviä.

Uskonnonopettajien käsityksen mukaan koulun muut opettajat suhtautuvat uskonnonopetukseen varsin myönteisesti (68 %). Selvästi kielteistä suhtautumista oli kokenut 3 % opettajista. Rehtorin suhtautumisen uskonnonopetukseen kyseisen aineen opettajat kokivat vieläkin myönteisempänä (77 %), vaikka päinvastaisia kokemuksia esiintyi (4 %). Suomenkieliset uskonnonopettajat pitivät rehtorin asennetta myönteisempänä kuin ruotsinkieliset opettajat oman rehtorinsa suhtautumista.

Evangelisluterilaisen uskonnon opetussuunnitelman perusteiden tavoitteita piti 91 % opettajista selkeinä tai melko selkeinä, perusteiden vaatimustaso oli neljä viidesosan mielestä sopiva, ja perusteissa esitettyjä tavoitteita saman verran opettajista piti ajankohtaisina. Ortodoksiopettajista 87 % piti oman aineensa opetussuunnitelmaa selkeänä, mutta elämäntiedon opettajista 71%.

Opetushallituksen vahvistamia päättöarvioinnin kriteerejä uskonnon arvosanalle 8 ei tuntenut joka kymmenes opettaja. Niistä opettajista, joille kriteerit olivat tutut, yli puolet piti niitä tasovaatimuksien puolesta hyvin omaa käsitystä vastaavina.

Miten uskonnon opetussuunnitelman tavoitteiden saavuttamista seurataan? Voittopuolisesti (68 %) oppilaille laaditaan kokeita, heillä teetetään tutkielmia ja muita tehtäviä ja käytetään tuntityöskentelyä arvostelun perustana. Lähes joka kolmas opettaja kertoi myös käyttävänsä arviointikeskustelua, itsearviointia, kyselyä tai palautekeskustelua opetuksen tavoitteiden saavuttamisen seuraamisena. Vain 30 % päättöluokkien oppilaista oli ollut itse arvioimassa oppimistuloksia tai päättöarvosanaansa. Luku on selvästi pienempi kuin ortodoksisessa uskonnonopetuksessa (40 %) ja elämäkatsomustiedon opetuksessa (49 %). Opetusryhmien kokoerot on ilmeisin selittävä tekijä.

Enemmistö opettajista (57 %) antaa uskonnosta kotitehtäviä vain joskus. Joka kymmenes kertoi antavansa niitä hyvin harvoin, joka viides lähes joka tunti ja 6 % kertoi antavansa läksyjä joka tunti. Tämä tieto korreloi hyvin oppilaiden antamiin tietoihin uskonnon läksyjen tekemiseen käytetystä ajasta. Läksyjen tekoon kului oppilaiden antamien tietojen mukaan yli puolelta vastaajista alle 15 minuuttia ja joka neljäs tarvitsi läksyjen tekemiseen 15–30 minuuttia. Viidesosa oppilaista kertoi, ettei käyttänyt lainkaan aikaa läksyjen tekoon. Uskonnon kotitehtävät ovat siten voineet olla lyhyitä, helppoja tai muuten vähän työtä vaativia.

Samaan aikaan tämän arvioinnin kanssa järjestetyn äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten arvioinnissa saman vuosiluokan oppilaat kertoivat käyttävänsä kotiläksyihin (lukemiseen ja kotitehtäviin) kerralla keskimäärin 16–30 minuuttia (45 % vastaajista) tai alle 15 minuuttia (40 %) vastaajista. Äidinkielen läksyihin ei käyttänyt 7 % oppilaista lainkaan aikaa ja saman verran ilmoitti käyttävänsä puolesta tunnista tuntiin.

Millaisia tehtäviä uskonnonopettajat antoivat oppilaille? Melko paljon ryhmitöitä (72 %), jonkin verran esitelmää (52 %) ja tutkielmia (47 %), mutta varsin vähän haastatteluja (23 %).

Kurssimuotoisuus näyttää opettajien mukaan sopivan 7.–9. luokkien opetukseen (74 %), samoin jaksotus (79 %). Sen sijaan käytettävissä olevia tuntimääriä näillä luokilla yli puolet opettajista piti riittämättöminä ja runsas neljännes kohtuullisina. Mitä oppilaille on opetettu perusopetuksen alemmilla luokilla, erityisesti 5.–6. luokilla, siitä ylempillä luokilla uskonnonopetusta

antavilla opettajilla oli runsaasti tietoa. Kahdeksan opettajaa kymmenestä sanoi tietävänsä jonkin verran tai paljon. Kuitenkin joka viides ilmoitti tietävänsä aikaisemmasta opetuksesta hyvin vähän tai ei lainkaan.

Yli puolet opettajista kertoi tekevänsä yhteistyötä muiden koulujen uskonnonopettajien kanssa. Hyvin vähän yhteistyötä oli neljänneksellä opettajista ja 17 %:lla ei lainkaan. Koulun sisällä yhteistyötä muiden opettajien kanssa oli jonkin verran, totesi 62 % vastanneista. Hyvin vähän tai ei lainkaan tällaista yhteistyötä oli neljäsosalla opettajista. Aktiivista opettajien yhteistyötä oli vain joka kymmenennellä opettajalla.

Sen sijaan paikalliseen seurakuntaan pidettiin ahkerasti yhteyttä: joka neljäs opettaja piti paljon tai erittäin paljon ja 56 % jonkin verran. Joukossa oli myös 3 %:n verran opettajia, jotka eivät oman ilmoituksensa mukaan pitäneet uskonnonopetukseen liittyen minkäänlaisia yhteyksiä paikalliseen seurakuntaan. Käytännössä tilanne voi kuitenkin olla toisenlainen, koska opettajista 81 % ilmoitti, että uskonnon oppitunneilla (ei päivänavauksissa) käy vierailijoita paikallisesta seurakunnasta tai kristillisestä järjestöstä. Samasta asiasta kertoi myös se, että kolme neljäsosaa opettajista kertoi luokan tai uskonnon ryhmän vierailevan seurakunnan tiloissa tai tilaisuuksissa tai josain kristillisessä järjestössä.

Lähes kaikilla opettajilla oli käytettävissään uskonnon käsikirjasto, jossa Raamattujen lisäksi oli useimmiten virsikirjoja (72 %) ja lähes yhtä paljon kirkkohistorian ja Raamatun hakuteoksia. Uusia katekismuksia oli käytettävissä 40 %:lla.

Uskonnon oppikirjojen käyttö oli erilaista, myös niiden käyttökelpoisuus, suomen- ja ruotsinkielisillä opettajilla. Suomenkieliset uskonnonopettajat käyttivät keskimäärin selvästi enemmän oppikirjaa kuin ruotsinkieliset opettajat. Ero oli tilastollisesti melkein merkitsevä. Opetuksessa tarvittavaa oheismateriaalia opettajat ilmoittivat eniten saavansa kirjastoista, lehdistä ja kirjallisuudesta. Puolet opettajista kertoi löytävänsä oheismateriaalia myös radiosta, televisiosta ja Internetistä ja hieman alle puolet muista oppikirjoista, kustantajien tuotteista, oppimateriaalikeskuksista tai lainaamalla muilta opettajilta.

Tähän arviointiin osallistuneista oppilaista 93 % oli käynyt rippikoulun, useimmiten 8–9 kuukautta aikaisemmin kesällä. Rippikoulun merkitystä uskonnon oppimistuloksiin opettajat eivät kuitenkaan pitäneet ratkaisevana: runsas puolet arvioi rippikoululla olleen jonkin verran vaikutusta, neljännes

paljon ja 17 % arvioi, että rippikoululla oli ollut hyvin vähän tai ei lainkaan vaikutusta. Kuten edellä on todettu (luvussa 4), rippikoulun käyneiden oppimistulokset tiedollisissa tehtävissä olivat hieman (tilastollisesti melkein merkitsevä ero) parempia kuin rippikoulun käymättömien oppilaiden tulokset.

Luterilaisen uskonnonopetuksen järjestelyistä *oppilaat* antoivat seuraavia tietoja. Lähes 80 %:ssa uskonnon opetusryhmistä oppilaita oli 16 tai enemmän. Alle kymmenen oppilaan opetusryhmiä oli 2 %. Ryhmätyön käytöstä opetuksessa oppilaiden mielipiteet menivät tasan ristiin, kyllä ja ei. Opetus oli kuitenkin keskustelemaa enemmistön (70 %) mielestä.

Opettajan vaihtuvuus oli suurempaa kuin muissa tämän arvioinnin oppiaineissa. Vaikka valtaenemmistössä kouluista opettaja oli toiminut samassa koulussa useitakin vuosia, vain puolella oppilaista (49 %) oli oman ilmoituksen mukaan ollut sama uskonnonopettaja peruskoulun kolmen viimeisen luokan aikana, joka kolmannella oli ollut kaksi eri opettajaa ja 15 %:lla kolme eri opettajaa.

Opetus on vahvasti oppikirjasidonnaista: oppilaista runsaat kaksi kolmasosaa kertoi, että oppikirjaa käytettiin melko paljon tai erittäin paljon. Vain 3 %:lla oppilaista ei ollut opetuksessa oppikirjaa käytössä. Samalla lähes kaikki oppilaat kertoivat opetuksessa käytettävän runsaasti opettajan itse laatimaa materiaalia ja melko paljon muuta materiaalia. Kirjastoa ei oppilaiden mielestä juuri käytetä uskonnonopetuksen tukena (77 % ei lainkaan).

Ortodoksinen uskonnonopetus

Otoksessa oli mukana 221 koulua, jossa oli ortodoksista uskonnonopetusta saavia oppilaita. Opettajakyselyyn vastaukset saatiin 190 koulusta. Moni ortodoksinen uskonnon opettaja opettaa oppiainetta useassa eri koulussa. Eräs opettaja kertoi antavansa opetusta viikoittain 16 eri koulussa. Siksi kyselyyn vastasi muutamissa tapauksissa sama opettaja monen eri koulun osalta. Näiden kiertävien uskonnonopettajien tiedot eri koulujen käytänteistä, ilmapiiristä ja opetuksen järjestelyistä olivat usein rajallisia, minkä opettajat itse ilmoittivat vastauksissaan. Kyselyyn vastanneista opettajista miehiä oli 43 % ja naisia 57 %.

Opettajakelpoisuus oli alle puolella, 43 %, opettajista. Ortodoksista uskonnonopetusta antoi vain joka kolmannessa koulussa sellainen opettaja, jolla oli ylempi akateeminen loppututkinto (esimerkiksi teologian maisteri tai van-

han tutkintojärjestelmän mukainen teologian kandidaatti). Hieman enemmän oli opettajia, joilla ei ollut akateemista teologista tutkintoa tai luokanopettajan tutkintoa. Yhteys paikalliseen seurakuntaan oli vahva opetuksen järjestelyissä. Silloin opettajana saattoi toimia paikallinen ortodoksinen pappi tai kanttori.

Ortodoksiset uskonnonopettajat ovat kokenutta väkeä: yli viisi vuotta oli opettanut 72 % opettajista ja kahdesta viiteen vuoteen joka viides. Opettajista oli 60 % toiminut yli kolme lukuvuotta uskonnonopettajana juuri kyseisessä koulussa, ja kaikkiaan 70 % oli toiminut yli kaksi lukuvuotta.

Täydennyskoulutukseen osallistuminen vuonna 2000 vaihteli suuresti. Muutammat opettajista olivat hankkineet uutta tietoa koulutuksen avulla monelta eri taholta. Heitä selvästi enemmän, kaikkiaan joka neljäs eli saman verran kuin luterilaisen uskonnon opettajista, oli kuitenkin opettajia, jotka eivät olleet osallistuneet lainkaan täydennyskoulutukseen vuonna 2000 tai eivät maininneet koulutuksesta mitään.

Toisin kuin luterilaisessa uskonnonopetuksessa, opettajien täydennyskoulutuksen järjestäjistä tärkein on oma kirkko (kirkollishallitus), hiippakunta, paikallinen seurakunta ja Ortodoksisten Pappien liitto. Näin kertoi 42 % opettajista. Lukuun sisältyy myös Valamon kansanopiston järjestämä koulutus. Tässä korostuu ortodoksisen uskonnonopetuksen tunnustuksellinen luonne ja merkittävä ero luterilaiseen uskonnonopetukseen nähden. Oppilaitoksen ylläpitäjän järjestämään täydennyskoulutukseen oli vuonna 2000 osallistunut 22 % ortodoksisista uskonnonopettajista. Saman verran oli osallistunut yliopistolliseen (myös avoimen yliopiston) täydennyskoulutukseen. Runsas neljännes (27 %) oli osallistunut aine- ja ammattijärjestön järjestämään täydennyskoulutukseen ja 17 % Opetushallituksen järjestämään koulutukseen. Vain yksi opettaja oli osallistunut lääninhallituksen järjestämään koulutukseen.

Täydennyskoulutukseen opettajat olivat osallistuneet keskimäärin neljä päivää vuodessa. Koulutuksen keskimääräinen kesto oli puolet siitä, mitä luterilaista uskonnonopetusta ja elämäntietoa opettavilla. Tässä arvioinnissa ei tarkasteltu täydennyskoulutuksen keston yhteyttä oppilaiden oppimistuloksiin.

Täydennyskoulutukseen osallistuneista opettajista 29 % kertoi saaneensa rahoituksen seurakunnastaan. Joka viides kertoi työnantajan rahoittaneen pääosin koulutuksen, omista varoistaan täydennyskoulutuksen oli maksanut 15 % opettajista. Saman verran oli niitä, jotka olivat maksaneet osan koulu-

tuksesta itse ja saaneet loput työnantajaltaan. Opetushallituksen maksamaan täydennyskoulutukseen oli osallistunut 14 % koulutusta saaneista eli hieman useampi kuin luterilaista uskonnonopetusta opettavista. Ammatti- tai ainejärjestön maksamaan koulutukseen oli vuonna 2000 osallistunut 9 % opettajista.

Oppimistulosten kannalta erityistä merkitystä ei ollut sillä, oliko opettaja osallistunut oppilaitoksen ylläpitäjän, Opetushallituksen tai seurakunnan (kirkollishallituksen, hiippakunnan) järjestämään täydennyskoulutukseen. Sen sijaan yliopistollisella täydennyskoulutuksella näytti olleen jonkin verran myönteistä vaikutusta oppilaiden oppimistuloksiin. Osaamisprosenttien ero oli kolme prosenttiyksikköä. Samansuuntainen vaikutus oli aine- ja ammattijärjestöjen koulutuksella, johon osallistuneiden opettajien ryhmissä oppimistulokset olivat keskimäärin 1,5 prosenttiyksikköä paremmat kuin niissä ryhmissä, jossa opettaja ei ollut osallistunut vastaavaan koulutukseen.

Uskonnonopettajien mielestä koulun muut opettajat suhtautuvat ortodoksisen uskonnonopetukseen varsin myönteisesti. Jonkin verran kielteistä suhtautumista oli kokenut 2 % opettajista. Rehtorin suhtautumista ortodoksisen uskonnonopetukseen pidettiin hyvin myönteisenä, vaikka päinvastaisiakin kokemuksia esiintyi (3 %).

Ortodoksisen uskonnon opetussuunnitelman perusteiden tavoitteita piti 87 % opettajista selkeinä, perusteiden vaatimustaso oli kolme neljäsosan mielestä sopiva ja lähes saman verran piti perusteissa esitettyjä tavoitteita ajankohtaisina. Luterilaisten uskonnonopettajien keskimääräinen arvio oman oppiaineensa opetussuunnitelman perusteista oli hieman korkeampi, mutta elämäkatsomustiedon opettajilla taas vastaavasti alhaisempi (71 %).

Opetushallituksen vahvistamia päättöarvioinnin kriteerejä uskonnon arvosanalle 8 ei tuntenut joka kymmenes opettaja. Niistä opettajista, joille kriteerit olivat tutut, yli puolet piti niitä tasovaatimuksien puolesta hyvin omaa käsitystä vastaavina.

Miten uskonnon opetussuunnitelman tavoitteiden saavuttamista seurataan? Valtaosin (63 %) oppilaille laaditaan kokeita, teetetään tutkielmia ja muita tehtäviä ja käytetään tuntityöskentelyä arvostelun perustana. Lähes joka kolmas opettaja kertoi myös käyttävänsä arviointikeskustelua, itsearviointia, kyselyä tai palautekeskustelua opetuksen tavoitteiden saavuttamisen seuraamiseen. Alle puolet (40 %) päättöluokkien oppilaista oli ollut itse arvioimassa oppimistuloksia tai päättöarvosanaansa, useammin kuin luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvat, mutta harvemmin kuin elämäkatsomustiedon opiskelijat.

Kotitehtäviä opettajat antoivat vaihtelevasti: 47 % ilmoitti antavansa uskon-
nosta kotitehtäviä vain joskus, 15 % hyvin harvoin, joka neljäs lähes joka
tunti ja joka kymmenes kertoi antavansa läksyjä joka tunti. Tämä tieto korre-
loi hyvin oppilaiden antamiin tietoihin uskonnon läksyjen tekemiseen käyte-
tystä ajasta. Noin kolmasosa oppilaista (30 %) kertoi, ettei käyttänyt lainkaan
aikaa kotiläksyjen tekoon ja lähes puoleltakin (44 %) niihin kului alle 15
minuuttia. Vain runsas viidennes oppilaista kertoi läksyjen tekoon kuluvan
yli 15 minuuttia. Ortodoksisen uskonnon kotitehtäviä ei siten juuri anneta,
ja jos annetaan, niin niiden tekemiseen ei oppilas joudu näkemään suurta
vaivaa.

*Samaan aikaan tämän arvioinnin kanssa järjestetyn äidinkielen ja kirjallisuus-
den oppimistulosten arvioinnissa saman vuosiluokan oppilaat kertoivat käyt-
tävänsä kotiläksyihin (lukemiseen ja kotitehtäviin) kerralla keskimäärin 16–
30 minuuttia (45 % vastaajista) tai alle 15 minuuttia (40 %) vastaajista. Äi-
dinkielen läksyihin ei käyttänyt 7 % oppilaista lainkaan aikaa ja saman verran
ilmoitti käyttävänsä puolesta tunnista tuntiin.*

Millaisia tehtäviä uskonnonopettajat antoivat oppilaille? Toisin kuin luteri-
laisessa uskonnonopetuksessa opetuksessa käytetään ryhmäkoosta johtuen
vähemmän ryhmitöitä (46 %) ja esitelmää (52 %) sekä hyvin vähän haastatte-
luja eikä juuri lainkaan tutkielmia. Opetusryhmien koosta johtuen opetus on
keskustelemaa, mitä myös oppiaineen päättöarvioinnin kriteereissä korostetaan.

Kurssimuotoisuus ei näytä opettajien mielestä sopivan 7.–9. luokkien orto-
doksiseen uskonnonopetukseen: 38 %:n mielestä kurssimuotoisuus ei sovi
lainkaan tai heikosti ja vain kolmasosan mielestä jossain määrin, jaksotus
sopii vielä heikommin. Ero luterilaisen uskonnonopetuksen järjestelyihin oli
selvä. Samoin erosivat ortodoksiopettajien käsitykset käytettävissä olevista
tuntimääristä näillä luokilla. Opettajista 40 % piti tuntimääriä kohtuullisina
ja kolmasosa riittämättöminä.

Mitä oppilaille on opetettu perusopetuksen alemmilla luokilla, erityisesti 5.–
6. luokilla, siitä ylemmällä luokilla ortodoksista uskonnonopetusta antavilla
opettajilla oli varsin hyvin tietoa, ainoastaan 8 % ilmoitti tässä olevan puut-
teita. Lähes yhtä hyvin asian tunsivat oman oppiaineensa osalta luterilaista
uskonnonopetusta antavat opettajat. Sen sijaan elämäkatsomustiedon opet-
tajista yli puolet tiesi siitä hyvin vähän tai ei lainkaan.

Yli puolet kertoi tekevänsä yhteistyötä muiden koulujen uskonnonopettajien kanssa. Johtuen ortodoksisten uskonnonopettajien ”kiertävästä” tehtävästä yhteistyötä ei ollut paljon koulun muiden opettajien kanssa, vain 6 %:lla sitä oli paljon tai erittäin paljon. Sen sijaan paikallisen seurakunnan yhteys oli ratkaisevaa, sitä oli kaikilla opettajilla ja heistäkin lähes puolet ilmoitti, että erittäin paljon. Tässä ilmeni selvästi toisaalta ortodoksisen uskonnonopetuksen tavoitteiden erilainen luonne evankelisluterilaiseen uskonnonopetukseen verrattuna. Ortodoksinen opetus on kiinteästi sidoksissa kirkon opetukseen. Toisaalta ortodoksisen uskonnon opettajat ovat henkisesti ja osin myös hallinnollisesti osa seurakunnallista toimintaa. Sitä kuvaa vahvistaa myös ortodoksiopettajien antama tieto, että uskonnon tunneilla ei yleensä käy vierailijoita paikallisesta seurakunnasta. Monessa tapauksessa opettaja itse on jo seurakunnan työntekijä. Opettaja myös vie ryhmänsä erittäin usein (näin totesi 87 % opettajista) seurakunnan tilaisuuksiin tai vierailulle.

Opettajista kolme neljäsosaa kertoi, että heillä oli koulussa käytössään uskonnon käsikirjasto. Siellä on opetusta varten Raamattuja, mutta ei paljoakaan muuta materiaalia opetuksen tueksi.

Eniten oheismateriaalia opettajat ilmoittivat saavansa omasta materiaalista, 61 % kertoi tuottavansa itse oheismateriaalia. Luterilaisen uskonnonopetuksen opettajista vain neljännes kertoi tekevänsä omaa opetusmateriaalia. Runsas puolet ortodoksiopettajista ilmoitti löytävänsä tukea myös kirjastoista, lehdistä ja kirjallisuudesta.

Ortodoksisen uskonnonopetuksen ja luterilaisen uskonnonopetuksen oppikirjoissa on huomattava ero. Luterilaista uskonnonopetusta varten on olemassa useita huolellisesti tehtyjä oppikirjoja opettajanoppaineen. Ortodoksisista opetusta varten tuotettu kirjasarja on jo vanhentunut, mikä on pakottanut opettajia keräämään materiaalia muualta. Silti 79 % opettajista ilmoitti vielä käyttävänsä oppikirjaa opetuksessa melko paljon tai erittäin paljon. Ainoastaan 8 % opettajista ei käyttänyt lainkaan tai hyvin vähän uskonnon oppikirjaa. Opetusmateriaalin moninaisuus ei tehnyt mahdolliseksi oppikirjan käytön vertaamista ortodoksisen uskonnonopetuksen oppimistuloksiin.

Tähän arviointiin osallistuneista oppilaista kolme neljäsosaa oli käynyt ortodoksisen kirkon kristinoppikoulun, useimmiten 8–9 kuukautta aikaisemmin kesällä. Kristinoppikoulun vaikutusta uskonnon oppimistuloksiin opettajat eivät kuitenkaan pitäneet ratkaisevana: alle puolet arvioi kristinoppikoululla olleen jonkin verran vaikutusta ja saman verran uskoi sillä olleen paljon vaikutusta oppimistuloksiin. Tieto on mielenkiintoinen, koska oppilaiden

tiedollisen osaamisen vertailussa ero kristinoppikoulun käyneiden ja sellaisen käymättömien välillä oli huomattava. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Uskonnonopetuksen järjestelyt poikkeavat ortodoksisessa uskonnonopetuksessa luterilaisesta uskonnonopetuksesta erityisesti ryhmäkokojen vuoksi. *Oppilaiden antamien tietojen mukaan* lähes puolessa opetusryhmistä (46 %) oppilaita oli kolmelta eri luokalta (7–9). Toisin kuin monet opettajat palautteissaan arvelivat, vain 9.-luokkalaisista koostuvia ryhmiä oli peräti 40 % ja joka kymmenessä ryhmässä oli oppilaita kahdelta eri luokka-asteelta. Vastanneiden joukosta löytyi vain 4 % oppilaita, jotka kertoivat, että heidän opetusryhmässään on oppilaita myös muista kouluista.

Verrattuna elämänkatsomustietoon, jossa opetusryhmät olivat myös keskimäärin pienet, ortodoksisessa opetuksessa oli ryhmissä huomattavasti enemmän oppilaita eri luokka-asteilta.

Ortodoksisessa uskonnonopetuksessa opetusryhmien koko oli enimmäkseen alle 10 oppilasta. Vain yhdessä kymmenestä opetusryhmässä oli yli 11 oppilasta. Keskimääräinen ortodoksisen uskonnonopetuksen ryhmäkoko 9. luokalla oli 2,9 oppilasta. Eniten otoksessa oli kouluja, joissa 9. luokalla oli vain yksi ortodoksioppilas. Kun otoksessa olivat ortodoksioppilaat 221 koulusta, niin näistä kouluista viidessä oli yli 10 ortodoksioppilasta 9. luokalla (2 % otoskoulujen määrästä). Otokseen tulleista opetusryhmistä suurimmassa ryhmässä oli 19 oppilasta.

Ortodoksisen uskonnonopetuksen päättöarvioinnin kriteereissä pidetään yhtenä oppilasarvioinnin periaatteena keskustelua oppilaan kanssa. Opetus on keskustelevaa oppilaidenkin mielestä (kolme neljäsosaa vastanneista).

Vaikka sama opettaja opettaa yleensä useassa koulussa, niin opettajan vaihtuvuus ei ole ollut suurta. Peruskoulun kolmen viimeisen luokan aikana sama uskonnonopettaja oli ollut 58 %:lla oppilaista, joka neljännellä oli ollut kaksi eri opettajaa.

Opetus ei ilmeisesti ole erityisen oppikirjasidonnaista, koska lähes kaikki oppilaat kertoivat opetuksessa käytettävän opettajan itse laatimaa materiaalia. Kirjastoa ei oppilaiden mielestä juuri lainkaan käytetä uskonnonopetuksen tukena eikä paljon aikaa kulu uskonnon läksyjen tekoon.

Elämäkatsomustieto

Otoksessa oli mukana 127 koulua, jossa oli elämäkatsomustiedon oppilaita. Opettajakyselyn vastaukset saatiin 118 koulusta. Opettajista miehiä oli 40 % ja naisia 60 %. Opettajakelpoisuus oli runsaalla kolmanneksella (35 %) opettajista. Kaikista opettajista 3/4:lla oli ylempi akateeminen loppututkinto (esimerkiksi kasvatustieteen maisteri tai filosofian maisteri). Luokanopettajia elämäkatsomustiedon opettajista oli 3 %. Yli viisi vuotta elämäkatsomustietoa oli opettanut 31 % opettajista ja kahdesta viiteen vuoteen 36 % opettajista. Neljäsosalla opettajista oli vain vuoden kokemus elämäkatsomustiedon opettamisesta.

Minkä aineen opettajia elämäkatsomustiedon opettajat ovat? Käytännössä jokaisella opettajalla oli joku muu oppiaine pääasiallisena opetusaineena. Eniten elämäkatsomustietoa opettivat historianopettajat, heitä oli joka neljäs (24 %). Uskonnonopettajia oli joka viides (tasan 20 %). Lisäksi 5 % opettajista kertoi opettavansa sekä historiaa että uskontoa elämäkatsomustiedon lisäksi. Erityisopettajia elämäkatsomustiedon opettajien joukossa oli 10 prosenttia. Opettajien joukkoon mahtui myös 8 % äidinkielen ja kirjallisuuden opettajia sekä opettajia yhdistelmällä äidinkieli-matematiikka. Muiden oppiaineiden opettajista elämäkatsomustiedon opettajia löytyi kielten, kuvataiteen ja kaupallisten aineitten opettajista, joita oli otoksessa mukana kustakin neljä opettajaa. Muut kyselyssä mainitut oppiaineet, keskimäärin 2,2 mainintaa, olivat biologia ja maantieto, kotitalous, liikunta, matematiikka, musiikki, oppilaanohjaus, psykologia ja filosofia (lukion opettajia) sekä teatteri-ilmaisu.

Täydennyskoulutukseen osallistuminen vuonna 2000 vaihteli jonkin verran. Muutamit opettajista olivat hankkineet uutta tietoa koulutuksen avulla monelta eri taholta. Toisin kuin muissa katsomusaineissa, elämäkatsomustiedon opettajista yhtä opettajaa lukuun ottamatta kaikki ilmoittivat osallistuneensa täydennyskoulutukseen.

Oppilaitoksen ylläpitäjän järjestämään täydennyskoulutukseen oli vuonna 2000 osallistunut 47 % elämäkatsomustiedon opettajista. Lisäksi 40 % vastanneista kertoi osallistuneensa yliopistolliseen (myös avoimen yliopiston) täydennyskoulutukseen ja joka neljäs aine- ja ammattijärjestön järjestämään täydennyskoulutukseen. Opetushallituksen järjestämän koulutuksen piirissä oli ollut 17 % opettajista eli keskimäärin saman verran kuin ortodoksiopettajista. Vain 4 % oli osallistunut lääninhallituksen järjestämään koulutukseen. Muina täydennyskoulutusta antaneina tahoina mainittiin Lions Club, uskonnonopettajien kerho, kansanopisto, järjestö (tarkemmin määrit-

telemättä). Näitä muita tahoja oli tarjolla huomattavasti vähemmän kuin muiden katsomusaineiden opettajille.

Täydennyskoulutukseen opettajat olivat osallistuneet keskimäärin runsaan kahdeksan päivän verran. Koulutuksen keskimääräinen kesto oli kaksi kertaa pidempi kuin ortodoksisilla uskonnonopettajilla. Tässä arvioinnissa ei tarkasteltu täydennyskoulutuksen keston yhteyttä oppilaiden oppimistuloksiin.

Täydennyskoulutukseen osallistuneista opettajista puolet kertoi työnantajan rahoittaneen koulutuksen. Lähes joka kolmas (29 %) oli maksanut koulutuksen omista rahoistaan. Rungas viidennes opettajista kertoi, että he olivat maksaneet osan koulutuksesta itse ja saaneet loput työnantajaltaan. Ammatti- tai ainejärjestön maksamaan koulutukseen oli vuonna 2000 osallistunut 8 % opettajista, saman verran kuin Opetushallituksen kustantamaan koulutukseen. Opetushallitus oli keskimäärin rahoittanut ortodoksiopettajien täydennyskoulutusta enemmän kuin elämäkatsomustiedon opettajien koulutusta.

Oppilaiden oppimistulosten kannalta erityistä merkitystä ei ollut sillä, oliko opettaja osallistunut oppilaitoksen ylläpitäjän tai Opetushallituksen täydennyskoulutukseen. Sen sijaan yliopistollisella täydennyskoulutuksella näytti olleen myönteinen vaikutus oppilaiden oppimistuloksiin, vaikka ero ei muodostunut tilastollisesti merkitseväksi. Osaamisprosenttien ero oli kuitenkin kuusi prosenttiyksikköä. Samansuuntainen vaikutus oli aine- ja ammattijärjestöjen koulutuksella, johon osallistuneiden opettajien ryhmissä oppimistulokset olivat keskimäärin kolme prosenttiyksikköä paremmat kuin niissä ryhmissä, jossa opettaja ei ollut osallistunut vastaavaan koulutukseen.

Koulun muut opettajat suhtautuvat elämäkatsomustiedon opetukseen varsin myönteisesti. Yhtään kielteistä kommenttia ei tullut. Puolet opettajista piti suhtautumista asiallisen neutraalina ja toinen puoli myönteisenä tai hyvin myönteisenä. Asteikolla 1–5 keskiarvoksi tuli 3,5, kun arvo 3 oli neutraalisti, 4 myönteisesti ja 5 erittäin myönteisesti. Rehtorin suhtautumista elämäkatsomustiedon opetukseen pidettiin vieläkin myönteisempänä, vain yksi opettaja oli kokenut rehtorin suhtautuvan kielteisesti elämäkatsomustiedon opetukseen.

Kuinka paljon opettajat voivat vaikuttaa oppituntien sijoitukseen lukujärjestyksessä? Joka viides opettaja totesi, että jonkin verran ja 17 % paljon tai erittäin paljon. Sen sijaan kolmannes opettajista totesi, ettei pysty mitenkään vaikuttamaan oppituntien sijoittamiseen lukujärjestyksessä. Onko siis rehtorin suhtautuminen aineen opetukseen käytännössä myös myönteistä,

jos lukujärjestysongelmat ovat ilmeisiä? Samaa kysymystä ei esitetty ortodoksisen uskonnon opettajille, mutta tilanne näyttää olevan siellä samankaltainen. Ortodoksiopettaja on yleensä tuntiopettaja, joka ei työskentele samassa koulussa päivittäin.

Oppilaiden mahdollisuudesta osallistua elämänskatsomustiedon opiskeluun tiedotettiin opettajien mukaan vaihtelevasti, voittopuolisesti kuitenkin hyvin: 60 % kertoi sitä tehtävän sopivasti, 15 % hyvin ja 7 % erittäin hyvin. Kukaan opettajista ei todennut, että vanhempia ei olisi informoitu elämänskatsomustiedon opetuksen järjestämisestä. Rehtorien tästä samasta asiasta antama kuva oli varsin yhtenevä.

Elämänskatsomustiedon opetussuunnitelman perusteiden tavoitteita piti 71 % opettajista selkeinä. Luku on alhaisempi kuin luterilaisen (91 %) ja ortodoksisen (87 %) uskonnonopetuksen opettajien käsitykset. Elämänskatsomuksen opetussuunnitelman perusteiden vaatimustaso oli kahden kolmasosan (66 %) mielestä sopiva ja perusteissa esitetyt tavoitteita piti 80 % ajankohtaisina. Opetussuunnitelman perusteiden yleisten tavoitteiden soveltuvuudesta elämänskatsomustiedon opetukseen opettajat antoivat varsin myönteisen kuvan. Monipuolinen ajattelu toteutuu melko hyvin tai erittäin hyvin (77 %), kyky tehdä yhteistyötä (56 %), kyky kantaa vastuu omasta toiminnastaan (65 %), tiedon hankintataidot (63 %), tiedon käsittelytaidot (55 %) ja itsenäinen työskentely (85 %).

Opetushallituksen vahvistamia päättöarvioinnin kriteerejä elämänskatsomustiedon arvosanalle 8 ei tuntenut 17 % opettajista. Niistä opettajista, joille kriteerit olivat tutut, runsas puolet piti niitä tasovaatimuksien puolesta hyvin omaa käsitystä vastaavina.

Miten elämänskatsomustiedon opetussuunnitelman tavoitteiden saavuttamista seurataan? Yleensä (73 %) oppilaille laaditaan kokeita, teetetään kirjallisia töitä ja muita tehtäviä sekä käytetään tuntityöskentelyä arvostelun perustana. Opettajista 43 % kertoi myös käyttävänsä arviointikeskustelua, itsearviointia, kyselyä tai palautekeskustelua opetuksen tavoitteiden saavuttamisen seuraamisena. Puolet (49 %) päättöluokkien oppilaista oli ollut itse arvioimassa oppimistuloksia tai päättöarvosanaansa, useimmin kuin luterilaiseen ja ortodoksisen uskonnonopetukseen osallistuvat oppilaat.

Kotitehtäviä opettajat antoivat vaihtelevasti: runsas puolet opettajista vain joskus tai hyvin harvoin, kun taas 46 % kertoi antavansa läksyjä lähes joka tunti. Neljäsosa oppilaista ei käyttänyt lainkaan aikaa läksyjen tekoon, ja

42 % oppilaista kulutti niihin aikaa alle 15 minuuttia. Näyttää siltä, että kun kotitehtäviä annetaan, niin niiden tekemiseen ei oppilas joudu paljoakaan näkemään vaivaa. Ortodoksiopettajien suhtautuminen kotitehtävien antamiseen oli pääpiirteiltään samantapainen.

Samaan aikaan tämän arvioinnin kanssa järjestetyn äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten arvioinnissa saman vuosiluokan oppilaat kertoivat käyttävänsä kotiläksyihin (lukemiseen ja kotitehtäviin) kerralla keskimäärin 16–30 minuuttia (45 % vastaajista) tai alle 15 minuuttia (40 %) vastaajista. Äidinkielen läksyihin ei käyttänyt 7 % oppilaista lainkaan aikaa ja saman verran ilmoitti käyttävänsä puolesta tunnista tuntiin.

Millaisia tehtäviä elämäkatsomustiedon opettajat antoivat oppilaille? Ryhmäkoon vuoksi ryhmätöitä ei ollut lainkaan tai hyvin harvoin 37 %:ssa kouluista ja jonkin verran joka kolmannessa koulussa. Opettajista kolme neljäsosaa kertoi teettävänsä oppilailla esitelmää ja tutkielmia jonkin verran tai paljon. Haastatteluja ei juuri ollenkaan käytetty. Ortodoksisessa opetuksessa on myös pienet opetusryhmien koot, mutta siellä opetus näyttää tapahtuvan hieman keskusteluvammin.

Tähän arviointiin osallistuneista oppilaista 29 % oli osallistunut Prometheus-leirille, useimmiten 8–9 kuukautta aikaisemmin kesällä. Kysyttäessä leirin ja siellä opittujen asioiden vaikutusta elämäkatsomustiedon oppimistuloksiin opettajista 56 % arvioi, että leirillä oli ollut jonkin verran merkitystä ja joka neljäs, että vaikutusta oli ollut paljon. Joka kymmenes (11 %) opettaja arveli, että leirillä oli ollut hyvin vähän merkitystä oppiaineen oppimiseen ja 4 %:n mielestä ei lainkaan. Tässä arvioinnissa ei erikseen selvitetty vain niitä opetusryhmiä ja oppilaita, jotka olivat osallistuneet leirille. Oliko leirillä ja oppimistuloksilla yhteyttä? Kun leirin käyneiden ja käymättömien oppilaiden oppimistuloksia vertailtiin keskenään, keskimääräiset erot olivat huomattavat. Osaaminen oli selvästi parempaa leirin käyneillä, kuten tämän raportin luvussa 6 on todettu. Opettajien arvio leirien merkityksestä oli melko lailla oikea.

Enemmistölle, kolmelle neljäsosalle opettajista kurssimuotoisuus sopii 7.–9. luokkien elämäkatsomustiedon opetukseen hyvin tai erittäin hyvin. Ero esi-merkiksi ortodoksiopettajien mielipiteeseen oli suuri. Samoin jaksotus sopii elämäkatsomustiedon opettajien mielestä (näin totesivat 63 % opettajista) opetukseen hyvin tai erittäin hyvin. Käytettävissä olevia tuntimääriä näillä luokilla opettajista 36 % piti kohtuullisina ja 30 % riittämättöminä.

Mitä oppilaille on opetettu aiemmin perusopetuksessa, erityisesti 5.–6. luokilla, siitä ylempillä luokilla elämäntietoa opettavilla oli varsin huonosti tietoa, yli puolet ei tiennyt mitään tai tiesi vain heikosti. Ortodoksisessa opetuksessa tilanne oli täsmälleen päinvastainen, kuten myös yhteyksissä kollegoihin. Yli kolme neljäsosaa elämäntietouden opettajista kertoi, ettei heillä ollut yhteyksiä muiden elämäntietouden opettajien kesken. Enemmistö (52 %) ei myöskään kertonut tekevänsä yhteistyötä elämäntietouden opetukseen liittyen muiden opettajien kanssa, tosin 44 % kertoi sitä tapahtuvan jonkin verran.

Joissakin kouluissa (41 %) elämäntietouden tunneilla käy vierailijoita, ja opetusryhmän kanssa tehdään melko useissa kouluissa (57 %) vierailuja mm. erilaisiin sosiaalisiin kohteisiin.

Luokkia 7.–9. varten on olemassa käytännössä vain yksi elämäntietouden oppikirja. Melko paljon tai erittäin paljon oppikirjaa ilmoitti käyttävänsä 35 % opettajista ja jonkin verran joka viides (20 %). Oppikirjaa ei ilmeisesti tuntenut runsas kolmasosa opettajista, koska 35 % ei kyennyt vastaamaan kysymykseen lainkaan. Lisäksi 5 % vastanneista kertoi, ettei käytä lainkaan oppikirjaa. Muutamissa opettajien kommenteissa kritisoi oppikirjan vaikeutta, esimerkiksi näin: ”Kirja on hyvin ongelmallinen oppilaskäytössä. Teksti on sirpalemaista ja paikoin aivan liian vaikeaa.” Edellä on vertailtu oppikirjan käyttämistä ja käyttämättömyyttä oppilaiden tiedollisiin oppimistuloksiin.

Toisin kuin muissa katsomusaineissa, elämäntietouden opettajat eivät juurikaan näytä itse valmistavan oheismateriaalia opetukseen, vaan keräävät sitä lähinnä lehdistä, kirjoista ja kirjastosta sekä radiosta, televisiosta ja Internetistä (80 %). Kuitenkin, kun kysyttiin 9. luokan aineistojen käytöstä, jota varten annettiin valmiit vaihtoehdot, opettajista yli puolet (54 %) kertoi käyttävänsä itse laatimaansa materiaalia oppikirjan, diojen, filmien, videoiden ja Internetin lisäksi. Jonkin verran omaa materiaalia ilmoitti tuottavansa lähes kolmannes (31 %) opettajista. Diakuvat ovat pois muodista, 85 % opettajista ei käyttänyt niitä lainkaan tai hyvin vähän. Enemmistö opettajista käytti filmejä ja videoita, 56 % jonkin verran ja 16 % melko tai erittäin paljon. Internetin käyttö opetuksessa oli samansuuntaista: runsas puolet (51 %) ilmoitti käyttävänsä Internetiä jonkin verran opetuksessa ja 22 % melko tai erittäin paljon. Sen sijaan opettajat eivät paljoakaan itse tuottaneet sähköistä opetusmateriaalia: 2/3 vastanneista ei tehnyt sitä koskaan ja joka viides hyvin vähän.

Opettajilta kysyttiin myös oppimisympäristöstä. Opetukseen käytettävissä olevia tiloja piti hyvin tai erittäin hyvin toimivina 62 % opettajista, kolmasosa suhteellisen hyvin toimivina ja 5 % heikosti toimivina.

Elämäkatsomustiedon opetuksen järjestelyt poikkeavat ortodoksisen uskonnonopetuksen tavoin luterilaisesta uskonnonopetuksesta erityisesti ryhmäkokojen perusteella. *Oppilailta kerättyjen tietojen mukaan* opetusryhmät koostuivat enimmäkseen (64 %) oppilaista, jotka olivat kaikki 9. luokalta. Opetusryhmiä, joissa oli mukana oppilaita 7.–9. luokilta, oli 29 % kaikista opetusryhmistä. Ortodoksisessa uskonnonopetuksessa, jossa opetusryhmien koot ovat myös keskimäärin pienet, eri luokka-asteilla opiskelevien yhteisiä ryhmiä oli selvästi enemmän, kuten edellä on todettu.

Elämäkatsomustiedon opetusryhmien koko oli voittopuolisesti (70 %) alle 10 oppilasta. Keskimääräinen koko 9. luokalla oli 3,9 oppilasta. Eniten oli kouluja, joissa opetusryhmässä oli 1–2 oppilasta. Otokseen tulleista 127 koulusta viidessätoista koulussa oli yli 10 elämäkatsomustietoa opiskelevaa oppilasta 9. luokalla (12 % otoskoulujen määrästä). Otokseen vastanneista opetusryhmistä suurimmassa ryhmässä oli 21 oppilasta.

Opetus on keskustelevaa oppilaiden mielestä (kolme neljäsosaa vastanneista). Peruskoulun kolmen viimeisen luokan aikana opettajat olivat vaihtuneet jonkin verran: sama opettaja elämäkatsomustiedossa oli ollut puolella oppilaista, joka kolmannella oli ollut kaksi eri opettajaa.

Opetuksessa oppikirjan käyttö ei ollut yleistä. Joka kymmenennellä oppilaalla ei ollut käytössä lainkaan elämäkatsomustiedon oppikirjaa. Lähes kaikki oppilaat kertoivat opetuksessa käytettävän opettajan itse laatimaa materiaalia tai muuta materiaalia. Opettajien oman kuvauksen mukaan oheismateriaali on ollut lähinnä opettajan muualta kokoamaa, ei niinkään itse valmistamaa.

Muiden katsomusaineiden tapaan kirjastoa ei oppilaiden mielestä juuri ollenkaan käytetä elämäkatsomustiedon opetuksena tukena: ei lainkaan kertoi 61 % ja 1–2 kertaa lukukaudessa 29 % oppilaista.

Tapakasvatus

Kysely tapakasvatuksesta osoitettiin rehtorin nimeämänä joko opinto-ohjaajalle tai sille opettajalle, joka eniten vastaa koulussa tapakasvatuksen opettamisesta. Kyselyyn vastasi 273 opettajaa, joista kolme neljäsosaa oli naisia. Vastanneista kolmasosa oli opinto-ohjaajia ja toiseksi eniten (16 %) vastanneista oli kotitalouden opettajia. Vastaajien joukossa oli myös uskonnon, matemaattisten ja luonnontieteellisten aineitten, historian sekä äidinkielen ja tekstiilityön opettajia, tässä järjestyksessä. Kyselyyn vastanneiden joukosta erityisopettajia oli 3 %.

Työyhteisönä koulu on tapakasvatuksen opettajien mielestä erinomainen. Koulun yhteishenkeä piti hyvänä yli 90 % vastanneista, lähes saman verran vastaajat kertoivat, että opettajat pitävät kiinni oppilaiden kanssa tekemistään sopimuksista, että opettajien väliset suhteet ovat hyvät ja että opettajien ja muun henkilökunnan väliset suhteet ovat hyvät. Tapakasvatuksesta vastaavien opettajien käsitykset koulun ilmapiiristä olivat huomattavasti myönteisempiä kuin oppilailla (ks. luku 7) ja koulujen rehtoreilla, joista 69 % piti ilmapiiriä hyvänä ja 29 % kohtalaisena. Kysymys oli kuitenkin asetettu hiekan toisin opettajille ja rehtoreille. Sen sijaan oppilailta ja tapakasvatuksesta vastaavilta opettajilta koulun ilmapiiristä kysyttiin täsmälleen samalla tavoin.

Lähes puolet vastaajista oli sitä mieltä, että tapakasvatuksessa tulisi eniten korostua toisen huomioon ottaminen, toiseksi tärkeimpänä pidettiin hyvää käytöstä ja kolmanneksi suvaitsevaisuutta. Mistä tapakasvatuksessa opettajan mielestä on kysymys? Vastanneista 3/4 oli sitä mieltä, että kyse on oikeiden asenteiden, hyvien tapojen ja sosiaalisten taitojen omaksumisesta. Yli puolet korosti myös toisten ihmisten huomioon ottamista ja ymmärtämistä, mihin kuuluvat myös oikeudenmukaisuus ja suvaitsevaisuus. Sen sijaan vastuuta, itsekuria ja mm. oman maailmankuvan kehittämistä korosti vain 18 % vastanneista.

Kun tämä periaate tuotiin oman koulun tilanteeseen, enemmistö vastaajista (62 %) ymmärsi tapakasvatuksen merkitsevän hyviä tapoja ja sääntöjen noudattamista. Puolet korosti edelleen suvaitsevaisuutta, kansainvälisyyttä ja toisten ihmisten huomioon ottamista. Kolmannekselle tapakasvatus oli ”läpäisyperiaate koulun arjessa”.

Kun tapakasvatus oli voittopuolisesti hyvien tapojen edistämistä, niin vain runsaassa puolessa kouluista oli lukuvuotta varten laadittu suunnitelma hyvien tapojen edistämisestä. Siihen tarvitaan ilmeisesti apua tai tukea, koska

yhdeksän kymmenestä opettajasta piti tärkeänä, että opetussuunnitelman perusteissa olisi selkeät tavoitteet koulun tapakasvatukselle. Lähes yhtä moni toivoi myös opetussuunnitelman perusteisiin selkeää vaatimustasoa hyvälle käytökselle. Oppilaiden yhteisöllisyyttä opetetaan kaikissa kouluissa, 43 % totesi, että jonkin verran ja 38 % että paljon.

Eniten oppilaiden käyttäytymiseen vaikuttavat opettajien mielestä koti (86 %) ja oppilaan omat kaverit (64 %). Kolmasosa opettajista uskoi myös yleisen nuorisokulttuurin vaikutukseen. Median sekä opettajien itsensä vaikutusmahdollisuuksiin tärkeimpinä vaikuttajina uskoi 8 % vastanneista. Rehtorit puolestaan totesivat, että koulun henkilökunnasta tapakasvatukseen vaikuttavat kaikki aikuiset ja heistä eniten opettajat.

Hyvien tapojen periaatteista keskustellaan koulussa jatkuvasti, vain 5 % opettajista piti sitä vähäisenä. Sen sijaan opettajien sitoutuminen tapakasvatukseen on heikompaa, vastanneista alle kaksi kolmasosaa uskoi, että todellista sitoutumista tapahtuu, mutta kolmasosa myönsi tapakasvatuksen edes jonkin verran koskettavan opettajakuntaa. Tapakasvatuksesta vastaavat opettajat kertovat pyrkivänsä tekemään yhteistyötä näissä kysymyksissä muiden aineiden opettajien kanssa aktiivisesti, vain muutama piti tehtävänsä yksinäisenä.

Hyviä ruokailutapoja opetetaan vastausten perusteella kaikissa kouluissa vähintään jonkin verran, yli puolessa paljon. Oppilaat olivat kyllä siitä vahvasti toista mieltä, kuten edellä on todettu. Epäasialliseen ruokailukäyttäytymiseen puututaan aina, ja sen tekee melkein aina valvova opettaja, mutta myös ruokalan henkilökuntaan kuuluva ja joskus myös rehtori. Näin olivat myös oppilaat kokeneet. Rehtorit korostivat vastauksissaan myös ruokalan henkilökunnan merkitystä koulun yleisessä tapakasvatuksessa.

Oppilaiden vanhempia tapakasvatuksesta vastaava opettaja kohtaa keskimäärin kaksi kertaa lukukaudessa. Tarkemmin ei kysytty, tapahtuuko se vanhempainiltojen yhteydessä ja onnistuuko yhteys kaikkiin vanhempiin ja huoltajiin. Varsin hyvin kuitenkin arvioitiin oppilaiden ja vanhempien (huoltajien) tuntevan koulun yhteiset säännöt: jokseenkin hyvin 40 % ja hyvin 44 %.

Koulukiusaamisesta kysyttiin opettajilta sitä, millaisia ratkaisukeinoja näissä tilanteissa käytetään. Kuten rehtorit kertoivat, niin tapakasvatuksesta vastaavat opettajatkin totesivat, että lähes aina (92 %) ratkaisukeinoina ovat keskustelut oppilaiden, opettajien ja vanhempien kanssa sekä oppilashuoltoryhmän mukaan ottaminen. Kuitenkin rehtoreita aktiivisemmin lähes joka kolmas opettaja korosti pyrkimyksiä sovitteluun ja sopimiseen. Joka viiden-

nessä koulussa oli kuitenkin turvauduttu ulkopuolisen asiantuntijan apuun. Rangaistuksia ratkaisukeinoina kiusaamistapauksissa esitti vain joka kymmenes vastanneista. Selvittelykeinojen samansuuntainen kuvaus rehtoreilla ja tapakasvatuksesta vastaavilla opettajilla kertoo koulujen johdonmukaisuudesta koulukiusaamistapauksissa. Samalla se kertoo myös siitä, että viimeiseen saakka pyritään etsimään kasvatuksellisesti kestäviä ratkaisuja ilman rangaistusta. Luottamus näiden keinojen toimivuuteen oli tapakasvatuksen opettajilla suurta. 60 % kertoi valittujen keinojen toimineen hyvin tai erittäin hyvin ja 38 % jokseenkin hyvin. Tätä taustaa vasten on mielenkiintoista, että oppilaista enemmistö kertoo turvautuvansa kiusaamistapauksissa mieluiten ystäviin kuin mihinkään rehtorien ja opettajien esittämiin malleihin.

Oppilaiden näkökulma samaan asiaan täydensi kuvaa koulusta tapakasvatuksen osalta. Käytöstapojen opettamista koulussa pidettiin merkittävänä asiana. Hyvään käytökseen saa ohjeita erityisesti oppitunneilla, mutta myös koulun juhlassa ja työharjoittelussa. Eniten hyviä käytöstapoja on opetettu kotitaloudessa ja oppilaanohjauksessa. Joka kolmas oppilas muisti myös, että äidinkielen opetuksessa on ollut puhetta hyvästä käytöksestä. Silti lähes puolet (45 %) oppilaista kertoi, että koulussa ei opeteta lainkaan tai opetetaan hyvin vähän hyviä ruokailutapoja. Joka kymmenes kertoi niitä opetettavan paljon.

Toisin kuin opettajat kertoivat, oppilaiden mielestä ruokailutilanteessa epäasialliseen käyttäytymiseen puututaan vain kohtalaisesti (39 %), mutta viidennes ei muistanut, että ruokailukäyttäytymisen häiriöihin olisi puututtu. Silloin, kun käytöksestä kouluruokailun yhteydessä huomautetaan, sen tekee yleensä opettaja, mutta 28 % oppilaista muisti ruokalan henkilökunnan hoitavan myös tätä kasvatustehtävää.

Keneltä eniten hyviä käytöstapoja voi oppia? Tässä oppilaiden ja opettajien käsitykset olivat lähes yhtenevät: 81 % oppilaista kertoi, että hyvien käytöstapojen paras lähde on koti, koulua tärkeimpänä opettajan käytöstavoissa piti vain 6 %.

Tässä arvioinnissa ei selvitetty tarkkaan nuorten varainkäyttöä. Runsas puolet (53 %) oppilaista, sitä erikseen kysyttyä, kertoi, että saa kotoaan säännöllisesti viikko- tai kuukausirahaa. Lähes saman verran ei saa säännöllistä taskurahaa.

Vapaa-ajan viettoon kuuluu 15-vuotiailla tärkeänä osana *television katselu*. Siihen kului vastanneiden mielestä keskimäärin 14 tuntia viikossa. Suurkuluttajiakin löytyi, sillä 6 % vastanneista kertoi istuvansa television

ääressä viikossa yli 30 tuntia, käytännössä siis useita tunteja joka päivä. Pojat katsovat tyttöjä paljon enemmän televisiota. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä, pojat katsovat keskimäärin 16 tuntia viikossa ja tytöt ilmoituksensa mukaan 12,5 tuntia.

Mitä televisiosta katsotaan? Poliittiset ja yleensä maailmanpoliittiset asiat eivät juuri kiinnosta. Alle puolet katsoo uutisia, mutta kaksi kolmasosaa ilmoittaa katsovansa kauhu- ja väkivaltafilmejä. Videoiden ja DVD:n katselussa suosituimmat ovat toimintaelokuvat (71 %). Television luonto-ohjelmat eivät vedä, vain yksi neljäsosa oli niistä kiinnostunut, sen sijaan musiikkiohjelmat (käytännössä musiikkivideot) ja ns. saippuasarjat olivat 60 %:n mieleen. Television runsaasta urheilutarjonnasta ilmoitti nauttivansa niukasti yli puolet (52 %) vastanneista, pojat tyttöjä selvästi aktiivisemmin (65 % ja 35 %). Television seuraaminen tapahtuu yleensä yksin tai kavereiden kanssa (59 %), mutta vain joka neljäs sanoi katsovansa televisiota vanhempiensa kanssa.

Tietokoneen käyttö on yleistä koulussa ja kouluajan ulkopuolella, mutta joka kymmenes ei kerro käyttävänsä tietokonetta vapaa-aikanaan. Eniten tietokonetta käytetään pelien pelaamiseen ja erilaisten tietojen etsimiseen Internetistä (58 %). Joka neljäs ilmoitti myös käyttävänsä Internetin viihdepalveluja eli 933 oppilasta 3898:sta.

Pojat käyttävät tyttöjä hieman enemmän tietokonetta, mutta pelien pelaamisessa pojat ovat todellisia suurkuluttajia. Ero tyttöihin oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Sen sijaan tytöt viihtyvät poikia huomattavasti useammin ja kauemmin Internetin *chatti*-sivuilla. Ero oli tässäkin suhteessa tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Kirjeen tai postikortin kirjoittaminen jakoi oppilaat selvästi. Joka kolmas kertoi kirjoittaneensa viimeisen kuukauden aikana ja toinen kolmannes viimeisen vuoden aikana, mutta 7 % ei muistanut kirjoittaneensa koskaan kirjettä tai korttia. Pojat eivät ole ahkeria kirjeen kirjoittajia. Ero tyttöihin nähden oli tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Harrastuksista suosituin oli urheilu (53 %), jota pojat harrastavat tyttöjä enemmän. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Musiikkia eri muodoissaan kertoi harrastavansa 40 % ja lukemista 28 %. Lukemista tytöt harrastavat yli kaksi kertaa poikia säännöllisemmin. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Muut harrastusmuodot olivat vähemmän suosittuja. Ilman mitään säännöllistä harrastusta oli 14 % vastanneista. Heistä poikia oli tyttöjä enemmän, ero oli tilastollisesti melkein merkitsevä. Keskimäärin harrastuksiin kului viikossa 11 tuntia, tosin runsas kymmenes vastaajista ei osannut antaa mitään arvioita harrastuksiin käytetystä ajasta. Pojat kertoivat kuluttavansa harrastuksiin aikaa paljon tyttöjä enemmän, pojat keskimäärin 12,5 tuntia viikossa ja tytöt yhdeksän tuntia. Ero on tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Katsomusaineiden tiedollisissa tehtävissä oppimistulokset olivat parempia niillä oppilaila, joilla oli jokin säännöllinen harrastus kuin niillä, joilla sellaista ei ollut. Ero luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvilla oli tilastollisesti melkein merkitsevä. Ortodoksioppilaiden kohdalla ero oli suurempi, tilastollisesti merkitsevä. Elämänkatsomustiedon opiskelijoiden kesken erot eivät olleet tilastollisesti yhtä merkitsevät, mutta osaamisprosentteissa oli kuitenkin neljän prosenttiyksikön ero (60–56) niiden oppilaiden hyväksi, joilla oli joku säännöllinen harrastus. Katsomusaineissa ei asennetehtävissä syntynyt eroa säännöllistä harrastustoimintaa muuttujana käytettäessä.

Kaverin nimi- tai syntymäpäivän kertoi ottavansa huomioon 61 % vastanneista antamalla lahjan, 58 % lähettää tekstiviestin ja joka neljäs kertoo lähettävänsä postikortin tai kirjeen. Kortin lähettäjistä tyttöjä oli keskimäärin viisi kertaa enemmän kuin poikia. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Suhteutettuna kirjeiden ja korttien vähäiseen kirjoittamiseen, tekstiviestin lähettäminen näyttää olevan pääasiallinen nimi- tai syntymäpäivän huomaamisen muoto. Oma nimi- tai syntymäpäivä on sosiaalinen tapahtuma: 70 % kertoo viettävänsä sitä ystäviensä kanssa. Tytöille merkkipäivänä viettäminen oli keskimäärin yleisempää kuin pojille. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Mitattuja selittäviä tekijöitä

Answer Tree -ohjelman avulla suoritettiin muutamia analyyseja. Tiedollisista aihekokonaisuuksista ortodoksisessa uskonnonopetuksessa ainoastaan Raamattua koskevalla osuudella oli yhteyksiä asenteisiin. Kouluissa, joissa Raamattutiedon osaamisprosentti oli yli 83 %, tulivat keskimääräistä myönteisimmät tulokset asennetehtävissä. Näitä kouluja oli yksi kolmasosa kaikista kouluista, joissa on ortodoksioppilaita 9. luokilla.

Kun ortodoksioppilaiden tiedollista osaamista pyrittiin selittämään asenteilla, niin selittäväksi tekijäksi osoittautui itsetunto. Yllättävää ei ollut, että kouluista, joista oppilaiden itsetuntoa kuvaavat arvot olivat korkeat, saatiin kes-

kimäärin myös parhaat oppimistulokset. Enemmistö (58 %) oli kuitenkin kouluja, joissa oli vain hieman keskiarvoa myönteisempi asennetaso ja jossa käsitys tasa-arvosta jaotteli kouluja edelleen. Varsin myönteisesti tasa-arvoon suhtautuvista (asteikolla 1–5, välillä 3,25–3,5) ikäihmisten arvostus vaihteli huomattavasti. Se oli keskimääräistä tulosta matalampi. Analyysin viesti on se, että kohtuullisen hyvän itsetunnon omaavilla oppilaista niillä, jotka suhtautuivat myös varsin myönteisesti tasa-arvoon, oli kuitenkin varauksellinen suhtautuminen ikäihmisiin. Se ilmenee myös tapakasvatuksen yhteydessä kuvatuista oppilaiden keskimääräisistä tuloksista, joista ilmeni oppilaiden haluttomuus kertoa ikäihmisille omista ongelmistaan. Sukupolvien välinen kuilu tuntui 15-vuotiaista liian suurelta. Samalla analyysissä tasa-arvoon kaikkein kielteisimmin suhtautuneet jakaantuivat vielä käsityksissä itsestään oppijana. Viimeksi mainitut arvot olivat keskiarvoa korkeammat. Näitä kouluja oli vain 9 %, mutta siellä siis käsitys omista kyvyistä näytti olevan poikkeuksellisen suurta.

9 PÄÄTELMÄT

Tässä arvioinnissa tarkasteltiin oppimistuloksia kolmessa oppiaineessa, evankelisluterilaisessa uskonnonopetuksessa, ortodoksisessa uskonnonopetuksessa ja elämänkatsomustiedossa, sekä lisäksi tapakasvatuksessa. Arviointi tapahtui kahdessa osassa siten, että kolmen eri oppiaineen opiskelijat vastasivat ensin katsomusaineen tehtäviin ja sen jälkeen myös tapakasvatusta koskeviin tiedollisiin ja asenteita mitanneisiin tehtäviin. Oppilailta saatujen vastausten ohella otoskoulujen rehtoreilta ja kyseisten aineiden opettajilta kerättiin kokonaiskuvan saamiseksi runsaasti tietoja.

Seuraavassa on lyhyesti koottu keskeisiä havaintoja oppimistuloksista kustakin arvioidusta aineesta erikseen. Yksityiskohtaiset tulokset ja mm. katsomusaineiden väliset vertailut löytyvät kunkin aineen kuvauksista ja kerättyjen tietojen analyseista. Rehtorien ja opettajien antamat taustatiedot on kuvattu luvussa 8.

Luvussa 2 kuvatulla otantajärjestelyllä, jossa otettiin huomioon asutuksen jakautuminen, lääni- ja EU-tukialuejako sekä kuntatyyppi, pyrittiin saamaan kattava ja edustava kuva oppiaineiden osaamisesta koko maassa. Analyysissa tarkastelun kohteina olivat vielä mahdollisuuksien maakunnat sekä koulun opetuskieli ja oppilaan kotikieli. Otoksen perusteella saatu tulos antaa luotettavan kuvan sekä koko ikäluokan osaamisen yleistasosta että arvioitujen osa-alueiden hallinnasta.

Tässä arvioinnissa otettiin huomioon se, että jaksotuksen ja muiden opetusjärjestelyjen vuoksi yhdeksännen luokan uskonnon (evankelisluterilainen ja ortodoksinen) ja elämänkatsomustiedon kurseja pidettiin kouluissa eri tahtiin ja eri järjestyksessä. Uskonnonopetuksessa ja elämänkatsomustiedossa suoritettujen kurssien määrissä oli runsaasti vaihtelua, jopa saman koulun rinnakkaisten luokkien välillä. Muutamissa kouluissa kaikki uskonnon kurssit oli suoritettu jo 8. luokan loppuun mennessä, kun taas joissakin kouluissa oppilailta oli yksi tai kaksi kurssia vielä käymättä ennen huhtikuun alussa tapahtunutta arviointia.

Tiedollisissa tehtävissä luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvien osaamisen taso oli keskimäärin tyydyttävää tasoa (68 %), ortodoksisessa opetuksessa hyvää tasoa (73 %) ja elämänkatsomustiedossa kohtalaista (59 %). Tapakasvatuksessa, jossa tiedollisia tehtäviä oli vain muutama, keskimääräinen ratkaisuprosentti oli tyydyttävä 61.

Yleispiirteenä voidaan todeta, että kaikissa tarkastelluissa oppiaineissa tytöt menestyivät tiedollisissa tehtävissä paremmin kuin pojat. Tyttöjen antamat vastaukset asennetta mittaaviin tehtäviin olivat myös poikia myönteisemmät.

Sukupuolten väliset erot olivat samankaltaiset kuin useissa muissakin selvi-tyksissä. Esimerkiksi kansainvälisen PISA-tutkimuksen tulokset äidinkielen-ssä osoittivat, että tytöt lukevat kaikissa 32 maassa paremmin kuin pojat. Suo-nessa poikien ja tyttöjen lukutaidon ero on vertailumaiden suurin. Tästä huolimatta suomalaispoikien lukutaito on OECD-maiden pojista paras. Ma-tematiikassa pojat ovat lähes kaikissa maissa tyttöjä edellä, joskin erot ovat pääosin melko pieniä. Suomessa matematiikan osaamisessa ei ole mainitta-vaan eroa tyttöjen ja poikien välillä. Luonnontieteissä tytöt ja pojat ovat yhtä vahvoja niin Suomessa kuin useimmissa muissakin tutkituissa maissa.

Katsomusaineiden ja tapakasvatuksen arvioinnissa otettiin huomioon se, että etnisiä ryhmiä on eri puolilla maata. Se heijastuu mm. kielitaidon osalta op-pimistuloksiin. Vaikka etnisiä ryhmiä on eniten pääkaupunkiseudulla, silti esimerkiksi yhdellä otokseen tulleella yläasteella maaseudulla suomalaisten oppilaiden lisäksi oli oppilaita kahdeksasta etnisestä ryhmästä: venäläisiä, inkeriläisiä, kiinalaisia, saksalaisia, tansanialaisia, filippiiniläisiä, latvialaisia ja ukrainalaisia.

Tämä arviointi antoi myös vastauksia ainakin kahteen tärkeään kysymykseen: miten nuoret voivat tällä hetkellä ja millainen maailmankuva on 15-vuotiailla nuorilla? Tiedollisen osaamisen lisäksi esille tuli käsityksiä mm. elämän ar-voista, oikean ja väärän hahmottamisesta ja sille herkkydestä, uhkakuvista, peloista, epävarmuustekijöistä, lähisuhteista sekä koulun merkityksestä mo-nesta eri näkökulmasta.

Evangelisluterilaisen uskonnonopetuksen keskeisissä tiedollisissa tehtävissä, jotka liittyivät Raamattuun, kristillisen uskon erityispiirteisiin, luterilaiseen tunnustukseen ja kirkkokuntiin, oppilaiden osaaminen oli tyydyttävää tasoa. Sen sijaan suurten maailmanuskontojen ja niiden kannattajien määrien tun-temus oli joko heikkoa tai välttävää. Suurista maailmanuskunnoista islamia tunnettiin varsin huonosti. Kristillisten symbolien ja muiden uskonnollisten symbolien erottaminen tuotti vaikeuksia, ja erityisesti uskontomaantieteen hahmotuksessa tulokset olivat heikkoja. Oppilaat pitivät kuitenkin uskon-non ja uskontojen tuntemista tarpeellisena, ja mm. maahanmuuttajille tulee vastanneiden mielestä tarjota mahdollisuuksia uskontonsa harjoittamiseen. Näyttää siltä, että ainakin nuorten mielestä Suomessa vallitsee yhteiskunta-rauha eri uskonnollisten ryhmien välillä.

Tyttöjen osaaminen oli poikia merkittävästi parempaa kaikilla tiedollisilla osa-alueilla. Raamatun ja sen sisällön tuntemus oli kuitenkin myös tytöillä vain välttävää tasoa.

Suomenkielisessä opetuksessa saavutettiin keskimäärin parempia tuloksia kuin ruotsinkielisessä opetuksessa, samoin kotikielensä suomea puhuvat oppilaat menestyivät ruotsinkielisiä paremmin. Parhaat tulokset saatiin Pohjois-Suomesta, Oulun ja Lapin lääneistä. Kaupunkilaiset nuoret menestyivät keskimäärin paremmin kuin taajamissa ja maaseudulla asuvat oppilaat.

Rippikoulun käymisellä ei ollut suurta merkitystä oppimistulosten kannalta. Sen sijaan sillä oli myönteinen vaikutus oppilaiden asenteisiin, mutta ei heidän suhtautumiseensa uskontoon oppiaineena tai uskonnon yleiseen merkitykseen.

Oppilaat pitävät uskontoa koulun oppiaineena hyödyllisenä, mutta se ei ole silti erityisen tärkeä. Runsas puolet oppilaista löysi uskonnosta oppiaineena myönteisiä piirteitä. Vaikka uskontoa ei pidetä helppona kouluaineena, niin siitä saa silti varsin helposti hyviä numeroita. Uskontotunneilla aktiivisuus on laimeaa, mutta asiaan harrastuneisuutta löytyy: seurakunnalliseen nuorten toimintaan osallistuu säännöllisesti tämän selvityksen perusteella koko maassa 15-vuotiaista lähes 20 000.

Nuoret suhtautuvat elämään ja tulevaisuuteen realistisesti ja odottavalla mielellä. Mahdollisuuksia on paljon edessä. Elämän tarkoituksessa nähdään luonnollinen jatkumo, ja sosiaaliset suhteet ovat tärkeitä.

Hyvä ihminen on nuorten mielestä auttavainen, rehellinen ja suvaitsevainen. He haluavat itse olla sosiaalisia, oikeudenmukaisia ja rehellisiä. Auttamishalu näyttää myös olevan luontevaa tilanteissa, joissa apua tarvitaan. Rehellisyyttä arvostetaan vahvasti, tytöt kuitenkin poikia paljon enemmän. Tyttöjen perusasenne osoittautui yleisesti poikia keskimäärin paljon myönteisemmäksi. Nuorilla on myös hyvä itsetunto, tytöillä vahvempi kuin pojilla.

Keskimäärin myönteisimmät asenteet löytyivät Oulun läänistä, Lapissa puolestaan suhtautuminen uskontoon oppiaineena oli kaikkein varauksellisinta. EU-tukialueista keskimäärin myönteisimmät asenteet löytyivät 6-tukialueelta eli harvaan asutuilta seuduilta. Kuitenkin uskontoon oppiaineena suhtauduttiin myönteisimmin maan vauraimmilla alueilla (0-tukialue) ja kaupungeissa. Taajamissa asuvat tämän arvioinnin tehtäviin keskimäärin myönteisimmin suhtautuneet nuoret. Ero kaupunkilaisnuoriin ja maaseudulla asuviin oli selvä.

Oppilaiden antamien tietojen valossa sekä luterilaista että ortodoksista uskonnonopetusta antavat opettajat käyttävät opetuksessaan varsin paljon oppikirjan ulkopuolista materiaalia. Opetuksen järjestelyä tarkasteltaessa voidaan kiinnittää lisäksi huomiota esimerkiksi siihen, että perusopetuksen vii-meisillä luokilla evankelisluterilaista uskontoa opettavista kolmasosalla ei ole muodollista kelpoisuutta uskonnon aineenopettajaksi.

Ortodoksiseen uskonnonopetukseen osallistuvien oppilaiden osaaminen oli hyvää tasoa tehtävissä, jotka liittyivät uskonnollisiin käsitteisiin ja symboleihin sekä Raamattuun. Ortodoksista kirkkoa ja muita kristillisiä kirkkokuntia tunnettiin tyydyttävästi. Suurten maailmanuskontojen tuntemus oli keskimäärin kohtalaista. Uskontomaantieteen hahmotuksessa tulokset olivat heikkoja. Suurista maailmanuskunnoista islamia tunnettiin varsin huonosti.

Tyttöjen osaaminen oli keskimäärin hieman poikia parempaa, joissakin osalu-alueissa huomattavasti parempaa. Kotikielensä venäjää puhuvien oppimistulokset olivat keskimäärin selvästi muita heikommat.

Parhaat oppimistulokset saatiin Itä-Suomen läänistä, mutta eri läänien oppilaiden väliset erot olivat keskimäärin pienet. Maaseudun nuoret menestyivät keskimäärin paremmin kuin taajamissa ja kaupungeissa asuvat oppilaat.

Kristinoppikoulun käymisellä oli huomattava vaikutus oppimistuloksiin. Erot tuloksissa kristinoppikoulun käyneiden ja sen käymättömien välillä olivat poikkeuksellisen suuret erityisesti oman kirkon ja sen uskon tuntemisessa. Kristinoppikoulun käymisellä oli myös myönteinen vaikutus asenteisiin.

Tyttöjen asenteet olivat keskimäärin myönteisempiä kuin poikien, niin suhteessa uskonnonopetukseen kuin uskontoon yleensäkin.

Oppilaat pitivät uskontoa oppiaineena tarpeellisena, mutta käsitellyt asiat eivät ole silti erityisen kiinnostavia. Enemmistön mielestä uskonto on ikävyyttävä oppiaine eikä se yleensä kuulu lempiaineitten joukkoon. Silti pienellä vaivalla uskonnosta on helppo saada hyviä koulunumeroita.

Kiinnostus uskonnollisia kysymyksiä kohtaan ei ole suurta, mutta se ei ole vähäistäkään. Uskonnolla on oppilaiden mielestä selvästi merkitystä, ja mm. maahanmuuttajilla on oltava oikeus harjoittaa uskontoaan.

Elämän tarkoitus on nuorille vaikea asia, mutta enimmäkseen se näyttää merkitsevän tavallista elämää kehdestä hautaan, jossa sosiaalisilla suhteilla on

suuri merkitys. Tavoitteena on hyvä elämä, mutta vain joka kymmenes mieltää, että elämällä olisi uskonnollisia tarkoituksia.

Rehellisyys on tärkeä arvo. Hyvä ihminen on rehellinen, auttavainen ja suvaitsevainen. Nuoret itse haluavat olla sosiaalisia ja oikeudenmukaisia, rehellisiä sekä hyväkäytöksiä ja suvaitsevaisia. Auttamishalu on myös vahvaa.

Nuorilla on keskimäärin hyvä itsetunto, tytöillä kuitenkin paljon vahvempi kuin pojilla ja suomenkielisillä vahvempi kuin venäjänkielisillä. Itsetunto näyttää olevan vahvinta nuorilla, jotka asuvat vaurailla seuduilla ja heikointa harvaan asutuilla alueilla.

Keskimäärin myönteisimmät asenteet olivat Oulun läänin oppilailla, jotka sen sijaan saavuttivat tiedollisissa tehtävissä heikoimmat tulokset. Uskontoon oppiaineena ja yleensä uskontoon suhtauduttiin myönteisimmin vaurailla alueilla ja kaupungeissa.

Leimallista ortodoksiselle uskonnonopetukselle on, että enemmistöllä uskontoa opettavista ei ole muodollista aineenopettajan kelpoisuutta. Opetustilat ovat opetuksen antamiseen tässä arvioinnissa käsitellyissä oppiaineissa hyvät. Ortodoksisessa uskonnonopetuksessa ja elämäntiedossa, joissa opetusryhmät ovat erittäin pieniä, opetusta voidaan antaa kyseiseen opetukseen soveltuvissa tiloissa.

Elämäntiedon osallistuvien oppilaiden osaaminen oli keskimäärin kohtalaista. Ideologioita kuvaavia käsitteitä ja maailmankatsomuksia tunnettiin tyydyttävästi, moraalisia kysymyksiä kohtalaisesti sekä suuria maailmankatsomuksia ja uskontomaantiedettä välttävästi. Tiedot uskontojen kannattajien määristä ja moraalitehtäviin kuuluneen abortin saamisen perusteiden tuntemus olivat heikkoa tasoa.

Tyttöjen osaaminen oli keskimäärin selvästi poikia parempaa. Erot olivat suuret erityisesti moraalitehtävissä ja uskonnottomien riittien kuvaamisessa.

Kotikielenään suomea puhuvat oppilaat menestyivät parhaiten. Venäjää puhuvien oppimistulokset olivat keskimäärin selvästi muita heikommat. Merkittävä ero oli myös muunkielisten (ei ruotsin) ja suomenkielisten välillä.

Alueellista vertailua oli mahdollista tehdä vain vähän, koska kaksi kolmasosaa elämäntiedon oppilaista asuu Etelä-Suomen läänissä ja kahdeksan kymmenestä vaurailla alueilla (EU:n 0–tukialue).

Prometheus-leirin käymisellä oli huomattava vaikutus oppimistuloksiin. Erot tuloksissa leirin käyneiden ja käymättömien välillä olivat selvät. Prometheus-leirin käymisellä oli havaittavissa myös huomattava myönteinen vaikutus asenteisiin.

Tyttöjen perusasenne osoittautui keskimäärin poikia selvästi myönteisemmäksi. Oppiaineeseen suhtaudutaan voittopuolisesti myönteisesti, ja siitä uskotaan olevan hyötyä eri kulttuureiden, maailmankatsomusten ja erilaisuuden ymmärtämisessä. Tytöt ovat poikia kiinnostuneempia maailmankatsomuksellisista ja uskonnollisista kysymyksistä. Vaikka aktiivisuus opiskeluun ei ole suurta, elämäkatsomustiedosta on oppilaiden mielestä varsin helppo saada hyviä koulunumeroita. Asenteiden kannalta alueelliset erot ja asuinpaikkojen väliset erot olivat vähäiset.

Uskontojen tuntemista pidettiin hyödyllisenä, ja mm. maahanmuuttajien on voitava harjoittaa omaa uskontoaan. Käsitös oli samankaltainen uskontoaineiden opiskelijoilla.

Rehellisyys on tärkeä arvo. Hyvä ihminen on rehellinen, auttavainen ja suvaitsevainen. Nuoret itse haluavat olla sosiaalisia ja oikeudenmukaisia, rehellisiä sekä hyväkäyttöisiä ja suvaitsevaisia. Auttamishalu ei kuitenkaan ole välttämättä kovin spontaania, toisin kuin uskontoaineiden opiskelijoilla.

Huumeiden käytön vahingollisuus tiedostetaan, mutta silti monesta nuoresta tuntuu pahalta jäädä mukavan seuran ulkopuolelle. Tyttöillä oli poikia tiukempi suhtautuminen huumeisiin.

Itsemurhien ehkäisyssä tarvitaan nuorten mielestä monia yhteiskunnallisia toimia. Yksilön tasolla heikkoa itsetuntoa, syrjäytymistä ja yksinäisyyttä pidettiin merkittävänä tekijöinä itsemurhiin. Tarvitaan lisää toinen toisensa tukemista ja avoimuutta.

Elämällä on luonnollinen tarkoitus: suvun jatkaminen, työ ja opiskelu sekä täysipainoinen elämä uusine kokemuksineen. Siihen liittyy myös paljon sosiaalisia suhteita. Jonkin verran oppilaat kykenivät pohtimaan elämän tarkoitusta moraaliselta ja filosofiselta kannalta. Tulevaisuuden uhkina pidettiin saastumista ja kasvihuoneilmiötä.

Nuorilla on omasta mielestään hyvä itsetunto, tyttöillä vahvempi kuin pojilla.

Opetuksen järjestelyihin liittyen voidaan todeta, että valtaenemmistöllä opettajista ei ole muodollista aineenopettajan kelpoisuutta. Tämän selvityksen perusteella elämänskatsomustiedon opetusryhmien keskimääräinen koko 9. luokilla on neljä oppilasta.

Katsomusaineissa opettajat antavat varsin vähän kotitehtäviä. Valtaenemmistö oppilaista kertoi suorittuvansa kotitehtävistä, jos niitä ylipäättään annettiin, muutamassa minuutissa. Luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvista oppilaista 21 % ei oman ilmoituksensa mukaan käyttänyt lainkaan kotitehtävien tekemiseen. Ortodoksioppilaiden joukko oli vielä suurempi, 30 %. Elämänskatsomustiedon opiskelijoista 25 % ei tehnyt lainkaan kotitehtäviä. Esimerkiksi samana keväänä suoritetussa äidinkielen oppimistulosten arvioinnissa perusopetuksen samassa vaiheessa opettajat antoivat huomattavasti enemmän kotitehtäviä, joihin säännöllisesti käytetty aika oli yhteydessä äidinkielen kokeessa menestymiseen.

Perusopetuksen 7.-9. luokille tulevat oppilaat yleensä etukäteen tiedossa olevista kouluista, esimerkiksi ns. syöttökouluista. Siitä huolimatta elämänskatsomustiedon opettajilla ei tuntunut olevan tarkkaa tietoa, siitä mitä ja miten oppiainetta oli alemmilla luokilla opetettu. Tämä viestii siitä, että alempien luokka-asteiden opettajiin ei ilmeisesti pidetä oppiaineen kysymyksissä aktiivisesti yhteyttä.

Tapakasvatukseen liittyviä tiedollisia tehtäviä osattiin keskimäärin tyydyttävästi. Suomeen ja suomalaisuuteen liittyviä yleisiä asioita tunnettiin keskimäärin vain kohtalaisesti. Alle kaksi kolmasosaa oppilaista tiesi, minä vuonna Suomi on itsenäistynyt. Rikoksia ja niistä saatavia rangaistuksia tiedettiin keskimäärin tyydyttävästi.

Tyttöjen keskimääräinen osaaminen oli poikia parempaa. Tyttöillä oli myös keskimäärin poikia myönteisemmät asenteet tapakasvatukseen ja tapoihin.

Nuorten mielestä tapakasvatus auttaa oppimaan yhdessä tekemistä ja toisten huomioon ottamista. Nämä käsitykset olivat samansuuntaisia kuin Elinkeinoelämän Valtuuskunnan (EVA) vuoden 2001 raportissa esitetyt ajatukset: suomalaisten asenteista tapakasvatus sijoittui korkealle niissä toiveissa, miten koulutusta ja koulutusjärjestelmää tulisi kehittää. Vastaaajia oli pyydetty nimeämään viisi tärkeintä kehittämistarvetta. Tapakasvatuksen lisääminen kouluissa kuului 58 %:lla vastaajista viiden tärkeimmän joukkoon.

Tapakasvatus mielletään helposti hyvien ruokailutapojen hallitsemiseksi. Oppilaiden mielestä koulussa ei opeteta kovinkaan paljon hyviä ruokailutapoja. Rehtorit ja opettajat olivat asiasta kuitenkin toista mieltä. Kotitalousopettajat korostivat tapakasvatuksessa muita opettajia enemmän käytöstapoja.

Nuoret ovat vakuuttuneita siitä, että hyvät tavat opitaan kotona. Koulussa hyvään käytökseen liittyvät kysymykset ovat esillä lähinnä kotitaloudessa ja oppilaanohjauksessa. Tapakasvatuksen opetuksessa muutamissa kouluissa on käytössä tarkka tapakasvatuksen suunnitelma, joka on jaoteltu erikseen oppiaineittain: äidinkieli, vieraat kielet, uskonto, kotitalous, liikunta ja oppilaanohjaus.

Koulun ilmapiiriä pidetään yleisesti hyvänä, mutta oppilaiden mielestä opettajien ja henkilökunnan välisissä suhteissa esiintyy kitkaa. Vain runsas puolet oppilaista oli sitä mieltä, että opettajan kanssa voi puhua luottamuksellisesti.

Nuorten käsitys omasta hyvästä käytöksestään oli varsin korkea, mutta kirosanoja viljellään paljon enemmän kuin kiitos-sanoja. Tyttöjen käsitys omasta käytöksestään oli poikia parempi. Tytöt kiittävät useammin kuin pojat, mutta käyttävät huonoa kieltä yhtä ahkerasti kuin pojat.

Koulukiusaaminen koetaan ensisijaisesti henkisenä, mutta osaltaan myös fyysisenä kiusaamisena. Pientä nahistelua ei pidetä vielä kiusaamisena, mutta ryhmässä kiusaaminen ja pidempiaikainen lyöminen ovat jo kiusaamista. Luokassa on usein keskimäärin yksi tai muutama oppilas, jota kiusataan. Valtaenemmistöllä ei ole kokemusta koulukiusaamisesta, mutta silti tämän selviytyksen perusteella kiusaamisen kohteiksi joutuneita näyttää olevan runsaat 10 000 nuorta. Kiusaamista tapahtuu keskimäärin eniten Lapissa ja enemmän kaupungeissa kuin maaseudulla. Poikia rangaistaan koulussa enemmän kuin tyttöjä.

Rehtorien ja opinto-ohjaajien mukaan kiusaamistapaukset selvitetään keskustelemalla. Oppilaista kuitenkin enemmistö selvittää kiusaamistilanteet toisen oppilaan avulla, jolloin ilmeisesti vain osa kiusaamistapauksista tulee opettajien tietoon. Muutamissa kouluissa on ollut kokeiltavana kiusaamistapausten hoitamisessa Opetushallituksen tuottama *Vastuun portaat*. Se on toimintamalli, jonka avulla voidaan puuttua lasten ja nuorten tekemiin rikkomuksiin. Toimintamallin tarkoitus on ohjata oppilasta ottamaan vastuuta teostaan. Ideana on, että oppilaan ottaessa vastuun teostaan, hänen vastuuntuntonsa kasvaa ja siten todennäköisyys rikkomuksen uusimiseen pienenee.

Muita käytössä olevia malleja ovat *Lions Quest* ja *Polkasin* malli. Useissa ruotsinkielisissä ja muutamissa suomenkielisissä kouluissa tämän ja muiden Opetushallituksen arviointien perusteella noudatetaan koulukiusaamistapauksissa Ruotsissa kehitettyä *Farsta*-menetelmää.

Nuoret ovat saaneet seksuaalikasvatusta koulussa kohtalaisesti, mutta kotonaan vähän. Tytöille annetaan koulussa poikia selvästi enemmän opetusta sukupuoliasioista ja seksuaalisista kysymyksistä.

Seksuaalista häirintää tapahtuu eri muodoissa. Se on lähinnä fyysistä ja henkistä kiusaamista. Seksuaalisen häirinnän kohteiksi on joutunut yli 10 000 murrosikäistä nuorta, heistä valtaenemmistö tyttöjä. Alueellisesti seksuaalista häirintää ilmenee eniten Etelä-Suomessa.

Tytöillä oli huomattavasti myönteisempi asenne erilaisuuteen (esimerkiksi tytöillä romani voisi olla ystävä, pojilla paljon harvemmin). Suhtautuminen erilaisuuteen on varsin valikoivaa. Vammaisten erityispalvelut ovat kannattava asia eikä kaverin vierasta äidinkieltä koeta ongelmallisena. Sen sijaan romanit ja tummaihoiset kuuluvat harvoin ystäväpiiriin. Taajamissa asuvilla nuorilla oli kaupunkilaisia tai maaseudulla asuvia myönteisemmät asenteet.

Rasismia ilmenee oppilaiden kuvausten mukaan kouluissa jonkin verran. Yleensä se on henkistä kiusaamista, haukkumista ja ärsyttämistä. Rasistisia asenteita esiintyy paljon, ja pojat ovat tyttöjä paljon rasistisempia. Kysymyksen rasismista vastattiin hanakasti, vaikka koulussa ei välttämättä ollut ainuttakaan ulkomaalaisen taustan omaavaa oppilasta. Arvioinnin esitestauksessa kysyttiin sitä, millaisia ilmaisuja oppilaat olivat kuulleet käytettävän ulkomaalaisesta. Saadut vastaukset olivat vahvasti asenteellisia ja monet niistä alatyylisiä.

Huumeita on helppo saada siellä, missä nuoret liikkuvat, mutta niiden käyttöä pidetään vahingollisena. Suhtautuminen on kielteisintä Etelä-Suomessa ja kaupungeissa. Enemmistö oppilaista ei ollut innostunut huumeetien pakollisuudesta koulussa.

Arjen ja juhlan välinen ero on selvä: arki on koulunkäyntiä, työntekoa ja tylsää, mutta juhla on jotain miellyttävää ja iloista. Merkittävistä sukujuhlista lähes kaikilla nuorilla on kokemuksia. Koulun juhlista suosituin oli kevätjuhla ("silloin koulu loppuu"). Ruotsinkielisissä kouluissa juhlakulttuuri on vahvempaa kuin suomenkielisissä kouluissa.

Ympäristönsuojelu on kannatettava asia, mutta sen mukaiset käytännön toimet eivät ole nuorten keskuudessa kovin suosittuja. Osallistuminen kotitöihin ei myöskään ole erityisen aktiivista. Pojat ovat tyttöjä paljon haluttomampia osallistumaan kotitöihin.

Silti koti on tärkeä paikka. Vaikka kodit ovat keskenään hyvin erilaisia, yhdeksän kymmenestä nuoresta viihtyy kotonaan. Koti on paikka, jossa on usein joku, joka välittää. Pojilla kotona viihtymiseen vaikuttivat tyttöjä enemmän aineelliset resurssit, esimerkiksi tietokone. Niistä nuorista, jotka eivät viihdy kotonaan, tytöt muodostivat enemmistön. Taajamissa asuvat nuoret korostivat eniten kodin hyviä ihmissuhteita, maaseudulla näissä asioissa näytti olevan enemmän ongelmia.

10 USKONNON OPETUSSUUNNITELMAT

Perusopetusta varten on seitsemän Opetushallituksen hyväksymää uskononopetuksen opetussuunnitelmaa. Ne ovat muodoltaan, laajuudeltaan ja sisällöltään varsin erilaisia, ja niitä toteutetaan käytännössä hieman eri tavoin. Tässä arvioinnissa tarkasteltiin oppimistuloksia evankelisluterilaisessa ja ortodoksisessa uskononopetuksessa. Luterilaiseen uskononopetukseen voi osallistua kyseiseen kirkkoon kuulumaton oppilas, mutta ortodoksisen opetukseen vain ortodoksisen kirkon jäsen.

Suurin uskonnollisista yhdyskunnista on *Suomen evankelis-luterilainen kirkko*, johon kuuluu (seurakuntien väkiluku) runsaat 4,4 miljoonaa suomalaista, mikä on 85 % koko väestöstä. Luterilaisen kirkon jäseneksi vuonna 2000 kastettiin lapsia 50 342, mikä oli 88,7 % kaikista syntyneistä (87,5 % v. 1999). Kirkollisten vihkimisten osuus oli kaikista vihkimisistä lähes 80 %. Lisäksi ns. siviilivihkimisistä 16 % sai kirkollisen siunauksen. Rippikouluun vuonna 2000 osallistui 60 548 nuorta, mikä on 90,4 % kaikista 15-vuotiaista suomalaisista. Perusopetuksen 7.-9. luokilla (entisellä yläasteella) suomen- ja ruotsinkieliseen luterilaiseen tunnustukselliseen uskononopetukseen osallistuvia oli 189 489 (1996 tilasto) ja koko peruskoulussa 552 527.

Suomen ortodoksinen kirkon jäsenmäärä vuonna 2000 oli 55 692 henkeä. Perusopetuksen 7.-9. luokilla (entisellä yläasteella) suomen- ja ruotsinkieliseen ortodoksisen tunnustukselliseen uskononopetukseen osallistuvia oli 1 770 (1996 tilasto) ja koko peruskoulussa 5 304.

Näiden kahden tunnustuskunnan mukaisessa uskononopetuksessa kuin myös muissa uskonnon opetussuunnitelmissa on kolme yhteistä yleistavoitetta: tunnustuksellinen, yleissivistyksellinen ja eettinen. Tavoitteiden painotukset vaihtelevat eri opetussuunnitelmissa, mutta käytännössä se tarkoittaa mm. sitä, että kaikkien kirkko- ja uskontokuntien koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa tulee käydä ilmi se, että oppilaat saavat opetusta vieraista uskonnoista.

Luterilaisen ja ortodoksisen opetussuunnitelman ohella Opetushallitus on hyväksynyt opetussuunnitelmat seuraavat uskonnon opetussuunnitelmat kyseisten yhteisöjen jäsenille:

- *Katolisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet (1994)*
- *Islamin uskonnon opetussuunnitelman perusteet (1995)*
- *Adventistisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet (1995)*
- *Kristiyhteisön uskonnon opetussuunnitelman perusteet (1997)*
- *Bahá'í-yhteisön uskonnon opetussuunnitelman perusteet (1998)*

Roomalaiskatoliseen kirkkoon (virallinen nimi: Katolinen kirkko Suomessa) kuului vuonna 2001 hieman alle 8 000 henkeä. Oma uskonnonopetus on järjestetty enemmistölle katoliseen kirkkoon kuuluvista oppilaista. Osa katolilaisista oppilaista osallistuu luterilaiseen uskonnonopetukseen.

Opetusta annetaan kirkon järjestämällä lauantaikursseilla (8-10 kertaa lukuvuoden aikana), koulussa sekä lisäksi kotona pienryhmissä tai yksityisesti. Peruskoulun ylimmillä luokilla oppilas voi opiskella katolista uskontoa myös omatoimisesti, jolloin hän tapaa opettajaa harvoin ja tekee itsenäisesti koti-tehtäviä.

Peruskoulun ylimmillä luokilla (yläasteella) katolisen uskonnonopetuksen tavoitteena on ”auttaa oppilaita kohtaamaan moraalikysymyksiä ja ottamaan vastuun omista ratkaisuksistaan” sekä ”syventää heidän tietojaan omasta kirkostaan, muista kristityistä ja vieraista uskonnoista”.

Opetuksessa keskeisiä aihekokonaisuuksia ovat seuraavat:

- *omantunnon kehittäminen ja vastuullisen vapauden rajojen löytäminen,*
- *kirkon elämän, sakramenttien, lähetys- ja karitatiivisen työn tuntemisen syventäminen,*
- *esimerkillisiin ihmisiin tutustuminen Raamatussa, kirkon historiassa ja tämän päivän maailmassa,*
- *kristityn kutsumus sekä pappien, sääntökuntalaisten ja maallikoiden että erilaisten palvelutehtävien osalta,*
- *seksuaalikasvatus sekä perhe ja avioliitto,*
- *Suomessa toimivat kristilliset kirkot ja yhteisöt sekä ekumenia,*
- *vieraat uskonnot.*

Peruskoulun ylimmillä luokilla oppilaat muodostavat luokka-asteista riippumattomia ryhmiä. Opetuksessa käsitellään yhdeksää aihekokonaisuutta, joista kukin aihe on itsenäinen. Aiheet ovat: päätöksenteko, vapaus, opetuslapseus, kirkon elämä, muut kristityt, vieraat uskonnot, luottamus, kutsumus sekä perhe ja avioliitto.

Katolisen kirkon katekeettinen keskus kuvaa opetussuunnitelmaa näin:

Opetuksessa pyritään oppilaiden ajattelun ja tiedon hankkimisen kehittämiseen. Siihen pyritään sekä esitelmien ja tehtävien tekemisellä että keskusteluvaihtelun kehittämällä. Opetustapahtumassa ihanteena on avoin ja rohkeasti ajatteleva ja ajatuksiaan ilmaiseva nuori, joka osaa käyttää lähtökoh-

naan katolisen kirkon opetusta ja joka itsenäisiä ratkaisuja tehdessään ymmärtää, miten kirkon opetus ja omantunnonvapaus toimivat yhdessä.

Islam-seurakuntien ja islam-yhteisöjen tilastotiedot jäsenistä tai kannattajista eivät ole samalla tavoin tarkkoja kuin kristillisten kirkkojen ja yhteisöjen tai juutalaisten seurakuntien tiedot. Maahanmuuttajatilaston mukaan peruskouluikäisiä maahanmuuttajia on noin 12 000. Luku on lähes sama kuin kaikkien peruskoulussa elämäkatsomustietoon osallistuvien oppilaiden määrä. Maahanmuuttajista muslimeja on varmuudella runsaat 3 000.

Suomen Islam-seurakunta edustaa lähinnä 1800-luvun lopulta Suomeen muuttaneiden islaminuskotaisten tataarien jälkeläisiä. Seurakunta antaa uskonnon opetusta jäsenilleen ja korostaa oman kielen, mishäärin, merkitystä. Muut Suomessa asuvat muslimit ovat perustaneet omia uskonnollisia yhdyskuntiaan. Vuonna 1987 rekisteröityyn Suomen Islamilaiseen Yhdyskuntaan kuuluu suurin osa arabeista. Alkuaan siihen kuului myös somaleita, mutta he perustivat vuonna 1994 oman Helsingin Islam-keskuksen.

Peruskoulun muslimioppilaille on mahdollisuus saada oman uskontonsa mukaista uskonnon opetusta. Tällä hetkellä islamin opettajista ei kenelläkään ole suomalaista uskonnonopettajan pätevyyttä. Muutamilla heistä on oma uskonnollinen opettajan pätevyys. Islamilaiset yhteisöt ovat yleensä katsooneet koululaitoksen tarjoaman uskonnonopetuksen riittämättömäksi. Siksi esimerkiksi Suomen Islamilainen Yhdyskunta ja Helsingin Islam-keskus opettavat lapsille ns. koraanikouluissa uskontoa kaksi tuntia viikossa.

Muslimioppilaiden uskonnon oppimistulosten mittaaminen on vielä hankalaa, koska pätevien opettajien puuttumisen lisäksi Suomessa asuvat muslimit jakautuvat eri ryhmiin, ja opetus vaihtelee suuresti. Käytännön ongelmia on syntynyt mm. siinä, vaativatko oppilaan vanhemmat opetuksen olevan shiialaista vai sunnalaista ja pystytäänkö tällainen opetus järjestämään.

Peruskoulun ylimpiä luokkia (yläastetta) varten laadittu islamin opetussuunnitelma on suppea ja siinä todetaan lyhyesti, että opetuksessa ”syvennetään islamin perustietoutta ja laajennetaan näkökulmaa oppilaan omasta lähiympäristöstä kohtaamalla moraalikysymyksiä ja ottamalla vastuu omista ratkaisuistaan”. Opetussuunnitelman mukaan ”oppilaille opetetaan islamin mukaista rakentavaa maailmankäsitystä korostamalla islamin universaaliutta”.

Opetuksen keskeisiä aihekokonaisuuksia on kuusi. Ne ovat seuraavat:

- *Koraanin keskeinen sisältö ja perimätieto (hadith)*
- *oppilaan eettisen arvomaailman vahvistaminen ja henkisen identiteetin kasvun edistäminen muslimiyhteisössä ja yhteiskunnan jäsenenä*
- *oppilaiden ohjaaminen sisäistämään islamin perinnettä ja tapoja*
- *jumalanpalvelus- ja rukouselämän edellyttämien toimien ymmärtäminen ja suorittaminen*
- *esimerkillisiin ihmisiin tutustuminen islamin historiassa ja tämän päivän maailmassa kertomuksiin ja tapauxiin nojautuen*
- *muihin suuriin maailmanuskontoihin perehtyminen.*

Islamin opetuksen järjestelyissä on selvitelty sitä, miten islamin tunnustuksellinen opetus integroituu suomalaiseen ja eurooppalaiseen kulttuuriin. Esille ovat tulleet esimerkiksi kysymykset siitä, millainen on perinteinen islamin kuva kristinuskosta ja siitä, antaako opetus valmiuksia ymmärtää suomalaisen yhteiskunnan valtauskonnon perusasioita. Näitä painopisteitä ei mainita islamin uskonnon opetussuunnitelman perusteissa.

Islamin opetussuunnitelmaa laadittaessa on pohdittu myös, miten tasa-arvokysymysten ja toisten uskontojen opetus toteutetaan. Nämä kysymykset ovat aiheuttaneet ongelmia mm. Saksassa. Opetuksen näkökulmasta oleellista on, että perusopetuksessa annettava islamin opetus on sopuosoinnussa eurooppalaisten tasa-arvo-, ihmisoikeus- ja uskonnonvapausperiaatteiden kanssa. Opetushallituksen ja muslimiyhteisöjen edustajien tapaamisissa on hyvässä yhteisymmärryksessä korostettu pohjoismaisen tasa-arvon periaatteita ja sitä, että ne sopivat Suomessa asuville muslimeille. Ongelmia on kuitenkin käytännössä ilmennyt, esimerkiksi joissain tapauksissa muslimiyhteisön oppineet ovat vaatineet tyttöjen ottamista pois koulusta 7. luokalla. Tämä sotii oppivelvollisuuslakia vastaan.

Islam uskontona on keskeisesti esillä kaikessa uskonnonopetuksessa (muut uskonnot mainitaan vahvistetuissa uskonnon opetussuunnitelmien perusteissa) sekä elämäntiedon opetuksessa. Evankelisluterilaisessa uskonnonopetuksessa muiden uskontojen käsittely on laajinta, alaluokilla lähiympäristön näkökulmasta ja kansallisesti, ja ylimmillä luokilla esillä ovat ”keskeiset maailmanuskonnot, niiden oppi, elämä ja levinneisyys pääpiirteittäin sekä elämäntiedon ajattelu”.

Suomen Adventtikirkon jäsenmäärä vuonna 2001 oli 5 546 henkeä. Lisäksi ruotsinkieliseen adventtikirkkoon kuuluu 235 jäsentä. Kirkko ylläpitää omia kouluja: neljä ala-astetta, kolme yläastetta ja lukio. Yksi näistä oppilaitoksista, joka kattaa peruskoulun ja lukion, on sisäoppilaitos. Adventtikirkkoon kuuluvat oppilaat, jotka eivät käy kirkon omia kouluja, osallistuvat kotipaikkakuntansa kouluissa luterilaiseen tunnustukselliseen uskonnonopetukseen. Peruskoulun viimeisellä luokalla adventtikirkkoon kuuluvia oppilaita on alle 50 oppilasta.

Adventistisen uskonnonopetuksen opetussuunnitelma peruskoulun ylimpiä luokkia varten on laaja ja seikkaperäinen, pituudeltaan ja sisällöltään esimerkiksi islamin opetussuunnitelmaa viisi kertaa pitempi. Opetuksen lähtökohdaksi todetaan, että ”oppilaille avataan ja heidän kanssaan rakennetaan uskonnollista ja elämänkatsomuksellista pyhyiden, hyvyiden, totuuden ja kauneuden arvomaailmaa. Raamatullinen ulottuvuus on se perusta, jolle opetus järjestäytyy.”

Opetussuunnitelmassa todetaan näin:

Pyrkimyksenä on auttaa oppilasta jäsentämään maailmansa kokonaisuudeksi, jossa eettisillä arvoilla ja maailmankatsomuksellisilla näkemyksillä on hallitseva rooli ja jossa usko ja tieto täydentävät toisiaan. Uskonnon opetuksen tunnustuksellisuutta sovelletaan uskonnonopetuksen yleistavoitteiden pohjalta.

Opetuksen periaatteina pidetään oppilaskeskeisyyttä, kiireettömyyttä, pohdintaa ja vaikuttavuutta. Näistä viimeksi mainitulla tarkoitetaan sitä, että ”opetuksen tarkoituksena on vaikuttaa oppilaan elämään, tehdä hänet tietoiseksi omien valintojen merkityksestä ja tukea häntä niiden tekemisessä. Uskonnonopetus, joka ei anna tukea oikeiden valintojen tekoon, toimii itseään vastaan.” Toisin kuin muissa opetussuunnitelmissa adventistisen uskonnon opetussuunnitelmaan kuuluu myös varsin tarkka kuvaus opitun arvioinnista ja tulosten mittaamisesta tietojen, taitojen ja asenteiden alueella.

Suomen Kristiyhteisö on kristinuskon pohjalta 1920-luvulla syntynyt yhteisö, jonka vaikutteet on saatu Rudolf Steinerin (1865-1925) antroposofisesta ajattelusta. Suomessa tähän yhteisöön kuului vuonna 2000 yhteensä 71 jäsentä, kaikki aikuisia. Lapsia ja nuoria ei lasketa jäseniksi. Kristiyhteisöön kuuluvia oppilaita perusopetuksen ylimmillä luokilla on tällä hetkellä koko maassa muutamia kymmeniä. Steiner- tai Rudolf Steiner -kouluja (joissa 7.-9. luokat), on Suomessa 14, niistä yksi ruotsinkielinen.

Kristiyhteisön opetussuunnitelma peruskoulun ylimpien luokkien osalta on lyhin kaikista uskonnon opetussuunnitelmista. Se on kokonaisuudessaan tällainen:

Yläasteella tuetaan ja vahvistetaan oppilaan kasvua vapaaksi kristilliseksi ihmiseksi, joka ymmärtää vastuullisen asemansa Jumalan kasvojen edessä. Yläasteen opetussuunnitelmassa painottuvat seuraavat asiakokonaisuudet::

- Raamattu ja sen keskeiset sisällöt
- elämäkerrat
- kristinuskon historia
- muut uskonnot ja elämänkatsomukset
- ihminen ja luonto
- tiede ja uskonto
- Kristiyhteisön ja seurakunnan rooli omassa elämässä
- eettiset kysymykset

Suomen Bahá'í-yhteisö on toiminut maassamme 1950-luvulta lähtien ja vuodesta 1963 uskonnollisena yhdyskuntana. Bahá'í-usko on iranilaisperäinen monoteistinen uskonto, jonka mukaan kaikki uskonnot edustavat samaa jumaluutta. Näin bahá'ísmin kannattajat pitävät uskontoaan kaikkien muiden uskontojen täyttymyksenä. Suomen Bahá'í-yhteisön jäsenmäärä oli vuonna 2000 yhteensä 469 henkeä. Luvussa ovat mukana sekä aikuiset että lapset.

Bahá'í-yhteisön peruskoulun opetussuunnitelmassa todetaan, että päätarkoituksena on ”auttaa oppijaa omaksumaan globaaleja arvoja, avartavaa tietoa, henkistä ymmärrystä, tulevaisuuden näkemystä sekä inhimillisiä taitoja, jotka ovat välttämättömiä elämälle kehittyvässä maailmanlaajuisessa ihmis-yhteisössä. Opetussuunnitelman tavoitteet perustuvat Bahá'í-yhteisön perustajan Bahá'u'lláhin (1817-1892) esittämiin eettisiin ja yhteiskunnallisiin näkemyksiin, joiden mukaan ihmiskunta on nyt saavuttanut evoluutiossaan asteen, jossa sen elämää tulee hallita ensisijaisesti tietoisuus maailmankansalaisuudesta.”

Bahá'í-maailmankuva korostaa suurten maailmanuskontojen kiinteää yhteyttä toisiinsa: ”Erityinen painopiste on Abrahamin, Krishnan, Mooseksen, Zarathustran, Buddhan, Kristuksen ja Muhammadin elämänvaiheilla sekä heidän vaikutuksellaan ihmiskunnan kehitykseen.”

Opetussuunnitelmassa on neljä tavoitealuetta: ymmärrys, etiikka, tieto ja taito. Näistä tavoitteista ymmärrystä kuvataan opetussuunnitelmassa näin:

Ymmärryksen tasolla tavoitellaan käsitystä Babá`i-yhteisön jäsenten perusidentiteetistä maailmankansalaisina sekä oppijan eheää kuvaa maailmasta ja itsestään ihmiskunnan vastuullisena jäsenenä.

Suomessa toimivia ja jäsenmääriltään merkittäviä kristillisiä ja protestanttisia kirkkokuntia ovat mm. vapaakirkko, helluntaikerätys, metodistikirkko ja baptistiyhdyskunta. Niillä ei kuitenkaan ole jäseniään varten omaa tunnusyksellistä peruskoulun tai lukion uskonnon opetussuunnitelmaa.

Suomen vapaakirkon jäsenmäärä vuonna 2001 oli lähes 14 000. Lähes kaikki perusopetusikäisistä kirkon jäsenistä osallistuivat luterilaiseen tunnustukselliseen uskonnonopetukseen.

Helluntaikerätys koostuu itsenäisistä helluntaiseurakunnista, joiden yhteinen jäsenmäärä on runsaat 50 000 henkeä. Vuonna 2001 helluntaikerätys aloitti toimenpiteet liikkeen muodostamiseksi juridisesti yhdeksi uskonnokunnaksi, johon itsenäiset helluntaiseurakunnat voivat halutessaan liittyä. Helluntailaisten perheiden lapset on usein laskettu mukaan jäsenmäärään, mikä nostaa luvun lähes samalle tasolle kuin ortodoksisen kirkon jäsenmäärän. Helluntaikerätyksessä jäsenyyskriteerit ovat erilaiset kuin perinteisissä kirkkokunnissa. Lähes kaikki perusopetusikäisistä helluntaikerätykseen kuuluvista lapsista osallistuvat luterilaiseen tunnustukselliseen uskonnonopetukseen.

Suomen- ja ruotsinkielisiin baptisti- ja metodistiseurakuntiin kuuluu kaikkiaan 3 400 henkeä. Näiden perheiden lapset osallistuvat pääsääntöisesti luterilaiseen uskonnonopetukseen.

Suurista maailmanuskonnoista uskonnon opetussuunnitelma on siten vain kristinuskoon kuuluvilla eräillä tunnustuskunnilla ja islamin uskonnolla. Suomessa ei ole hinduille eikä buddhalaisille tai juutalaisille oppilaille omaa Opetushallituksen hyväksymää uskonnon opetussuunnitelmaa. Selkeimmin järjestäytyneet on Suomen juutalainen yhteisö. *Helsingin ja Turun juutalaisiin seurakuntiin* kuului vuonna 2000 yhteensä 1 158 henkeä. Helsingin juutalaisella seurakunnalla on oma koulu.

Muihin uskontoihin lukeutuvia, siis niihin joilla ei ole omaa uskonnon opetussuunnitelmaa, yläasteen oppilaita oli vuoden 1996 tilaston mukaan 1 643, koko peruskoulussa 4 410. Tilastokeskuksen tiedoissa ei jaottelua eri uskonto-kuntiin. Nämä luvut ovat jonkin verran kasvaneet vuosittain.

Uskonnonopetuksesta vapautettuja yläasteen oppilaita vuoden 1996 tilaston mukaan oli 2 393 ja koko peruskoulussa 6 587. Uskonnonopetukseen osallistumaton voi olla oppilas, joka kuuluu johonkin uskontokuntaan (ei siis osallistu elämäkatsomustietoon), mutta jolle huoltaja ei vaadi oman tunnustuksen mukaista uskonnonopetusta. Kaikesta uskonnonopetuksesta voi vapautua esimerkiksi eroamalla luterilaisesta kirkosta ja liittymällä johonkin muuhun uskontokuntaan kuin ortodoksisen kirkkoon. Merkittävän ryhmän tästä muodostavat Jehovan todistajat. Uuden perusopetuslain (5 §) mukaan oppilaan, joka ei osallistu uskonnonopetukseen tai elämäkatsomustiedon opetukseen, tulee osallistua muuhun opetukseen tai ohjattuun toimintaan.

KIRJALLISUUS

Adventistisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet peruskouluun. Opetushallituksen päätös 4/431/95 20.12.1995.

Aho, Kaarina (toim.) (1996) Tavattomasti tapoja. Koulu hyviin tapoihin ohjaamassa. Helsinki: Opetushallitus.

Arra, Olavi, Huotari, Eino, Kavanne, Annukka & Lempinen Saara (2000) Hyvä ajatus! Yläasteen elämäkatsomustieto. Helsinki: Edita.

Bahá'í-yhteisön uskonnon opetussuunnitelman perusteet peruskouluun ja lukioon. Opetushallituksen päätös 27/950/98 30.11.1998.

Eerolainen, Juha & Honkala, Satu & Koivumäki, Eija & Nissilä, Maria & Nygren, Marita (1998) Hyvä kysymys. Ala-asteen elämäkatsomustieto 3-6. Helsinki: Edita.

Erilaisuuksien Suomi. Raportti suomalaisten asenteista 2001. Helsinki: EVA.

Heino, Harri (1997) Mihin Suomi tänään usko. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.

Islamin uskonnon opetussuunnitelman perusteet peruskouluun ja lukioon. Opetushallituksen päätös 3/430/95 15.5.1995.

Jaku-Sihvonen, Ritva & Lindström, Aslak & Lipsanen, Sinikka, toim. (1996) Toteuttaako peruskoulu tasa-arvoa? Arviointi 1/96. 2. tarkistettu painos. Helsinki: Opetushallitus.

Katolisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet peruskouluun ja lukioon. Opetushallituksen päätös 2/430/94 1.8.1994.

Korhonen, Hannu (2001) Perusopetuksen päättövaiheen matematiikan oppimistulosten kansallinen arviointi 2000. Oppimistulosten arviointi 3/ 2001. Helsinki: Opetushallitus.

Kristiyhteisön uskonnon opetussuunnitelman perusteet peruskouluun ja lukioon. Opetushallituksen päätös 17/431/96 4.3.1997.

Lappalainen, Hannu-Pekka (2001) Perusopetuksen äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten kansallinen arviointi 9. vuosiluokalla vuonna 2001. Oppimistulosten arviointi 6/2001. Helsinki: Opetushallitus.

Niemi, Eero K. (2001) Perusopetuksen matematiikan oppimistulosten kansallinen arviointi 6. vuosiluokalla vuonna 2000. Matematiikan oppimistulokset, asenteet matematiikkaa kohtaan ja yhteydet taustamuuttujiin. Oppimistulosten arviointi 2/2001. Helsinki: Opetushallitus.

Olkinuora

Perusopetuksen päättöarvioinnin kriteerit (1999). Arvosanan hyvä (8) kriteerit yhteisissä oppiaineissa. Opetushallitus. Helsinki: Yliopistopaino.

POPS = Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994 (2000) 4. korjattu painos. Opetushallitus. Helsinki: Edita.

Pyysiäinen, Markku (2000) Yksi oppiaine, seitsemän opetussuunnitelmaa. Peruskoulun ja lukion opetushallituksen 1990-luvulla vahvistamien uskonnon opetussuunnitelmien tunnustuksellinen luonne. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajakoulutuslaitoksen tutkimuksia 223.

Renko, Manu (1993) Tapoja – taitoja. Kansalaistaito 3. tai 4. luokalle. Helsinki: Otava.

Renko, Tellervo ja Manu (1995) Terveyttä – tapoja 5.-6. luokille. Helsinki: Otava.

Tuokko, Eeva (2000) Peruskoulun 9. vuosiluokan englannin (A1-kieli) oppimistulosten kansallinen arviointi 1999. Oppimistulosten arviointi. Helsinki 2000.

Uskonnonvapauskomitean välimietintö 1999. Komiteamietintö 1999:5. Opetusministeriö. Helsinki: Edita.

Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001. Komiteamietintö 2001:1. Opetusministeriö. Helsinki: Edita.

YK:n Yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus.

BIBLIOGRAFIAA

Aaltola, Juhani & Moilanen, Pentti, toim. (1996) Hyveet, dialogi ja kasvat. Kasvatustieteen päivät 23.-25.11.1995 Jyväskylässä: 3. osaraportti. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Opetuksen perusteita ja käytänteitä 24. Jyväskylä.

Aho, Kaarina (toim.) (1996) Tavattomasti tapoja. Koulu hyviin tapoihin ohjaamassa. Helsinki: Opetushallitus.

Ahola, Tapani & Hirvihuhta, Harri (2000) Ansvarstrappan : Hur kan barn och unga vägledas till att ta ansvar för sina gärningar? Helsingfors : Utbildningsstyrelsen.

Aikonen, Risto

- (1987) Ortodoksinen kristinopin leirikoulunuoris, uskonnollinen sosiaalistuminen ja uudistettu leiriohjelma. Joensuu: Ortodoksinen kulttuurin säätiön julkaisu- ja N:o 2.

- (1997) Ortodoksinen uskonnonopetus koulussa. Selvitys ortodoksista uskontoa opettavista opettajista ja opetustyöstä lukuvuonna 1993-94. Helsinki: Opetushallitus.

Airaksinen, Timo & Elo, Pekka & Helkama, Klaus & Wahlström, Bertel (1993) Hyvän opetus. Arvot, arvokeskustelu ja eettinen kasvat. koulussa. Helsinki: Painatuskeskus.

Alho, Päivi & Lahti, Terhi & Vilén, Kaisa (2000) Elämäkatsomustieto ja opetuksen oppilasarviointi. Helsinki

Anttonen, Johanna & Kolu, Mari (1996) Mitä tehdä, kun koulussamme kiusataan? Jyväskylän seudun yläasteiden opettajien näkemyksiä koulukiusaamisen kohtaamisesta. Erikoistyö, Jyväskylän sosiaali- ja terveysalan oppilaitos terveyden- ja sairaanhoidon koulutusyksikkö. Jyväskylä: Jyväskylän sosiaali- ja terveysalan oppilaitos.

Blunda inte för mobbningen! (1997) BO:s rapport och förslag mot mobbning. Stockholm: Barnombudsmannen (BO).

Dennet, Daniel C. (1997) Miten mieli toimii. Helsinki: WSOY.

Elo, Pekka & Honkala, Satu & Simola, Hannu (1992) Elämäkatsomustieto koulussa. Helsinki

Elo, Pekka & Korhonen, R. & Savolainen, Juha (1995) Demarcation between Philosophy and Philosophy of Life. Teoksessa Elo, P. & Korhonen, R. (eds) Inquiries concerning philosophy teaching. Reports from the Department of Philosophy University of Helsinki 1995/1.

Elo, Pekka & Savolainen, Juha

- **(1996a)** What Kind of Ethical Education will Serve our Future Needs?. La Crosse WI: Analytic Teaching, september 1996.

- **(1996b)** What Kind of Ethical Education will Serve our Future Needs?. Minden: Forum Europa, AIPPh.

Elo, Pekka & Savolainen, Juha & Simola, Hannu (1995) Filosofian ja elämäkatsomustiedon rajankäyntiä. - Tella, S. (toim.) Juuret ja arvot. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia 150.

Elo, Pekka & Simola, Hannu (toim.) (1995) Arvot, hyveet ja tieto. Elämäkatsomustiedon opetuksen 10-vuotisjuhlakirja. Helsinki: Painatuskeskus.

FETO 1/99. Filosofian ja Elämäkatsomustiedon opettajat, FETO ry:n jäsen-tiedote.

Fors, Nina (1994) Mobbad: intervju-undersökning om mobboffers uppfattningar, upplevelser och reflexioner kring tidigare mobbning. Pro gradu Åbo Akademi PF Institutet för lärarutbildningen, Vasa.

Guggenbühl, Allan (1998) Våldets kusliga fascination att hantera destruktivt beteende och mobbning bland barn och ungdomar. Stockholm: Natur och kultur.

Gylling, Pontus & Jansson, Johan (2001) Mobbning som gruppfenomen i klassen. Pro gradu PF lärarutbildningen, Vasa.

Halonen, Ilpo & Siitonen, Arto (1997) Ajattelu ja argumentaatio. Helsinki: WSOY.

Hannula, Merja (1999) Kuvaamataito peruskoulun ala-asteen opetusuunnitelmissä. Helsingin yliopisto, kasvatustieteellinen tiedekunta, opettajankoulutuslaitos.

Harjunkoski, Sirpa-Maija (1994) Kiusanhenki lapsen kengissä koulukiusaaminen -haaste kasvattajalle. Helsinki: Kirjapaja.

Heino, Riitta (1998) Ylempi taho kertomus ylemmän tahon otteesta koulussa 1979-1980. Joensuu: R. Heino.

Helimäki, Liisa Mirjam (2000) Hirveän ihanat luokat. Korsolaisnuorten arvo-
maailma. Espoo: Ihme Oy.

Hiekkänen, Maijaliisa (1997) Syksystä syksyyn koulukiusaamisen katsomo.
Turenki: M. Hiekkänen.

Hilasvuori, Mikkola (1994) Monikulttuurinen koulu ja opetus

Holm, Nils, ed. (2000) Islam and Christianity in School Religious Education.
Issues, approaches, and contexts. Religionsvetenskapliga skrifter nr 52. Åbo.

Holma, Markku (1993) Opetussuunnitelmat ja tuntijaot muuttuvat. Haasteita seurakunnalle. – CruX 3/1993.

Holma, Tapio (1975) Lähimmäisenrakkaus peruskoulun V luokan uskonnon opikirjoissa. Helsinki: Opetusministeriö.

Hur utvärderar man i Norden? (2001) Seminarium på Åland den 25-26 september 2001. Otryckt konferensmaterial. Utbildningsstyrelsen.

Hussein, Mohamed Mohamed (2001) Islamin uskonnon opetusmenetelmä – projektiraportti Helsingin kaupungin opetusviraston yleissivistävälle koulutusosastolle 15.5.2001. Painamaton moniste.

Högsander, Linda (1999) Mobbing i skolan – en litteraturstudie. Otryckt examensarbete. Institutionen för tillämpad lärarkunskap. Linköpings universitet.

Islam ja kristinusko (2001). Lähetysteologinen Aikakauskirja Nro 6, 2001.

Jamalainen, Hanna-Kaisa & Anna-Kaisa Siven, Anna-Kaisa (1998) Monikulttuurinen koulu, suvaitsevaisuuskasvatus ja elämäntutkimustieto. Elämäntutkimustieto (3 + 1 ov).

Juntunen, Hannu

- (1998) Opillisen aineksen opetus. – Markku Pyysiäinen ja Jarkko Seppälä (toim.), Uskonnonopetuksen käsikirja. Helsinki: WSOY, 228-240.

- (2001) Vapaus uskontoon vai uskonnosta? Kirkkohallituksen verkkolehti 4.5.2001.

Kajava-Huhta, Katja (1998) Lehdistökeskustelu uskonnonopetuksen asemasta 1990-1995. Teemaseminaari -tutkielma I. Helsingin yliopisto: Opettajankoulutuslaitos.

Kallioniemi, Arto

- (1994) Uuden opetussuunnitelman arviointia uskonnon didaktiikan näkökulmasta. – S. Tella (toim.), Näytön paikka. Opetuksen kulttuurin arviointi. Ainedidaktiikan symposiumi Helsingissä 4.2.1994. Osa I. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 129, 33-42.
- (1997) Uskonnonopettajien ammattikuva. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia 180. Helsinki.

Kamppinen Matti (toim.) (1987) ET: elämäkatsomustieto. Helsinki: Gaudeamus.

Kanto, Raija (toim.) (1997) Koulukiusattu. Rovaniemi: Polarlehdet.

Karevaara, Katja (2000) Oikea opetussuunnitelma?. Suomen ja Irlannin esiopetuksen opetussuunnitelmia vertaileva tutkimus. Helsingin yliopisto, Opettajankoulutuslaitos, Kasvatustieteellinen tiedekunta.

Karhu, Leena & Kiiveri, Maria (1997) Suomalaisuuden merkitys kuudesluokkalaiselle. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Opetuksen perusteita ja käytänteitä 26. Jyväskylä.

Karttunen Petri (1978) Peruskoulun uskonnonopetus opettajan näkökulmasta. Tutkimus opettajien tavoite- ja oppiainespreferensseistä sekä opetuskäytännöstä ja opetusvaikeuksien kokemisesta. Helsinki: Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitos, uskonnonpedagogiikan jaosto.

Kirkko 2000 ja Koulu 1999 (1996). Seurakunta ja yhteiskunnan kasvatustajärjestelmän kehitysnäkymät 1990-luvulla. Suomen ev. lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 1995:5. 3. uudistettu painos. Helsinki: Kirkkohallitus, Kirkon kasvatustieteellisen keskus.

Kontturi, Janne (1999) Rakkaat vanhemmat? Perheen merkityksestä erityisluokan oppilaalle. Helsingin yliopisto, kasvatustieteellinen tiedekunta, opettajankoulutuslaitos.

Koivisto, Maila (1999) Koulujen mahdollisuudet vähentää ja ehkäistä kiusaamista seurantatutkimus koulukiusaamisesta Kempeleen peruskouluissa vuosina 1990-1998. Oulun yliopisto.

Kokkonen, Metti-Maria (1998) Koulu muistoissa. Tulevat opettajat muistelevat kouluaikaansa. Helsingin yliopisto, kasvatustieteellinen tiedekunta, opettajankoulutuslaitos.

Kuntsi, Teija (1998) Muslimioppilas suomalaisessa peruskoulussa. Tapaustutkimus kahden muslimitytön sopeutumisesta suomalaiseen peruskouluun. Helsingin yliopisto, kasvatustieteellinen tiedekunta, kasvatustieteen laitos. Painamaton pro gradu –työ, Helsingin yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan kirjasto.

Kuusela, Mirka (2000) Kirkko uskonnonopetuksen puolustajana 1970-1993. Helsingin yliopisto, teologinen tiedekunta, Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian painamaton pro gradu –työ. Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto.

Kähkönen, Esko (1976) Uskonnonopetuksen asema Suomen koulunuudistuksessa 1944-1970. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 101 Helsinki

Laasonen, Eino (1994) Uskonnonopetus ja elämäkatsomustieto 1989-1990. Uskonnonpedagogiikan painamaton pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto.

Laine, Sinikka (1993) Käsitys velvollisuudesta 14-15 -vuotiaiden peruskoululaisten keskuudessa/kvalitatiivinen tarkastelu kognitiivisten moraalinkehitysteorioiden valossa. Kasvatustieteen syventävien opintojen tutkielma. Helsingin Yliopiston opettajankoulutuslaitos. Helsinki.

Lappalainen, Kristiina (2001) Yläasteelta eteenpäin - oppilaiden erityisen tuen tarve peruskoulun päättövaiheessa ja toisen asteen koulutuksessa. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Launonen, Leevi (2000) Eettinen kasvatustieteen tutkimus suomalaisen koulun pedagogisissa teksteissä 1860-luvulta 1990-luvulle. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research numerona 168, Jyväskylä.

Lehti-Laakso, Marjut (2000) Romani- ja somalikulttuuri tutuksi. Oppilaiden asenteiden suuntana suvaitsevaisuus. Turku: Turun yliopisto.

Lehtovuori, Riikka (1998) Ala-asteen viidesluokkalaisten käsityksiä draamasta eettisessä kasvatuksessa. Kasvatustieteen syventävien opintojen tutkielma. Helsingin opettajankoulutuslaitos. Helsinki.

Lipman, Matthew

- (1994) Filosofiaa lapsille ja nuorille: Harjoitusten taito. Helsinki: Edita.
- (1997) Filosofiaa lapsille ja nuorille: Liisa - Eettisiä kysymyksiä. Helsinki: Edita.

Liukkonen, Johanna (2001) Vain seremonian sisältö erottaa siviilihäät kirkollisista. Pro-Seremoniat järjestää juhlia uskontokuntiin kuulumattomille. Helsingin Sanomat 16.7.2001.

Ljungström, Karl

- (1997) Vuxenkontakt och vuxenauktoritet, en skrift om relationen personal - elever i skolan. Stockholm Ordkällan/Pedaktiv.
- (1999) Mobbaus koulussa käsikirja mobbauksesta ja sen selvittämisestä Farstamenetelmällä. Kauniainen: Jessica Lerche.

Lumme, Pia (1999) Tavoitteena maahanmuuttajaoppilaan integraatio yleisopetukseen. Helsingin yliopisto, kasvatustieteellinen tiedekunta, opettajankoulutuslaitos.

Luomanen, Petri & Luomanen, Tiina (1998) Raamattuopetus. – Markku Pyysiäinen ja Jarkko Seppälä (toim.), Uskonnonopetuksen käsikirja. Helsinki: WSOY, 199-219.

Luukka, Panu (1998) Ei ole oikeutta, on vain me! Radikaali eläinoikeusliike Suomessa. Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta, valtio-opin laitos.

Ohsako, Toshio (ed.) (1997) Violence at school global issues and interventions. Paris: Unesco.

Oikeus koulurauhaan käytännön opas opettajille koulukiusaamisen käsittelyyn ja ehkäisemiseen (1997). Itä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja 1455-7428. Mikkeli: Itä-Suomen lääninhallitus.

Olafsen, Runar (1998) Mobbing og mestringsafterd blant elever i grunnskolen på Åland. Pro gradu Åbo Akademi HF Psykologi, Åbo 1998.

Olweus, Dan

- (1992) Kiusaaminen koulussa. Helsinki: Otava.
- (1992) Mobbing i skolan vad vi vet och vad vi kan göra. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Paakkunainen, Kari (toim.) (1999) Arviointitutkimus ja nuoriso. Tulostavasta dynaamisesta nuorisotoimintaan. Helsinki: Finnish Youth Research Network/ Finnish Youth Research Society, Publications 8/99.

Parviainen, Jorma (1996) Prometheus-leirit rippikoulun kilpailijoiksi. – Crux 5/1996.

Penttilä, Mia (1996) Sekä uskonnon että elämäntutkimuksen opettajien käsityksiä oppiaineistaan. Helsingin yliopisto, teologinen tiedekunta, käytännöllinen teologia, uskonnonpedagogiikka. Painamaton pro gradu –työ. Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto.

Perälä, Matti (1994) Voiko elämäntutkimus olla järkevä? – Crux 4/1994.

Pettersson, Thorleif & Riis, Ole, eds (1994) Scandinavian values. Religion and Morality in the Nordic Countries. *Psychologia et Sociologia Religionum* 10. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala.

Pikas, Anatol (1989) Irti kouluväkivallasta. Espoo: Weilin & Göös.

Pikkusaari, Jussi (1998) Vaikea vapaus: sosialidemokratian häviö kirkolle Suomen kulttuuritaistelussa. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Pirttiniemi, Juhani (2000) Koulukokemukset ja kouluratkaisut. Peruskoulun vaikuttavuuden tarkastelu oppilasnäkökulmasta. Helsingin yliopisto, Kasvatustieteen laitos, Kasvatustieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 168.

Pitkänen, Riitta (1999) Luokanopettajan mahdollisuudet lasten moraalikehityksen tukijana. Helsingin yliopisto, kasvatustieteellinen tiedekunta, opettajankoulutuksen laitos.

Porna, Ismo & Sillanpää, Merja & Särkkä, Juha (1995) Hyvää pataa maailmalta. Suomalainen ruoka- ja tapakulttuuri kansainvälistyvässä maailmassa –projekti. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Puolimatka, Tapio (1998) Kasvatus edellyttää moraalitietoa. - Helsingin Sanomat 18.10.1998.

Pyysiäinen, Markku

- (1998) Koulun uskonnonopetuksen luonne. – Markku Pyysiäinen ja Jarkko Seppälä (toim.), Uskonnonopetuksen käsikirja. Helsinki: WSOY, 41-68.

- (2000) Yksi oppiaine, seitsemän opetussuunnitelmaa. Peruskoulun ja lukion opetushallituksen 1990-luvulla vahvistamien uskonnon opetussuunnitelmien tunnusmerkkinen luonne. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia 223.

Pyysiäinen, Markku & Seppälä, Jarkko, toim. (1998) Uskonnonopetuksen käsikirja. Helsinki: WSOY.

Pöysti, Sirkka (2001) Uskontoa vai ei? Koulukohtaisen uskonnon opetussuunnitelman toteutuminen peruskoulun ala-asteella. Helsingin yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 234.

Repo, Päivi (2001) Lastenlääkäri: Murkkupojille omaa kouluohjelmaa. Helsingin Sanomat 12.1.2001.

Rissanen, Angelika & Mäkijärvi, Leena (toim.) (1999) Koulukiusatun päiväkirja. Tampere: Kanavan sanomat.

Roos, Nina (2000) Parterna i en mobbningsituation, en studie av elevers uppfattningar av mobbningsoffers och mobbares karaktärsdrag. Pro gradu Åbo Akademi PF Pedagogik, Vasa.

Saarikoski, Helena (2001) Mistä on huonot tytöt tehty? Helsinki: Tammi.

Salminen, Jaakko (toim.) (2001) Varhaiskasvatuksen uskontokasvatus. Studia Paedagogica 24. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Salmivalli, Christina

- **(1998a)** Koulukiusaaminen ryhmäilmionä. Helsinki: Gaudeamus.

- **(1998b)** Not only bullies and victims participation in harassment in school classes some social and personality factors. Turun yliopiston julkaisuja Sarja B Humaniora osa 225. Turku: Turun yliopisto.

Salmivalli, Christina & Kaukiainen, Ari (2000) Kiusaamisen vähentäminen opettajien koulutuksen kautta seurantatutkimuksen ensimmäinen vaihe. Helsinki: Helsingin kaupungin opetusvirasto.

Saraneva, Tapio (1992) Uskonto kuuluu kulttuuriin ja elämään. - Kristillinen kasvatus 3/1992.

Savolainen, Juha & Elo, Pekka & Simola, Hannu (1995) Rajankäyntiä. - Elo, P. & Simola, H. Arvot, Hyveet ja tieto. Helsinki: Painatuskeskus.

Schreiner, Peter, ed. (2000) Religious Education in Europe. A collection of basic information about RE in European countries. A publication of the Intereuropean Commission on Church and School (ICCS) and the Comenius-Institut, Protestant Centre for Studies in Education. Münster.

Selin, Risto & Ollikainen, Marketta & Salmi, Ilpo V. (toim.) (1997) Paholaisen asianajajan paluu (opaskirja skeptikoille), Helsinki: Ursa.

Seppälä, Jarkko (1991) Tarvitaanko uskonnollista kasvatusta? Uskonnollisen kasvatuksen tärkeys Monitor-tutkimuksen valossa. Kirkon tutkimuskeskus, B 67. Tampere.

Sharp, Sonia & Smith, Peter K. (red.) (1997) Strategier mot mobbnig en praktisk handbok för lärare. Lund: Studentlitteratur.

Simola, Hannu (1995) Paljon vartijat. Suomalainen kansanopettaja valtiollisessa kouludiskurssissa 1860-luvulta 1990-luvulle. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 137. Helsinki: Yliopistopaino.

Skyttä, T (2000) Somalioppilas peruskoulun ala-asteella. Opettamiseen liittyvät kulttuuriset haasteet luokanopettajan näkökulmasta. Painamaton pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto: Opettajankoulutuslaitos.

Smith, Peter K. et al (eds.) (1999) The nature of school bullying a cross-national perspective. London: Routledge.

Takala, Pentti (1995) Mitä koulutoimi voi tehdä tapakulttuurin hyväksi. – Ismo Porna et al, Hyvää pataa maailmalla. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Tamminen, Kalevi

- **(1975)** Oppilaiden elämäkäsytymykset ja uskonnonopetus. Helsinki: Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitos.
- **(1980)** Lasten ja nuorten elämäkäsytymykset uskontokasvatuksessa. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.
- **(1985)** Mihin koululaiset ja heidän vanhempansa uskovat. Helsinki: Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitos.
- **(1990)** The measurement of religious development in childhood and adolescence measuring instruments used in the empirical research project. Institute of Practical Theology, University of Helsinki. Helsinki: University of Helsinki.
- **(1991)** Religious development in childhood and youth. An empirical study. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.

Tirri, Kirsi (1995) Ala-asteen oppilaiden identifioimien moraali-ongelmien teemat ja sosiaaliset suhteet. Helsingin Yliopiston Opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia 153. Yliopistopaino.

Tolonen, Tarja

- **(toim.) (1999)** Suomalainen koulu ja kulttuuri. Tampere: Vastapaino.
- **(2001)** Nuorten kulttuuri koulussa. Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset. Helsinki: Gaudeamus.

Tuomisto, Kaisa & Ojanperä, Riikka & Tuittu, Tonja (1999) Mikä ihmeen moraali? Elämäkäsytymustieto 3 ov –kurssin projektityö. Helsingin yliopisto.

Uittamo, Marita (2001) Uskontojen ja elämäkäsytymustiedon opetuksesta Espoossa. Nykytilakartoitus opetusjärjestelyistä ja ongelmista. Kehittämisajatuksia. Espoon kaupunki, Suomen kielinen koulutuskeskus.

UNESCO:n Rauhan-, ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksen yhteiset perusteet.

UNESCO:n Julistus kasvatuksesta rauhaan, ihmisoikeuksien kunnioitukseen ja demokratiaan.

Uskonnonvapauskomitean välimietintö 1999. Komiteanmietintö 1999:5. Opetusministeriö. Helsinki: Edita.

Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001. Komiteamietintö 2001:1. Opetusministeriö. Helsinki: Edita.

Vantaa: 11. Koulukohtainen toimintamalli koulukiusaamisen ennaltaehkäisemiseksi (2000). Vantaa. KPK4770/2000/AP/PYK/ASU

Värri, Veli-Matti (1997) Hyvä kasvatus - kasvatus hyvään. Dialogisen kasvatuksen filosofinen tarkastelu erityisesti vanhemmuuden näkökulmasta. Tampere: Tampere University Press.

